

VARAMU

2

KÜÜNLAUU

1938

V* A* R* A* M* U

KIRJANDUSE- KUNSTI- KULTUURI AJAKIRI

I AASTAKÄIK

VARAMU on kirjanduse, kujutava kunsti, muusika, teatri, humanitaar- ja rakendusteaduste ning muu publitsistika alade esinduslik kuukiri. „VARAMU“ tahab koondada enda ümber kõiki nende alade silmapaistvaid loovjõude, kes pühendavad oma hinge- ja vaimujõu vaimselt ja füüsiliselt tugeva Eesti ülesehitamiseks.

VARAMU väljaandjaks on K./o.-ü. „Kultuurkondis“, kelle liikmeskonda kuuluvad silmapaistvamad esindajad kirjanduse, kujutava kunsti, teatri, muusika, humanitaar- ja rakendusteaduste ning riigi ja rahvuspoliitika aladelt.

VARAMU vastutavaks ja tegevaks toimetajaks on Henrik Visnapuu. Kunstiosakonna toimetaja R. Paris. Ajakirja toimkonda kuuluvad: prof. J. Aavik, A. Adson, A. Gailit, prof. V. Paavel ja mag. A. Perandi. Õigekeelsus: mag. J. Aavik ja mag. E. Tilleman.

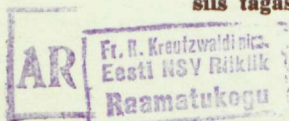
VARAMU ilmub 10 numbrit aastas, iga number vähemalt 128 + X lehekülge.

„VARAMU“ tellimiste vastuvõtmine on avatud. Saatke oma tellimised aadressil: „VARAMU“ talitus ja toimetus, Pärnu mt. 28—9, Tallinn. — Tellimisi võtavad vastu kõik postkontorid, raamatukauplused jt.

VARAMU tellimishind pooles aastas on kr. 7.— ja terveks aastaks kr. 13.—. Üksiknumber maksab kr. 1.50. Tasudes meie posti jooksvale arvele nr. 473 kr. 3.— loeme Teid poole aasta tellijaks ja kr. 5.— tasumisel aasta-tellijaks. Poole aasta tellijail tuleb ülejääv kr. 4.— tasuda 20-ndaks veebruariks, kuna aasta-tellijale on võimaldatud tasuda kahes osas — 20. märtsil kr. 5.— ja 20. sept. kr. 3.—. Välismaa tellimised 50 prots. kallimad.

Üksiknumbrid on müügil kõigis suuremates ajakirjanduse müügi kohtades.

Toimetaja kõnetunnid on igal ärip. kl. 12—14 (välja arvatud laupäevad). Avaldamata jäänud käsikirjad saadetakse ainult siis tagasi, kui on lisatud postmargid.

SP,
9738

KONSTANTIN PÄTS
RIIGIHOIDJA

E. VIIRALDI JOONIS

V * A * R * A * M * U

KIRJANDUSE-KUNSTI-KULTUURI AJAKIRI

KÜÜNLAUU

N2

26. II 1938

TALLINN

EDUARD VISNAPUU

Enestega

eil suure sündimise tormirühist
jäänd laulma südames võiduviiis.
Ja täna veel, kui kuuldaks kutset ühist,
taas tugev mehekäsi nagu siis.

Käind läbi sõjasõidust elluhüpe,
nutt silmis, uljaks kiigutatud last.
Löönd maa ja taevas lahti rõõmurüpe
ning keergeks muutund kõigil jalge ast.

Kus ummikvarjus taotud mõögaks hingi,
nüüd iga päev on tööde tuliääs.
Kui muistegi me päralt ümberringi
saand ida, lõuna, põhjakaar ja lää.

Siin tõttav tegu kasvab käterammust,
pää kohal loomisjanust hõiskab lipp.
Kes oma või kes võõras, tunda sammust,
kui märguannet kumab künkatipp.

Meil ürgse jõuga laskund mulda juured
ning liitund kokku maaga põliskund.
Ma tean, ma tean, me väiksuseski suured,
kui küsimisteks, kostuks käändub tund.

Mis leegitseb, mis kannab tiinust üha,
mis kõrgust käib, see meile kutsuv sääd.
Nii vabakssaanud süda mõistab püha:
jalg omal pinnal, koidukiirgmeis pääd!

*

Kakskümmend terasrõngast — jätkuv ahel,
kakskümmend aastat — raudne ülesründ.
Kakskümmend päikest pöörangute vahel
ning täna rõõmude kõiksärav sünd!

Meri ja mets

3

Kolm nädalat ju vaikust naudid
 siin Viruranna karges vees,
 hääd tujutuld ei sega raudid
 ja leerilaste viie-teed.
 Sind harva kohtab pudulojus
 või uitlev metsavahi vaar,
 seepärast õrnimgi moraal
 võib püksid rahus jätta koju.
 Mu lemmikpaik on Kuuserand,
 kus seltsiks valged koduhaned, —
 pää mätta sülle vaikselt paned
 ja märga kallast sorib kand.
 Siin unarusse vidusilmi
 sind laotuse hõõgus viib,
 näed nagu virvendavas filmis,
 kui ummiklaineid tõrjub liiv.

Liiv, — puhas liiv ja loiguvesi,
kuis lapsena need olid hääd:
kord loivasin neis tasakesi,
kord lomp löi kauhti üle pää!
Kus olid siis kõik tummad mured,
kui jooksid pruunid metsaveed,
kui peatama uhtme ees
jäid sääred punased kui kurel?!
Neid polnudki. Vaid liivast sai
leibpätse, põlde, musti koopaid,
sai kantse, hooneid, raudteeroopaid
ning lepsi karja söödamaid.
Sai loss ja kasetohu kühvlist
papphobusele uhke tall —
siis kõik nad jälle ära pühkis
su oma hoogne kukerpall.

Kel isa kaalus mitu tonni,
sel libedalt läks kooliaeg
ja poiss ei jätnud enne jonni,
kui Läänest kaela toodi krae.
Mis sest, et oma noorusaastad
ta võõras keeles vadistas,
kuurordis suvel pladistas —
ja tutvus nõnda oma maaga.
Nüüd meie vaikseid luulemaid
ta tulimeelselt läbi tuulab
ning häda neile, kel ei kuula
noid reegleid talupoja vaist...
Mu oma aeg kui tähesadu
kord põlemises vuhatas —
ma tormasin neid kitsaid radu,
mis süda kätte juhatas.

Kuid minge, minge — hallid mõtted,
veel pole saabunud too tund,
kus tundmuslikus värsivõttes
näed ainult lapsepõlvest und.
Võib-olla kui saad auga halliks
ja niidi küljes kõlgub hing, —
su mahakäidud maine ring

jäab teiste silmis kukerpalliks.
Sest juba isa Calderon —
hoovkonna lavalõbu täites
sai lõpuks kätte tühja väite,
et mööduv ainult uni on.
Ja olgu. Põua lõõmas laman,
mind silub merejoodi lõhn
ning lesib õõtsudes siinsamas
veepinnal isahane kõht.

Ma vist ei pillu ainult sõnu,
kui kinnitan, et juulikuul
on lebamine ainus mõnu,
mil filosoofiline tuum.
Sa vanu realiste talud
ja mõtled nagu eleaat:
õhk, vesi, päikseleek ja maa
on kõige olemise alus.
Ja too plebeide mõttetark,
kes laiskusest end rannal praadis —
kord oli uhkem oma vaadis
kui Makedoonia monark.

Ta vaim ei sallind kombevõistlust,
vaid nautis vaba rohelist,
ta ütles: olema peab mõistus
või silmusega ohelik.

Ja alles Cato õilsat jori
Suur-Roomas hakkas jagama,
et iga täisverd inimori
peab töötama või magama.
Ennäe — nüüd tõesti pool maailma
on lebasklemas kinnisui
ning kõrge aate sõjanui
lööb hoope vaikselt velje silma.
Sest keha võib kui metsik väärt
end väända vooruses ja pahes,
võib võtta mugavama kahest,
kui valida on eht ja väär;
võib risti, põiki külitada
või tummalt loogelda kui kaan —
ent kas võib tuule lülitada
ka mõtlemist tribuuni maan?

.
.
.

Löön silmad lahti. Kõrgel ladvus
pääd ükski oks ei liiguta.
Võilille udemete sadu
ju alanud. Neid kiigutab
õhk läbi kalda võsalepist,
neid silmist paotab vetekiirg.
Sääil lõkerdades kilkab tiir
ja halisevad merinepid,
kus neeme otsas tühi saar
on kuradile pühendatud
ning sinna maaga ühendatult
viib salakaljuline kaar.
Eelõhtu päikses vesi magab
ja hooti värahteleb nõmm,
kui kostab virvenduse tagant
siin Aegna relva võppuv kõmm.

Maa sõjaliinidele valas
noort vabaduse tuld ja verd,
kui Toompea kantsi kõrgelt jalalt
ma esmakorda nägin merd.
Siis reidil inglise eskaader
ööd-päevad suitses aru all,
jääst vabanenud vetevalg
ta terassoomusega maadles
ja raskelt löötsuv kirdetuul
kui vihas briti lippe kiskus,
lai laine sadamasse viskus,
et vahus oigas põhjamaul.
Ning vaatepiiri saarte vahel
kees kihisedes mereselg —
mu kujutluses murdus kaheks
maailma pehastunud telg.

Ma mõistsin siis kui ahtakesed
ning heitlikud on meie teed,
kui võimukad ja igavesed
on kolme ookeani veed.
Mis oli meil, kui tuld ja terast
võis lõputumalt heita lääs,
kui ida lõõmas nagu ääs
ja kääris preisi vihapera?!

Sai lahingutes tulipäi
hulljuligus meie oma relvaks, —
ürgrahutuse kujutelmaks
mu meeles avameri jäi:
ta tuiskas mässulises ohus
all parrastele kevadvett,
ta oli karm kui väljakohus
ning julm kui suitsev sõjaretk.

Nüüd pehmeks keeta nagu katlas
sind tahab suvine idüll, —
õnn veel, et treenitud on atlas
ja kruusakilde talub külg.
Sest tihti kirjameeste kutses,
mis sellest enam salata,
õhk köetakse nii palavaks,

et pragunema löövad ukсед.
Kord nõelab mõni päätu -ism,
kord püha juhmus nahka torgib
või sapipõielt viskab korgi
me ilumeelne nihilism:
siis kõik on viril, kõik on vale,
kõik lapsik, rumal, tuim ja hall,
kunst tuhm, kultuuritu ning hall
kui vana Augiase tall.

.
.
.

Kujd mind ei seo boheemne laiskus —
passiivse elu pudupood;
mu õige paik on kihav maistu
ja kärestiku-jõe vool.
Nüüd meeli jälle kaasa kisub
soe südamaine eluhõng,
kus künkail voogab rukkipoold,
lai ristikkehin ja valmiv nisu,
kus hing jääb kuulatades vait,
kui tilisevad karjakellad,
kus lõhnab koduselt ning hellalt
kööök turbast, suitsulihast ait,
kus vasar ohkab sepapajas
ning sädemetes kirkab raud,
kus õhtul mitmekordselt kajab
alt niidult heinaliste laul.

Sääl teesklemata tundeheitsus
maad armastama õpetas,
siin mere lüüriline pehmus
mu rahu täna lõpetab.
Nüüd aeg on käes. Ma lahkun homme
siit neemeliivalt kura kätt
ja värssi jumalagajätt —
nii nagu nõuab vana komme,
veel korra leegitsema lööb:
jää terveks, põhjaranna vesi,
kus laine mured merre pesi
ja julgust andis tormisööst!

Hääd suveund — kõik kivisaared
ürgrahulikus püsijõus,
hääd ööd — kõik kõrged metsakaared
ning võimsalt uhke männitõug!

Ann Bahhoff-Hansen
Kirjanik A. H. Tammsaare ema
A. Grinjev'i joonistus

Peeter Hansen
Kirjanik A. H. Tammsaare isa
A. Grinjev'i joonistus

„Tõe ja õiguse“ jälil

n rahvalikku kirjandust, mis pole kuigi suur. Suur kirjanik on aga ikka ühtlasi ka rahvalik. Ta on — üldrahvuslik, kellel igapähele midagi anda on — kõige madalamast kuni kõige kõrgemani.

Mul oli koolivend, kes kõik koolitunnid veetis sellega, et pistis laua veere alla paksu juturaamatu ja pisut maskeerides kehahoiakut, et õpetaja kohe peale ei satuks, uppus lugemisse. Kui teda juhtuti küsima, siis oli ta kui pilvedest siia kurja maailma kukkunud. Oli vaikne, endasse pöördunud poiss, unise olekuga, nagu sakslased kutsuvad: Tagträumer, kelle tõelisem elu on — tõelisusest põgenemises. Kirjandus ei annud talle midagi muud peale passiivse ajaviite ja meelelahutuse väljaspool vastikut igapäevasust, — just nagu tänapäeval filmilina paljudele kinohaigetele. Varsti jäi ta kõigist maha ja lendas koolist välja.

Siit samm edasi: kirjanduselt hakatakse nõudma õpetlikkust: pedagoogilist, ühiskondlikku ja eetilist. Siis ei tarvitse keegi enam tema kallal Jumala aega täitsa asjatult surnuks lüüa.

Kuid siht tuleb teadvusest, kunstilooming alateadvusest. Kes võib teada, mida ta ühes toob?

A. H. Tammsaare tuletab meele (Tänapäev, 1935, lk. 130), et esteet Goethe lõpetas „Faustiga“, eetilise Schilleri „Röövlid“ olid aga omaaja moralistidele hirmutuseks.

Tammsaare aga ironiseerib, kuulgem vaid:

— Näib, et voorusi võib hulgale kõige paremini pahede kaudu külge pookida: kino ja propaganda teevad vastase eitavaks. Teise närususega õillistame iseendid...

Õpetlikkusest tüdinud, proklameeritakse: kunst kunsti pärast. Ilo (suure tähega).

Tammsaare näib ilule — elu eelistavat. Ilu tagaajamine tundub talle — põgenemisena elust. Ta ironiseerib:

— Kunst peab olema ebaloomulik, — elus on loomulikku niukini küllalt. Kunstiteosel ongi peamiseks ülesandeks asjad pea peale pöörata. Kino tõendab seda iga päev ja näidend teeb kramplikke pingutusi seda õilsat eeskuju jäljendada (Nädal Pildis, 1937, nr. 4).

Veelgi vähem peab Tammsaare lugu stiili ilust. Nagu Dostojevski eelistab ta sisu vormile. Ja keelemeestega on ta otse vaenujalal:

— Päris õige, ütleb ta — on surnud keel.

— Kes on näinud, et külaeit õpib keeleteadlaselt õiget keelt. Küll on aga nähtud, et keeleteadlane õpib keelt külaeitedelt.

Enfant terrible ei ütleks seda ka drastiliselt:

— Peaks asutama akadeemia, kus keeleteadlased võiksid oma energiat kasutada, ilma et selle tagajärjel emakeele õpetajad muutuksid rumalamaks kui nende õpilased (Tänapäev, 1936, lk. 17).

*

Aga eksiks see, kes arvaks, et Tammsaare oma teostes pole lõbusat, õpetlikku, ilusat. Suurel kirjanikul jätkub kõiki kõigile. Ta pillab seda nagu käisest — nagu teeb seda elu ise.

Teatav mänglev joon on üldse Tammsaare vaimule omane. Ta pole asjata Mauruse koolis käinud. Kord nähtav, kord varjatud naeratus saadab isegi tema kõige sügavamaid tõdesid. Ja ilu — selle poolest on tal lehekülgi, mille võlu on seda võrratum, mida õrnem ja hapram see on. Ta ise peab vahel seda võlu nagu min-

giks haiguseks. Kirjandust ja kunsti nimetab ta — avatlevaks, luuleliseks tiisikuseks (Sic transit . . ., lk. 19).

Kuid see kõik on tal siiski nagu kõrvaline. Tema kohta käib kirjasõna: otsida peasja — siis peab kõike muud pealegi antama.

Tammsaare on meie inimesist, eeskätt meie maamehest reljeefseid pilte maalinud. Aga seegi pole tal veel peasi. Ta ei otsi inimesi, ta otsib — inimest, nagu muistne kreeka tark, kes oma laternaga mööda turgu käis.

— Eestlane, roomlane või kreeklane, ütleb Tammsaare (Sic transit . . ., lk. 24) on kõigepealt inimene ja alles pärast seda pagan, kristlane või stoalane: otsigem siis inimest, sest see on kõige raskem töö. Paganus või kristlus on raamatus, inimene on ainult looduses.

Mida teab siis meie Tammsaare pajatada inimesest?

Suur loodusesõber Rousseau kinnitas omal ajal, et inimene oma põhiloomult olevat hea ja õillis, alles kultuur olevat ta ära rikkunud.

Tammsaare on kahtlemata looduse sõber, kuid tema arvamine tundub olevat Rousseaule vastupidine. Ta on kaugel sellest, et loodust inimeses, s. o. inimese ürginstinkte idealiseerida. Nii rääkis ta üleoleva muigega meie „Siuru“ „instinktide pillerkaarist“ ja „algelisest elurõõmust“.

— Armastame ikka veel elada kükakil, käpakil, neljal jalal (Sic transit . . ., lk. 38).

Nii kohtamegi seda, mida kutsutakse — Tammsaare pessimismiks:

— Inimene on kõige õudsem ja kohutavam elavate seas, ütleb ta oma „Sõjamõtetes“ (lk. 197). Sest:

— Võitlus peastab inimeses valla kõige algelisemad instinktid ja kired, kuna korraldav kõlbline jõud lõdveneb. Aga ei ole nähtavasti võimalik ainult kirgedele toetades püsivamaid vaimlisi väärtusi luua, kui kirele tasakaaluks ei ilmu kõlbline jõud.

Et inimeses kaks maailma teineteise vastu seisavad: loodus ja eetos, liha ja vaim, seda teame ammu. Meie aja optimistid usuvad, et saavad mõistusega loodust inimeses taltsutada, juhtida. Tammsaare seda usku ei jaga.

Loodus inimeses — see on Tammsaare jutudes nagu muistne moira — saatus — kes va-

litseb inimese sammude üle ka vastu selle paremat tahmistki, — valitseb tihti isegi tema parema arusaamise üle: alateadvus kirjutab ette teadvusele ja võitlus nende kahe vahel viib pahatihti — nagu Katku Villu „Kõrboja pere-mehes“ — inimese enesehävitamisele.

Tammsaare sügavpsühholoogial on siin kokkupuuteid Vilfredo Pareto sotsioloogiaga: Inimesed tegutsevad teataval viisil mitte sellepärast, et nad nii mõtlevad, vaid ümberpöörduvalt: nad mõtlevad teataval viisil sellepärast, et nad nii tegutsevad. Mõte on pahatihti ainult teo, s. o. selle taga peituva tungi ehk kihu ümmardaja.

*

Sellest dualismist inimese hinges johtub Tammsaare traagiline elukäsitlus.

— Inimelu mõte on, ütleb Tammsaare laulu- raamatu sõnadega — otsida põhja, kuhu oma ankur kinnitada (Tänapäev, 1937, nr. 3). Teiste sõnadega — ajada taga tõde ja õigust, taotella absoluutset. Kuid absoluutne jääb kättesaamatuks.

Seda kurbloolust kirjeldab Tammsaare oma suurromaanis „Tõde ja õigus“.

Inimese tragöödiat on suured kunstnikud sagedasti kujutanud. Goethe on selleks võtnud keskaja targa, kellele Mefisto pakub maailma ja kogu selle au ja ilu. Pettunult jõuab Faust viimaks oma teekonna lõpuni. Tal pole muud lohutust ja lunastust kui tema hea ja aus püüe.

Meie hõimurahva ungarlaste klassik Imre Madách (1823—1864) on oma „Inimese tragöödiast“ „Fausti“ teise osa ideede ringis liikunud, tuues selle fantaasiakujud tõelisusele palju lähemale. Kiusaja Lutsifer talutab Aadamat läbi inimsoo arengu kõigi järkude, — alates paradiisi-aiast ja patulangemisest, kaudu Egiptuse vaaraolossi, Ateena agora, Rooma gladiaatorite võitluste, ristisõdade-aegse Konstantinoopoli, keiserliku Praha, revolutsioonis kääriva Pariisi jne., kuni inimvõimu arenemise kõrguspunkti, kus ta maakera enda alla heites juba teiste taevakehade järele kätt sirutab. Lõpp on aga — viimsete inimolevuste viletsad eskimo-hütid vähesel jäävabal nõlvakuil ekvaatori all. Ja moraal: võitle ja usu.

„Faustiliseks kultuuriks“ nimetatakse meie Euroopa kultuuri, kus lunastust otsitakse —

teos — vastuoksa kaug-ida kultuuridele, kus lunastust leitakse vaatluses (kontemplatsioon) või koguni — elust loobumises (resignatsioon).

Vastuoksa meil sagedasti kuuldavale arvamisele, et Tammsaare maailmavaade olevat — skepsis ja resignatsioon, jõuab „Tõde ja õigus“ lõpukorral siiski „faustilise“ kultuurikäsituse juure välja. Skepsise mulje tekib sellest, et ta sügavamaist kahtlusist läbi käib, kui see meie nooruse optimismi juures harilik.

*

Vastuoksa Goethe ja Madáchi fantastilisele luulelennule on „inimese tragöödia“ käsitus Tammsaarel üsna realistlik. Näib peagu, nagu siin palju muud polekski tahetud maalida kui meie lähema ühiskonna elu ja selle tüüpe.

Seda kaasakiskuvam on, kui just neis kaas-aeglasis, võiks koguni ütelda meis enestes, näeme mängitavat inimesoo ürgtragöödiat.

See algab maal ja lõpeb maal. Sündmustiku kõik on seega — täisring. Järelikult — resignatsioon? Väliselt võib-olla. Sisemiselt aga sugugi mitte. Ja selles peitubki kogu eepose tuum.

Algul kaks monumentaalset talumehe-tüüpi: õiglane ja vali teoinimene Eespere Andres ning ärpleja, kuid hell tundeinimene, peagu — boheemlane — Oru Pearu. Nende üleaedsete elu möödub vastastikusel sissisõjas. Nende elu läheb aga vastupidi sellele, mis nad ise tahtnud. Eespere Andres on kogu oma pere ja omaenese elujõu matnud Vargamäe sohu, et seda kord taluna lastele pärandada. Need aga põgenevad, niipea kui tiivad kasvavad — neile on seal liiga vähe armastust. Pearu elumõte on olnud üleaedsega tülitsemises, — ta peab nägema, et ta omaenese poeg vaenlase tütreaga abiellub.

Andrese poeg Indrek satub Mauruse „kõige esimesema järgu kooli“, kus teeb läbi oma esimesed nooruse-tormid. Õhtutel söögitoas oma kummalisel viisil poistele elutarkust jagades õpetab vana Maurus:

— Ainult armastus teeb asjad elavaks. Armastus ainuüksi teeb silma ja sõna sügavaks.

Kui aga Indrek hoovis lund vedades satub esmakordselt suudlema „neti olemisega“ Vaarmani Mollit, ja kui tema arust nagu midagi

enneolematut on sündinud, millest rääkidagi raske, leiab ta kokkudes, et neiu võtab asju palju lihtsemalt.

— Maurus eksis nähtavasti, järeltab Indrek. Armastus oli tulnud, aga sügavaid sõnu ei olnud.

Kosmograafia professorilt päritakse:

— Kui maailmaruum nii suur ja igal pool ainult tähed, — kus on siis taevas?

— Üle 30 aasta olen ma otsinud, vastab see, — aga pole leidnud. Teie olete alles noor, — otsige, ehk leiate.

Indrek oli enne aimanud, nüüd veendus ta hirmsas tões. Oma ahastuse Mauruse tütre Ramilda surma pärast pani ta õpilaste lehte:

— Sa lased surra ainukese inimese, kes oleks pidanud elama. Miks? On ainult üks vastus: sind ei ole.

— Te olete hull! karjub selle peale Maurus, Indrekut oma koolist välja heites. See on esimene pärishull Mauruse ausas ja korralikus majas. Matemaatika on tal null ja ise on hull. Aga härra Maurusele, pühale härjale ja Jehoo-vale hakkab ta vastu.

Sellele mässule järgneb stseen, mis oma harukordselt psühholoogilise mõjuga on Dostojevski vääriline: jalutu Tiina meeleheide usu kaotusest ja uus usu ekstaas, mis teda jalule aitab.

Aastakümnete eest on Tammsaarele tema üliõpilasnoveellide puhul ette heidetud „variseva tundmuse skepsist, mis tekkinud harduse saamatusest, usulise organi puudusest“.

Igapäevase traditsiooni ja konventsiooni-usu suhtes pole Tammsaare vist kunagi oma vaadet muutnud. Eesti kirjanduses ei leidu aga teist sarnast „Lourdes'i imet“, mis pealegi keskmaks sõlmekohaks on kogu „Tõe ja õiguse“ epepeele.

— Usk peab avastama, vabastama inimeses saladuslikud jõud, ütleb Tammsaare (Nädal Pildis, 1937, nr. 19).

Usk on Tammsaarele omaette elamus. See pole mõistuse, vaid tundmuse asi.

— Vaevalt võib usku igaihele õpetada, sest usk on omataoline hingemuusika ja muusika tarvitab sellekohaseid meeli. (Sõjamõtted, lk. 144).

*

Kolmas järk viib Indreku 1905. a. revolutsiooni keerisesse. Ristiisa Hundipalu Tiit oli juba vanasti, kasepakul istudes, talle „poolidiiga“ asju seletanud:

— Oleks Jakobson veel elus, siis oleks kõik teisiti läinud.

Indrek oli aga sellest siis alles liiga vähe aru saanud. Nüüd uppus ta ülepeakaela poliitikasse.

Siin on pilte, mida H. Pöögelmangi, Eesti enamlaste juht, kiidab klassillisteks. Aga ka teisi, mille vastu ta virutab oma enamlikud anateemad.

Kõrgustipuks on — mõisade peale minek. Seal pettub Indrek lõplikult.

— Hea eesmärk muutub arutu mölluga — lihtseks rüüstamiseks.

— Imelik inimene, sähvab talle revolutsionikaaslane vastu: tema läheb revolutsioonist otsima aru ja õiglust. Mina olen ikka ütelnud: revolutsioon on nagu naine, — aru ja õiglusega ei pääse siin kuhugi.

*

Neljas järk käsitleb iseseisvuseaegse linnakodaniku eraelu. Tormide järel ometi viimaks rahulikumad rajad? Aga ei. Selles järelsõja tohuvabohus on tõest ja õigusest kõige vähem juttu. — Olime kui vasikas, kes äkki laudast välja pääsnud ja esimese valuga omal kõhu lahti jookseb.

Nii seletab Indrek seda ajajärku hiljem.

Tema isiklik ja perekonnaelu puruneb. Pambud kaksiti õlal, pöördub ta jälle tagasi Vargamäele. Ta arvab endas osa olevat sellest muinaskangelasest, kes sai maaga kokku puutudes uut jõudu.

Aga ta on juba sootuks teine inimene kui see, kes siit omal ajal laia maailma läks. Ainult ühes saavad nad veel oma isaga täiesti teineteisest aru: nad kaevavad kraavi, et jõevett alla lasta. Selles ühtib vana Andrese visa kangus Indreku faustliku elufilosoofiaga. Ja kui Indrek juba arvab, et kogu ta elu on veel ainult „mälestused või — mälestuste mälestused“, siis leiab ta, mida ta pole otsinud, mille ta oli täitsa unustanud: Tiina, kellele ta oli „jalad alla pannud“.

— Kui imelik, mõtleb ta: Unustad selle, mis oli ehk kõige tähtsam ja teed elust mingi narmangu, aga samal ajal usub ja ootab sind mõni tüdruk, kellele sa jalad alla pannud, võib-olla südamegi sisse teinud.

*

Mis see on? On see kuningas Saalomoni tarkus: Kõik on tühi töö ja vaimunärimine? Tõde ja õigust pole olemaski? Tark skeptis? Resigneeruv pessimism? Tõe relatiivsuse tunnetus?

Jah ja ei.

Relatiivsed on inimlikud kujutelmad tõest ja õigusest, nagu Vargamäe vängete vanameeste rassimised seda kõige selgemini näitavad.

Tunnetusest, mõistusest pole Tammsaare üldse kuigi kõrgel arvamisel.

— Mõistus on — elupõrgu ahjukütja — ütleb ta (Nädal Pildis, 1937, nr. 19).

Aga absoluut valitseb inimese hinge ihade üle, inimese üle, kes vajab lunastust. Lunastajad ilmuvad suuril hädapäevil, aga neid ei tunta ära.

— Lääne-kultuur vallutas välisilma, idakultuur — siseilma. Täis-kultuur peaks vallutama mõlemad. Nii on Tammsaare arvamine.

Tammsaarel on kahtlemata, nagu Tolstoil ja Schopenhauerilgi, elavat huvi idakultuuri vastu selle suurema hingelise süvenemise tõttu. Eriti drastiliselt tõrkab see silma „Tõe ja õiguse“ II jao lõpus — Indreku ema surmastseenis — kus Indreku schopenhauerlik kaastunde- eetika lõpuks ületab kohuse- eetika.

Tammsaare mediteeriv vaimulaad peaks ka kergesti suubuma idamaalise kontemplatsiooni. Ei ole vist juhus, et ta on eestindanud nii idamaiselt-passiivse elulesuhtumisega teose nagu on Gontšarovi „Oblomov“. Siia kuulub ka Tammsaare silmanähtav vastuolu meie- aja linnakultuuriga ja lähedus maaga.

Kuid vahed esinevad, kui Tammsaaret võrrelda Tolstoiga, eriti selle suurima epepeega „Sõda ja rahu“, kus passiivset Kutusovit eelistatakse aktiivsele Napoleonile ja lihtne vene soldat Platon Karatajev tõstetakse kõrgeima

tarkuse kandjaks selle eest, et see kollektiivi täielikult ära upub ega näita mingit isiklikku tahet, pretensiooni ega aktiivsust.

Tolstoil ei tuleks kunagi meele oma kangelasele viimast pääseteed otsida — jõevee allalaskmises. See oleks talle — tühi töö ja vaimunärimine. Vahest näeks ta selles ainult võimalust enesetaltsutamiseks, eneselihtsustamiseks kehalise tööga. Aga töö siht — piüie, mis

Goethel on peaasi, huvitaks teda väga vähe. Selleks on tema huvid liiga intraverteeritud.

Siin jääb Tammsaare — läänlaseks, nagu ta seda on oma resignatsiooniski, mis on oluliselt aktiivne, mitte aga idamaiselt passiivne. Taga ajades tõde ja õigust kaovad need ikka silmist. Kuid äkki on tõde ja õigus seal, kus neid pole oodatudki leida: kes otsib, see peab leidma, kuigi ta ei tea, kus ta leiab.

Fragmente Tammsaare mõtestikust

1.

unstilise kujutuse esilekutsujaks ning algelemendiks on elamus. Millise näo võtab ja missuguse rakendusliku ilme või mõtte saab elamus kirjanduslikus teoses, see sõltub sageli autori maailmatajust, eluleshtumisest, east, temperamendist ja mitmest teisest inimlikust, olgu külgesündinud või külgekasvanud omadusest.

On kirjanikke õige kitsa elamuste resp. kujutluste amplituudiga. Isiklike omaduste eelduste kohaselt ühtede võimed küünivad vaid nende eneste lihtsete elunähetega valamiseks kunstilisse vormi, teised seevastu püüavad aga oma meeltega haarata terve maailma elu sisu ja mõtet. Teiselt poolt ühed kujunevad ja küpsevad kaua, valmides oma hilis-eluaastaiks, teiste küpsus ilmneb jälle varakult, varieerudes ja täienes vaid aeg-ajalt.

Nende viimaste hulka meeleldi liigitaksin ka A. H. Tammsaare, kes tänava 30-ndal jaanuaril oma maisel eluteel astus mööda 60-ndast aastatubast; Tammsaare on meie tänapäeva kirjanikest, eriti probleemirohkuse ja mõttekülluse poolest, ulatuslikema amplituudiga meistreid, kelle looming särab majakatulena isegi väljapoole keelepiire.

Rääkida Tammsaare puhul kirjanduslikest vooludest, uusromatismist, mille valitsusaegadega umbes ühel ajal tema täht kerkis meie kirjanduse taevasse, realismist või naturalismist, millede kõige puhtamaid sugemeid leidub külluses Tammsaare loomingus, oleks tarbetu formaalsus. Ta pole palju hoolinud voolude puhtusest ega moenõudeist, mis iseenesest ongi peamiselt väliseks asjaoluks, omasemad vaatlejale-klassifitseerijale, kirjandusajaloolasele kui loo-

mingulõomas põlevale autorile, kelle süsteem ja reeglid alluvad pigemini alateadvusele, vaistule kui arule ja kainele mõistusele, kes valab ja vormib ainult oma sisemiste, tema natuurist ja hingest võrsunud mõõtühikute järgi.

Üks uuemaid inglise esteetikuid Norman Hurst oma konseptiivses teoses „Four Elements in Literature“ hülgab täiesti senise traditsioonilise terminoloogia ja liigitamise romantismi, realismi või klassikasse, soovitudes kirjanduse esteetilis-teadusliku vaatlemise aluseks võtta kirjanduses alalõpmata kas üksikult või kombineeritult esinevat nelja peaelementi ja tunnut, mida ta nimetab „Sisemine“ (The Inner), „Välmine“ (The Outer), „Jõud“ (Energy) ja „Tasakaal“ (Balance). Autorid, kes tema liigituse järgi langeksid „Välmise“ kategooriasse, oleksid väliseid elunähtusi jälgivad ja kujutavad, eritlejad, tõsiasiadesse kiindunud, asjalikud, kained, traditsioone-järgivad ja andunud kirjeldamisele. Need, kelle vaimne hoiak kalduks „Sisemisele“, oleksid sügavuste vaatlejad, müstikud ja romantikud, keda paelub minevik, kes tunnevad end oma keha vangina, usuvad ennem orgaanilisse kui konventsionaalsesse vormi, on idealistid, pigemini aimlemiste ja otsimiste kui veendumuste tootjad. „Jõu“ esindajaid karakteriseeriks Hurst'i arvates tugev individualism, spontaansus, loov või hävitav jõud, voolavus ja optimistlik põhitoon. „Tasakaal“ on „Jõu“ täienduseks, kusjuures seda eriliselt ilmestavaks printsibiiks oleks suhtelisus. Selle kategooria kirjanike avaldusis esineksid ülekaalukalt huumor, loogika ja metafoor, teiste sõnadega — eksperimenteeriv kujutluslaad, mis arvestab suuresti nähetega ja objektide relatiivsust.

Kuigi pioneerlikud ja lähemalt süstematiseerimata, tunduvad need Norman Hurst'i poolt

A. H. TAMMSAARE

E. KOLLOMI PUULOIGE

soovitatud alused kirjanduse ja kirjanike liigitamiseks ometi mitmeti avaramaina ja mahutamaina seniseist, eriti Tammsaare juures. Tahes liigitada, võiksime seal, kus meil raskeks osutuks rakendada mõisteid romantism või realism, ütelda peaaegu eksimatult, et Tammsaare kuulub „Tasakaalu“ kategooriasse pluss täiendusjooni „Jõu“ vallast. Ta on õige loogiline nii üksikasjades kui ka üldiselt kompositsiooni arengu raames, tugevalt individualistlik, spontaanne ja voolav, ennekõike aga relatiivsuse prohvet, intellektuaalne, huumoriküllane ja metafooriline. Tema teoseid ei kanna üksi külluslik kujutus, vaid niisama palju ka mingi suhteline tõde, idee, mõte, mis — kui ta on tulnud läbi autori elamuse sulatamisahju ja on vormi valatud — ei olegi enam üksik tõde või mõte, vaid mõni elu algjoon, ürgjõu kujukas esilemanamine kõiges selle sügavas suhtelisuses. Seepärast, vaadeldes Tammsaare mõtestikku, tema kõikehaaravat ning seejuures alati sädelevat lehvivat vaimu ta töödes, jõutaksegi vahet lähemale tema loomingu tunnetamisele ja mõistmisele kui rakendades tavalisi konventsionaalseid meetodeid.

2.

Moodne aeg tunneb probleemikirjanike kõrval terve rea niinimetatud ideekirjanikke. Kui Emile Zola oma suurejooneliste sotsiaalseid teemasid käsitlevate romaanide kohta ise ütleb, et ta on need kirjutanud hoiatuseks maailmale, siis on see selgeks tunnistuseks autori püüdest peale kunstilise elamuse esilekutsumise lugeja juures taotleda veel kõrvalsihte, mis seisavad autori maailmavaate sugereerimises, oma veendumuse kuulutamises, võitluses oma tõe eest. Fanaatilisuse piirini on siin läinud Upton Sinclair. Seda võiakse teha aga üksnes oma veendumuses kindel olles, täiesti uskudes, nagu usuvad eestähendatud kirjanikud sotsiaalse ülekohtu olemasolusse ja selle kõrvaldamise võimalusse teatavate ühiskondlike tingimuste ning korralduste muutmise läbi, saades selle usu kaudu ühtlasi elamuse ja inspiratsiooni oma kunstilis-kujutuslikuks tööks.

Piisab ainult ühe Tammsaare teose lugemisest, et veenduda tema mittekuuluvuses oma idee eest võitlevate ja jutlustavate kirjanikkude hulka. Liiga hästi näib ta selleks tundvat ini-

mese ja elu algomadusi, mis suurel määral seisnevad kõheleivas kobamises ja otsivas vaimulaadis, heade tõdede ning uskude vahetamises veel paremate vastu.

Mauruse poistest end Saksamaal täiendamas käinud Miilinõmm („Tõde ja õigus II“) targutab marksismist ja üliinimisest: „Inimene ei saa muidu, temal peab ikka midagi olema. Tema on niisugune loom, et otsib troosti. Teised loomad elavad muidu, aga tema ei ela.“

Sellega Tammsaare tunnistab idee või ideaali põhimõttelist vajadust inimese suhtes, tõstes tema vastu oma bioloogilist maailmavaadet kõrgemale teistest elusolenditest. Ent pandagu tähele väljendust „otsib troosti“. Tähendab, inimene kõiges oma vaimses suures ja üleolekus muust elavast vajab siiski enam pimedat ja seletamatut usku, veendumust kui mõistuse ja aruga ehitatud selget ning süsteemikindlat õpetust, mis mõnede kirjanike juures on kujunenud nende usuks. Liiatigi: „Mida rohkem tegelen loomadega, seda vähem armastan inimest: tema on ainuke elavate seas, kes vahetab usku ja arvamusi.“ (Karjäälema sõnad teoses „Kuningal on külm“) „Inimene ei suuda isendagi hingepõldu harida, veel vähem teiste oma“ („Tõde ja õigus V“), millest lohutamatu järeldus, et „õpetused ei mõju inimese peale kõlbliselt üldse nimetamisväärselt; muidu oleks inimene juba ammu siin maa peal õndsaks saanud ja tal poleks vähematki huvi ega tarvidust jumalate kolkunud nehamari või pehkinud manna järele“ („Sic transit...“).

Neis lauseis peaks väljenduma küllalt kujukalt Tammsaare suhtumine inimesele ja elule, andes ühtlasi meile kätte selle tugipunkti, aluse, millest ta lähtub oma mediteeringuis, seirates inimesi ja elusündmusi. Kindel olles inimese mitteõpetatavuses-õppivuses eetilisis (aga võib-olla ka sotsiaalseis) küsimusis, Tammsaare loomulikult ei saa omaks võtta mingit õpetust ega kinnisideed, sest õpetusi, ideid ja tõdesid võib olla niisama palju kui inimesi — eriti kui neil on usuline iseloom —, kuigi ta igas oma teoses ise ilmutab sügavat teadlikkust, suurt eruditsiooni. „Tasakaalu“ üldreegli kohaselt aga näeb ta elu ja inimest kõigis ta avaldusis läbi relatiivsuse eritleva prilli.

Oma elulesuhtumisaadi ja mõtteviisi poolest läheneb Tammsaare kõige enam suurile anglo-

saksi skeptikuile, nagu näit. Bernard Shaw'le, sest temale nagu nondelegi kõik inimlikud tõesed on relatiivsed, kõik õpetused üheväärtuslikud eeldusel, et miski niikuinii inimest tema loomuses ei suuda muuta, et inimene igas olukorras ja igal ajajärgul jääb ikkagi peamiselt inimeseks kõigi oma vooruste ja pahedega, moraalityuse ja instinktideeluga.

„Halenaljakas ja õudne on inimsoo kõrgete ideaalide ajalugu. Salapärasena ja hulga töotustega ilmuvad nad neitsiliku mõrsjana, kuid varsti, ennäe — juba kõnnivad nad nagu häbematumad litad alasti lausa hulga keskel. Pühaduse kuulutajad ja kaitsjad on ka tema esimesed rüvetajad.“ Nii ütleb Tammsaare oma teoses „Sic transit...“ ja jätkab sealsamas: „Ristiusu evangeelium jäi ainult sõnaks, teod ühes inimestega astusid teist rada — loomusunni ja kirgede rada, hoolimata ilusaist sõnust.“ Kuidas oleks siis autor võinud tugeva indiviidina ja kaine inimesena neist mõnesse armuda! Ta eelistas ise voolida enesele ideaali oma näo järgi, hoolimata sellest, et see teistele võib tunduda lohutamatusena, karmina, kõlbluseta ja niisama häbematu kui teistegi rüvetatud ja rüvetamatud ideaalid.

Säärane alastikiskuv ja karm toon ideaalide suhtes valitseb Tammsaare loomingu algusest tänapäevani nii- või teissugusel kujul. See välksatab „Vanades ja noortes“ Kaarli äratundmisele jõudes, et üks inimene on teise kurat; see kannab satiirilist näidendit „Kuningal on külm“, kus niihästi rahvas kui valitsejad lömitavad ime — kahepeaga vasika — ees, nii et Ülempreester on sunnitud resümeerima: „Meie kõik oleme siin ajalikus elus jumala narrid... Me teeme, mida naine himustab, ja sööme, kelle narr tapnud. Naisele ja narrile kuulub maailm.“ Mitte mõistusliku mehe, vaid vaistulise naise ja narri — kuigi ka ainult lapse ja narri suu üteldakse rääkivat puhast tõtt — tõe domineerib, juhivad maailma. Inimese kaaluva maks esinduspooleks osutuvad need kaks. Seepärast pole inimeses midagi idealiseerida, ja kui inimene ise idealiseerib, kõrgeid paleusi enesele püstitab, siis on see ainult naeruväärne, tühi usk, mis on elust kaugel ja võõras tegekkusele, moodustav vaid umbsõlmi, mis meelitavad autorit Makedoonia Aleksandrina lahti raiuma end vaheda paradoksimõõgaga.

Puhtakuuline bioloogiline vaatlusviis, kus peatähelepanu on pööratud inimelu põhiseadusele, nagu väidab K. Mihkla „Vanade ja noorte“ eessõnas või thomas-hardylik moira-usk — kõik on inimolendi asjatu ning mõttetu heitlus ebaaisikulise ja osavõtmatu saatusega? Siinjuures naine samastatakse tihti ebaaisikulise jõu ning saatusega, samuti ka narr, tõelausuja, kandku ta siis teoses missugust tähendust isiku- või kutse-nime.

Inimene on loom nagu teisedki eluselendid. Ent ometi: inimene on loom, kes otsib troosti, lohutust, lunastust. Seda suudab pakkuda aga ainult usk, mitte mingi õpetus, teadlikult ja teaduslikult viimisteldud süsteem või süsteeminõudlus, ühe sõnaga kaine aru produkt. Ning seepärast jõuabki Tammsaare, hoolimata oma bioloogilisusest, elu realiteedimotiivist lähtumisest, sagedasti välja irratsionaalse religioonimotiivini. „Tões ja õiguses“ koguni niikaugele, et inimene ise (Andres) tahab olla igavene, s. t. — jumal. Pettunud õpetusist, lohutamata jäänud usust, tõstab inimene mässu religiooni ja jumalagi vastu. Jumal aga on Tammsaarele Dostojevski kombel saavutamatu, ülemõistuslik ja igasugune inimese titaanlik püüd jumala seletamisele, või koguni enda seadmine jumala kõrvale, enesejumaldamine, viib inimese veelgi suuremaise sisemistesse vastuoludesse (E. Raudsepp „Kuritöö ja karistus“ tõlke eessõnas.) Seal, kus aga Dostojevski lohutust ja uuestisündi näeb alistumises, ähvardab Tammsaaret tühjus tema ranguse ja allahaitmatuse tõttu. Seepärast piirduvadki ta mõttekäigud — õigemini tegelaste arutelud — irratsionalismi valda peamiselt paradoksidega, milledes puudub püüetungida viimseimate põhjuste seletamiseni, kõiksuse tunnetamiseni, ja ta pöördub taas inimese kui reaalseima objekti juure tagasi, otsima seda õiget „homo sapiensi“, koguni Eesti „homo sapiensi“, nagu väidab B. Linde „Oma-des ja võõrastes“.

Nii siis, ringkääk alastieliu põrmust, instinktide pulmapeolt — kosmosesse, inimese juurest jumala juure ja — tagasi. Täisring, mille keskpunktiks on inimene kõigi oma pahede ja voorustega, algust ja lõppu aga ei kuskil. Lõpmatuse tunne ongi see, mis näit. „Tõe ja õiguse“ teeb nii ümaraks, kunstiküpsaks, hoolimata ta paigutistest venimistest ja autori suurest huvist iga pisiasjagi vastu.

Ent sõna usk omab Tammsaarel veel teisegi tähenduse — see on tal illusioon, argielu mõtestav viirastus, mida nõudleb iga üksik ja rahvas tervikuna. „Sagedasti palju tähtsam kui tegelik kasusaamine on usk kasusaamise. Usu eest peakski iga valitsus kui kallima vara eest hoolitsema. Hoidku jumal aga, et rahva usk täitmist ei leiaks, sest mis väärtus oleks rahva si mis veel mõnel maa- või taeva liidul, kes ühel ilusal päeval maa või taeva igapäevaseks elutarviduseks välja jagaks: väljajagamise hävitaks ju usu maa ja taeva sisse.“ („Sic transit...“) Eks ole sellega mõttetuks tunnistatud igasugused lunastust töötavad õpetused siin ajalikus elus? Evolutsionism ja reaktioonism — kas see pole ükskõik? Peaasi, et püsiks usk maasse ja taevasse, et elu jääks eluks, nagu ta igäihele antud. Välimised muudatused ei muuda veel inimest tema sisemises olemuses, nad ainult hävitavad usu ja — korra.

Samad mõtted korduvad, olgugi peidetumal kujul, lavateoses „Kuningal on külm“. Esimene pala on kirjutatud aastal 1919 artiklina, teine 17 aastat hiljem hoopis teises vormis. Ent autori arusaamistes pole pika aja jooksul midagi põhiliselt muutunud, pigemini on need aina süvenenud, peenenenud, sugestiivsema kaju võtnud, mis näitab, et kirjanik on varakult välja kujunenud, tema reageeringud teatavaile elunähtele ja -avaldustele on ühtlased ning püsivad, kõigutamatud ükskõik missugusest tuulest. Mõistetav see ongi, sest oma vaatekohtades ja reageeringuis alalõpmata kõikuv, kuigi seejuures arenev, otsiv ja juurdlev kirjanik vaevalt osutuks võimeliseks kukerpallitama mõtete ja otsustustega sel kombel, nagu teeb seda sündinud skeptikuna igas oma järjekorralises teoses A. H. Tammsaare. Ainult spektiku vaim on vaba traditsioonidest ja konventsionaalsusest, vaba ja terav nagu puhastav tuli, mis enne kõike lunastava puhastustulena mõjub loojale enesele, sest „loojale on kõik jumalad surnud, kellelki ei ihka ta päästmist. Iseenda südames valmistab ta lunastusmüsteeriumi, iseenda naelutab ta risti, iseenda ohverdab ta iseendale magusaks haisuks igavesest ajast igavesti.“ („Sic transit...“) „Inimesele peaks aga ütleva: ei ole sul muud lunastajat kui sina ise, tahtes minna taevasse või maapealsesse paradiisi. Sest: inimene on edev, inimene on eblakas, inimene on

upsakas, tema mõtleb, et peale tema enese veel kellelegi tähtis on tema lunastus...“

Säärane on Tammsaare lõplik veendumus ja tõde inimesest: karm, pessimistlik ja pisut nagu halvakspanevgi. Kui tema vaim oma mõtiskeludes suure täisringina hõlmab peaaegu kõiki elus-maailma probleeme, siis ta kunstnikuhinge kujutus väikese sõõrina ümber inimese valgustab ikka ja jälle nagu päratu prožektoriga, kord ühest, kord teisest küljest seda upsakat kekatsit, tahtes nagu kelmikalt hüüda: ecce homo!

3

Millised on siis lähemalt võttes need üksikud küsimused või küsimuste kompleksid, mis huvitavad Tammsaaret tema teostes, mis ta seab oma vaimuläätse fookusesse eesmärgil neid läbi valgustada, neid kaaluda ja vaagida ning anda võib-olla vastuski? Rida Tammsaare teoste pisut irriteerivaid pealkirju juba nagu sunniks eeldama temaatilist arutelu ja ootama otsustki. Nii „Vanad ja noored“, „Sõjamõtted“, „Ma armastasin sakslast“ või ennekõike „Tõde ja õigus“. Aga palju on oodatud otsuseid langetanud Tammsaare? Lõpmatu hulga, või teisiti võttes — mitte ühtegi, sest tema kui relativisti ja skeptiku vastus igale keerdküsimusele on paradoks. Mida rängem küsimus, seda rabavam paradoks. Kui keegi lihtsimeelne peaks tahtma Tammsaaret lugeda eesmärgil selgitada enesele autori seisukohavõttude najal mõnd küsimust, leida tema kaudu võib-olla kergemini oma suhtumist ja tõde, siis ta võiks takerduda tõdedesse ja arvamistesse nagu kala võrgusilmadesse, aga — abi tuleks tal siiski otsida iseeneselt. Võib-olla küll autori eeskujul, kes iseenda ohverdab iseenele, otsimata mujalt lunastajat kui iseenesest. Arusaadavalt ei saagi säärast tüüpi kirjanikult nõuda lausa väljaütlemist, arvamiste serveerimist lahtisel taldrikul suuküpselt nagu praetud kanapoega. Tema otsused ja hinnangud on peidetud hoolikalt soustide ja võrtside keskele, tihti nii sügavale, et nende olemasolu on vaid aimatav lugejapoolse edasiarenduse läbi. Või kui ta avaldabki oma tõe, siis on see kahe otsaga tõde, elutark ja ümmargune nagu vana sõna, väärtus omaette, aga — praktiliselt tihti tarvitamiskõlbmatu, sest inimene suhtlemises oma kaasinimestega ei taha ega saagi ju tihti tunnistada end seesuguseks, nagu ta tõeliselt on

oma omaduste poolest, nagu teda sunnivad olema elu juhtivad jõud: nälg ja armastus.

Neist kahest tungist tunneb ja tunnetab Tammsaare kõigepealt inimest. „Inimene pole see, mis ta õpetab või mis ta räägib, vaid mis ta sööb... Kui tahetakse inimest altruistiks teha, siis pandagu tema nälg ja armastus ligimese külge. („Sic transit...“) Terve erilise peatüki „Instinktide pillerkaare“ nime all pühendab Tammsaare tähendatud artiklite kogus sellele probleemile, tuues näitena esile muuseas ka Collette'i romaani „Chéri“, milles inimest analüüsitakse ainult kui erootilist looma, kui — inglise autori järgi *enjoying life*'i — nautlevat elu — harrastajat olendit. Ning raske oleks väita, et Tammsaare, vaatamata oma skeptilisele vaimule, poleks selles veendunud, millest ta tolles fragmendis kirjutab — kogu ta hilisem looming tegeleb väga suurel määral inimese tolle *enjoying life*'i saavutamise ja maitsemise ihaga.

Võib tunduda vahest, et Tammsaare tegelasist paljud on liiga juurdlevad ning elu (ideaalide suhtes) tõsiselt võtvad iseloomud selleks, et olla ainult rõõmutseva elu küttideks ja kandjaiks. Ent süvenegem neisse, vaadeldgem lähemalt neid mitmesuguseid külapoisse ja -tüdrukuid „Tões ja õiguses“, pidagem silmas tema linnanaisi samas teoses, aga ka mehi; eriti veel Juuditit ja teose „Kuningal on külm“ kangelasi — kas neid kõiki lõppude lõpuks siiski ei kihuta tegudele ning toimingule ainult kaks suurt kirge: nälg ja armastus, olgu laiemas või kitsamas, sõna otseses mõttes. Indrek vastu-kaaluna igapäevastele inimestele jookseb oma ideaalide ja illusioonide järele ning — äpardub seni kõiges, kuni laseb end lõplikult allutada naise loomusunnil. Aga siis on temastki saanud igapäevase elu tavaline tüüp ja — autor lõpetab romaani.

Loomulikult on Tammsaare mõne üksiku kujuga ka nii või teisiti üle astunud sellest reeglist, pakkudes erandeid; ta tegelaste valdava enamiku juures jääb see aga algtõena maksma. Südamest ja hingest rääkimine ajab juba „Noorte hingede“ ühel peategelasel naeru peale, eesti korporandi arukus ja kainus peletab teoses „Ma armastasin sakslast“ saksa piiga eesti poisi juurest sakslase sülle, kuigi tõsisema armastuseta. Või paljuks on seda „südan ja hinge“ muidu nii mitmekülgnes „Tões ja õigu-

seski“? Ainult Krõõt oma „heleda jaalega“ suudab Pearule südameni tungida ja Tiina juureski ei puudu vastavad puhangud. Teiste tegude juhtmotiiviks jääb ikkagi peamiselt kirg ning loomusund, olgu nii- või teissugusel kujul. Samuti „Kõrboja peremehe“, kus taltsutamata, pimesi oma sihte taotlev vaistude-inimene Anna viib Katku Villu hävingule niisamuti nagu Juudit Olovernese. (M. Sillaots, „Looming“ 1928. a.) Aru vaheleastumine elu juhtimisel nagu teoses „Ma armastasin sakslast“ on veelgi rängem. Selle paratamatuks tagajärjeks on tragöödia või tragikomöödia. „Kõige suurem kurjus inimeses on mõistus“, ütleb Tammsaare oma ideestiku võtmeteoses „Sic transit...“ Juba usuisa Martin Luther olevat ütelnud, et „mõistus on lõbunaine, keda peab jalgega tallatama.“ Tihti tundub, nagu poleks Tammsaare isegi säärase otsuse langetamisest kaugel. Muidugi, ta lubab enesel kasutada harukordselt rikkalikult oma aru ja teravat mõistust, kuid ta tegelased suuremalt osalt siiski mõtleavad ja targutavad enam loomusundide, vaistude survel ja ajel kui kaine mõistusega. Tüübilisteks näideteks olgu mõlemad Vargamäe vanaperemehed, nii Andres kui Pearu, kelle omavahelist võitlust juhib kirg ja usk, mitte aru.

Sotsiaalse vastuolu motiivile, mis valdavalt on esile kerkinud kaasaegses kirjanduses — ja seda peaaegu üle maailma — ei pööra Tammsaare eestähendatud põhjusil arusaadavalt kuigi tühjen-davat tähelepanu. See kuulub tema ainevalda ainult riivamisi ja riivamisi tehakse ka skeptilisi ääremärkusi. Ühiskond ja klass ei ole Tammsaarele midagi reaalist, küll aga inimene üksikult, sest Tammsaare kui vaatleja on arvamisel, et seni kui inimene jääb endiseks „vanaks Aadamaks“, ei muuda elu ega maailma mingisugune reform või revolutsioon. Tema silmis „iga revolutsioonikitse, olgu see põrandalune või ilmne, pole muud kui lunastuskitse“. Seega jälle irreaalne, ehamõistuslik nähe. „Tões ja õiguses III“ 1905. a. revolutsiooni taustal arenev sündmustik ja tegevuskäikki kujuneb oma määravas osas pigemini massiliikumise ja selle juhtide psühholoogiliseks lahkamiseks, paiguti isegi väljanaermiseks kui uut nõudva jõu tunnustamiseks või õigustamiseks. Võistluseks ajaloolise ülekohtu vastu kipub saama säärases käsitluses kaootiline instinktide mäss, hulkade

ja üksikisikute hullustus, millest ei võidagi midagi reaalselt ja mõistlikku oodata või loota.

Üteldust ei tule aga siiski järeldada, nagu mõõduks Tammsaare ühiskondlikest küsimusist kauges kaares. Harva on keegi meil nii ülejutu-
tavas külluses just ilukirjanduslikus teoses sõnu kulutanud filosoofiliste süsteemide ja maailma-
vaateliste küsimuste sõelumisele kui Tammsaare. Ainult ta ei esine kellegi advokaadina ega ühegi
idee või tõe eestvõitlejana. Temaga on lugu tihti nii nagu Miilinõmmega Mauruse koolist: küsimus, kumba rohkem, kas Marxi või Nietz-
schet, aga kindlasti mõlemat hea voos.

Lastes Miilinõmmel targutada üliinimese vajadusest, pöörab autor — kui eeldada, et iga tegelane teataval määral räägib autori eest — kogu probleemi järsku naeruks küsimusega, et ei tea, kui üliinimene peaks siindima, kas ta hakkaks ristitegijaks, luuletajaks või teadlaseks, millele oponent Koovi vastab: „Noh, eks ta võta siis rikka naise ja ela niisama!“

Kristuse armuõpetuse ja marksismi üle filosoferivad samad tegelased: „Kristusest oleme rääkinud oma kaks tuhat aastat, ja see hakkab juba tüütama. Siis räägime teine kaks tuhat aastat sotsialismusest, nii on neli tuhat aastat ilusasti edasi aetud. On see kasulik või ei ole? Mina arvan — väga kasulik. Sest Kristus oli juut ja ka Marx oli juut. Kristuse armuõpetus seisib selles, et hulka õpetada vahtima taeva poole, sest muidu poleks võinud isandad nii rahulikult oma leivakoti kallal nosida. Aga mis siis, kui marksism on samaks otstarbeks mõeldud? Taevas ei tõmmanud enam, sest ta oli liiga kõrgel ja kaugel, sellepärast leidiski teine juut marksismuse, mis pole enam taevas, vaid siinsamas maa peal: oodake ainult veel kaks tuhat aastat, siis on kõik koondunud, siis on organisatsioon loodud ning siis läheb leivakoti-
suu ka vaese mehe ees lahti. Kena, mis?“

Kui Miilinõmm julgeb väita, et me ju võitleme ometi, siis küsib Koovi: aga milleks marksism? Kindlaks eesmärgiks inimesele. Inimene kindla eesmärgi arvab Koovi seisvat aga surmas, mispeale Miilinõmm kuulutab ta nihilistiks. Härra Maurus ise lööb üliinimese roppu haigust põdeva ja sellest hulluksminemas oleva sakslaste väljamõeldiseks, aga arvab siiski, et parem üliinimene kui sotsialist, sest üliinimene

pannakse hullumajja, kus on soe tuba, sotsia-
listi võtab aga Siberis külm.

Ei vähimatki illusiooni! Ei kübemekestki respekti! Terve inimhüüatus — instinkt! — ja galerii nihiliste. Aga liikugem edasi. Järgmises peatükis tuuakse vaatepiirile Mauruse uue õpilasena juut Solotarski, kes oma kujutluses loob enesest suuruste aruka järeletulija, ülistades seega Darwini ja arenemisõpetust. Nietzsche oma üliinimesega osutub talle lapsemänguks. Ent õpetuse evolutsioonistki ristib härra Maurus juudi viguriks. „Juut ainult õpetab teisi, kuidas peab maailma parandama ja inimest armastama. Ise teeb ainult sahkermahker. Ühed teevad ega saa midagi, teised ei tee midagi ja saavad ainult.“

Nii pole õiget au ja tunnustust jäetud ka arenemisõpetusele. Ükski tõde ei või säilitada oma absoluutsust säärase kriitika all — kõik muutub küsitavaks ja tumedaks. Või nagu Indrek Paas arvab: inimene hindab ainult seda, millest ta jagu ei saa, mis üle ta aru käib. Kõige kaugemalt üle aru käib aga muidugi jälle usk (ka armastus), mille otse imetegeva mõju esiletõstmisega lõpebki „Tõe ja õiguse“ II köide.

Individualismi rõhutamise näiteks olgu toodud sellest köitest veel Schulzi õpetus kodumaa ja iseenese armastusest. Ent seegi niinimetatud positiivne õpetus kaotab oma väärtuse, tulles peaaegu segase mõistusega „koopula-hullult“ vanalt õpetajalt. Missuguse reaalsusega õigupoolest suhtutakse kodumaa-armastusele, selle selgituseks lisavihje V köitest, kus üteldakse, et „õige isamaa-armastus ja luule on see, kui soode ja rabade asemele tekivad laaned, niidud ja nurmed.“ Ideaalide püstitamisest või pakkumisest sõna kaunimas mõttes on see sootuks kaugel. Suhteline tegelik kasu võib igas tões, teos ja toimingus peituda, aga üldiselt joostakse ikka tühja, nagu tunnistab Pearu „Tõe ja õiguse“ V köites Indrekule: „Meie mõlemad, need kaks kanget Vargamäe vanameest, oleme tühja eland ja protsessind, sest meie rehtnuti-
pidamised ei ole piisand Jehoova ees. Ja sinugi mõtlemised ei ole piisand, sest ega sa muidu poleks tulnud siia Vargamäe soosse õndsas Madise asemele...“

Kurb, aga ometi ülimalt veenev — säärane on elu oma täies karmuses. „Tulid ei tea kust,

miks või milleks, ja kaod samuti. Ühel ilusal päeval sind ei ole enam ja see on kõik“ — nagu mõlgutab Indrek. Lokutagem igäiks end oma usuga ja tundkem rõõmu tegudest. Õnnetud on need, kes ei tee midagi ja kes ei saa midagi. Kogu elu polegi lõpuks muud kui mälestus või mälestuste mälestus, kõik ülejäänud on nii tühi, et võiks selle rahulikult loovutada. Kogu inimkond terve oma elu ja hädadega, võitluste ja valudega on pisitilluke täppeke mälestuse kõrval. . .

„Maailmas kannab nõrgem tugevamat. See maksab üksikute inimeste, kihtide, rahvaste ja rasside kohta ja seda peetakse kultuuriks. Kultuur on see, kui istud nõrgema kukil. Midagi röövtaimet taolist, mis elab teistest taimest. Ning ometi usuvad kõik edu ja inimessoo paremat tulevikku kultuuri nimel. Ja kui see ei teostu, siis ütlevad targad inimesed, kes juhivad rahvaste saatust: kultuuri puudus! Ükski inimene, kiht, rahvas või rass ei istu veel küllalt kindlasti mõne teise kukil, sellepärast ei teostu inimessoo parem tulevik. . .“

Edu ja evolutsiooni pilget kohtame puhtaimal kujul „Tõe ja õiguse“ IV köites, kus Indrek targutab ühestainsast mees-naisest maailmas, mille saavutamise puhul kaoksid kõik inimlikud saladused ja too ainuke inimene võiks Sahaaras põldu harida ning Vaikses ookeanis heina teha, sõita veelusel raudteel, ehitamata jätta dreadnoughtid, valmistamata laskeriistad, seevastu aga konstrueerida prillid, millega näeb kõikjale, mis avastab kogu silmakirjalikkuse ja kurjuse; kuid mitte iseenese juures, sest inimene näeb oma kurja himu eelkõige oma ligimese küljes. . .

Ristiusu „pind ligimese silmas“ ja moodne-igivana paganluse juhtmotiiv „hammas hamba, silm silma vastu“ põimuvad siin suurepäraseks lokkavaks väänkasvuks. Palju ei puudu, et evolutsionäär peaks tunnistama Tammsaare tagurlikumaks, tagurlane aga revolutsioonilisemaks kaasaja kirjanikuks! Enesestmõistetavalt moraalsel pinnal.

Illustratsioonina sotsiaalselt pinnalt võiks olla Otstaveli tõekspidamise-avaldus Indrekule, kui see tuleb temalt raha laenama: „Sina räägid revolutsioonist, nagu oleks see mõni heategev ettevõtte, aga õige inimene küsib kõige pealt: kas ta kannab protsenti? Protsent, see on kogu küsimus revolutsiooniga. . .“ Ning motiiviga

jõudes revolutsiooni-tegija, inimese juure lisab sellele Kröösus: „Mis on revolutsioonil tegemist inimesega? Inimene on revolutsioonis ainult materjal ja sellepärast ei loe üldse kaasa. Sest kus on inimene, seal on ka varsti tõde ja õigus, aga niipea kui saabuvad need, on revolutsioonil jalg kõril.“ Eks taheta nende paradoksidega selgesti mõista anda, et inimene oma loomuse poolt ei ole mingi revolutsionäär. Veel enam, revolutsionäärgi pole viimaks muud kui närune inimene, nagu väidab Viljasoo, sest kui temal ideed ära kuluvad, võtab ka tema tasu sularahas. Ta saab kahekordset tasu: esiteks pistab pintslisse ideaalid, teiseks nõuab muud tasu ja jääb lõpuks ootama ausammast. Nende abil, kes kannatanud kogu maailma valu, pole maailm kunagi õnnelikumaks saanud.“

„Kõik, kõik on kõndimine pimeduses, silmes mingi petlik või kohutav kuma, mille ümber liiguvad pisitillukesed mustad kujud“ — jõuab veendumusele Indrek Paas.

4

Jääb järele heita põgus pilk veel Tammsaare niinimetatud elutarkuse tõeteradele, milledest üllirikkad on kõik ta teosed. Enesestmõistetavalt ei pääseta siingi mööda paradoksaalsusest. Romaan „Ma armastasin sakslast“, mille kohta autor ise ütleb: „Mina olevat enamasti ikka armastust kujutanud ilma tervendava kõlbelise aluseta, nagu oleks ta mõni nähtus looduses. Sellest raamatust võib aga igäiks lugeda, kuidas armastuski hoidub kõlbelistesse piiridesse, kui ta on see õige“ — kogu see romaan tervikuna on nagu mingi kaunisti sõnastatud paradoks. Armastus, muidugi, on siin peateemaks, aga aru vaheletuleku tõttu naeruvääristub kõik: sakslasest plika, selgrootu korporant ja tema rivaal. Isegi vana parunitudi, kelle pea on püsti sellest õigest balti vaimust, balti dispositsioonist, mis suundub eraldamisele igas mõttes, andes seega asjadele ühiskondlikult, tõuliselt ja seisuslikult erilise ilu ja sära, kes tõstab rumalusedki ihaldatavasse kõrgusesse — möödad enesele oma jao tunnustamisega, et ta vaheeastumine noorte armastusele tuli vanaduse mitte-mõistmisest, arusaamatusest.

Möödamannes vihjatagu sellele, et ülaltähendatud teos haarab õige sügavalt päevaprobleemidessegi, kriipsutades alla, et tänapäeval kõik

on juhuslik armsal Eestimaal — vana paruni arvates — et korporatsioonitaminegi, kui seda ei kanna endine valitsemisele rühkiv vaim, pole muud kui tühi laul ja jooming ning vaimunärimine. Kes hoolitseb selle eest, et lauldes otsitaks vaimu? Kuid parunit lohutab siiski teadmine, et sisuliselt vanal Baltimaal hoopis vähe on muutunud: „Mõisade asemel on asunikud, aga mõisade vaim ja hing, nende kõrged paleused löövad uuesti õitsele...“ Muret tekitab talle eesti korporandist kosilase puhul ainult see, et nende seisuses, mis peaks vanade mõistete kohaselt olema äravalitute seisuseks, midagi ei ole püha, et nad ei oska uskuda pühadusse mingisugusel kujul, et nad ei tunne eneses midagi igavest ja ilmatu suurt. Sääraselt väljavalituil ei usu parun olevat mingit tulevikku.

See on üks neid harvu kordi, kus Tammsaare romaanis püstitatakse mingi niinimetatud ülesehitav, positiivne, kuigi oma vaimult konservatiivne idee; sündides maailma aga paruni suu kaudu — mõjub seegi pigem kummalise nükkena kui mingi tõsiselt võetava juhtlausena või ideena. Järjekindlus on täielik.

Õige väljapaistvat osa etendab Tammsaare elukujutuses naine, ürgjõulise ja enam vaistude meelevallas elav inimene kui mees. Nagu tunnistab Pearu enne oma surma „Tões ja õiguses“, on kogu selle Vargamäe kangete vanameeste võitluse, mis nad eluaeg peavad teineteisega oma tõe ja õiguse eest seistes, algpõhjuseks — ei keegi muu kui „heleda jaalega“ Krõõt. Poleks olnud Andresel säärast naist, ei oleks ka meeste vahekorrad võtnud seesugust kuju. Mehe suhtumist naisele, naist kui tegurit mehe elus ja meeste omavahelist suhtlemist väga sageli valgustab Tammsaare naise kaudu teisteski teostes. Kuningas, kellel on külm, saab ainult noore naise kaudu, kes veel mehest ühtegi ei tea, tagasi oma elujõu ja -soojuse. Ainult mees peab oskama naist kohelda. Indrekule õpetab naiseema: „Naist peab pidama nagu noort hobust — ohjad pingul ja valjad peas. Kangvaljad, need on naisele kõige paremad. Usu väimeespoeg, naine ei tunne midagi on, ei usu sedagi, et mees teda armastab. „Ning kui Indrek arvab, et nüüd pole enam endine aeg ega ole naisedki endised, lisab ämm: „Ja sina usud, et naine muutub sama ruttu kui aeg. Ei lapsuke,

meeski ei muutu nii ruttu kui aeg. Vahetavad ainult teised riided, muud midagi. Sina otsustad Karini kleitide järele, see on kõik.“

Nietzsche ütles: kui lähed naise juure, ära unusta piitsa. Tammsaare elutark vana naine soovib ise kangvaljaid. Paljuks on siin vahet? Naine ei ole moraalne ega arukas selgi määral kui on mees, sest naine „muudab kuriteo kohe kangelasteoks“ („Tõde ja õigus IV“), ning tahab, et mees temaga talitaks nagu asjaga, võtaks ja talitaks lihtselt („Ma armastasin sakslast“). Ta on aga kohe pettunud, kui mees seda ei taipa teha, kui ta viisakus ja austus osutub liiga suureks naise vastu, kui ta käitub, nagu oleks naine ei tea mis, sest „naisel pole iseloomu, vaid ainult loomus“ („Tõde ja õigus“). „Iseloomu saab kasvatada, loomust mitte. See on kahekümnendaks eluaastaks küps nagu telliskivi, mis ahjust välja võetakse. Seda ei muuda miski. Niisugune telliskivi lase või kümnel mehel kümme korda sada aastat olla, ikka tuleb ta muutumatult abielu praeahjust välja. Ta ei muutu põrgutuleski...“ Oma väärtust mõõdab ta ainult sellega, mis ta enesele külge riputab, ja õnnelik on ta ainult siis, kui saab oma õnne jagada. Ainult armastada ta oskab, ning selles on ta halastamatu nagu Kõrboja Anna ja Juudit (M. Sillaots, „Looming“ 1928), sest ta täidab armastades oma pühalikku kohustust elu vastu.

Häda mehele, kes seda ei taipa, häbi sellele, kes ei oska naistega midagi peale hakata („Tõde ja õigus III“), sest säärane „laseb kohe raha lendu, arvates, et see tasub tema oskamatusel“. Ent elus kujuneb siiski sääraselt, et armastus, nii mehele kui naisele, osutub ainsaks asjaks, mille pärast maksab joosta („Kuningal on külm“). Armastus on vägivaldne, samuti kui valitsemine: ühel pool loodusjõudude, teisel pool inimeste vägivald. Rahvas aga armastab vägivalda, sest ta arvab, et vägivaldas on jõud. Miski ei meeldi rahvale rohkem kui jõud. Ning seepärast ongi maailm nii seatud, et kuningas on rahva kukil, naine kuninga kukil. „Naine on mehele sama hea kui tapakirves, sest mees, olgu ta kuningas või ori, on nõnda loodud, et naise käes on ta häda ja õnn, rõõm ja mure, pettumus ja lohutus, põrgupiin ja taevaõndsus.“ Vormel üldjoonis on lihtne: naine juhib ja valitseb oma loomusunniga meest, mees elu ja ühiskonda — ühiskonda ja kogu elu juhivad vais-

tud, loomusund. Vaistude pillerkaar — nii ühiskondlikus elus kui kirjanduses. Selle pillerkaare suurejooneline prohvet ongi Tammsaare.

5

Summeerida teatava autori ideestikulisil avaldusi ja kokku võtta need ühise üldnimetaja alla ei ole kerge ega tänulik ülesanne, tihti isegi sootuks võimatu, liiatigi juhul, kui autor seisab alles oma parimais loomisvõimeis. Seepärast ei taha ka käesolevad read olla mingiks üldiseks hinnanguks, vaid ainult tagasihoidlikuks ning subjektiivseks iseloomustusekatteks.

Tammsaare puhul tema skeptilis-negatsioonilise põhielemendi tõttu võib jõuda vastupidistele arusaamistele temast, nagu nähtub seda ka üksikute arvustajate hinnanguist (Aavik ja Alle), sest inimene hindab ju kõike eeskätt oma mõõdupuu järgi. Toodud näidetest ja kokkuvõtetest peaks siiski üldiselt ilmnema see, et Tammsaare oma hingelaadilt ja elulesuhtumisel kuulub kirjanike hulka, kes ei näe inimeses mõistuslikku olendit, aruga loodusest ja loomadest kõrgemal seisjat, vaid eeldab temas valitsevalt kaasa mõjuvat samasugust instinktideelu nagu mujal eluslooduses. Seepärast ei leia tema poolt otset tunnustust ka edu ja kultuur, need on vaid inimese kujutluseks, sageli enesepetteks. Tunglemine ja püüdlemine muudatustele, suurte sihtide seadmine ja taotlemine võrdub sageli vaid sõnadetegemisele. Arukas analüüsimine lõpeb tühjusesse, iga õpetus osutub ümberlükatavaks järgmise õpetusega. Elu ja inimene jääb selleks, mis ta on. Igavene ringkäik — see on salapäraseks vormeliks, millel kõik baseerub.

Koos Nietzschega nagu igatseks ta kohati tagasi hallide aegade rüppe, et leida vahest seal kõik algust, koos Bergsoniga tunneks ta nagu hirmu voolavuse ja arenemise ees („Sie transit...“) ja näib, nagu oleks ta kahel käel valmis alla kirjutama Spengleri filosoofiale jõu ning vägivalda-probleemist. Kuigi taas loomulikult oma skeptiliste nüansside lisamisega.

Mis ütleb aga säärane hoiak tänapäeva mõistuseinimesele, kes on kogenud, et ometi kõik õpetused ei jää kaugeltki raamatukaante vahele, vaid et just viimaseil aastakümneil tehakse korduvalt jõulisi, seejuures muidugi ka vägivaldseid katseid nende ellurakendamiseks? Seda eeskätt arvatavasti, et õpetuste mõju ei tule siiski alahinnata, et nad inimkonda teatavaid jälgi jätavad — olgu õnnelikumaks või õnnetumaks tehes üldsust, olgu arukust või vaiste pingsemale tegevusele õhutades antud hetkel.

Moodne, viimsete konsekventsideni viidud natsionalism, näiteks, ei tunnista mingit ajaloolist arenemist ega edu inimeses ja inimeste kooselu vormides, ühiskondlik elu pidavat selle arvates liikuma samasuguses täisringis omaenese telje ümber nagu Tammsaare vaistuinimeste oma. Mõistust ja aru eluvormide korraldamisel ei hinnata, seda peetakse targemaks kasutada ainult vastase hävitamiseks, tõhusamate vahendite väljamõtlemiseks ja omaenese elu mugavaks tegemiseks. Paistab, nagu rühitaks sel printsibil tagasi ürgaegade ja ürgpaganuse juure!

Niisamuti kui pärast Maailmasõda neegrimumsika, loodusrahva kire häääl, vallutas kultuurmaailma, nii näib tänapäeval kogu elu ümber korraldumas olevat aru ja mõistuse printsibiilt kire ja vaistu printsibiile. Ühiskondlikult, aga ka üksikisikute juures, ja järjest enam hooguvõtvalt. Sellane pilt avaneb meile vaistu primaati vaadeldes laiemas perspektiivis.

Kas Tammsaare oma loominguga selles protsessis on osutunud eel-, kaas- või järelkäijaks — ons sel mingit tähtsust? Loovad isikud sageli omavad võimeid ettenägemiseks ja mineviku lahtimõistatamiseks, kuid paratamatult alluvad nemadki ennekõike oma aja üldisele suurele ning kaasakiskuvale voogamisele.

Nii ka Tammsaarega, kes kõike eitades on jõudnud välja vaistu primaadi jaatamisele. Ainsale, mida ta on leidnud tõesti olevat ehtse, tõelise ja väljaspool kahtlusi; terviku, millele tugineb elu kogu oma mitmekesisuses.

Jõulujutt

älle põlevad küünlad kui tähed
 kesk aega nii kärsitut,
 ikka rahu ja puhkust meil vähe —
 nüüd peatund päevade rutt.

Poeg! Sinulgi koolitöön vahe,
 ei usu sa jõulumeest,
 siiski helgib su silmist veel tahet,
 et ootel su leiaks siit eest!

Ammu oli, kui ajas end sirgu
 maast tõusten su valge päänutt,
 nüüd maailma nägema virgud,
 et sobib ju tõsisem jutt.

Nurka heidet on tühised lelud,
 kuusk siiski veel oodatud rõõm;
 on küünlad kui inimeselud,
 me hinge neist hoovab lõõm.

Sääl uhkel ja püstisel leegil
 valgust laotab küünlapää,
 ei halva ta õhinat keegi,
 jääb meile tast mälestus hää.

Ent teine kuis heitlikult vilgub,
 ümber varjude ohutav lõõg,
 rasv kasutult maha tilgub,
 et tuhmubki tahihõõg.

Mis helkide pild ja mis kära,
 kui prahvatab küünlake kõhn,
 äkki kustub siis pimestav sära,
 õhku tõuseb vaid pahandav lõhn.

Üks tuluke juba sääl kustub,
rasvaloiku kaob aeglane loit,
kuis ase tal järele mustab,
ümber laialipillat toit!

Ei valgust vii teistelt see kidu,
kuusk hiilgab kui päiksene laas,
põleb rahun veel küünalde ridu,
kuni lõpul on viimne jõuraas.

Ise oleme nagu need tuled,
me veren on pakitsev leek,
mõni endaga toime ei tule,
mõnel indu on pikakski teeks!

Näed piiluman nurkadest varju,
veel tugev on valguse ring,
küllap vahet siin tegema harjud,
kui süttib su enese hing.

Küllap aeg toob sul rõõmu, toob ängi,
muutud nägijaks, särasilm!
Nüüd vahest võid siiski veel mängi,
kuni teoks sind kutsub maailm!

Hommik

Lund sajab.
Nüüd magavad kõik tähed,
sest unised on tänavadki, hahkjad majad.
Vaid kungi eemal kahkjan vinan
hall hommik kõmbib, jalun tina.

Nüüd mõtlen: Mina!

Ma kuhu siis lähen

sel varajasel tunnil?

Kes taga ajab, kes mind sunnib?

Näen:

mu ette kerkib kogu tuhmjas,

luud rapslev liigub kindlalt käen,

lund lüüen kõrguvasse kuhja.
Kui pöetaks taevan pilvelambaid,
nii villa sinkjarsasket alla vajub,
et läbi tiheneva saju
nüüd vaevu veel
silma paari voorimehe kujutust ristteel
vaid seletab kui tummuvaid ausambaid.

On taltund viimne tuulevilin,
vaid harva kurinate kilin
kord läbi umbse õhu käib.

„Oo, isa! Pühi häid!
Ju nõnda vara
siin umbumisest kaitsed võõra vara,
nii hoolsalt kodu kaunistad siin kelle?“

Luud seisma jääb,
siis tõuseb läki-läkin pää
ning sirgub lumeleotet turi.
Taas kilatas sääl kurin.

„Eks ikka peremehest-veljel!
On püha küll, ei pääse lumeveost,
me elame ju sellest teost!
Või sina! Näe-näe.
Kust tuled, kuhu sammud säed?“

Nii mõne sõna pillab
see vanamees hallpäine
kui hahkuv lumigi ta turjal.
Ent hääl veel pole jäine,
ei piilu koopalangend silmist kurja.

„Jah, tulen, — tulen kõrgest killast!“

„Hää küll.
Eks mine jälle. Ära eksi teelt!
Ei lõpe veel see lumemüll.
Ma pisut kastma pean nüüd oma keeltki.“

Ning sammul tasasel ja süütul
see tuttav kogu, isaks hüütu,
taas sattu, lumme kaob.

Ta vaikselt tätsab voorimeeste manu,
sää! kõnetab neid Eino Leino sõpru vanu.
Pea nende seltsin, algul tasahilju,
käib ringi viinapudel — luuletaja keelendis „Murillo”.
Vaid üksiklased nii pühi veedavad maapaon!

Neil taatidel on kõigil lapsed kallid,
ent maailm laiali need viind,
et üksnes isad, murest hallid,
veel ikka kõssitavad siin,
jäänd neile ainsaks lohutuseks — viin!

Taas raskeid tiibu
ma tunnen kohkaman nüüd enda üle.
Sel viivul
kui lumi sulav haihtub tuju ülev,
töttotsisklevan hingen
nii tulivaluleval pingel
siis kerkib küsimus ju tüütu:

Kas olen ise hoopis süütu
ma sellen äsjanäht maapaon?

Mu süda taob.
Kui imeruttu
küll suurdub vahemaa meil mõlemal,
tee nüüdki kaugub, ähmub uttu!

Mul täna olnud trall,
een ootab vastne ball,
kõik aeg, mis üle jääb,
vaid hari oma kõrki pääd.
Loe, kogu kokku peeni mõtteid
ning viimistle hörk-elu teeskluskauneid võtteid,
nii nagu muistsed ülikud,
kel oli kutseks sedaladadne ajaveet.
Sa oled targaks peet!

Kuid selle eest veel teisal
ei vähematki kahane
lihtmeeste põue heidet murekülimit!
Nii jälle mõtisklevalt seisan,
hing aina lahaneb.

Eks istu,
poeg, kiusatusist kistu,
ja nagu moodne Hamlet pea aru,
kuis lahendada siis tragöödia.

Kiht lumisulgi puistat trepile,
võid istu siin kui pehmel troonikrepil.

Veel pole lahti viimne maru,
veel püsib sul all jalge maa.

Ent siiski kipud kõrguspäikselisse õhku
või tahad all siin üksnes lõhku,
veel teadmata, kuis vastset ehitada!

Ehk ongi õigem,
et oleks su peenem elu
vaid eraldus, vaid eemalhoid ja kõrvalpõige,
et hiilgaksid kui uhke lelu
sa mingin jumalikun mõttemängun.

On mugav peesitada unelmate kaisun,
et peletada endast viimne maisus.

Las taatki väevateele kangub!

Vaid õlgu kehitaden,
vaid käega lüüen
ju tõrju iga tagashüüe
ning mine ja aina vaimueliitle!

Las külma lund või üksindusejääd
su isa õlgadelle riitleb
niikaua, kuni vajub pää
ning süda kangeb.

Küll vastne taat, veel aastailt kangem,
ta asendab.

Hää seegi, kui ta matta lased
ning puhu een maailma halised,
kuis saatus inimlik on vali!

Tuul.
Hoog värsket tuult nüüd lõõskavalt
lööb vastu päritlevat huult,
et pisut lahtub südantsuruv leitsak.
Ju taevaserv sääl rõõskab,
vaid tiirleb ringi veel harv räitsak.

Kaks erinevat, vaenulist maailma
on ikka me ümber ja me hingen,
et usaldavalt vaadatagi silma
üksteisele me kardame.

Kas võitle, palu hardalt
või meelitlevalt sõnul hepita,
ei mingi ind, ei mõttepinge
neid lepita!

Kas kunagi küll langeb liisk?
Või siiski!

Kui ise õhkjaist avatlusist maandud
ega taandu!

Viib jälle samm.

Kui poleks ammu

nii kergelt, sirgelt, kindlajoonselt käind.

Ei ole tänav enam tühi,

on sõitu voorimehed läindki.

Taat jalul nõtkuvail veel pühib.

Ei märka mu ligiastet,

ei tõsta pilku arunõudvat.

„Jäin võlgu sulle mõne sõna!”

Ei pruugiks kaua õiget vastet

su päritelule

ma endalt nüüd küsida.

Hää tummalki su lähedal on püsida.

Las suurdub päeva kurjakihkav mõna,

päev siiski valgust annab elule.

Me ühisvere nähtamatu side

on kindel nüüd ning pidev.

Kui veel siit kulgeks

tee mõne lummutava tähe järgi,

nüüd selle maha tuua julgeks.

Su een las pigem särab prügihunnikun,

kui ülal tähehiilgesse end peitu sunniks,

et kõrgusten talt anuda aupärgi!

A. H. Tammsaare „Juudit“ maailmakirjanduse taustal

1

Meie näitekirjandus tegeleb peamiselt oma maa tänapäevaste pisi-eluprobleemidega. Üldinimlikud ja rahvusvahelised ainealad eksivad harva meie näitekirjanike sule alla. Kodumaistegi ainete käsitlemine on peamiselt õpipoiste niidutöö, kus riivatakse rohkem rohulatvu, kui lõigatakse ainealu juurteni. Siiski leidub meie väheses väärnäitekirjanduses ka üksikuid teoseid, millede aineala ulatub üle kitsa rahvusliku piiri, millede käsitletakse rahvusvaheliselt tuntud ja üldinimlikke tüüpe. Allikaks siin on olnud peamiselt piibel, mis on oma vaimupitseri vajutanud nii tugevasti kõigi Euroopa rahvaste kultuurinäole. Piibli aineil on loonud meie tuntuim näitekirjanik Hugo Raudsepp oma draamad „Kohtumõistja Simson“ ja „Siinai tähistel“. Piibli ainega on katsetanud ka Joh. Sütiste oma kuuepildilises draamas „Jumalate mäss“. Esimeseks ulatuslikumaks piibli-aine käsitlejaks oli aga A. H. Tammsaare. Tema neljavaatuseline näidend „Juudit“, mis ilmus a. 1921, viis meie näitekirjanduse üle kitsa kodumaise raja.

Piibli Juuditi-raamat on üks põnevamaid ja sündmusrikkamaid ning ongi seetõttu endale tõmmanud õige sageli mitmete maade ja rahvaste näitekirjanike tähelepanu. Protestantlikus maailmas kuulub see raamat nn. apokrüüfiliste raamatute hulka, milledest ta on esimene. Seega ei sisalda Juuditi-raamat dogmaatilisi usutõdesid, millel baseerub kristliku kiriku õpetus, vaid sisaldab ainult kasulikku ning tulusat uskukinnitavat ja -süvendavat lugemist. Juudi sünagoogis ei võetud seda raamatut pühakirjana

ega otsekoheise jumalasõnana, millel oleks määrav tähtsus jumalateenistuses. Seda peamiselt sellepärast, et Juuditi-raamat on kirja pandud hilisemal ajal mitmes redaktsioonis. Juuditi-raamatu algupärane tekst on läinud kaduma ja Hieronymus on praeguse Juuditi-raamatu koostanud ühe vana Kaldea teksti põhjal.

Katoliku kirikus on olnud alaline vaidlus selle üle, milliseid piibli raamatuid lugeda pühakirjaks - jumalasõnaks, ja milliseid inimeste õpetusiks. Varajane katoliku kirik tegi valjusti vahet „*libri canonici*“ ja „*libri ecclesiastici*“ vahel. Viimased olid esimestega võrreldes väärtuselt palju madalamad ja Juuditi-raamat kuulus nende hulka. 16. sajandil kanoniseeriti aga Juuditi-raamat katoliku kiriku poolt, kes nägi neitsis mingit kõrgemat moraalselt ideaali, ja tunnustati täielikult pühakirjaks. Seda juudi Jeanne d'Arc'i võrreldi isegi püha neitsi Mariaga ja peeti teda teataval määral tema eelkäijaks.

Martin Luther aga lahutas Juuditi-raamatu jälle piiblist ja paigutas selle ühes mõningate teiste raamatutega Vana Testamendi lõppu, apokrüüfiliste raamatute hulka kui „armsa ja arusaadava lugemispala“, mis peab rahvale usu-õpetust jagama jutustuse vormis. Juuditi-raamat on heebrea algupära ja põhjendab juuda rahvaluulet. Seda kinnitavad mitmed piibliuurijad nagu näiteks E. C. A. Riehm, K. Budde, O. Stählin jt. Ajalooline alus puudub sel raamatul. Ajaloolised võimatused ja sündmustiku ebageograafilisus tõendavad, et Juuditi-raamat on täielikult fantaasia vill. Raamatu tendents — rahvaste poliitilise vabaduse propaganda ja usu kaudu vaenlase vastu vaprale vas-

tupanule vaimustamine — sunnivad oletama, et raamat kirjutati Makkabeide vabadusvõitluse ajal.

Piibli Juuditi-loo sündmustiku põhivormel on äärmiselt lihtne ning ühtib täielikult Juuda rahva muinasjuttude omaga. Ainult tegelaste nimedes on erinevusi, kuid neid on ka piibli Juuditi-raamatu eri redaktsioonides.

Vaenlase pealik tuleb suure väega mägilinna Petuulia vastu. Juudit läheb Petuuliast alla vaenlase leeri, võidab oma iluga vaenlaste pealiku usalduse, tapab ta magades tema oma mõõgaga, toob pealiku pea leivakotis öösel Petuuliasse ja päästab nii linna. Nii üksikuis Juuda muinasjuttudes kui ka piibli Juuditi-raamatus on veel rohkesti lisamotiive ja pisidetaile, mis on erinevad, mis täiendavad ja elustavad põhivormelit.

2

Juuditi tegu ja selle motiivid on huvitanud paljusid tunnustatud kunstnikke. Kõige rohkem on aga piibli Juudit-raamat köitnud sõnaseppi. Selle küllalt dramaatiline sündmustik, põnev sisu, huvitav psühholoogiline probleem ja raamatu tendents on köitnud juba renessansi ajast alates esijoones mitmete maade näitekirjanike tähelepanu.

Üks vanemaid kirjanduslikke Juuditi-motiivi käsitlusi on Baseli õpetaja Sixt Birk'i „Judith“, mis ilmus aastal 1533 või 1534 ja tõlgiti hiljem autori enda poolt ka ladina keele. Veidi hiljem on seda ainet käsitelnud J. Graff. A. 1551 avaldas Hans Sachs samanimelise näidendi. A. 1573 käsitles Juuditi-motiivi prantslane Guillaume Salluste du Bartas, 1635 sakslane Martin Opitz, jne. Need varasemad Juuditi-motiivi ilukirjanduslikud käsitlajad või dramatiseerijad ei suuda aga ütelda enam midagi meie ajale. Selleks on nad liiga orjalt jälginud piibli Juuditi-raamatu teksti. Nad on olnud peamiselt selle aja- ja oludekohaseks lavaleseadjaks, nagu meile on tänapäeval romaanidegi dramatiseerijad.

Meid huvitavad ainult hilisemad Juuditi-motiivi käsitlajad, kes on suutnud käsitella seda

¹⁾ „Kirjandus ja teadus“ 1922, lk. 58.

²⁾ „Kirjandus. Kunst. Teadus“ nr. 14. 1922, lk. 105.

iseseisvamalt, olenemata täiel määral piibli või juuda rahva muinasjuttude tekstist.

Enne A. H. Tammsaaret on seda motiivi käsitelnud kunstiväärtuslikus draamas saksa kirjanik Friedrich Hebbel, kelle viievaatuseline tragöödia „Judith“ oli esilavastusel 5. juulil a. 1840 Berliini kuninglikus teatris; raamatuna ilmus see a. 1841. Nimetada tuleb ka Georg Kaiser'i viievaatuselist näidendit „Die jüdische Witwe“, mis ilmus a. 1911 (1920).

Hilisemaist Juuditi-motiivi käsitlajaist mainigem Henry Bernstein'i, kelle kolmevaatuseline draama „Judith“ oli esilavastusel Pariisis 12. oktoobril a. 1922 ja ilmus raamatuna a. 1924.

A. H. Tammsaare „Juudit“ leidis meie kodumaal kohe pärast ilmumist üksmeelse tunnustuse. Meie selleaegne tuntuim teatriarvustaja Hugo Raudsepp kirjutas 1921. aasta eesti algupärase ilukirjanduse ülevaates: „Tammsaare ei ole kirjutanud mitte ainult silmapaistva näidendi meie koduses näitekirjanduses, vaid ta on ka ilmakirjanduse rikastanud ühe klassilise teema uue ja iseseisva varjatsiooniga.“¹⁾ Ning Fr. Tuglas kinnitab: „See on meie esimene algupärane draama, mis meie kohaliste ainete kitsad raamid on murdnud ja üldinimliste motiivide vallast ammutanud. Tammsaare on valinud otsekui teadlikult sealt aine, kus tal nii mitme eelkäijaga on võistelda. Ja see jõukatse pole igatahes mitte puusanikastusega lõppenud!“²⁾

3

Kui me hakkame otsima põhjust, millistel A. H. Tammsaare asus Juuditi-motiivi arendamisele ja omapärasele lahendamisele, siis on neid raske leida. Ainult ainstiku dramaatilisusega seda seletada ei saa. Kui Hebbel asus selle aine kallale osalt ajavaimu, osalt isiklike kalduvuste tõttu, kui Georg Kaiser otsis lunastajat ja nägi selle kehastust ka Juuditis, kes oma rahva päästab assüürlaste käest, siis A. H. Tammsaare kohta ei saa me tuua põhjenduseks midagi sellesarnast. Ajapsühholoogiale oleks raske tueda, sest, nagu üteldud, tema „Juudit“ oli esimene piibli-aineline näidend meie kirjanduses. Ka varemalt aastail (s. o. enne a. 1921), milledele langeb autoril „Juuditi“ loomise aeg, pole sündinud meie kirjanduses midagi, mis annaks põhjust testamentlike ainete esilekerkimiseks. Ka

Tammsaare omaenda varasem ega hilisem looming ei paku mingisuguseid psühholoogilisi tugi-punkte. Sealt on raske leida midagi, mis kinnitaks tema erilist süvenemist ja kiindumist piibli ainekile. Samuti ei leidu ka ta varasemas loomingus sugemeid, mis osutaksid lähedast sugulust Juuditi-motiiviga.

Samuti erandiks on Tammsaare loomingus „Juuditi“ vorm. Draama vormi polnud ta varem kasutanud ega ole seda tarvitanud hiljemini ohtrasti. Isiklikult A. H. Tammsaare aga seletas (jutuaamine 23. detsembril a. 1926), et „Juuditi“ pole mitte tema esimene dramaatiline katse. Selleks olnud aastate eest „Rahaauku“ aineil kirjutatud näidend lauludega, mille käsikiri on läinud kaduma. Hiljem kirjutatud ta sama aine ümber jutustuseks „Rahaauk“. Teine katse olnud ühevaatuseline draama, mille käsikiri samuti on läinud kaduma ja mille nimegi autor on unustanud.

Nii oli siis A. H. Tammsaare „Juuditi“ ilmumine meile üllatuseks, mis pani kirjandusehuvilisi jahmatama. Fr. Tuulas kirjutas sel puhul: „Isiklikult poleks ma õieti ilalgi Tammsaaret võind näitekirjanikuna kujutella. Ehk siis ainult maaelu naturalistlikkude piltide lavastajana, ta varasemate külaajutude laadis. Seevõrd vähe-dramaatiline on olnud ta hilisem looming, nii vähe on selles leidnud kindlat kompositsiooni, mis draamakirjanduses nii tähtis, ja nii ebaisikuline on olnud ta dialoog, et see tegevusega seot dramaatilise teose asemel paratamata ainult mingit loidu jutuvestet töötas. Kuid Tammsaare pole meid esimene kord üllatanud.“³⁾

Seda üllatust on võimatu seletada mingisuguste psühholoogiliste ja ajavaimuliste teguritega. Lahenduse suudab anda siin ainult A. H. Tammsaare ise. Eespool mainitud vestluses seletas ta, et esimese tõuke „Juuditi“ kirjutamiseks saanud ta Fr. Hebbeli „Judith“ lugedes, mis umbes 1910. või 1911. aasta paiku tema kätte puutunud. Tammsaarele tundunud Hebbeli käsitus liiga keerulisena, pingutatuna, võimatuseni ülespuhutuna, nii et seda eluliselt ja kunstiliselt olnud raske uskuda. Temale paistnud, et probleemi, olukorda ja ka Juuditi hingeolu oleks võimalik lahendada palju lihtsamini, loomulikult ning usutavamalt. Juudit on jäänud sellest ajast saadik püsivalt ta kujutlusse, seni kui ta suutis panna probleemi omapoolse lahenduse

paberile. Kümme aastat olevat ta lugenud ja kogunud materjale selleaegse miljöo kohta, nii piiblist kui ka vanadest ajalugudest, et jõuda selgusele kogu teema ulatuses esinevais olukordades. Ainult hoidunud ta, et vältida nende segavat mõju, Juuditi-motiivi ilukirjanduslike käsitluste lugemisest. Ka Hebbeli „Judith“ etendusele polevat ta läinud, kui see 1920. aastal oli Tallinnas Draamateatri laval, sest tema „Juudit“ olevat olnud siis just viimases übertöötuses. Autor kinnitas, et „Juudit“ olevat ainus teos, mille kallal ta on põhjalikumalt ja kauem töötanud — umbes kolm aastat. Kõik teised teosed olevat sündinud kiiresti lühikese aja jooksul. Isegi suurromaani „Tõde ja õigus“ esimese osa kirjutamiseks olevat ta kulutanud ainult viis kuud.

A. H. Tammsaare seletust kinnitab eespool nenditud üllatus, mille ta tekitas oma „Juuditi“ga, selle vormiline viimistlus ja ka probleemi omapärane lahendus, mis on diametraalselt lahkuminev nii piibli, juuda muinasjuttude kui ka kõigi kirjanduslike Juuditi-käsitlejate omast. Kui kirjanduslikes käsitluses Juudit tapab Olovernese sellepärast, et see võttis tema neitsilikkuse, siis A. H. Tammsaare laseb oma kangelasel tõsta mõõga just sellepärast, et Olovernes jättis Juuditi neitsilikkuse kuningas Nebukadnetsarile. Juudit pidi õhkama: „Jällegi sai mu neitsilikkus naeruks“⁴⁾.

Kuid vaadelgem tuntumaid Juuditi-motiivi käsitlusi võrdlevalt ning veendugem sel teel A. H. Tammsaare teose suuruses maailmakirjanduse taustal.

4

Piibli Juuditi-raamatu 16-peatükilise sündmustiku võiks jagada järgnõstesse osadesse:

- 1) 1.—3. ptk. Nebukadnetsari vägevuse, sõdade ja Olovernese võitude ning võimu kirjeldus.
- 2) 4. ptk. Iisraeli lapsed valmistuvad sõja vastu paastudes ja palvetades.
- 3) 5.—6. ptk. Olovernes kogub teateid Iisraeli kohta. Akiori kõne Iisraeli ajaloost, usust ja Jumalast ning tema väljasaatmine.

³⁾ „Kirjandus. Kunst. Teadus“, nr. 14, 1922, lk. 105/106.

⁴⁾ A. H. Tammsaare „Juudit“, lk. 74.

- 4) 6. ptk. (II p.) Akiori vastuvõtmine Petuulias.
- 5) 7. ptk. Petuulia piiramine ja Iisraeli laste häda kirjeldus.
- 6) 8. ptk. Juudit kõneleb rahvavanematega.
- 7) 9.—10. ptk. Juuditi palvetamine, ettevalmistused ja Assuri sõjalaagrisse minek.
- 8) 10.—12. ptk. Juuditi vastuvõtmine ja kõne Olovernese ees.
- 9) 12. ptk. Pidu Olovernese telgis.
- 10) 13. ptk. Olovernese tapmine.
- 11) 13.—14. ptk. Juuditi naasmine Petuuliasse. Rahva vaimustus ja Akiori usupööre.
- 12) 15. ptk. Vaenlase hävitamine ja Juuditi tänamine.
- 13) 16. ptk. Juuditi tänapalvus.
- 14) 16. ptk. Pidustused Jeruusalemmas.

Kirjanikud on aga igaiüks sellest loost moodustanud erinevaid tegevusühikuid. Nii on A. H. Tammsaare kogu sündmustiku haaranud nelja vaatusesse, milledest esimene toimub Petuulias Juuditi eestois, teine ja kolmas Olovernese esitelgis ja neljas Petuulia linna-värvavas seespool müüri. Fr. Hebbeli tragöödia on viievaatuseline, kuid seitsmes pildis, milledest esimene toimub Olovernese laagris, teine ja kolmas Petuulias Juuditi toas, neljas ja seitsmes avalikus paigas Petuulias ning viies ja kuues Olovernese telgis. H. Bernsteini teos on kolmes aktis ja keskmine akt on veel kolmes pildis ning viimane akt kahe tegevuskohaga, seega kuus tegevuskohta, nendest esimene ja viies Juuditi majas, teine, kolmas ja neljas Olovernese telgis ning kuues mägedes. G. Kaiseri näidend on viies aktis, milledest esimene toimub templi sissekäigu ees, teine rāpases suplubasseinis, kolmas lamedal katusel, neljas Olovernese telgis ja viies templi eesruumis. Nii näeme, et A. H. Tammsaare on toime tulnud kõige vähema arvu tegevuspaikade ja tegevusüksustega.

Kuna näidendi iga akt moodustab omaette ka psühholoogilise üksuse, siis on arvatud, et „psühholoogiliselt on tahet Juuditi näidata aktide arvu järele neljan hingelisen olikorran. Esimene — isamaad päästev naine, teine —

Olovernese võrgutai, kolmas — tiirane emaamblik ning neljas — patukahetsei“.⁵⁾

Kõige rohkem tegevusüksusi on Fr. Hebbelil, kes ka kõige täpsemalt jälgib piibli sündmustiku järjestust.

A. H. Tammsaare läheb vaikides mööda, nagu ka H. Bernstein ja G. Kaiser, Olovernese vägevuse kirjeldamisest, mis antakse piiblis esimeses kolmes peatükis ja millele pühendab ka Hebbel oma tragöödia esimese pildi. Samuti vaikib ta ka Iisraeli sõtta valmistamisest. Oma näidendi ta alustab suure häda kirjeldamisega, millesse petuullased on sattunud pärast linna piiramist ja kaevude vallutamist — seega sündmusega piibli seitsmendast peatükist. Piibli lühidate sõnadega väljendatud häda esitab ta pikalt ja põhjalikult täies suuruses. Esiteks kõneleb Juudit oma ümmardaja Susannaga kaevude kinniolekust ja veepuudusest linnas. Siis nagu selle tõenduseks tormab sisse naine, kes anub Juuditilt tilka vett oma lapsele. Siis tuleb abi paluma vana Siimeon oma pojapojaga. Siimeon palub esimest korda inimest ja seda tilga vee pärast. Järgneb rabi ja rahvavanemate kõne suurest hädast ja rahva ärevusest, mille tõenduseks tormab sisse käskjal, kes teatab mässust turul, kus pakutud end eluajaks orjaks tilga vee eest. Lõpuks tormab sisse naine, kes teatab, et ta on naerdud ja ta mees surmatud tilga vee pärast. See kõik moodustab kunstiliselt hea, järk-järgult tõusva häda kirjelduse, mis manab võimsalt esile linna katastroofilise seisukorra. Sel puhul esitatud sündmustikku ega tegelasi ei leidu piiblis ega ka teistel Juuditi-motiivi käsitlejail. Ükski teine pole suutnud nii võimsalt ega vähete abinõudega seda esile tuua.

Hebbel pühendab häda näitamiseks oma näidendi neljanda pildi, mis toimub Petuulia avalikus paigas, kuid see ei pääse nii tugevasti mõjule kui Tammsaare oma.

Kuna Petuulia linna katastroofiline seisukord on aluseks, millel baseerub Juuditi tegevus, siis tuleb selle täielikku esiletoomist pidada ennem A. H. Tammsaare teose vooruseks kui puuduseks.

Samuti on paigutatud esimesse vaatusesse ka Juuditi kõne rahvavanematega, mis piiblis on 8. peatükis, Hebbelil neljandas pildis. Kui piiblis Juudit ütleb, et ta tahab teha töö, mille

⁵⁾ A. Kivikas, „Tarapita“ lk. 86.

läbi Jumal Iisraeli tuleb katsuma armuga, siis laseb Tammsaare Juuditil rohkem kõnelda ning välja mõelda nägemuse nutvast lapsest, laseb Petuulia peavanemal Osiasel Juuditile armastust avaldada, millest ei tea piibel ega teised Juuditi käsitlejad midagi.

Ka Hebbeli Juuditil on enne vaenlase laagrisse minekut nägemus, kuid see on sootuks teiselaadiline.

Piiblis toonitunud palvetamisele ja paastumisele, mida esitab rõhutatult ka Hebbel, ei pühenda Tammsaare tähelepanu, nagu seda ei tee ka Kaiser ega Bernstein. Küll esitavad aga teised autorid ka isikuid, kes Juuditisse on armunud nagu Osias. Hebbelil kannab armunud noormees Ephraimi ja Bernsteinil Saaphi nime. G. Kaiseri näidendi esimese ja teise akti tegevus on sootuks erinev piiblist ja ka eespool mainitud kirjanduslikest käsitlustest. Seal esineb Manasse, Juuditi surnud mees, alles peigmehena ja hiljem abikaasana.

A. H. Tammsaare on oma näidendi teise ja kolmanda vaatuse tegevuspaigaks määranud Olovernese telgi. Teises vaatuses on kõigepealt Akiori kõne Iisraeli rahva ajaloo, mis piiblis on enne Petuulia piiramist, Hebbelil esimeses ja Kaiseril neljandas vaatuses, kuna Bernsteini teoses see tegelane sootuks puudub. Ka pole Tammsaare Olovernes Akiori vastu nii kuri kui piiblis ja Hebbelil, sest ta laseb teisitimõtleja Akiori saata Petuuliasse suure pidulikkusega, sest „inimene peab minema oma usuga“.⁶⁾

Teises vaatuses esineb piiblile ja osaliselt ka teistele Juuditi autoreile tundmatu tegelane, Nimetu, kes tahab Olovernest tappa teist korda. Hebbel laseb Olovernese kallale söösta Ephraimi, Juuditi armsama, kuid Nimetu ja tema teo motiivid on teissugused. Ephraim tahab päästa Juuditit, kuna Nimetu tahab Olovernese tappa kui kuulsa sõjamehe, kes tema on jätnud varju. Tammsaare Olovernes laseb Nimetu vabaks ja tahab saada teda oma sõbraks, kuna Hebbeli Olovernes laseb Ephraimi pista ahvipuuri, et seda haruldast isikut hiljem näidata kuningale. Juudit kui ilus ja sõnakas naine võetakse Olovernese poolt väga lahkesti vastu nii piiblis kui ka kõigis kirjanduslikes variantides. Ainult Kaiser laseb Juuditil laagrisse minna mehe riietuses, teised aga kõik ehitud naisena.

Piiblis on lühidalt kõneldud Olovernese peast, selle maharaiumisest ja leivakotti asetamisest. Iga autor on just neile kui psühholoogiliselt kõige kesksemaile küsimusile pühendanud erilist tähelepanu. Kõige enam teevad seda siiski A. H. Tammsaare ja Bernstein, A. H. Tammsaarel Nimetul on siin oma osa. Juudit võrgutab teda oma laulu ja kandlemänguga, et teda kasutada oma käsilaseks. Nimetu armubki Juuditisse, kuid ka Juuditi võludest hoolimata ei suuda ta tappa magavat Olovernest, sest ta armastab teda tema suursugusest pärast enam kui Juuditit ja oma elu. Sellepärast tapab Nimetu enda. Nagu Nimetu, nii ka stseenid temaga on piiblile ja kõigile teistele vaadeldavaile Juuditi kirjanduslikele käsitlejaile tundmatud. Hebbeli Juudit sunnib küll Petuulias (teises pildis) Ephraimi minema vaenlase laagrisse Olovernest tapma, ja Bernsteini Juuditi armastaja, Saaph, tahab ise minna vaenlase laagrisse, seal surmata Olovernes ja nii päästa kogu Juudamaa, kuid need kavatsused on antud sootuks teistel alustel ja teistes kombinatsioonides.

Samuti ei tunne piibel ega ükski teine Juuditi autor seda meisterlikult käsitletud ning võrratut armastusstseeni, mille Tammsaare esitab kolmanda vaatuse lõpul. Seal sädeleb Tammsaare filosoofia ehtse kristallina. Olovernes pole joobunud mitte viinast, nagu märgib seda piibel ja näitab ka Hebbel, vaid Juuditist, kes aga oma sõnakusega järjest jahutab Olovernese uima, nii et see lõpuks täielikult lahtub ja Olovernes sõnab tüdinult: „Aeg on hiline, Juudit. Naise pärast ei unusta Olovernes oma kohuseid. Sa oled noor ja ilus. Nebukadnetsar on tulekul, tema haaremisse leidub veel nii mõnelegi ruumi, kes tahab ilmale kanda kuningapoegi ja -tütreid. Head ööd!“⁷⁾

Ainult Bernstein ületab mõningas suhtes oma lüürilisusega Tammsaare, sest Bernstein esitab Juuditi ja Olovernese armumängu õige virvendusrikkalt, tõusude ja mõõnadega, kuna Tammsaare liigub järjest tõusvas suunas kuni lühikese ja järsu languseni.

Neljas vaatus, mis toimub Petuulia väravate juures, iseloomustab algul veel häda ja vilet-

⁶⁾ A. H. Tammsaare „Juudit“, lk. 39.

⁷⁾ A. H. Tammsaare „Juudit“, lk. 71.

sust, mis valitseb linnas. Esmalt kõnelevad sellest tülitsejad värvavahid, siis tormab lavale nõrgameelne naine lapse laibaga, kellele ta otsib veel tilka vett. Hebbel laseb oma teose lõpppildis rahvast pärida aru preestritelt ning esineda samuti ema lapsega. Bernstein laseb aga Charmi Juuditele jutustada vahepealseid sündmusi, kuna Kaiser neist sündmusist sootuks vaikib. Edasi esitab A. H. Tammsaare ja osalt ka Hebbel piibli 13., 14. ja 15. peatüki sündmused, s. o. Juuditi naasmise, linnarahva rõõmu ja vaenlase purustamise. Hebbel laseb Ephraimigi pääseda puurist ja tulla tagasi linna.

Piibli Juuditi-raamatu pidulikku ja ülevat lõppu aga ei lavastata. Ainult G. Kaiser teeb selleks arglikke katseid. Hebbel ei julge küll ka palju kõrvale kalduda piibli tekstist, kuid temagi Juuditi meeoleolu pole oma teo pärast ülev. Tasuks oma teo eest nõuab ta vanemait ja preestritelt, et need tema tapaksid, sest ta ei taha sünnitada Olovernesele poega.

Palju suuremas hingedastuses on aga A. H. Tammsaare ja H. Bernsteini Juudit, mis nende draamade viimsed vaatused muudab sootuks erinevaks piibli tekstist. Nad ei jäta Juuditi mitte üksnes ilma Olovernese varandusest, mis piibli järgi annetati talle tänutäheks tehtud töö eest, vaid lõukavad ta ka suure ahastusse. A. H. Tammsaare Juudit pihib rahvale oma teo õiged motiivid ja nõuab endale surma, sest peale Olovernese on ta lasknud tappa ka veel oma sigimatu mehe Manasse. Juuditi päästab rahva viha käest Oslas, kes enese tapab. Samuti laseb A. H. Tammsaare vahepeal rahval rüüstata Juuditi maja, nii et murtud kangelanna peab asuma elama vana Siimeoni juure. Ka H. Bernstein laseb oma kangelasel sattuda suure hingedasse ja vaevelda õudsel ööl võlla all, kus kõlgub Olovernese pea. Teda ei suuda lunastada ka armastaja Saaphi enesetapp. Samuti kui Tammsaare Juudit, tunneb ta, et ta on tapnud ainsa mehe, keda ta on armastanud.

A. H. Tammsaare näidend erineb ka usu suhtes. Kui piibli Juuditi-raamat kinnitab usku Iisraeli Jumala kõikvõimsusesse, siis Tammsaare Juudit ja vana usklik Siimeon kõigi nende pörutuste, käskude rikkumise ja karistusest ilma jäämise tõttu hakkavad kahtlema Jumala olemasolus:

„Juudit: ... Kus on Jumal, kellest mulle lapsena rääkisid?

Siimeon: Sada aastat olen teda otsinud, aga ikka veel otsin ma. Otsin õhtuti, kui tuuline taevas punetab, otsin puhtel, kui helendavad roosad lumemäed, otsin ja otsin; südaööll nuuksub mu hing tema järele. Aga kas teab keegi, kus on tormi kodu? Leiab keegi laeva tee ulgumerelt, kotka tee taeva alt või mao tee kaljult? Kes ajab noormehe jalajälgi, kui ta pimedas läheb neitsi poole, kes teda ootab?

Juudit: Siimeon, ehk ei olegi teda, ehk ei ole teda kunagi olnud; kardan, et ei ole.“

Nii siis jõuab Tammsaare ja ka enamik teisi kirjanduslikke Juuditi loojaid sootuks teissuguse tulemusele, kui on seda soovinud piibel. Kui piiblis Juudit laulab Jumalale kiidulaulu, mis oma ilult ja suuruselt sarnaneb Deboora laulule või Moosese õe Mirjami hünnile, elab õnnes ja külluses ning saab vanaks sada viis aastat, siis Tammsaare ega ka teiste kirjanduslike Juudite traagiline lõpp ei luba oletada midagi sellesarnast. Nendes on õnne ja rahu asemel ainult hingelisi piinu, mis viivad inimesi enneaegu hauda.

5

Nagu lähemal võrdlusel nägime, on Tammsaare ja ka kõik teised Juuditi-motiivi kirjanduslikud ümbertöötajad küll väga palju muutnud piibli Juuditi-raamatu sündmustikku, kuid põhikondikavast on siiski üldiselt kinni peetud. Sama aga ei saa ütelda teose vaimu, tendentsi ja tegelaste hingelaadi kohta. Neid on põhjalikult muudetud, moderniseeritud ja kooskõlastatud ajavaimuga. Iga autor on katsunud piiblis pühadusega ümbritsetud Juuditi tuua lähemale omaaaja inimestele ja teha teda naisena mõistetavaks. Seega on juuda muinasjutu kujud täidetud kaasaegsete elutungluste ja mõtte maailmaga.

Kirjanikke paelub Juuditi kuhu peamiselt oma komplitseeritud hingeeluga. Seetõttu on nii A. H. Tammsaare kui ka enamik teisi selle küsimuse kirjanduslike käsitlejaid valinud oma teose peakangelaseks Juuditi, piibli järgi noore ja haruldaset ilusa juuditari Petuuliast, kes päästab kodulinna sellega, et raiub mahz vaenlase magava väejuhi Olovernese pea.

Piibli, Hebbeli ja Bernsteini Juudidid lähevad vaenlase laagrisse kavatsusega Olovernest tappa. Piibli ja Hebbeli Juuditil valmivad need kavad oma peas, Bernsteini Juudit saab selle mõtte Saaphilt, oma armsamalt, ja näeb selle teostamise oma kuulsushimu rahuldust. A. H. Tammsaare ja ka G. Kaiseri Juuditil pole sel last kavatsust. Nad mõlemad mõtlevad rohkem endale kui rahvale, nad mõlemad on armujanused ja noored lõunamaise kirega lesed, keda nende mehed on jätnud neitsideks.

A. H. Tammsaare Juuditi piiblikil vagadus-sära lööb tuhmuma juba esimesel leheküljel, kui ta oma ümmardajale vastab: „Jah, Olovernese nimi ei anna enam kellelegi rahu, varsti räägitakse temast müüri sees niisama sagedasti nagu müüri tagagi. Raske on inimestel Olovernese nimele vastu seista, kui nad kuulevad teda nii sagedasti!“⁸⁾ See tõendab, et Juuditis on tekkinud juba huvi ja kirk Olovernese vastu. Ta tahab viisaka ja kombelise ettekäändega pääseda Olovernese telki. Selleks mõtleb ta välja oma nägemuse nutvast lapsest. Preestrid ja vanemad peavad seda jumalikuks ilmutuseks ning käsivad tal minna vaenlase laagrisse.

Ainult peavanem Osias takistab teda ja näeb selles käigus oma armsamale hädaohtu. Kui Juudit aga kangekaelselt jääb oma otsuse juure, minna Olovernese palge ette, tabab Osias armuvalu ja vihas Juuditi mineku õige põhjuse, kui ta ütleb: „Ha! Sa mõtled oma nooruse peale, sa mõtled oma ilu peale, seda mõtled sa ja selleks tahad sa Olovernese palge ette ilmuda. Sa räägid Petuuliast ja Iisraelist, aga sinu mõtted keerlevad sinu enda ümber, sinu himud piinavad Olovernest. Tema nimi on sinu meeli puutunud, tema nimeköla sinu himusid vangistanud, sa mõtled tema peale, nagu mõtleb kogu Petuulia, nagu mõtleb varsti kogu Iisrael — nõnda mõtled sa. Nüüd mõistan su nägemust nutjast lapsest ja kellegi puutumisest, mis oli nagu tuleleek! Sinu liha põleb, sinu naiselü leegitseb Olovernese poole!“⁹⁾

Tõde Osias sõnades kinnitab ka Juudit ise oma palvuses, kus ta ütleb: „Anna mu häälele sulavus ja juhi mu sõrmi kandlikeelele, et ma mängiksin meeletuks Assuri leeri ja sütitaksin armuiha Olovernese silmis. Anna mulle tarkust ja kavalust, et ma mõistaksin õieti su

salanõu ning et ma jällegi ei viiks oma neitsilikke kenadusi ilma naeruks.“¹⁰⁾

Nii piiravad Tammsaare Juuditi neitsiidad Olovernese meheliikkust. Ta ei taha ühtegi meest peale Olovernese.

G. Kaiseri Juudit on palju vähenõudlikum. Teda kui noort tütarlast-leske piinab kirk ja igatsus tugeva mehe järele. Ta käsib sellast meest otsida linnast oma teenijal.¹¹⁾ Kuid see ei leia sellast meest, kes võiks kustutada Juuditi kirge, sest nälg ja janu on muutnud kõik mehed jõuetuks ja nõrgaks. Et linnast pole leida meest, siis tõttab ta poisi riietuses vaenlase laagrisse, kus on jõulisi mehi küllalt. Ta ei ihka Olovernest nagu Tammsaare Juudit, ta vajab ainult tugevat meest ning juhuslikult satub ta Olovernese kätte.

Ka Hebbeli ja Bernsteini Juudid tunnevad huvi Olovernese, selle suure idamaise koletise ja uhke barbari vastu, kes õhtuil küünlatulede asemel süütab külasid. Nende huvi aga pole nii otsekoheselt isiklik, vaid nad kui ülinaised esijooned austavad oma jumalikku kutsumust ja patriootilist ülesannet. Hebbeli Juudit lisaks kõigele on veel naisõiguslane, kes läheb Olovernesele kätte maksuma kõigi teostatud kaasõdede eest, kelledelt Olovernes on röövinud süütuse ja elu. „O, tõuske mu ette omist haudadest, teie, keda ta tappa laskis, keda ta hõbistanud, ja avage omad igaveseks sulgunud silmad veel koraks, et võiksin neist lugeda, kui palju ta teile võlgneb! Teie kõikide eest saagu tasutud! Ma tahan surnute eest kätte maksta ja elavaid kaitsa.“¹²⁾

Olovernest nähes kiinduvad temasse kõikide kirjanikkude Juudidid, üks vähemal, teine suuremal määral. Kõige rohkem on võlutud aga Tammsaare Juudit, kui ta näeb oma kirgede eesmärki ja unistuste kehastust palgest palgesse. Ta lubab Olovernesele Jeruusalemma ja kogu Juudamaa, nimetab teda Jumala sõrmeks ja Jehoova vitsaks, otse Jumalaks. Ta paneb mängu kõik oma naiselikud võlud, et aga kõita Olovernese meeli ja saada talt last. Oma armastusest Olovernese vastu ütleb ta kirklikult:

⁸⁾ A. H. Tammsaare „Juudit“, lk. 7.

⁹⁾ A. H. Tammsaare „Juudit“, lk. 29—30.

¹⁰⁾ A. H. Tammsaare „Juudit“, lk. 35.

¹¹⁾ G. Kaiseri „Die jüdische Witwe“, lk. 76—77.

¹²⁾ Hebbeli „Juudit“, A. Adsoni tõlge, lk. 43—44.

„Olovernes! Olovernes! Sa mu suur laps. Ma armastan sind rohkem, kui sa mõista tahad, rohkem kui see sulle meeldib. Ihkan sind il-mavürstina, kuningate kuningana, et seda suu-remas alanduses sinu poole üles vaadata, sinu poole palvetada.“¹³⁾ Ta on oma võlumise aga-ruses aga liiga sõnakas ja ennastpakkuv ning tõukab seega Olovernese endast eemale.

Kuid ka Hebbeli kangelanna tunnistab: „Si-na oled suur ja teised on väikesed. Mu isade jumal, kaitse mind mu enda eest, et ma mitte ei austaks, mida põlgan! Ta on üks mees!“¹⁴⁾ Ja edasi tunnistab ta endale: „Ma pean ta tap-ma, kui ma tema ees põlvitama ei peaks.“¹⁵⁾ Nii satub ta ikka suuremasse hingelisse sega-dusse. See suur idamaine koletis tungib ikka enam tema ja ta Jumala vahele ning paiskab segi ta mõtted nagu järsk sügisene tuulepuhang kuivanud lehed. „Kus enne mu mõtete asupaik oli, sääl on nüüd tühjus ja pimedus. Isegi oma südant ei mõista ma enam.“ Oma kindluse säilitamiseks ütleb ta Olovernesele näkku: „Õpi austama naist! Ta seisab su ees, et sind tappa! Ja ta ütleb seda sulle!“¹⁵⁾

Bernstein on teinud oma Juuditi suursugu-seks, peaaegu üliinimeseks, kes arvab enese seis-vat tunduvalt kõrgemal teistest. „Ma olen Juu-dit... Ma olen Juudit ja ma olen geenius. See sisemine hääl ei või valetada! Ma olen geenius, minus on geniaalset!“¹⁶⁾ Petuulias pole tema väärilist ja seepärast tekitab temas kõikvõimas Olovernes uudishimu. Ta loodab, et see on suur, tema sarnane, kes vastab osaltki ta hingele. Tekib alateadlik armastus ja igatsus Olovernese järele, millest ta ise pole veel teadlik. Ühes ümmardaja Adaga läheb ta vaenlase laagrisse, et seal võluda Olovernest, saada tema armas-tuse osaliseks ja siis tema tapmisega saada kuulsaks. Seega on Bernsteini Juuditil Olover-nese laagrisse minekul kahekordne eesmärk. Bernstein laseb aga Olovernesel Juuditi kavat-sused läbi näha. Olovernes ütleb: „Oma suures südamehimus tulid sa siia. Sa vaatasid minu kui roimari peale. Ja, kui roimari! Oh! ma

tunnen teid naisi! Sina lootsid minult saavu-tada saladuse, mille teadmatus on elu hukatus.

Juudit: Saladuse? Ma seisan Jumala kä-sutuses. Olen tulnud meie mägedelt...

Olovernes: Oled tulnud mägedelt, jooks-nud lagedale kisendades: „Et Ta hukkuks mu kätes, Olovernes!...“

Juudit: Jaa!

Olovernes: Ja su süda soistas: „Olover-nes!...“¹⁷⁾

Juuditi uhkus on varsti murtud. Kui Olo-vernes oma suures armastuses ulatab Juuditi-le kaela ja palub ennast surmata, siis surub Juu-dit mõõgatera asemel suudlusi ta kaelale ja so-sistab armusõnu. Seega armub ta lõplikult ning andub vabatahtlikult oma isamaa vaenlasele.

Bernsteini Olovernes võidab Juuditi armas-tuse oma elu kaalule panekuga ja mänguga, na-gu Tammsaare Olovernes võidab Nimetu armas-tuse. Nii seisab lõpuks Bernsteini Juudit sa-muti kui Tammsaaregi oma Olovernese ees kui armastav naine mehe ees, kelle tulekut ta on oo-danud kogu eluaja. Bernsteini Juudit leiab het-keks andumises oma armuõnne, Tammsaare oma aga mitte, kuna Hebbeli Juudit ei tahagi seda leida, vaid peab Olovernese kaisutusi teo-tuseks. Kaiseri oma satub aga nii Olovernese kui Nebukadnetsari himurate pilkude alla. Bern-steini Juudit leiab oma armukirele rahuldust. Hebbeli Juudit võetakse vastu tahtmist, aga Tammsaare Juuditi neitsilikkus saab jällegi nae-ruks, sest ta sattus armastuse ja kire hoos tar-gutama ning jahutas nii vananeva Olovernese kord pubkenud armastuse ja kireleegi.

Seega on iga autor oma Juuditi juhtinud ku-ni kulminatsioonipunktini eri psühholoogilist rada mööda. Ainult ühiselt tunnistavad nad Juuditi neitsiks-leseks, millest piibel ei tea mi-dagi. Nii Tammsaare, Hebbel kui ka Bernstein lasevad Juuditil oma pulmaöö ja neitsiksjäämise saladuse pihtida ümmardajale. G. Kaiser näi-tab seda olukorda otse laval.

A. H. Tammsaare Juudit on neist kõige hu-vitavam, tema hingeelu on kõige naiselikum ja tänapäevasem, Hebbeli Juudit on „paljulugenud neitsi kõrgemalt kursustelt“¹⁸⁾ liiga piibllähe-dane ja ülekuhjatud Hegeli filosoofia targutus-tega, Bernsteini oma on kui ennastimetlev, suu-rehingeline, kuulsustigatsev poetess ja Kaiseri

¹³⁾ A. H. Tammsaare „Juudit“, lk. 74.

¹⁴⁾ ibid. lk. 65.

¹⁵⁾ ibid. lk. 67.

¹⁶⁾ H. Bernsteini „Juudit“, lk. 74.

¹⁷⁾ H. Bernsteini „Juudit“, lk. 166.

¹⁸⁾ H. Raudsepp, „Looming“, 1923, lk. 275.

oma kui noor, kirklik juuditari, kelle esimene ärkav kirk ja iha mehe järele on hommikumaiselt jõuline ning hoolimatu.

Nii on neil igapäev Olovernese tapmiseks ka erinevad motiivid. A. H. Tammsaare Juudit tapab Olovernese sellepärast, et see teda ei omanud, ei täitnud tema suurt igatsust ja ei soetanud talle last. Ta tuli Olovernese juure lootusega saada tema naiseks, nagu ta ise kinnitab: „Läksin Assuri leeri mitte Iisraeli päästmiseks, vaid iscenda pärast... Magades tuli himu, unenägudest tuli meeletu himu ja nõnda kippusin Olovernese palge ette. Ütlesin talle, et Teie, et kogu Iisrael ootab teda kui tõotatud kuningat... Aga ka nõnda rääkides ei mõtelnud ma Iisraeli peale, ainult ise olin endal meeles: tahtsin kui kuningaemand Olovernese kõrval istuda, tahtsin Iisraeli üle käskida ühes Olovernesega, tahtsin kuningapoegi ja -tütreid ilmale kanda...“¹⁹⁾ Et see tal korda ei läinud, ei jäänud ta! muud üle kui oma neitsilikkuse äratõukamise kättemaksuks Olovernes tappa. Nii suure enesepakkumise järele tagasilükkamine on Juuditi arvates suurim naiselikkuse teotamine, mida ei suuda maha pesta isegi veri. Hebbeli Juudit tapab Olovernese aga just vastupidistel motiividel. Peale Olovernese juures magamist tunneb ta enese häbistatud olevat ja hakkab tegutsema kättemaksjana. Ta ütleb ümmardajale: „Ja kui ma nüüd enese eest tasuda tahan, hävituse eest, mis ma tema kätes tundsin, kui ma nüüd kätte maksta tahan toore haarde eest minu inimsusse, kui ma nüüd tema südame verega häbistavad suudlused, mis põlevad veel mu huulil, maha tahan pesta, nüüd ei punasta sa mind eemale tõmmates?...“

Mirza: Õnnetu, mis tahad sa?

Juudit: Vilets olevus, seda sa ei tea? Seda ei ütle sulle sinu süda? Tappa tahan ma! Ons veel valikut?“²⁰⁾

Ta jutustab ümmardajale oma magamisest Olovernesega, tema üleolekust ja metsikusest, et selgeks teha tapmise vajadus. Ta läheb Olovernese juure, tõmbab selle mõõga tupest ja räägib: „Ta naerab. Tunned seda põlglikku naeratust, nii naeratas ta, kui ta mind enese juure maha tõmbas, kui ta... tapa ta, Juudit, ta häbistab sind teist korda omas unes, tema uni pole muud kui sinu häbi koeralik mäletamine.“

Ta liigutab end. Tahad sa kõhelda, kuni näljana himu teda äratav, kuni ta sind veel kord haavab...?“²¹⁾

Nii tapab ta Olovernese kättemaksuks enda teotamise eest. Kuid hakkab samas ka ise kahtlema oma teo õigluses, peamiselt just ümmardaja mõjul, ja tahab surmata ka enese.

Bernsteini Juuditile tuleb pärast andumist suur reaktsioon. Ta au ja naiselik uhkus on riivatud. Ta hakkab kahtlema Olovernese armastuses ja raiub maha ta pea kire mõjul. Nii on Bernsteini Juudit siin väga lähedane hingesugulane Hebbeli omale, kuna Kaiseri Juudit oma tegutsemismotiivilt läheneb Tammsaare Juuditile. Kui Kaiseri Olovernes lubab Juuditi naida, siis avaldab see soovi, et Olovernes ei teeks sama vea, mille tegi tema mees Manasse.²²⁾ Olovernes aga hakkab kuningaga kauplema Juuditi pärast ning nii tababki teda Juuditi käe läbi surm.

Kõikide autorite Juuditite juures on Olovernese surmamine nende naiseliku uhkuse reaktsioon, seega psühholoogiliselt täiesti erinev piiblist.

Juuditi teenija — Tammsaarel — Susanna, Hebbelil — Mirza ja Bernsteinil — Ada — püüab iga autori teoses hoida Juuditi roimast. Kõige energilisemalt teeb seda Mirza.

Kõiki kirjanduslikke Juuditite, vastandina piibli omale, tabab pärast kahetsus, ehkki nad pöörduvad Olovernese peaga tagasi Petuuliasse ja saavad rahva poolt ülistuse osaliseks. Tammsaare, Hebbel ja Kaiser näitavad seda laval rahvastseenides, kuna Bernstein piirdub triumfi kirjeldamisega. Ükski Juudit ei tunne aga sellest rõõmu. Nad kõik mõistavad, et nad on tapnud maailmas ainsa inimese, keda nad on armastanud. Selles psühholoogilises olukorras on paralleele kõigil autoreil.

Tammsaare Juudit kinnitab: „Tapsin ainuke, keda armastasin.“²³⁾

„Ja ma olen maailmas esimese ja viimase mehe tapnud, selleks et sina (ühele) võiksid rahu omi lambaid karjatada, sina (teisele) oma kapsaid istuda ja sina (kolmandale) oma käsi-

¹⁹⁾ A. H. Tammsaare „Juudit“, lk. 92—93.

²⁰⁾ Hebbeli „Juudit“, lk. 69.

²¹⁾ Hebbeli „Juudit“, lk. 72.

²²⁾ G. Kaiseri „Die jüdische Witwe“, lk. 98.

²³⁾ A. H. Tammsaare „Juudit“, lk. 107.

tööd jätkata ja lapsi sigitada, kes sinu sarnased!²⁴⁾ Nii ütleb Hebbeli Juudit.

Bernsteini Juudit küsib ahastuses: „Olen ma sulgenud igaveseks ainukese suu selle palavusega? Olen ma vägivaldselt hävitanud selle õrnuse?“²⁵⁾

A. H. Tammsaare Juuditit piinab peale Olovernese tapmist veel oma mehe Manasse tapmise süü, milleks ta kihutas üles noormehi ja sulges pärast nende suu tapetu rahaga, nagu ta tunnistab rahvale.²⁶⁾ Osiasegi veri tuleb tema peale. Seetõttu on tema kahetsus ja hingehäda ka kõige suurem. Ta nõuab käsuseadust mööda endale surma, kuna Hebbeli Juudit võtab vanemait ainult lubaduse, et nad ta surmavad, kui Juudit seda palub, sest ta ei taha Olovernesele last sünnitada,²⁷⁾ teised nimeõed on aga ainult hingeahastuses ja nõrduinud.

Nii suure süü tõttu ei saa Tammsaare kangelane lunastuda surmas, vaid autor jätab ta elama ja laseb talle osaks saada suure alanduse, sest Juuditile jääb ainult vana Siimeoni ja selle koera armastus. Ta peab leppima sellega. „Vii siis mind oma koera juure, mina tahan ka teda armastada,“²⁸⁾ ütleb Juudit näidendi lõpus vanale Siimeonile.

Kirjanikud on igauks oma näo järgi teinud piibli külmast, usufanaatilisest naisest, keda jumal kutsus oma rahvast päästma, kaasaegse naise-üliinimese täis uhkust, armastust ja kirge suure väejuhi Olovernese vastu. Nagu üteldud, on A. H. Tammsaare Juudit üks huvitavamaid ja haaravamaid maailmakirjanduses, tema tegutsemismotiivid on kõige naiselikumad, kõige usutavamad ja võrreldes teistega, ka kõige omapärasemad ning julgemad. Seetõttu elab A. H. Tammsaare Juudit oma maailmakirjanduse kaasõdede seas kõige täisverelisemana ja jõulisemana.

6

Juuditi vastaskangelaseks nii piiblis kui ka kõigis kirjanduslikes käsitluis on Olovernes,

²⁴⁾ Hebbeli „Juudit“, lk. 80.

²⁵⁾ H. Bernsteini „Juudit“, lk. 214.

²⁶⁾ A. H. Tammsaare „Juudit“, lk. 94–95.

²⁷⁾ Hebbeli „Juudit“, lk. 82.

²⁸⁾ A. H. Tammsaare „Juudit“, lk. 111.

²⁹⁾ „Looming“, 1923, lk. 275.

³⁰⁾ Hebbeli „Juudit“, lk. 7.

assüürlane, Nebukadnetsari sõjavägede ülemjuhataja. Autorid pühendavad temale kui näidendi teisejärgulisele kujule vähem tähelepanu kui Juuditile. G. Kaiseril on ta jäänud sootuks varju.

Ka Olovernese puhul on autorid piibli kujust lahkuminevad. Igauks annab oma kangelasele erinevaid iseloomujooni ja kujundab teda oma tahtmise järgi.

Piibel ei kujuta Olovernest tumedais värves. Ta esitatakse valju ja vägeva sõjapealikuna, kes oskab korda luua, käskida ja koos hoida väga suure ning kirju sõjaväe. Seega peavad olema tal suured organisaatori ja diplomaadi võimed, milledest küll piibel midagi ei jutusta. Kuid seda on taibanud A. H. Tammsaare, kes just need Olovernese jooned on eriliselt esile tõstnud. Seega on Tammsaare oma Olovernest näidanud isegi paremas valguses kui piibel. Ta on andnud Olovernesele välise hiilguse kõrval ka sise-ist suurust ja hingelist õilsust. Hebbel ja Bernstein seevastu tikuvad Olovernest näitama mustemana kui piiblis. Ka nende Olovernes on alguses Juuditi vastu väga taktiline ja delikaatne, samuti kui ta on seda piiblis ja A. H. Tammsaarel.

Hebbeli Olovernese kujus on enamik arvustajaid märkinud Hegeli dialektilise filosoofia mõju. H. Raudsepp julgeb isegi ütelda Olovernese kohta, kes peab olema geniaalne barbar, et „ta hoopis kui noor üllõpilane, kes äsja Hegeli filosoofia loengult tulnud...“²⁹⁾ Sama võime ütelda ka H. Bernsteini Olovernese kohta, kes on Hebbeli kangelasele õige hingelähedane. Mõlemad autorid on piibli andmeil ümbritsenud Olovernese idamaise luksuse ja võimuküllusega, mida nad armastavad alati näidata ja rõhutada. Nende Olovernesed on joobunud oma võimuküllusest ja hellitavad lootust tõugata troonilt kuningas Nebukadnetsar ning istuda ise asemele. Hebbeli Olovernes ütleb: „Nebukadnetsar ei ole kahjuks muud kui üks kõrk number, mis sellega oma aega viidab, et end igavesti enese päale kasvatab. Kui ma ühes Assüürlastega lahku löön, siis ei jää järele muud kui üks rasvaga täistopitud inimese nahk. Ma tahan maailma ta alla heita, ja kui ta selle omab, siis jälle ära võtta!“³⁰⁾ Ja Bernsteini Olovernes sõnab: „Ma lõpetan oma sõjakäigu Nikou täidiku

hävitamisega — vaata siis ette, sa vägev kuningas Nebukadnetsar.³¹⁾

Need võimuahned ja mässulised kavatsused on võõrad piibli ja ka A. H. Tammsaare Olovernesele, kes truult teenivad oma kuningat. A. H. Tammsaare Olovernes otse ehmub, kui Juudit soovib tal oma isa kuningatsoonile istuda: „Kuningas? Mind kuningaks? Ma olen Nebukadnetsari sulane... Troone loorib pettus, nende põhju põimib vaga kelmus ja nende jalad seisavad auravas veres. Olen ma kelm või mõrtsukas, et sinna tahaksin istuda.³²⁾ Juba paljas see nõuanne haavab Tammsaare Olovernest hinge põhjani. Samuti parandab ta kohe oma telgiülema Pagoase sõnu, kui see ütleb, et „sinu jalge ees on kogu ilm“ järgmiselt: „Mitte minu, vaid Nebukadnetsari ees; mina olen tema sulane.“³³⁾ Kõik aupakkumised lükkab ta kindlalt tagasi kinnitusega: „Mina ise seisän Nebukadnetsari jalge ees, olen tema sulane.“³⁴⁾

Hebbeli ja Bernsteini Olovernesed on mõlemad ennasttäis skeptikud, keda on pimestanud nende võimutäius. Nad hävitavad kergekäeliselt inimelusid oma tujude rahuldamiseks, kuid sellased teguviisid näitavad nende metsikust. Neid piinab teadmine, et neil pole väärilist vastast. Hebbeli Olovernes kurdab: „Oleks mul ka üks vaenlane, üks ainus, kes mulle julgeks vastu astuda! Ma suudleksin teda, tahaksin, kui ma ta palava heitluse järele põrmusse olen visanud, tema pääle söösta ja ühes temaga surra!“³⁵⁾ Ja teisal: „Tulgu see, kes end minule vastu süeb, kes mind maha viskab. Ma igatsen teda! On õudne, kui midagi muud ei või austada, kui iseennast.“³⁶⁾ Ning edasi: „Vaata, naine, need minu käsivarred on kuni küünarpäädeni verre kastunud, iga mu mõte sünnitab õudust ja hävingut, minu sõna on surm; maailm näib mulle vilets, mulle paistab, olen sünninud maailma purustama, et sellega midagi paremat tuleks. Inimesed neavad mind, aga nende needimine ei lasu mu hinge pääl, mu hing liigutab omi tiibu ja raputab ta maha nagu midagi. Mul peab siis küll õigus olema.“³⁷⁾ Veel selgemini kinnitavad tema usku oma isiku üliinimlikkusesse ja peaaegu otse jumalikkusesse sõnad, mis ta vastab, kui Ephraim on kippunud ta elu kallale. „Holofernest tappa; kustutada välku, mis tulikahjuga maailma ähvardab; üht surematust idus hävitada, üht julget algust suursuuliseks

kiitlejaks teha, tema lõppu lähendades — o, see võib avatlev olla! See tähendab saatuse valjastesse haarda! Selleks võiksin end isegi lasta avatleada, kui ma see ei oleks, mis olen!“³⁸⁾

Sellane targutamine, hooplemine ja oma suures liigne rõhutamine Hebbeli Olovernese juures on Hegeli filosoofia mõju. Hebbel katsub siin Hegeli filosoofilisi ideid väljendada sõnades ja tegudes. Tema Olovernes tunneb end üliinimesena, kangelasena, kes on võimeline maailma purustama ja ümber looma oma näo ning soovide kohaselt.

Kuna Hebbeli „Juudit“ on tugevasti mõjustanud Bernsteini oma, siis on suurel määral kandunud üle ka Hebbeli Olovernese suuruslustuslikke iseloomujooni. Kuid Bernstein ei kriipsuta aga neid nii teravasti alla. Ta Olovernes tunnistab: „Minu langemine paneb maa värisema Nikoust saadik. Ja see muinasjutuline vägi, keda mina loonud, langeb ühes minuga ja muutub põrmuks.“³⁹⁾ Ta rõhutab, et ta on põletanud templeid, tõuganud maha jumalaid, hävitanud maid ja linnu, et ta levitab enda ümber õudust ning surma, et ta on maailma võimsamaid ja vägevamaid.

A. H. Tammsaare Olovernesel puuduvad sellased enesekiituse ja -imetluse jooned. Ta ei seisa väljaspool head ega kurja, kuigi ta ka enesekindlusega sõnab, kui Juudit ütleb teda kartvat Nebukadnetsarit: „Mina ei karda kedagi, ammugi mitte Nebukadnetsarit; tema kuulsad teod on minu tehtud, seda ei tea mitte ainult mina ise.“⁴⁰⁾ Ta vihkab oma kuulsust ja nime, mis on kõigil suus. „Jah, ma õnnetu mees, mu nimi on mu kõige suurem vaenlane. Mõnikord on mul tundmus, nagu võiks mu enda nimi mu tappa, nagu sureksin kord oma nime kätte loomuvastasesse surma.“⁴¹⁾

Nii siis on Tammsaare Olovernesele tema suurus ja kuulsus koormavalt vastumeelne. Ta

³¹⁾ H. Bernsteini „Juudit“, lk. 92.

³²⁾ A. H. Tammsaare „Juudit“, lk. 65.

³³⁾ *ibid.* lk. 36.

³⁴⁾ *ibid.* lk. 42.

³⁵⁾ Hebbeli „Juudit“, lk. 7.

³⁶⁾ *ibid.* lk. 65.

³⁷⁾ *ibid.* lk. 65.

³⁸⁾ *ibid.* lk. 64.

³⁹⁾ H. Bernsteini „Juudit“, lk. 171.

⁴⁰⁾ A. H. Tammsaare „Juudit“, lk. 67.

⁴¹⁾ *ibid.* lk. 65.

ise on sellest kõige vähem võlutud. Juuditiga kahekesi intiimselt vesteldes, palub ta mitte tarvitada oma nime. „Ema, ära hüüa oma last nime järele või hüüa teda uue nimega, mida pole keegi enne suhu võtnud ja mida ei võta enam keegi suhu, kui ainult sina, mu ema,⁴²⁾ palub ta Juuditit, kui ta enese on vaimus tema ees lapseks alandanud.

Tammsaare Olovernes nähtavasti on omaks võtnud piibli sõna — kes iseennast alandab, seda peab ülendatama — ning läheb oma hingelaadilt diametraalselt lahku Hebbeli ja Bernsteini kangelasist. Ta allub kõigile inimlikele seadusile ja katsub inimlikult käituda ka kõigi teistega, isegi vaenlastega. Näiteks Akiori kohtleb ta leebemalt kui piibli Olovernes. Akiori Petuuliasse saates sõnab ta: „Ma pole vihas rääkinud. Või on mul kuri nägu ja kurjad sõnad? ... Ammoni pealik, inimene peab minema oma usuga, meie kõik peame minema oma usuga, ainult seda ütlesin sinule.⁴³⁾ Samuti laseb ta karistamata vabaks Nimetu, kes kaks korda on kippunud tema elu kallale.

Milles siis seisab Tammsaare Olovernese suurus ja võim, millega ta hoiab koos oma suure väe ja vallutab rahvad ning riigid? Tammsaare näib olevat veendunud, et ennasttäis kiidukukk ei suudaks seda teha. Seal peab olema enam isiklikku väarikust ja sisemist suurust, diplomaatlikkust ning taktitunnet silmapilgu ja situatsiooni õigeks hindamiseks. Ja seda ta on annud oma Olovernesele. Lihse Petuulia väravavahi sõnad iseloomustavad parimini Tammsaare Olovernese suuruse saladust ja aluspõhja: „Miks ei läkita nad saadikuid Olovernese juurde, ta on ju kõiki lahkesti vastu võtnud; kuulsite ise oma kõrvaga, mis Akior temast rahva ees rääkis, kui ta meie linna tuli. Või kas nägite, kuidas ta tuli? Mina nägin: pasunapuhujad ja pillimängijad käisid tal ees ja taga — nõnda tuli Akior Olovernese palge eest meie linna. Aga kui Olovernes teeb oma

vaenlastega nõnda, kuidas peab ta siis küll olema oma sõprade vastu?⁴⁴⁾

Ka naiste suhtes erinevad Hebbeli ja Bernsteini Olovernesed Tammsaare Olovernesest. Nad mõlemad kohtlevad naisi toorelt, ebainimlikult ja otse sadistliku põlgusega, mida aga ei saa ütelda Tammsaare Olovernese kohta, kes ei austa küll sõnakat ja võimuahtitavat naist, kuid peab lugu naiselikest voorusist. Hebbeli ja Bernsteini Olovernesele kõlbavad naised ainult lõbudeks, mehelikkude kirgede rahuldamiseks, keda pärast võib ära visata kui määrdu nud kaltsu, millesse kord on pühitud oma roojaseid käsi. Nad armastavad naisi, kuid mitte teisiti kui sööki ja jooki.

Hebbeli Olovernes vastab ükskõikselt Juuditile, kui see ütleb, et ta vihkab teda ja palub selle eest ennast surmata: „Sind surmata? Homme võib olla; täna lähme enne üksteisega süngi.⁴⁵⁾ Ja kui Juudit tunnustab, et ta tahab teda tappa, vastab ta: „Et sinu eest end kaitsta, tarvitseb mul sinule ainult laps teha.⁴⁶⁾

Kõigile Olovernestele avaldab Juudit tugevat mõju. Kaiseri Olovernes tahab teda naida, üheks ööks enese juure jätta ja siis saata koju oma teiste naiste juure. Hebbeli Olovernes ütleb: „Ära karda, Juudit, sa meeldid mulle, nagu mulle veel keegi pole meedinud.⁴⁷⁾ Ja Tammsaare Olovernes deklameerib Juuditile: „Armas-tan andumist, ihkan unustust, selles otsin igavikku. Himusid võib muidugi täita, himusid võib ka nende naiste juures täita, kes ei tunne andumist ja kes annavad oma kenadusi raha, vanete, töötuste ja abielu eest. Aah! Ikka harvemaks saavad igaviku-silmapilgud, ikka sagedamalt kuulen ainult oma nime. Aga oma nimest ei saa ma juba ammugi enam jooobnuks. Juudit, sina oleksid võinud mind joovastada...⁴⁸⁾ Kuid naise pärast ei unusta oma kohuseid Tammsaare Olovernes, kel on hõbedat juba kõrva ääres.⁴⁹⁾

Bernsteini Olovernes aga armub Juuditisse kõige kirglikumalt. Juuditis leiab ta kõik need võlud, mida ta teiste naiste juures on asjata otsinud. Ta ei usalda Juuditit pimesi, vaid uurib keerdküsimustega välja tema laagrisse tuleku põhjuse. Ta ei piina Juuditit, vaid alandab isegi ennast tema ees ja raevutseb armukadeduses, kaotades seega oma väarikuse. Kui Juudit tõu-

⁴²⁾ A. H. Tammsaare „Juudit“, lk. 65.

⁴³⁾ *ibid.* lk. 39.

⁴⁴⁾ *ibid.* lk. 85.

⁴⁵⁾ Hebbeli „Juudit“, lk. 63.

⁴⁶⁾ *ibid.* lk. 67.

⁴⁷⁾ *ibid.* lk. 51.

⁴⁸⁾ A. H. Tammsaare „Juudit“, lk. 69.

⁴⁹⁾ *ibid.* lk. 71.

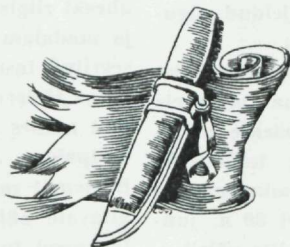
kab tagasi tema armastuse, siis palub ta en-
nast tappa. Nii avaldab Bernsteini Olovernes
ennast väga romantiliselt ja ka dramaatiliselt.
Kuid põhiolemuselt jääb ta ikkagi külmaks ja
kalgiks ennastimetlevaks sõjameheks, kelle ees
väriseb kogu maailm.

Üks ühine joon on aga kõigil Olovernestel —
puhuti piinab neid nukruse- ja üksindusetunne.
Hebbeli ja Bernsteini Oloverneste juures on se-
letatav see sellega, et nad ei näe ega usu endal
olevat vastast, Tammsaare Olovernesel aga va-
naduse resignatsiooniga. „Eluga mängimine on
ainuke mäng, mis mind veel mõnikord köi-
dab.“⁵⁰⁾ Kuid seegi ei huvita teda enam. „Sel-
lepärast peaks jätma igasuguse mängu, peaks
minema koduorgu, mida piiravad pilvedeni
mäed, ja peaks elama nagu süda kutsub — seda
oleks vaja.“⁵¹⁾

Nii nagu A. H. Tammsaare Juudit oli kõige
inimlikum, mõistetavam ja psühholoogiliselt hu-
vitavam kuju oma kirjanduslikkude nimeõdede
hulgas, nii on seda ka Tammsaare Olovernes.
A. H. Tammsaare on esijoones püüdnud mõle-
mas kangelases näha inimest ja nende tegutse-
mismotiive seletada psühholoogiliselt. Ta on
jätnud kõrvale jumalikud ja saatuslikud jõud,
mis juhivad piibli Juuditit ning millesse taker-
duvad ka teiste autorite variandid, ühel suure-
mal, teisel vähemal määral. Sellega röövib ta
küll oma kangelasilt pühaduse sära, kuid teeb
nad kaasaeglasile inimlikult mõistetavaks. Iga-
tahes tuleb tema Juuditi käsitlust pidada maa-
ilmakirjanduses üheks huvitavamaks ning kunsti-
tiselt õnnestunumaks.

⁵⁰⁾ A. H. Tammsaare „Juudit“, lk. 50.

⁵¹⁾ *ibid.*, lk. 51.

Algupärandi osatähtsus Eesti iseseisvuseaegses teatris

iiigiasutuste tegevuse aastaaruandes loeme teatri kohta, et see olevat juba saavutanud euroopaliku taseme.

Eritlemata, kui palju selles konstateeringus on autosugesitiooni ja soovjäreltust, küsime, kas meie teater on ka omal tasemel. Sest teater ei ole mitte reklaamartikkel ega fassaadinumber, vaid ta on eetilise-esteetilis-rahvuslik *) institutsioon, ülesandega teenida, tõsta, tugevdada ja ülendada oma rahvast, kes tema on loonud ja kes teda kannab.

Oma-taseme probleemi arutlemisel on määrav tähendus repertuaari küsimusel. Ilma algupärase lavakirjanduseta ei ole omakultuurilist ega rahvuslikku teatrit, vaid võib juttu olla üksnes tõlketeatrist.

Küsime, kui palju on meie teatrid hoolitsetud algupärase lavatoodangu eest, kui palju meil seni on süstemaatiliselt viljeldud algupärant ja kas seda ongi viljeldud.

Sadadesse miljonitesse sentidesse ulatuvaist toetussummadest ei ole teatrid oma eelarveis määranud nimetamisväärsset algupärase näitekirjanduse soetamiseks, näidendite tellimiseks ega nende tekkimise ergutamiseks mingisugusel teel (välja arvatud Estonia teatri 30 a. juubeli puhul välja kuulutatud näidendite võistlus, millest on juttu allpool).

Näitekirjanikud ei ole ka kunagi pretendeerinud jöhvivõrdki osasaamisele neist toetustist. Ja on teinud elutargasti.

Samuti ei ole Näitekunstis Sihtkapitali Valitus oma eelarvesse võtnud kunagi mingit sum-

mat näitekirjanduse kasuks — ehkki naaber-sihtkapital, helikunsti oma, tuhandete kroonide eest on ostnud heliloojailt helindeid. Ka ses punktis ei ole näitekirjanikud pretensioone avaldanud; nõnda ei tunne eesti näitekirjanik kohustusi ka selle asutuse vastu.

Lõpuks Kirjanduse Sihtkapital. Sellest on toetatud ainult ühte näitekirjanikku, H. Raudseppa, kuid toetatavate nimestikku võeti ta esmakordselt haige novellistina ja följetonistina, mitte kaugeltki lavakirjanikuna, ja kuna ta aja-jooksul spetsialiseerus ikka enam näitekirjanikuks, siis teda kord degradeeriti toetusaste võrra...

Eesti lavakirjanik olnuks rahul, kui ta saanuks teatreilt tarvilisel määral selle, mis temale kuulub seaduspäraselt, puht-kaubandusliku alusel: autoritasud. Autoreile tasutav honorar aga on olnud meil tänini madalam kui üheski riigis Euroopas (Ameerikast kõnelemata) ja madalam ka meie naaber-väikeriikides fikseeritud tasudest. See tasu on meil sellane, et autor tõsisema näidendi ja draama eest on saanud umbes ühe keskmise kantseliametniku kuupalga. Ainult vähemnõudliku tasemega ja lihtsemat rakendust nõudvate ülemaaliselt määritavate külakometite ja ajakajatükkide eest laekuvad tulud võimaldavad mingi elatusmiinimumi kirjanikule, kui ta neid kirjutab vähemalt ühe aastas.

Sedagi seisukorda on tulnud oodata aastat mituteistkümmend. On tulnud pidevalt nõuda korraldust, et saada kätte provintsi- ja maa-lavadelt oma seaduspärase tantjeem, kuni lõpuks see küsimus lahendus puht omaabi teel: Autorikaitse Ühingu loomise näol. Ja alles pärast 12. märtsi tulid võimud sellele ühingule

*) Kuivõrd me oma teatrit põhimõtteliselt käsitleme rahvusliku funktsioonina, näitas alles hiljuti üksmeelne avaliku arvamise vastuseis muulastest teatrikooli juhi kutsumisele.

ta kontrollivas tegevuses vastu, kuna parlamentaegadel seegi nõue viljatuks jäi.

Siiski on nüüd seisukord sellane, et näitekirjanik (ja muusikamees) on ainsad töövõtjad riigis, kes selleks, et kätte saada oma seaduspärane töötasu, peab ülal pidama kulukat büroo ja selleks oma tulused kärpima, saades pealegi tasu kätte mitte kohe pärast töö ärandmist, vaid kaugelt hiljem.

Kahjuks on tulnud nii palju rääkida materiaalsest asjust — kuid paraku neile tugeneb seegi vaimne looming.

Tõsi, on korraldatud näidendite võistlusi, enamikus väljaspool teatreid. Kuid need on olnud seotud kitsendavate tingimustega (nõuti jõukohast asjaarmastajate teatri jaoks) ja on end diskrediteerinud, kõigepealt koorderdamisega lubatud auhindade määramises jms. Huvitav on aga meenutada, kui helde ja vähenõudlik oldi samal ajal romaanivõistluste auhindadega, et hinnati esimese auhinna vääriliseks teosed nagu „Puhastustuli“, „Keha ja vaim“ ja teise vääriliseks A. Lapp'i „Vabaduse eest“ jm.

Edasi, otsekui mõni kuri geenius vassis seda auhindamisvõistluse asjandust: kui oldi hulk aega kitsi oldud suuremate auhindade määramisega, siis äkki tõstis pead mingi nagu halva südametunnistuse dikteeritud heldus: anti pisi-auhind sellasele lavalisele ja ideelisele kägardi- sele nagu Voolaise „Võnnu all“, ja endise Draamateatri hiljutisel võistlusel ergutati preemiatega tükke „Lahutus enne abielu“ ja „Tütred“, mis hilisemal vaagimisel osutusid niivõrd nõrkadeks, et haridusministeeriumi komisjon neid ei võtnud nimestikku, mille alusel maalavadel näidendeid riigi arvel autoritasust vabastatakse. Ometi teadupärast selle nimestiku värvavad ei olegi nii väga kitsad.

Kui see võistluste asjandus väljaspool teatreid korraldatuna juba vastkujutatud seisukorran oli mandunud, siis lõpuks saabus ka „Estonia“ võistlus. Kui sellest H. Raudsepp osa ei oleks võtnud, läinuks seegi tühja.

Nii et nii toetuste kui võistlustel auhindamise suhtes on meie näitekirjanik prii mees.

Tähtsam materiaalsest on moraalne toetus, tunnustus ja arvestamine. Hea sõna eest ja üksmeelega tehakse sageli rohkem ära kui raha ja auga.

Algame näitekirjanike arvestamisega. Ehkki näitekirjandus on lahutamatu osa teatrist, ei ole antud näitekirjanikele mingit esindust ega juurepääsu Näitekunsti Sihtkapitali Valitsuses, kus küll on esindus Näitlejate Liidul lisaks seal istuvaile liikmeile-näitlejale.

Ka Kirjanduse Sihtkapitalis puudub Näitekirjanike Ühingu esindaja, samuti nagu viimast ei ole lastud ühegi institutsiooni lähedale, kus tegutsetakse teatri- ja näitekirjanduse asjadega.

Sellest erandi moodustab vaid Autorikaitse Ühing. Sellega kui omaalgatuslikult loodud asutusega Eesti Näitekirjanike Ühingul on lähem kontakt. Seda kontakti ei harrastata aga teises omaalgatusest tekkinud asutuses, nimelt Eesti Kirjanikkude Liidus. Selle ajakirja toimetuses on kehtimas juba aastat viis korraldus, et igasugu kaastööd võib toimetaja „Loomingusse“ paigutada oma äranägemise järgi, nii novelle kui reisikirju, ankeedivastuseid ja intervjuusid, ainult näidendeid mitte — nende saatuse otsustab toimkond. Kuni viimase ajani maksis mainitud talus seadus, et „Loomingus“ ilmuvate näidendite honorar on madalam kui artiklite ja isegi reisikirjade eest maksetav tasu, kõnelemata novellide ja proosavisandite omast. Nii hinnati raskeimini loodavat proosat madalamalt kui ajalehematerjali. Mõistagi, et sellase mentaliteedi juures ka Kirjanduse Sihtkapitali Valitsus lavakirjandust ignoreerib, ehkki seda mujal maailmas ka loetakse kirjanduseks.

Jääks moraalne toetus ja lähem kontakt ning ühistöö teatritega, nende juhtidega. Eesti lavalugu tunneb seni ainult kahte meest, kel südamel on olnud meie oma lavakirjanduse saatuse sedavõrd, et nad sel alal on avaldanud suuremat aktiivsust, kui neile seda otsekohe- selt on kohuseks tehtud — nad aga ei tööta enam teatris. Need olid kadunud K. Jung- holz ja K. Menning. Teised juhid on paremal juhul usinasti mänginud algupärandeid ja dramatiseeringuid, kuid nõnda-ütelda kaasa- loomiseni, nagu teame seda K. Menningist Kitzbergi ja Lutsu suhtes — seda pole olnud. See kaasaloomine ei ole mõeldud mitte autori käe vedamisena, vaid ideede andmise, läbi- rääkimise, organiseerimise, nõuandmise, kont- rollimise ja lõpuks ka kaitsmisena („Made Puju“ lugu). Sest pidagem ikka meeles: lava-

tegevus on kollektiivne töö ja lavakirjandus raskeim kirjandusliikidest.

Ja muidugi, meil nüüd puudub ju K. Menningi-taoline kapatsiteet — kuid ühised nõupidamised ja otsimised-arutelud oleksid nüüdki võimalikud. Kui neist poleks määravat tegurit ega suurt ehk kasugi meie lavakirjanduse arenemisele — head tahet teatrite poolt ja teatud ühistunnet nad ometi ilmutaksid. Kuid ka selles punktis on meie näitekirjanik prii mees.

Kui aga meenutame arvustuse suhtumist meie näitekirjanikele, siis arvukate halvustamiste ja insinueeringute põhjal, mis ilmunud ajakirjanduses, „Teatris“ jm., võiks ütelda poolhumoristlikult, et ses punktis on eesti näitekirjandus lindprii.

Ja sel põhjusel, et arvustajad ja siunajad vahet ei tee näitekirjanduse ja selle juhutoodangu vahel, mida soetavad konjunktuuri kasutajad sulemehed, kelle sepitsusi siiski maalavad ühes neid juhtivate kohalike kultuuritegelaste ja haritlastega nii meelsasti kasutavad. See laviin, millel kirjandusega ei ole ühist, kirjutatakse siiski meie näitekirjanike üld-kontosse. Peaks aga tehtama selge vahe nagu naabervallas, helikunsti alal, kus kõrtsimuusikat, tantsuviise ja grammofoonlaagereid ei kirjutata helliloojate kontosse.

Kokkuvõttes: meie lavakirjandus on jäetud istuma mitme tooli vahele, on jäetud omapead ja rahva kanda. Selles seisab ühelt poolt meie lavaloomingu tugevus (tal on rahva toetus ja nõudmine), teiselt aga teatud piiratus ja mõjualusus. Ilma et mõtleksin salata teatrite teeneid algupärandite lavastamisel ja näitlejate mängimisel, võin väita, et meie algupärandeid kannab rahvas — seda kuulete ka kinnitatavat teatrijuhtide eneste suust nii mõnelgi teatritegelaste kokkutulekul.

Kuid jättes oma teatrilaeva ainult rahva poolehoiu tõugata ja oodates oma purjedesse vaid selle distsipliini tuuli, ilma oma vilunud ja sihiteadlikku tüürimehekätt külge panemata roolirattale, purjetame nii mõnestki ilusast sadamast mööda. Siigavama draama ja psühholoogilise näidendi saared, elu tõsiküsimuste lavalise rakenduse rannikud ja väärt-paigad jäävad meist küllastamata.

Olgu ehk see nii, lavakirjanik leiab siiski hingamiseks mõningat mahti rahvatüki ja ko-

möödia ning pilkenäidendi kirjutamise kaudu. Kuid mis saab sel moel ooperist, muusikalisest komöödiast ja kunstilisest operetist? Siin ei saa enam läbi ilma toetuseta, tellimiseta, organiseerimiseta.

Meie ooperilooming ongi kängunud. Mõnele lootusriikastele katsetele, mis töid värs-kuse ja omasuse-puhangu meie lavale aastat 5 ja rohkem tagasi, ei ole järgnenud lisa. Ei ole libretoisid. Asjaarmastajate omadele muusikat kirjutada enam ei riskita, ja kirjanikud — pärast sisuliselt õnnestunud, kuid aineliselt nii kehvasti end tasanud J. Oengo katset — oma sulge heast peast ja oraste peale siia valda ei torka. Esiteks ei tasu see end ja teiseks — lavateose kirjutamise eest juba üldse kuigi suurt moraalset hüvitust ei saa, liiati siis veel sellase teeniva abikunsti toote kirjutamise eest, nagu on seda libreto. Siin aitaks ainult kindel ja soliidne tellimine — vähemasti sama kulukas, kui võrd teater assigneerib lavastamisel uutele ja sageli üleaarustele kostüümidele. Siis rakenduks ehk nii mõnigi sulg töösse — nagu seda tehakse ülevaadete, monograafiate ja tõlketellimiste puhul kirjanduse ja kirjastuse vallas.

Et seisakust ooperiloomingu alal üle saada, tegi katset Autorikaitse Ühing kuulutada välja võistluse. Kuid viimane äpardus. Ja äpardus seepärast, et raha auhindadeks oli vähe. Raha aga oli vähe seepärast, et asutus, kes ooperi uusloomingu kõige enam peaks olema huvitatud, kategooriliselt keeldus ettevõtet toetamast.

Kui meie ühe libreto tellimisele kulutaksime sama summa, mis meil hiljuti makseti välismaale lootusi kaugeltki mitte täitnud ooperi „Tütarlaps läänest“ materjali ja autoriõiguse eest, siis saaksime kindlasti soliidse libreto. Kui mitte muidu, siis mõne meie romaani alusel tehtava. Näiteks oleks selleks väga sobiv Mälgu „Surnud majad“, mis muusikaliseks loominguks ja värvide, meeoleolude ja emotsioonide rakendamiseks pakuks rikkalt võimalusi. Ei oleks ka vist võimatu libretiseerida-operiseerida „Mahtra-sõda“, „Otepää all“ — edasi otsigu huviringkonnad ise.

Muusikalise komöödia alal ei ole meil midagi peale Kitzbergi „Kosjasõidu“ (küllap sealgi oli mängus omaaegne K. Menningi moraalne

tellimus) — ometi oleks selle ala looming väga tänulik ja otse kisendavalt vajalik värskendus meie operetitardumuses.

Opereti alal ei ole meil midagi libreto poolt tunnustusväärset loodud; mis viimase viis-aastaku jooksul siin on sepitsetud, see on euroopa eluvõõra ja ideelageda šabloon-opereti jäljendus võhikute poolt. Esimene ennesõja-aegne katse, Hindrey „Koopariüütel“, on jäänud ainsaks ja nõdraks iganenud pääsukeseks.

Ka siin aitaks tõsine ja asjatundlik pöördumine kirjanike poole ühes soliidse tellimisega.

Samuti on vaevalt loota, et omal algatusel meil keegi kirjanikest kirjutaks balleti steenaariumi.

Kõik need söötis alad ei kultiveeru viljakaiks senise suhtumise ja minnalaskmise edasikestmisel ning üle oma kirjanike peade piiritaguste jalgategi vahtimise jätkumisel.

*

Algupärandite mängitavuse küsimuse tõstatamisel kerkib kaas- ja vastasküsimusena tõlkenäidend. On deklareeritud, et rahvusteater peab mängima kõigi rahvaste lavateoseid ja alles muu seas algupärandeid; on lepitud sellega, et kui eesti teater mängib tõlketest, siis eesti keele ja eesti näitleja mängu tõttu see juba rahuldab meie teatritarbed, on aga ka mindud isegi nii kaugele, et inkrimeeritakse algupäranditele eluõiguse nõudjate salasooviks: keelata tõlkerepertuaar, et sel teel, kaitsetolli varjus, algupärane kaup tarvitamist leiaks (vaata „Teater“ nr. 9 — 1937). Kõige kategoorilisemalt tagasi tõrjudes selle viimase insinueringu ja uuesti ning korduvalt kinnitades enese ning kõigi kaasmõttelejate nimel, et v ä ä r t u s l i k l a v a l i t e r a t u u r m a a i l m a v a r a s a l v e d e s t p e a b p ä ä s m a t a k i s t a m a t u l t e e s t i l a v a d e l e, nõuame vaid nõrga, kitsõliku, ideelageda ja meile kahjuliku väliskauba eemaldamist meie lavadelt, meie algupärandi kasuks; kusjuures viimase nimetuse alla ei ole kaugeltki arvatud kõik, mis aga näidendi nime kannab, vaid selektsioon otsustagu.

Millises vahekorras on meie lavadel tõlketesed ja algupärandid, seda näitavad kõige kindlamalt ja kõnelevamalt arvud.

Võtame tähtsama ja suunavaima ning vanima teatri: Estonia. Hooajast a. 1917/18 kuni a. 1936/37, see on 20 aasta jooksul, on selles teatris — sõnalavastuse alal — mängitud üldse 217 uut teost, nendest oli algupärandeid 43 (uuslavastused ja enne iseseisvust esmakordselt lavastatud ning hiljem korratud teosed ei ole arvesse võetud kummaski liigis; ühejärgulised, milliseid ette kanti ühel õhtul mitu, on arvestatud kokkutõmmatuina ühe üksusena — kummaski liigis).

Protsentides väljendatult on see vahekord algupärandi ja tõlke vahel k a k s k ü m m e n d . 20-protsendilise osaduse juures ei saa meie kiidelda oma teatrite algupärasusega. Kui me sellega rahulduksime (pealegi teades, et see tõlgete kaheksakümne-protsendiline ülekaal sisaldab omakorda kaaluvast osas kergemat kaupa, mille toomine Eestisse ei ole jumal-teab milline kultuurtöö), siis peaksime ka rahulduma näiteks olukorraga, kui „Looming“ oma veergudel tooks domineerivalt tõlkeid-või kui meie kunstinaätustel enamik väljapanekuist oleksid koopiad võõraste töist — küll eesti kunstnike tehtud ja Eesti pinnal maalitud — kuid ikkagi võõras looming; ja peaksime leppima, kui oma laulupidudel esitaksime võõrast muusikat, küll eestikeelsete sõnade ja eesti kõride, temperamendi ja meeleoluga, isegi eesti rahvariites ja oma lippude all, kuid ikkagi võõrast loomingu.

Kuid vaatame teisi andmeid. Töölisteatri 12 aasta töös, s. o. a. 1936/37 hooaja lõpuni, on lavastatud 90 teost, neist algupärandeid 30, seega 33 protsenti, kuid selles arvus esinevad ka dramatiseeringud. Kui viimased välja jätaksime kui mitte otsesed lava jaoks loodud teosed, siis ei tõuseks ehk siingi protsent palju üle 20 (Estonia arvudes ei esine teatavasti ühtki dramatiseeringut). E. Draamateatri kohta puuduvad ulatuslikumad andmed, kuid üks sealgi ole seisukord samane, üks sealgi hoia dramatiseeringud algupärandite protsenti üsna madalale langemast.

Kui vaieldakse vastu ja osutatakse asjaolule, et ei olevat olnud võimalik rohkem algupärandeid mängida vastavate teoste puudumisel, siis olgu omakorda vastatud, et neid võinuks olla rohkem ja et praeguste 20- ja 33-protsendiliste tulemusteni oleme jõudnud just selle artikli esi-

pooles kirjeldatud olude, suhtumiste, indifferentsuse ja minnalaskmise tõttu.

See bilanss, mille ees seisame oma riigi 20. aastapäeval, ei kõnele seisukorra rahuldavusest oma teatri alal.

Algupärandite nappusest ülesaamiseks on kaks teatrit valinud dramatiseeringute tee, kuid dramatiseering ei lahenda probleemi lõplikult, dramatiseeringud väärtteoseist ja loovalt tehtud aitavad ajutiselt kriisist üle, kuid dramatiseeringud käär tööna, massartikli meetodi järgi tehtuna ja igast ettejuhtuvast romaanist ning novellist toodelduna on üleminekunähtusenagi vähe rõõmustavad. Tuleb otsida teisi teid. Mõningaid võimalusi võib välja lugeda selle artikli esipoolest, mõnda võimalust olen puudutanud oma varemises sõnavõttes. Ja kes leiab ning teab paremaid abinõusid meie teatri algupärase repertuaari rikastamiseks — lasku kuulda.

*

Lõpuks lühike pilk algupärandite menukesele.

Estonia sõnalavastuse alal ei ole mitte kordamiste arvu rekord ei „Niskamäe naiste“, ei „Kaugete randade“, ei „Fanny“, ei „Oi nooruse“ ega teiste tõlketeoste päralt, vaid meie oma „Püve talus“ pärib võidupärja.

Seda teost, mis oma esiklavastuse (ja uudisest profiteerimise) läbi elas enne iseseisvust, on „vana tükina“ siiski mängitud möölnud 20 aasta kestes 51 korda, ja seda ilma erilise reklaamita, ilma ühegi sensatsiooni-õhkkonna loomiseta teose ümber ja ilma isegi registreerimata ta kordamiste arvu, milline arv, jõudes üle 30, ise juba reklaamib teost.

Selle teose sisulised väärtused, selle omamus ja esmajärguline, tõeliselt kunstimeelne mäng ja lavastus on ta viinud edu tippu.

Kuid rida teisigi algupärandeid on saavutanud hea menu: „Pisuhända“ on mängitud 27 korda lisaks enne iseseisvust mängitud 12 korrale. „Neetud talu“ 30 korda, „Vedelvorsti“ umbes 35 korda.

Ja naaberteatris on rekord samuti algupärandite pooltel: Eesti Draamateatris „Mikumärdi“ käes, Töölisteatris „Tagahoovi“, „Vae-semehe ututalle“ ja tõsisemas osas „Õitseva

mere“ päralt, nagu viimases liigis Eesti Draamateatris jälle „Vargamäe“ dramatiseeringute ja muude päralt.

Kõrvalmärkusena olgu siit järeldatud, et üldiselt käibivaks saanud väide, nagu oleks ainult „Mikumärdi“ rahvahulgad teatrisse toonud, on kõigutamise hädaohus: nagu nägime, on leidunud teisigi teoseid enne ja pärast mainitud, mis rahvast laiemalt huvitasid.

Ja kui veel pisut eritleme eespoolmärgitud algupärandite arvu Estonia teatris, siis näeme, et too 43 jaguneb järgmiselt: draamasid 10, näidendeid 14 ja komöödiaid ning jante 18, seega (10+14) ülekaal tõsisema repertuaari poolel. See tunnistab, et eesti lavakirjanik on seni teatrit võtnud tõsisemalt kui viimaseil ajal kometisse sukelduvad teatrid seda ise teevad.

*

Lõpuks lausuda: käesolev ülevaade sisaldab nii mõndagi arvustavat. Sellest artiklist ei ole kaugeltki kujunenud pidukõnet ja ülevaameeleolulist saavutuste talletamist. Kuid faktid ja materjalid dikteerivad konstateeringuid ja järeldusi. Neid kirja panna on julgetud seepärast, et juubel ei ole ometi mingi matusetalitus, kus sünnis on vaid kõnelda kadunukesest head ja pidada salvitud kõnesid. Ei, juubel on tagasi-vaate põhjustamise kõrval hoovõtmise moment tulevikku. Ja et viimane tuleks suuremaks kasuks meie omakultuurile — mida kui väikeriigi alustuge ometi nii sagedasti rõhutame, selleks tuli peatuda möödaniku soovida-jätvustel.

Sellejuures aga ärgu mõtelgu meie lavastajad ja näitlejad, et unustatud on nende kunstilised saavutused ja loominguvõidud algupärandite mängimisel. Neid on olnud rikkalikult, neid on talletanud ja teeb seda veelgi ka käesolev sulg, kuid ülevaate andmine neist paraku siia ei mahtunud. Siin tuli enne rääkida meie teatri poliitilisist ja suunatähenduslikest üldkõnustisist.

Keegi on kusagil lausunud, et vigade avastamine ja tunnustamine on juba 75 protsendi ulatuses nende parandamine.

Olemata nii suur optimist ja ülehindamata selle kirjutuse mõju, loeksin juba saavutuseks paranduse 25-gi protsendi ulatuses.

A. H. TAMMSAARE

N. TRIIGI JOONIS

Prof. A. KAPP

A. KALMUSE MAAL

Sünnisõnad

Henrik Visnapuu

Meeskoorile

A.Kapp

Veebr. 1938

Pikalt *pp*

1.2. Ten. *p*

1. ke - ha, ja tae-va- tu-lest, mei-e
2. luu - le, ja vai-mu suu-rus, mõt-te

pp *p*

1.2. Bass *p*

1-2 Maast sest ja 1. veest on pä-rit
2. rah-vastmeie

1 hing.
2 mõttekirg.

pp

1. hing. Siis tõu-se tu-hat-kordseks e-ha, käi
2. kirg. Kui sü-da an-nab sõ-na suu-le, siis

pp *mf*

1. hing.
2. mõtte-kirg.

Piu mosso

1. kõr-ge-mal-le päi-ke-se-ring!
2. lõõ-ma-he-lel lau-lu - - pird.

1. kõr-ge-mal-le päi-ke-se-ring!
2. lõõ-ma-he-lel lau-lu - pird.

pp *Pikalt*

1-2- Maast sest ja

2. Piu mosso

Maa, päike sa-ma i - nim - soo - - - le, töös, tões ja i - lus

mf *f*

sa - ma tee. Käi kind - lalt, Ees - - ti sel - le poo - le!

f

poco vivace *Pikemalt*

Rand ran - na sõ - sar ü - le vee. Maa - e - ma

ff *p*

Maa - e - ma

hel - de sün - ni - ta - ja, hel - de sün - ni - ta - ja,

pp *p*

Piu mosso

vaim kõhkle-ja vaid va - ra - tu. Vii, tee, meid

kau - du päik-se ma-ja, täis saa-gu vai-mu va - ra-mu.

Kindlalt

Kes võib meid keelda olla suu-red, kes võib meid keelda olla hääd. Siis tõus-ke

me - rest vast-sed saa-red, ja su - la sü-da-me-test jää!

Lühijooni Artur Kapp'i elust ja tema loomingust

Meie juhtivate muusika-organisatsioonide poolt on ristitud käesolev muusika-sesoon Artur Kapp'i-nimeliseks hooajaks. See, haarates oma esmajärgulisse üritussisse Artur Kapp'i ja tema rohkearvulise õpilaspere tõhusamaid heliloomingulisi saavutusi, tahab olla Eesti iseseisvusaegse helikunsti jõudsas arengu võimsaks demonstratsiooniks, ühtlasi aga ka soodsaks tõukejõuks edaspidiselegi loodatavale tõusule. Aga sellase meie muusikaelus esmakordselt esineva austusaktisiooni on põhjustanud¹⁾ Artur Kapp'i kui meie tüsedama, mitmekesisema ja teeneterikkama helimeistri lähenev 60. sünnipäev, mis on ühtlasi ka ta 40-aastase kutselise muusikalise tegevuse juubeliks ja 2) ta põhjapaneva tähtsusega töö ja teened meie rahvusliku helikunsti arenemisloos, mis loovmuusika enda kui ka loovmuusikute järelekasvu alal on annud silmapaistvaid tulemusi.

Vaadeldes siin lühijooneliselt auväärt juubilari isiku kujunemiskäiku ja heitkem kiirpilk ka ta loomingus saavutustele.

Artur Kapp sündis 28. veebruaril a. 1878 Viljandimaal, Suure-Jaanis. Ta isa Joosep Kapp — tollal üks erksamaid rahvusliku ärkamisaja tegelasi, oli Suure-Jaanis koguduse köstriks ja kihelkonna-kooliõpetajaks, ühtlasi aga ka keskesemaks kujud oma ümbruskonna laulu- ja muusikaelu juhtimisel (muide laulu- ja mänguselts „Ilmatari“ asutajaid ja juhte).

Juba varases lapsepõlves ärkas väikeses Arturis armastus muusika vastu. Umbes 5-aastaselt hakkas teda huvitama klaverimäng. Ta püüdis järele aimata rahvalaule ja katsus ka ise midagi luua. Isa märkas poisi huvi muu-

sika vastu ja hakkas talle seitsme aasta vanuselt klaveritunde andma. Kuigi klaveritunnid isa juures ei olnud regulaarsed, ometi jõudis poiss nii hästi edasi, et ta 9—10-aastaselt võis isale jumalateenistusel orelimängus abiks olla. Isegi koolis tuli vahel isa asendada — viisi koolipoistele selgeks õpetada, kui isal mõni matusetalitus täita oli.

Erilise tõmbejõuga olid Arturile „Ilmatari“ peod, kus iseäranis veetlesid muusikalised ettekanded. Neilt pidudelt ta kunagi ei tahtnud puududa. Aga suurima kontsertelamuse pakkus Miina Härma orelikontsert 1891. a. augusti algul Suure-Jaani kirikus. Miina Härma mäng jättis temasse väga sügava mulje ja veenis teda kindlamalt kui kunagi varem soovis saada ka orelimängijaks. Kui siis Miina Härma ta klaveriettekandeid oli kuulnud ja soovitanud poisi muusikalist kasvatust Peterburi konservatooriumis jätkata lasta, siis oli ka isa otsus lõplik.

Sama kuu lõpul ühel varahommikul asuti isaga teele Jõgeva jaama poole, et sealt raudteel Peterburi kihutada. Peterburis jäi Artur oma onu juure elama. Muusikalised eksamid konservatooriumi astumiseks läksid hästi ja Artur kui andekas õpilane sai koguni stipendiumigi.

Konservatooriumi õpetajateks olid sellal tüsedad jõud. Eriala, nimelt oreliklassi juhatajaks oli prof. L. Homilius, kes muide oli ka Peterburis saksa Peetri kiriku organistik ja keda noorel Artur Kapp'il seal hiljem sagedasti tuli asendada. Klaveriõpetust sai ta algul Rubinsteini õpilase Tiiron'i juures ja hiljem prof. Fr. Czerny juures, kes eriti suurt rõhku pani klassikalise literatuuri läbitöötamisele (Bach, Händel, Beethoven). Tuntud vene helilooja A. Ljadov'i juures arenes teooria-tundmine, asu-

harmooniat ja kontrapunkti võeti läbi prof. Bernhardt'i juures, kus töötati samaaegselt R. Tobias'ega. Õppetöö arenes üldiselt intensiivselt ja hea eduga. Ka hakkasid tekkima mõningad loomingulised tungidki. Sellest ajastust (1895) esimese pääsukesena loomingulisel alal on pärit K. E. Söödi luuletusele kirjutatud „Metsa teel“, mis oma lihtse otsekohesuse ja ehtse laululise voolavusega on saanud üheks populaarseimaks ja sagedamini lauldavaks eesti soololauluks. Järgmisel aastal (1896), pärast fuugaklassi lõpetamist, Soome piiril Terijoele onu juures suvitades, tekkis esimene suurem teos, nimelt „Orelisonaati f-moll“. See on siis 18-a. nooruki töö, aga selles ilmneb nii tähelepanuväärset muusikalist annet ja loovvõimeid kui ka arenenud kunstimeelt ja vormikäsitlemise oskust. Küll ei hiilga see veel erilise isikupärasusega, ent mõningad jooned, mis autori hilisemas loomingus talle nii omaseks on saanud ja kindla väljenduskuju võtnud (näit. plastilisus teemade esitamisel ja väljatöötamisel, vaimuvärskus kontrastide kõrvutamisel ja leidlikkus oma ideede rakendamisel), vilksatavad juba siingi, rääkimata kindlakäelisest kompositsioonitehnikast. Mis puutub üldse vormi, siis autor ei nokitse detailide viimistlemise ega üksikasjadeni kaaluteldud väljatöötamise kallal. Ta pigem järgib oma intuitsiooni, mis dikteerib talle ta väljenduses vajaliku. Ja peab ütleva, et see joon on A. Kapp'ile jäänud omaseks kuni tänapäevani.

Järgneval kevadel, s. o. 19-aastase noormehena, Artur Kapp mängis oma orelisonaati eksamil viimasele orelikursusele üle minnes ja sügisel kuulus vene helilooja N. Rimski-Korsakov võttis ta sama sonaadiga oma kompositsiooniklassi. Enne seda, kevadel, ta lõpetas ka konservatooriumi üldhariduslikud klassid, samuti ka üldmuusikalised, nn. obligatoorsed ained — ja nii võis ta nüüd täielikult pühenduda orelimängule ja tungimisele praktilise kompositsiooni saladustesse.

1898. a. kevadel — 20-a. noormehena — Artur Kapp andis Peterburi konservatooriumis oreliklassi lõpueksami ja hakkas nüüd diplomeeritud orelkunstnikuna üritama intensiivset kontserttegevust. Järgnes palju esinemisi — Peterburis, Moskvast, Viiburis, Tartus ja mujal. Samuti prof. L. Homiliuse juhatusel korralda-

tud vaimulikel kontsertidel ja oratooriumi-ettekandele tuli Kapp'il organistina alaliselt kaasa mängida.

Kogu selle intensiivse kontserttegevuse kõrval arenes aga paralleelselt ka tõhus loominguiline töö — nii õppeülesannete näol konservatooriumis kui ka väljaspool seda n. ö. erihuvina.

Sellest ajast tuleks mainida „Sonaati viiulile ja klaverile“. See oma väljendusilmelt vihjab küll kuidagi Schumann'ile, kuid on läbi ja läbi mõtte- ja arengurikas teos ning kirjutatud otse imesteldavalt ladusa mõttevoolavusega. Aga tähtsaimale kohale selle aja teoseist peab tõstma dramaatilise avamängu „Don Carlos“, — tähtsaimale kohale nimelt sellepärast, et selles avaldub juba niisugune tõsine muusikaline anne, kompositsiooni ja orkestratsiooni tehnika, tähelepanuväärsed oskused ja võimed, mis selle sisuka, dramaatilisel pingelise helendi otsemaid tõstavad üheks esimeseks tõsiselt arvestatavaks teoseks meie sümfooniilise muusika vallas. Selles ilmneb esmakordselt eesti muusika arenguloos, et autori isiksuses meil on tegemist juba suurekaliibrilise helimeistriga, pealegi niisugusega, kellel on midagi ütelda, kellel on millegi paeluda. Huvitav on märkida, et meil tollal polnud veel sellast täielikku orkestri aparatuurigi, mis oluks võimeline A. Kapp'i teost ette kandma. Niisugused võimalused hakkasid avanema alles hiljem.

Erihuvide produktina on pärit sellest ajast rida värskuse ja sisupärasusegagi mõjuvaid soololaule ning mõningaid koorilaule. Viimaseist peab märkima M. Lipu luuletusele loodud laulu „Mu süda“, mis jätkates ja edasi arendades Miina Härma poolt algatatud suunda, mõjub ehtselt romantilisena. Vaatamata pisut paatolikule dramatismile, on see oma lihtsuse ning südamlikkusega, aga ühtlasi ka meloodilis-harmonilise värskusega, saanud üheks meie populaarsemaks kooritooteks. Teine üldiselt tuntud laul „Palumin“ (A. Reinvaldi luul.) on loodud mõni aasta hiljem. See on samuti tüsedakõlaline, individuaalse ilmega kooriteos, kuuluv oma põhjamaisel mehise väljenduslaadiga meie algupärase kooriliteratuuri raudvara nurgakiviks.

*

22-aastase noormehena Artur Kapp kirjutas uue suurema teose, nim. kantaadi „P a r a d i i s ja P e e r i“ (J. Miltoni j.) ja lõpetas sellega Peterburi konservatooriumi ka kompositsiooni erialal.

Algas täiesti iseseisev, elav muusika- tegevus, mis tõi kaasa rohkesti esinemisi solistina võimalikel kontserdel, külalis-dirigendina Šeremetjevi sümfoonia-kontserdel ja Keiserliku Muusika Seltsi sümfoonia-kontserdel organisatina.

See kestis kuni a. 1904, kui Artur Kapp kutsuti Keiserliku Vene Muusikaseltsi muusikakooli direktoriks Astrahani.

*

Astrahanigi tööperiood kujunes väga mitmekesiseks ja laialuluslikuks, haarates peale otsekoheste, s. o. muusikakooli kunstilise juhtimise kohustuste ka sümfoonia- ja kammerkontsertide ning ooperiettekannete organiseerimise ja juhtimise.

Ta isiklik kontserttegevuski ei jäänud soiku. Isegi ulatuslikum orelikontsertide turnee toimus suuremas Lõuna-Venemaa linnades. Samuti tuli tal ka tähtsamate kodumaa muusikaliste sündmuste puhul kaasa lüüa — nii Tartu muusikapäeval ja Tallinnas VII üldlaulupeol sümfoonia kontserte juhatada.

Rööbiti sellase praktilise tegevusega samumub kogu aja ka loominguline tegevus. Arvestades praktilist ülekoormatust, loominguline tegevus ei voola küll lakkamatu joana, nagu tahtnuks loota oma esikteostega nii suurt andekust ja võimeid näidanud helimeistrilt, aga ta annab mõningatki tüsedat. Mainitagu vaid „Süüti eesti viisidest“, mis kirjutatud a. 1906 „Vanemuise“ uue teatrihoone avapidustusiks, kus ta kujunes tolle aja kohta erakordseks suursündmuseks. Veel suurema tähtsuse evih vahest M. Veske luuletusele loodud kantaat „P ä i k e s e l e“, mis kirjutatud „Estonia“ uue teatrimaja avapidustusiks. Seda tuleb pidada õieti üheks esimeseks eesti luuletekstile kirjutatud suuremaks vokaal-instrumentaalhelindiks, kusjuures erilist rõhutamist pälvib autori meisterlik polüfoonilise vormikäsitluse oskus, koloriidi värskus, harmooniline kargus, dünaamilise elemendi mõjukus, iseäranis aga suggestiivne jõud, mille pooltest see heliteos on

jäänud ületamatuks meie sellelaadilises literatuuris.

See muusikaline tegevus Astrahanis arenes aiva tõusva intensiivsusega kuni Maailmasõja alguseni.

Siis rekvireeriti muusikakooli ruumid, mobiliseeriti hulk õpilasi, rahva huvi muusikaliste ürituste vastu langes ja elu ning tegevus muutus endisega võrreldes vaid viletsaks, hävingu poole vaakuvaks hingitsemiseks.

Ent kõigele vaatamata see raske aeg on osutunud võrdlemisi viljakaks heliloomingulises mõttes. Tol ajal loodud orkestriteoseist on esilekerkivam sümfoonia prelüüd „H a u a d“, mis oma dramaatika ja salapärasusega mõjub haaravalt, siis „P r e l i ü d t š e l l o l e ja o r k e s t r i l e“, mis paelub oma voolavusega, ja kammermuusika alal „K e e l p i l l i d e - k v i n t e t t e i s - m o l l i“, mis osutub tüsedaks, intensiivset tunglevust evivaks teoseks.

Rohkesti rikastust on toonud need loomingu-aastad ka meie koorirepertuaarile. Esijoones tuleks märkida siin umbes paarikümmend segakoori- ja kümmekonda meeskoori-laulu. Segakoori-laulud on kirjutatud peaaegu eranditult Ed. Wöhrmanni luulele (mõni aasta hiljem kodumaal „Kooli“ kirjastusel ilmunud „S e g a k o o r i d I ja II“). Suuremaks a capella koori kompositsiooniks on Ed. Wöhrmanni luuletusele kirjut. laul „I l u s o l e d i s a m a a“ — variatsioonidena tuntud viisil „Süda tuksub tuks, tuks, tuks.“ Huvitavaimaks kooriteoseks tuleb pidada eesti rahvalaulu transkriptsiooni „Ü l e s!“, mis äratav tähelepanu põhjaliku läbitöötuse ja stiilikindlusega.

Omaette väärtusliku üksuse moodustab „9 l a u l u m e e s k o o r i l e“, kus eriti domineeriv on humoristlik element, mis muidu A. Kapp'i juures on harulduseks. Huumoriga kontrasteerivad südamlikkus ja meeleolukus, hoogsus ja mehisus. Seesuguste meeskoori-lauludega A. Kapp loob koguni oma algupärase koorilaulu stiili, kus rütmis ja meloodias on tunda rahvalaulu sugemeid, kuigi Kapp otsest ei kasuta rahvaviisi. Harmoonias ta sagedasti esineb ootamatustega, mis uuesti vihjavad ta vaimuvärskusele. Humoristlikus elemendis eriti on Kapp paiguti üsnagi leidlik, olgugi et tal alati püsivust ei jatku oma leidliku idee lõplikuks, läbimõeldud rakendamiseks, vaid

selle läbiviimine toimub rohkem juhitud initsiatsioonist. Üldilmelt need laulud on eranditult põhjamaiselt karged, väljenduselt täiesti isikupärased, isegi originaalsed, ja vormilt küllaltki ümarad, kusjuures miniatuurset humoreskid on meie meeskoori literatuuris ainulaadsed.

Erilise pühendusena tuleb märkida suuremat koorikompositsiooni „Ä r k a r a h v a s“ (Ed. Wöhrmanni l.) nais- ja meeskoorile orkestri-ga. Selle jõuliselt markantse, sugestiivsest patriotismist läbiimbunud helindi tekkimisel on olnud heliloojale inspiratsiooni allikaks kaudsed kuuldused kodumaal võidukalt saavutatud riiklikust iseseisvusest.

*

Saanud a. 1920 meie Moskva esindajalt ettepaneku kodumaale asumiseks, A. Kapp võitis vastu selle suurima rõõmuga ja saabunud kodumaale, asus ta kohe „Estonia“ ooperi ja sümfoonia - kontsertide juhtimisele, millisele alale ta osutus teretunud jõuks.

Ometi 4 a. pärast ta lahkus sellelt kohalt, pühendades end täielikult õppetegevusele Tallinna Konservatooriumis, kus ülesannete suus ja vastutavus nõudis talt täit tööjõudu.

Need kodumaa algaastad oma suvepuhkusega Suure-Jaanis ja Järvamaal on annud peamiselt soolo- ja koorilaulu, arvuelt umbes paarikümmend. Tähelepanu neis äratavad soololaulud, kus A. Kapp esitab end justkui vastses valguses, milles ta väljenduse põhitoon on läinud kuidagi raskemeelsemaks, aga ka huvitavaks. Avaldub juba kujunenud isiksust ühes ta originaalsusega. Mainigem siin kasvõi sügavalt-patriootilist „K a u g e l k u m a b“, mis muusikalise tabavusega kajastab R. Kamsen'i luule prohvettlikult ennustavat meeoleu ja sargarikkust, või veelgi sugestiivsemat L. Koidula luulest inspireeritud „E i e k s i“, mis vahetumalt paelub oma hoogsuse, mehise optimismi, tööinnu ragina ja kujunenud isikupärase joonega. Mitte vähem omapäraseina kõlavad raskemeelne „L a u l j a n u t t“ (E. Aun-Raup'i l.), sarkastiliselt ironiseeriv, kuid huumorimeelne „S õ i t i s k o s j a õ l e k u b u“ (Ed. Wöhrmanni l.), või valuliselt kurvameelne „Ä r g e v õ t k e“ (Ed. Wöhrmanni l.), õrnatundeline „E m a k e n e“ (M. Lipu l.) ja igatsev „Ü k s a i n u s k o r d“ (A. Haava l.).

Koguni erilise koha evib A. Kapp'i „V a i m u l i k a a r i a o r e l i s a a t e l“, mis esineb sellasena esmakordselt meie muusikaloomingus. Sisult see on helilooja poolt sügavalt läbielatud kahetsuslaul. Ja kui A. Kapp'i muusikas on alati värsket modulatsioonirikkust, siis selles kaunis aarias ta kütkestab sellega eriliselt.

Koorilaulu alal on märgitav väga tüse ja huvitav lisa meie meeskoori repertuaarile. Mainitagu vaid P. Grünfeldt'i luuletusile kirjutatud laule, näit. vaikselt õrnutsevaid, kuid sügavalt emotsionaalseid, otse ideaalselt luulepoetiliselt salapärasust tabavaid „P ü h a p a i k a“ ja „I g a t s u s t“, või südamliku soojusega paeluvat „M ä n g u p õ l v e m ä e t a g a“ ja resoluutselt veenvat ja mehist „T õ o t u s t“. Ka lõbus K. E. Söödi luulele kirjutatud „Lauljad“ paelub peene huumoriga ning üllatab ootamatusega. Lisandub veel teisigi huvitavaid laule, kuid kõigi loetlemine viiks pikale. Siiski mainimata ei tohiks jätta „K o o l i l a s t e l a u l e“, mis kujutavad endast huvitavalt kujundatud episoodikesi laste elust ja toiminguid ja oma uudse polüfoonilise läbitöötuse ning ootamatu kadentsidega mõjuvad üsnagi originaalselt.

*

Võrreldes A. Kapp'i muusikalise tegevuse üksikuid perioode, selgubki, et produktiivseimaks ja kvaliteetseimaks neist osutub just see viimane poolteist aastakümnet kodumaal, kus ta tegevus on olnud suunatud enam ühes sihis, ega pole tarvidust olnud end liigselt killustada. Tundub koguni nii, et oma iseloomult ja omandusilt ta kuulub isiksuste hulka, kellele pole omanegi haarata korraga mitut ala. See selgub ta töötamisviisist — õppehooajal ta töö piiridub eranditult vaid õppetegevusega konservatooriumis. Seevastu aga suvepuhkus, kui kõrvalmured ei saa nii kergesti esile kerkida, on ainuõiguslikuks loominguajaks ja ka võimaluseks. Peaaegu kõik ta teosed on kirjutatud eranditult maal suvepuhkusel olles.

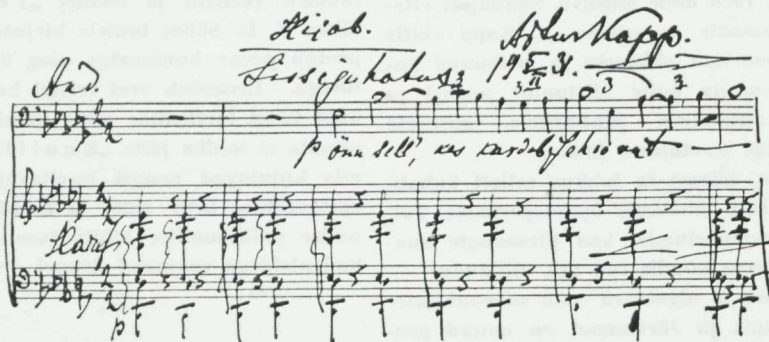
Edasi tuleks nimetada teost „S ü m f o o n i a f - m o l l“, mis on kirjutatud a. 1923/24 Järvamaal, Liivamäel. See on õieti A. Kapp'i üks kapitaalsemad sümfooniisi teoseid. See koosneb kolmest jaost (Moderato-Adagio-variatsioonid ja finaali), mis nii mõneski suhtes

klassikalisest sümfooniast erineva vormi üldkonstruktsiooniga on põhjustanud heliloojat nimetama oma sümfooniat „quasi una fantasia“. Selles suurteoses ilmneb A. Kapp'i sügav anne ja ta meistrivõimed kõige mitmekesisemas valguses, tõstes selle heliteose üheks tähelepanuväärsemaks meie sümfoonilise muusika repertuaaris.

Teine suurem heliteos, võiks ütelda siiani suurim A. Kapp'i toodangus, on oratoorium „Hiio b“ (J. Kaljuvee tekstile), mis on kirjutatud a. 1928/29. See osutub üheks monumentaalsemaks heliteoseks mitte ainult vanameistri enda, vaid üldse eesti heliloomingus. Oratooriumi põhiaineks on pühakirjast tuntud Hiio bi lugu.

nr. 2“, mis eriti hiilgab oma meisterliku käsitlusega, esindades selgeimal kujul N. Rimski-Korsakovi kooli iseloomulikumaid jooni. Samast ajast on pärit „Pala väikesele orkestrile“. Käsitluslaadilt ja stiiliküsimusis see rekommendeerib oma meistrit võimelisena tungima küllaltki sügavale meie muistse rahva viisi tõelisse olemussegi.

Ent suurima tähtsuse selle aja loomingust evivad oreliteosed. Siin tuleks mainida rida suurepäraseid koraali-eelminge orelile, mis nii sisult kui vormilt ja väljatootuselt kuuluvad A. Kapp'i tööde paremiku hulka. Suursuguse ja majesteetliku tõusuga on läbi viidud ka vahest suurimaid teoseid selles laadis — fan-

Käekirja näide Artur Kapp'i „Hiio bi“ partituurist

Sellele dramaatiliseks arenguks lõpmatu häid võimalusi pakkuvale legendile on A. Kapp oma muusikas annud väljenduse, mis haarab tugevasti. Kogu teose muusikaline areng keskendub hästileitud, suursuguse juhtmotiivi „Õnn sel“, kes usub Jumalat“ ümber, mis kannab kogu teost. Siis terve rida tabavaid muusikalisi momente oma vahelduva meeoleolu, huvitava käsitluse ja kontrasteerivusega pakuvad mõjuvaid hetki ja veenavad, et selles heliteoses avaldub A. Kapp'i loomingu suurejoonelisus, ta sügav religioositeet. Sellega on A. Kapp meie rahvale kinkinud väärtusliku suurteose, mis kindla alussambana jääb püsima meie heliloomingus.

Vahepealsed suvitused Viru rannikul — Merikülas, Loksal ja Toilas — on omakordagi pakkunud soodsaid loominguilisi võimalusi. Seal on pärit „Süü teestirunoviisidest

taasia koraalile „Nüüd paistab meile kauniste“. Meloodilis-harmooniliste võtete uuduse ja kõlaliste sobituste julgusega äratav tähelepanu „Toccata orelile“, mis oma lakkamatus rühis ja kaleidoskoopilises varieeruvuses annab ammutamatult huvitavaid kombinatsioone, moodustades oma jõulise kasvuga tereda, dünaamiliselt efektse pala, millest nähtub, et A. Kapp oma muusikalistes tõekspidamistes ei ole kaugeltki tardunud, vaid soovi korral oskab ka ajaga kaasa sammuda. Uhkeima krooniga kaunistab A. Kapp'i oreliteoseid ta „Orelikontsert orkestriga“, mis oma suurejoonelise polüfoonilise läbitootuse ja imesteldava meisterlikkuse ning stiilipuhtusega on üks Artur Kapp'i täiuslikumaid suurteoseid, mille kõrvale meie sellelaadilises literatuuris pole asetada ühtki teist.

Siin loeteldud helindeile lisandub veel hulki pisemaid palasid ja mõningaid ansambleid, soolo- ja koorilaule ning õige rohkesti vaimulikku tarbemuusikat, peamiselt koraale.

Nagu eespool üteldud, see loomingutöö on saanud areneda vaid suvepuhkuse kuudel. Muidu aga on suurema osa ajast neelanud õpetegevus Riiklikus Konservatooriumis, kus A. Kapp peaaegu selle algpäevist kuni siiani on töötanud professorina. Ka see töö on arenenud edu tähe all. Meistri omaenda tugevaile klassikalistele traditsioonidele toetuv põhjalik muusikaline haridus, ta rikkalikud, kauaaegsele õpetamispraktikale rajatud ja tegelikult loovtööst võrsunud kogemused on talle võimaldanud olla oma rohkearvulisele õpilaspererele heaks ja asjatundlikuks juhiks. See muusikapedagoogiline töö on võinud olla eriti viljakandev ka ta sõbraliku ja seltsimeheliku suhtumise tõttu oma õpilasile, mis noorurite päädeile, neid kindlustades ja ergutades, on mõjunud alati tiivustavalt.

A. Kapp'i kool ei hiilga küll pimestava kompositsiooni tehnika ega peensusteni viimisteldud vormiga, aga kompenseerivalt esineb selles mitte vähema tähtsusega väärtusi. Selles suhtes tähtsaimana peab rõhutama tõika, et A. Kapp'i kompositsiooniklassis areneb töö kogu ulatuses sõltumatu vabaduse põhimõttel, kusjuures peamiseks nõudeks on loomingu sisukus, väljendusvormi selgus, loomulikkus ja loogilisus. Neist juhtmõttest selgubki A. Kapp'i koolist tulnud noorheliloojate oma muusikaline nägu ja rippumatus pealesurutud tõekspidamistest, mis on ilmseiks eeldusiks kujuneda oma kalduvuste, temperamendi ja maitse kohaselt omapäraseks muusikaliseks isiksuseks. Seda Artur Kapp'i kooli väärtuslikumat omadust tuleb kõrgelt hinnata.

Eesti iseseisvuse ajal prof. A. Kapp'i spets. teooria ja kompositsiooni klass Tallinna Konservatooriumis on annud meie muusikute ja heliloojate noorema generatsiooni enamiku, kes omalt pooltki on toonud väärtusi Eesti rahvusliku heliloomingu altarile nii muusikaliste suur- kui väikevormide alal. Võiks nimetada umbes 35 nime, kellest paljudki on meie avalikus muusika-elus võitnud juba tunnustatava koha.

*

Õieti Artur Kapp'i isiksuses on koondunud kolm kunstnikku — helilooja, pedagoog ja interpret — ja kõigina ta on annud palju väärtuslikku. Ometi esikohale neist kerkib A. Kapp'i kuju heliloojana, kellenä ta evib meie muusika arenguloos teatavas mõttes põhjaneva tähtsuse. Nimelt eespooltoodud andmestikust tohiks vist selge olla, et A. Kapp'ile kuulub au olla meie sümfoonilise muusika rajajaks ja ühtlasi selle kandvamaks alussambaks, sest oma dramaatilise avamänguga „Don Carlos“, mille ta kirjutas a. 1899, andis ta esimesena eesti heliloomingus küpsemal kujul sümfoonilist muusikat. Ühtlasi ta on säilitanud kogu oma heliloomingulise tegevuse kestel mõõduandvama ja tusedama sümfonisti aupaiste sel heliloomingu kõrgeimal alal. Tõepoolest, rääkides Artur Kapp'i loomingu vormist ja laadist, tuleb märkida, et kuigi A. Kapp on viljelnud eesti heliloomingut õige mitmekesise toodanguga, millesse kuuluvad — sümfoonilised teosed, oratoorium, kantaadid, orelimuusika, kammermuusika, soolo- ja koori-, laste- ja vaimulikud laulud, lõppeks mõnevõrra puhkpilli muusikatki, kuigi ta end on avaldanud ühesuguselt kodusena neil rohkeil heliloomingu aladel, — ometi ta jääb kõigepealt sümfonistiks, milline ala oma laialdaste võimaluste tõttu tundub talle olevat eriti omane.

Kui lõppeks üldjoontes puudutada A. Kapp'i loomingu väljenduslaadi ja stiili, siis tuleb märkida, et see, olles mõningas vaimusuguluses Schumanni, Brahmsi, Tšaikovski ja Rimski-Korsakovi suurte eeskujudega, kõige tugevamini toetub siiski uusklassikalele aluspinnale, kusjuures teatud isikupärane dramaatilisusse kalduv joon jääb ometi välja paistma, s. t. — oma väljenduses ta harrastab küll klassikalist vormi, aga ühtlasi ta ei jäta kasutamata isikupärast vaatevinklit ja ajanõuetele vastavamaid väljendusvahendeid. Võiks nentida, et oma muusikas ta ei ole otsija nagu paljud kaas-aeglased, vaid eelistab pigem seista kohal, kus on kindel pind jalge all, aga seal ta on võimeline ütleva mõndagi huvitavat ja tusedat.

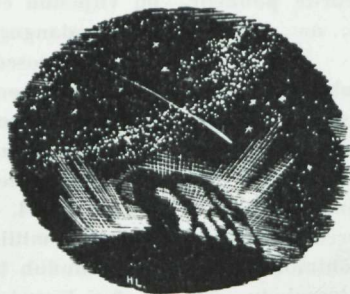
A. Kapp'i loominguline credo väljendub parimini ta järgmises avalduses:

„Ära otsi, ära kombineeri, ära tee ebaloomulikke keerde. Ühe sõnaga: ära mehhaniseeri muusikat. Kirjuta, mis sa loomuli-

kult endas tunned, aga ainult siis, kui seda südamest tarvis leiad. Ja tööta see enne läbi oma fantaasias. Ja see läbitöötamine ei tohi olla peale sunnitud. Ühtlasi ära unusta, et mõttel on oma ülesehitus, oma vorm, arhitektuur.“

Need tõekspidamised läbistavad punase niidina Artur Kapp'i loomingu, alates ta esimes-

test soololauludest kuni viimaste sümfooniliste suurteosteni. Nüüd Artur Kapp'i kahekordse juubeli puhul on meil eriline põhjus olla südamest tänulik kõrgesti austatavale vanameistrile nende hävimatu tähtsusega väärtuste eest, mis ta on annud meie rahvuslikule heliloomingule. On kindel, et Artur Kapp pakub meile veel tulevikuski palju kunstilist ilu.

Loodjoone kõrvalekaldumine ja raskustung Eestis

esti maaala on madal ja võrdlemisi rahulikkude pinnavormidega, eriti rannikul. Võiks seega arvata, et geodeetiliselt (ja seega ka geoloogiliselt) pakub Eesti monotoonset pilti ilma eriliste probleemideta. Käesoleva kirjutuse ülesandeks on näidata lühidalt moodsete mõõtmiste najal, et see ei ole nii; Eestis seni teostatud mõõtmised raskustungi suuna kohta töötavad õige huvitavaid tulemusi.

Probleemi selgituseks anname kõigepealt mõned definitsioonid. Teatavasti võime lugeda Maa pinda väikesel ulatusel (esimeses lähenduses) tasapinnaks, teises lähenduses aga keraks raadiusega ümmarguselt 6370 km. Sageli üteldakse, et tõeline Maa pind pole kera, vaid pöördellipsoid ehk sferoid. Muidugi tuleb otsekohe väita, et „tõeline Maa pind“ pole ka sferoid, vaid et sferoid on kolmas lähendus „tõelisele Maa pinnale“, seega parem lähendus kui kera. Tõeline Maa pind on ainult ookeanides ja meredes lihtsema kujuga, kuival maal aga väga vahelduv, muutlik ja inimeste mõjutusele alluv. Ometi pole isegi ookeanide keskmine pind (s. o. pind, mis on vabastatud lainetuse, tõusu ja mõõna jne. mõjudest) sugugi mitte osa sferoidi pinnast. See fakt on otsekohe arusaadav, kui mõtleme jõule Maa peal, mis dikteerib seal väga palju, nimelt raskustungile. Raskustung ja Maa pöörlemine kokku määravad ka Maa pinna, eriti tema praegu veel vedela pinna ookeanides. Vedeliku pind rahulikus seisus peab olema risti raskustungi suunale; on arusaadav, et kui ta seda mingil momendil ei ole, pole ka püsivat vedeliku pinda. Lähtudes raskustungi suunast, ongi antud definitsioon Maa pinna neljanda lähenduse ehk

geoidi kohta, mida jälle sageli nimetatakse „Maa tõeliseks pinnaks“. Kolm eelmist Maa pinna definitsiooni olid matemaatilised (geomeetrilised), geoidi definitsioon on füüsiline: geoid on pind, mis igas kohas on risti raskustungi suunale (vertikaaljoonele) ja mis ühtib ookeanide keskmise pinnaga. Geoid on kinnine pind ja jätkub seega ka kuival maal, minnes aga ookeanide kaldal kuiva maa sisse maa alla. Geoidi pind ei ole avaldatav lihtse matemaatilise valemiga, nagu näiteks kera või pöördellipsoid, samuti on ta valdavas enamuses üldse tundmatu. Teda tuleb uurida ja „lappida kokku“ tükk-tükilt. Geoidi keeruline kuju on arusaadav, kuna ta ju sõltub raskustungist. Raskustung Maa pinnal ei ole aga ühtlane, kuna ta omakorda sõltub massidest ja nende paigutusest Maa sisemuses, mis jällegi pole ühtlased.

Võiakse küsida, kas praktilises elus on üldse tarvilikud need neli definitsiooni Maa pinna kohta ja kas osa neist (eriti geoid) pole muud kui „teaduslik sport“. Sellele tuleb vastata otsekohe eitavalt. Meil Eestis praeguse kultuurilise ja majandusliku seisjuures on praktilises elus tingimata vajalik kasutada geodeetilisil tööil Maa kujuna nii tasapinda, kera kui pöördellipsoidi; geoidi Eestis peame aga möödapärasmatult tundma vähemalt osaliselt. Sealjuures on soovitatav, kui vähegi võimalik, laiendada geoidi tundmist. Uurides geoidi, võime ühtlasi teha mõnesuguseid järeldusi selle kohta, mis peitub meil Eesti maapõues.

Kõigil geodeetilisil (maamõõdu) tööil on põhimõtteks: üldisemast üksikasjadesse. Kuigi näiteks igal kinnisvara plaanil linnas ei puudu väärtus omaette, on ometi palju kasulikum, kui iga üksik plaan on seotud suurema raamistikuga — linna või üleriikliku koordinaadisti-

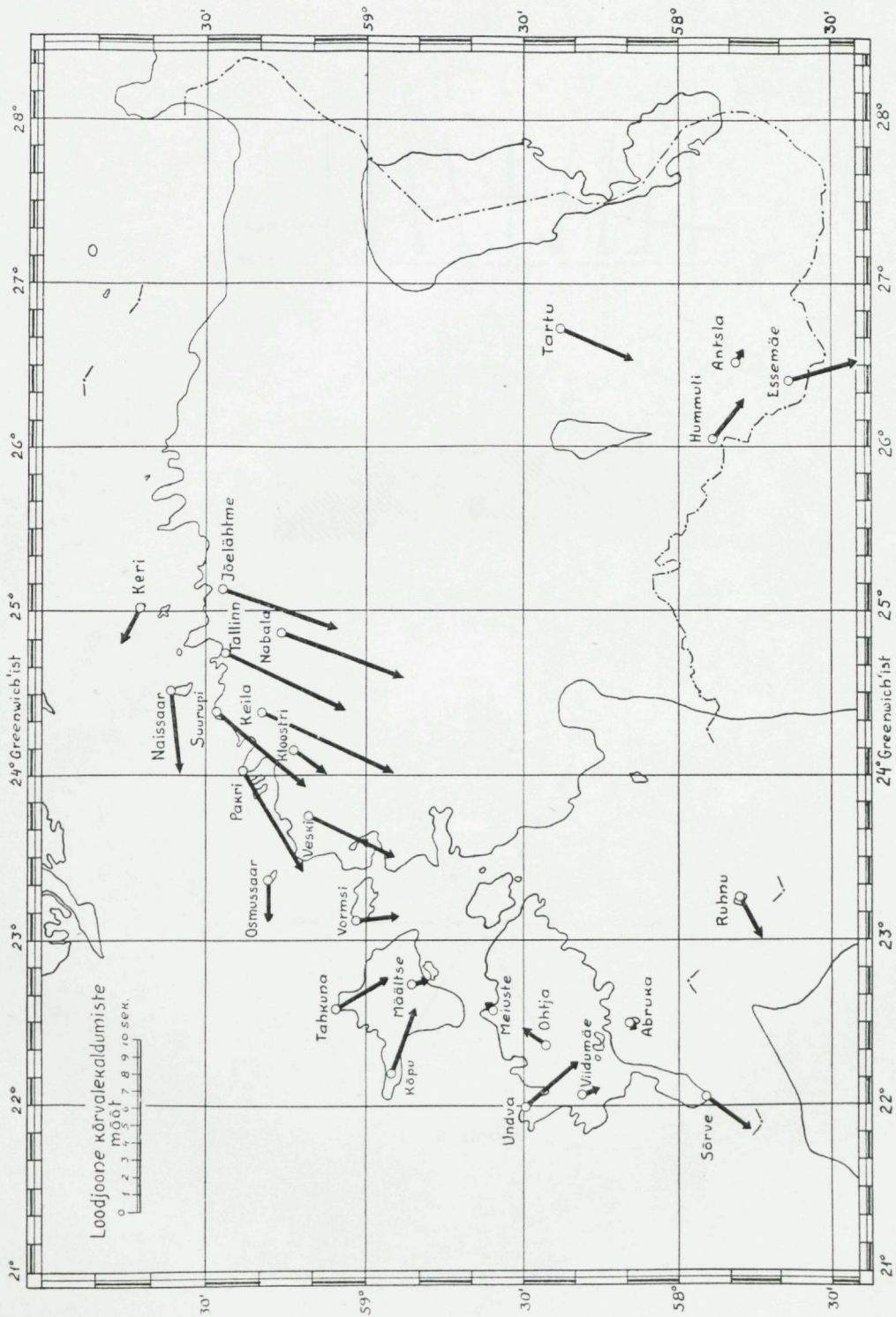
kuga. Kui vähemate alade plaanid on omavahel seotud suure ala koordinaadistikuga, siis võime nende najal koostada suurema ala plaani ilma kartuseta, et tekivad suured vead või ebamäärasused. Samuti hoiab ühine koordinaatide süsteem üksikute vähemate plaanide peal paljude tehniliste tööde juures kokku palju aega ja raha, kuna plaanid on omavahel seotud täpselt (matemaatiliselt). Väikese maaala (näit. talu) plaanil võime rahulikult käsitada Maa pinda kui tasapinda. Üleriikliku koordinaatide süsteemi loomises pole see aga enam võimalik, vaid seal peame paratamatult käsitama Maad kui sferoidi. Üleriiklikkude geodeetiliste tööde ülesandeks ongi anda riigi maaalal rida võrdlemisi harvu punkte, millede koordinaadid (näit. geogr. pikkused ja laiused) oleksid täpselt teada. Nende põhipunktide vahele ja külge lülitatakse siis tarviduse järele vähemad geodeetilised tööd, kaardid, plaanid, tehnilised projektid jne. Aluseks kõigile teistele punktidele on nn. esimese järgu triangulatsiooni punktid. Need saadakse sel teel, et maaala kaetakse suurte kolmnurkade ahelaga, kus kolmnurkade küljed on 20—70 km pikad. Teades mõnda kolmnurga külge, võime arvutada teisi kolmnurkade punkte, kui on toimetatud ainult kolmnurkade nurkade mõõtmisi. Nagu üteldud, toimub arvutamise mõõtmisandmete järgi sferoidil, mille mõõtmised peavad olema teada. Tarvitavamaid sferoide on praegu Besseli ja Hayfordi sferoidid. Besseli järgi a-st 1841 on Maa ekvaatori raadius 6 377 397 m ja pool Maa pöörlemistelge 6 356 079 m; Hayfordi järgi a-st 1910 vastavalt 6 378 388 m ja 6 356 909 m. (Lahkumine nende kahe sferoidi vahel ei ole tingitud mitte ainult mõõtmisvigadest, vaid ka asjaolust, et Maa pole sferoid, vaid geoid, mis on ühes kohas veidi kõrgemal, teises — veidi madalamal kui arvutatud sferoid. Mitmesuguste eri alade mõõtmised annavad seega ka loomulikult erinevad sferoidid). Eestis tarvitatakse seni Besseli sferoidi.

Üleriikliku koordinaatide süsteemi loomisel põrkame aga otsekohe raskusile, mis on tingitud sferoidi ja geoidi vahedest antud maaalal. Arvutamisi peame toimetama sferoidil, sest see on meil käsitatav matemaatiliselt. Tegelikud vaatlused toimuvad aga geoidil ja on seega sõltuvad kõigist raskustungi anomaaliaist antud

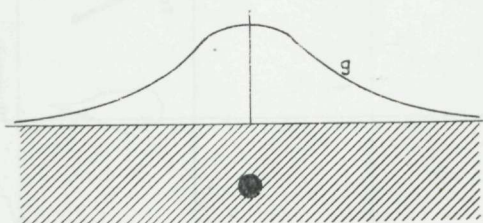
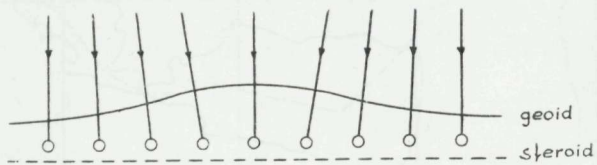
maaalal. Võib küsida, kas viimased on ka küljal tunduvad ja seega tarvilikud arvestamiseks Eesti territooriumil. Nagu üteldud kirjutuse alguses, on nad siin väga tunduvad praegusel ajal nõutava ja võimaliku täpsuse juures.

Triangulatsiooni punktide koordinaatide arvutamiseks tuleb meil tingimata teada vähemalt mõne üksiku punkti asukoht Maa telje suhtes, kuna meie koordinaadistik vastasel korral pole üldse kinnitatud Maa kui terviku külge ja on seega ebamäärane, rääkimata sel juhul esinevaist suurist puhtmatemaatilisist raskust. Muidugi on soovitatav omada rohkem punkte, mille asukohad oleksid teada Maa telje suhtes. Nende punktide määramine sünnib geodeetilis-astronoomiliste vaatlustega. Vaatlusiks tarvitatakse erilisi täpseid riistu (näit. nn. transiit-riistu), kus viimane sõna on alati ütelda täpseil vesiloodidel. Kuna need asetatakse aga vaatluste ajaks risti raskustungi suunale, siis toimuvad ka vaatlused raskustungi suuna suhtes. Vaatlustega määratakse nurgad, millised raskustungi suund antud kohas moodustab Maa teljega ja Greenwichi meridiaantasapinnaga. Neid nurki nimetamegi vastavalt antud koha geograafiliseks lauseks ja geograafiliseks pikkuseks. Nagu nägime, toimuvad vaatlused geoidi (raskustungi suuna) suhtes samuti nagu iga vaatlus kõigil teistel geodeetilisil tööil: kõigil nurgamõõtjail ja loodimis- (nivellimis-) riistadel esineb tähtsa osana vesilood, mille seisuga ajal määrab aga raskustungi.

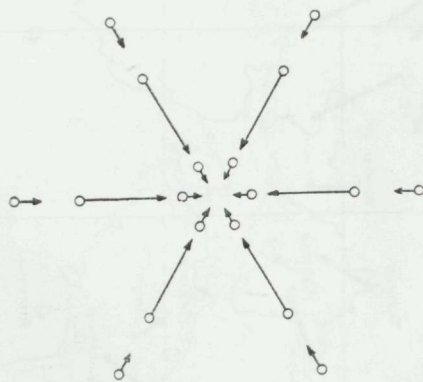
Oletame, et meie teame vähemalt ühe punkti Eestis, kus geoid ja sferoid ühtivad, või teame vähemalt, missugune on geoidi ja sferoidi vahe selles punktis; olgu meil teada ka selle punkti geograafiline laius ja pikkus. Triangulatsiooni mõõtmiste andmeil võime siis arvutada kõigi triangulatsiooni punktide koordinaadid Besseli sferoidil (nimetame need geodeetilisesteks laiusteks ja pikkusteks). Transiitriistaga toimetades absoluutseid raskustungi suuna mõõtmisi, võime aga samadel punktidel määrata koordinaadid geoidi peal Maa telje suhtes (nimetame need geograafilisteks laiusteks ja pikkusteks). On selge, et need kaks koordinaadistikku ei tarvitse ühtida, kuna ju geoid ei ühti sferoidiga. Samade punktide kohta tekkivaid koordinaatide vahesid nimetame loodjoone kõrvalekalduks; nad an-

Joonis 1

Joonis 2

Joonis 3

takse nurgamõõtudes (sekundeis). Loodjoone kõrvalekaldumised iseloomustavadki geoidi — raskustungi anomaaliaid — antud maaalal. Tegelikult pole asi muudugi nii lihtne, kuna meil kunagi pole teada punkt, kus ühtivad geoid ja sferoid. Otsus tuleb langetada pärast kogu vaatlusmaterjali hoolsat analüüsi parima ja praktilisema lahenduse saamiseks.

Joonisel nr. 1 on nooltega kujutatud loodjoone kõrvalekaldumisi Eestis, nii palju kui selleks on andmeid praegusel momendil. Noolte alused näitavad punkte, mille kohta nool käib; noolte suunad näitavad raskustungi anomaaliade suundi vastavais punktides. Tarvilikud mõõtmised Eesti geodeetilise koordinaadistiku loomiseks ja järelikult ka loodjoone kõrvalekaldumiste määramiseks on toimetatud Sõjavägede Staabi Topo-Hüdrograafia Osakonna korraldusel; geodeetilised koordinaadid (sferoidil) on mõõtnud ja arvutanud triangulatsiooni kaudu kolonel-leitnant dr. O. Douglas; geograafilised koordinaadid (geoidil) on mõõtnud ja arvutanud autor. Nooled kujutavad vahesid: geoid miinus sferoid. Nagu näeme, on Eestis esinevad loodjoone kõrvalekaldumised õige tunded, küündides kuni 8 sekundini nurgamõõtudes ühele või teisele poole. Täpsus on neil umbes ± 0.1 sekundit (parim praegusel ajal saavutatav tagajärg). Olgu märgitud, et seesuguseid anomaaliaid võiks tavalisest oodata ainult mägestike juures enam-vähem ühtlase masside paigutuse puhul Maas. Olgu veel märgitud, et joonis nr. 1 kujutab loodjoone kõrvalekaldumiste esialgset süsteemi Eestis meie oma andmeil, millega ei võinud enam oodata praktilise elu nõudeil. Selles süsteemis võib soovikorral hiljem teha väikesi muudatusi, kui Balti Geodeetiline Komisjon on teinud üldise nn. tasandusarvutuse kõigi Balti merd ümbritsevate maade kohta. Üldpilt jääb aga samaks, kuigi nooltes tuleb võib-olla teha väikesi muudatusi peale Balti Geodeetilise Komisjoni andmete saabumist (arvatavasti mõne aasta pärast).

Saadud loodjoonte kõrvalekaldumised olid seega tarvilikud Eesti koordinaadistiku süsteemi väljatöötamiseks. Ilma nendeta poleks üldse olnud võimalik saavutada praegusel ajal küllalt rahuldavat süsteemi. Näitame aga, et need võimaldavad meile veel teisigi järeldusi. Olgu joonisel nr. 2 kujutatud viirutatud osaga

läbilõige Maa pinnast, milles ühes kohas asub tihedam mass (kujutatud musta kettana). Loodjooned, mis on joonisel nr. 2 ülal kujutatud nooltega, kalduvad igal pool tihedama massi poole. Geoid, olles risti raskustungi suunale (loodjoontele), on tihedama massi kohal kõrgemal sferoidist kui mujal ümbruskonnas. Kui kujutaksime loodjoonte kõrvalekaldumisi jällegi nooltena, siis saaksime skemaatilise pildi, mis on kujutatud joonisel nr. 3. Tiheda massi enda kohal ei esine loodjoonte kõrvalekaldumisi, või nad on väga väikesed (nooled joonise nr. 3 keskkohas); teatud kaugusel tihedast massist on loodjoonte kõrvalekaldumised suurimad, veel kaugemale minnes hakkavad nad aga jälle vähenema (nooled joonise nr. 3 äärtel). Muudugi ei esine looduses need nähted nii korrapäraselt ega lihtselt, nagu see on kujutatud skemaatilisel joonisel nr. 2 ja nr. 3. Tulles nüüd uuesti tagasi joonise nr. 1 juure, peame konstateerima, et enam-vähem korrapäraselt pilti näeme Eesti põhjarannikul ja Hiiumaa-Vormsi-Haapsalu vahel. Peame ühtlasi aga ka silmas, et on mõeldav väike nihutus noolteväljas ühele või teisele poole, kuna meie ei tea ju punkti, kus geoid ühtib sferoidiga; noolte relatiivset seisu see aga ei muuda. Jooniselt nr. 1 võime järeldada järgmist: 1) on tõenäoline, et Hiiumaa idaosas, Suures Väinas ja Haapsalu ümbruskonnas esinevad maa all tihedamad massid kui mujal ümbruskonnas (nooled koonduvad); 2) on väga tõenäoline, et rannikualal ja meres Jõelähtme-Tallinn-Paldiski ja Naissaare-Keri vahel esinevad maa all vähema tihedusega massid kui ümbruskonnas (nooled hajuvad nimetatud piirkonnast); maaaluste masside tihedus põhjarannikul kasvab sisemaa poole. Kahjuks puuduvad andmed Ida-Eesti rannikuala kohta.

Nagu näeme, oleks täiesti õigustatud soov, saada meie maa suhtes rohkem andmeid loodjoone kõrvalekaldumiste kohta. Seni kirjelatud võtetega, mis olid paratamatult tarvilikud Eesti geodeetilise koordinaadistiku loomiseks, seda edasi jätkata suures ulatuses oleks aga väga raske. Nimelt läheb ühe punkti asukoha määramiseks geoidil mõõtmiseks aega 10—15 päeva, arvutamiseks veelgi rohkem; analoogiliselt läheb aega sama punkti määramiseks sferoidil. Seega on see tee vaearikas ja aega-

nõudev. Kui aga on juba olemas niisugune kogu andmeid, nagu need meil praegu teostatud, siis on praktilisem uurida geoidi juba otsest raskustungi mõõtmiste kaudu.

Raskustungi kiirendust (= „raskustungi suurus“) võib mõõta otseselt, määrates vabalt võnkuva pendli võnkeaga; viimasest arvutatakse raskustungi kiirendus (g). Muidugi peab küllaldase täpsuse saamiseks pendel olema väga kindel ja võnkeaja mõõtmise täpne. Viimast mõõdetakse praegusel ajal täpsusega üks miljondik ajasekundit. Sealt tuletatud täpsus raskustungi kiirenduses (üks milligal) on küllaldane geoidi uurimiseks üldistes joontes. Töö on mitu korda kiirem loodjoone kõrvalekaldumiste määramisest geomeetrilisel teel, tulemused on aga muidugi teissuguse iseloomuga — mitte geomeetrilised, vaid füüsilised. Raskustungi kiirenduse määramisel pendlitega ei määra meie mitte raskustungi suunda, vaid tema suurust. Joonisel nr. 2 kujutab kõverjoon g raskustungi käiku tiheda massi kohal; nagu näeme, on raskustung kaugemal vähem, otse tiheda massi kohal aga maksimaalne. Pilt on seega hoopis teissugune kui loodjoone kõrvalekaldumiste kujutises joonisel nr. 3, kus need otse tiheda massi kohal ja temast kaugel üldse puudusid, olles maksimaalsed teatud kaugusel tihedast massist. Siit võime järeldada, et raskustungi määramine ja loodjoone kõrvalekaldumiste määramine varem kirjeldatud võtetega täiendavad teineteist, andes aga mõlemad andmeid geoidi kohta. Mõlemat liiki mõõtmisi võib kasutada nii geodeetiliseks otstarbeiks kui ka masside paigutuse uurimiseks maa sisemuses.

Kahjuks puuduvad Eestis praegusel momendil moodse täpsusega raskustungi mõõtmised, välja arvatud üks punkt Tallinnas Sõjavägede

Staabi Topo-Hüdrograafia Osakonna geodeetilise jaama keldris, kus mõõtmised sooritati 1930. a. Balti Geodeetilise Komisjoni korraldusel. Seni puudus nimelt mõõtmiseks vajalik aparatuur. Praegu on aga aparatuuri küsimus lahendatud ja lähemas tulevikus algavad mõõtmised. Raskustungi mõõtmiste aparatuur on juba tellitud Tehnikaülikooli poolt ja mõõtmisi hakkab korraldama Tehnikaülikooli Geodeesia Laboratoorium koostöös Sõjavägede Staabi Topo-Hüdrograafia Osakonnaga.

Geoloogiliste detailide uurimiseks maapõuevaranduste avastamise seisukohast ei piisa enamasti ka raskustungi mõõtmiste andmeist pendlitega. Selleks tarvitatakse (muidugi ühenduses mitmesuguste geoloogiliste andmetega) erilist väga tundlikku riista — pöördkaalu ehk gravitatsioon-variomeetrit. Viimasega mõõdetakse mitte raskustungi ennast, vaid tema muutumist ehk diferentsiaali. See annab jällegi nooled, mis on analoogilised skemaatilise kujutisega joonisel nr. 3. Mõõtmised pöördkaaluga on aga puhtal kujul relatiivsed ja parimini korraldatavad sel juhul, kui on juba olemas või paralleelselt käimas otsesed raskustungi mõõtmised pendlitega. Nagu nägime, on meil selleks Eestis kõige lähemas tulevikus olemas kõik eeldused. Seega oleks praegu paras aeg korraldada meil ka pöördkaalu mõõtmisi, kui selleks ainult leidub vajalikke ressursse. On kindel, et need mõõtmised annaksid geoloogiliseks otstarbeiks hulga väärtuslikke materjale. Muidugi ei julge aga keegi ette väita, et Eestis peale pöördkaalu mõõtmiste sooritamist otsekohe võib asuda uute, seni-tundmatute maapõuevaranduste kaevamistele. Võime aga siiski meenutada fakti, et Sõjavägede Staabi Topo-Hüdrograafia Osakonna magneetilised mõõtmised viisid muuseas ka Eesti raua avastamisele.

Prof. V. MELNIK — OHTU

GRANIIT

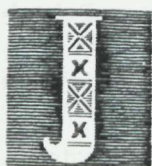

Prof. V. MELNIK — EKSTAAS

GRANIIT

Karge meri

I

uba mitmendat päeva polnud tuule raasugi ja meri oli vaikne ning madal. Harva tõusis ta läikival pinnal nagu kibelev rahutus, ent laine oli hoota ning suri jõuetult sealsamas, kusagile jõudmata.

Üksik paat liikus aeglaselt edasi, ta oli ehitud kaskede ja vanikutega ning lehil pika ridva küljes oli pisike lipp. Mõlade juures istus Matt Ruhve, kalur ja hülgekütt, hännapiidal aga konutas tüdruk. Nende vahel olid kastid, kompsud ja vokk. Kui mees hakkas sõudmisest väsima, katsum ka Katrina pisut hoovata, ent sellest ei tulnud midagi mõistlikku, see vaid eksitas. Siis istus tüdruk tagasi, ta oli pisut abitu ja noor. Ikka sagedamini hakkas ta üle öla tagasi vaatama sinna, kust nad olid paadiga lähtunud. Veel viivu eest paistis sealt rand ja Raudma kõrge torn, ent nüüd oli näha vaid virvendav sinetus. Ja nutt oli Katrinal üsna lähedal.

Eks olnud põhjustki: ta oli vaid kord laadal kohanud seda meest. Juttu oli neil olnud ainult paar tähtsuseta sõna siia ja sinna ning pärast seda mõni tühine kiri tervitusega. Või kui väga pingutada mälu, siis laadal veel paar vahvlit ja üks kuivanud kringel suitsetatud lesta kõrvale. Ja nüüd ta äkki tuli — sõudis paadiga randa, talitas ja toimetas seal terve igaviku ning alles siis tuli hütiti. Seistes keset tuba, pikk ja tõsine, ütles, et nüüd, pange pahaks või mitte, aga mu asjad on sedaviisi, et tulin oma pruudile järele. Päris tõsiselt kohe. Katrinal kukkus lusikas tagasi kaussi, ta hüppas laua juurest ning jooksis välja. Tõepoolest, mida rääkis too mees? Ja Matt Ruhvegi ei jäänud sinna, ta läks tagasi randa, sest tal oli nii väga palju vaadata ja toimetada oma paadi juures. Ema ütles:

— Katrina, tee nüüd, nagu ise arvad. Suuremat elu meil siin popsikohas pole, meil — neljal naisel. Võib-olla on sul saarel parem. Üteldakse, tal olevat oma väike talu, kolm lehma, samapalju hobuseid, aga ise on ta kalur ja hülgekütt, see annab merelt pisut lisa. Ehk laseb seda asja kaaluda?

Agas kui Katrina ei vastanud midagi, aina punetas ja värises, lausus ema:

— Vähemalt sööma pead külalise paluma, seda sa ometi võid?

Seda ta ehk kuidagi võis — ent millest see suur rahutus, ja süda tagus nii valjusti ning jalad ei kannud enam raasugi. Seal istus Matt Ruhve, ta oli teinud adrust lõkke, küpsetas ora otsas kala ning teises suures peos oli tal kamakas

leiba. Siis Katrina ütles ema sõnad. Ent Matt Ruhve jäi tõsiseks, ta vaatas uduse pilguga merele, ning möödus palju aega, enne kui lausus, et tema tänab, aga söök on tal enesel kaasas, kali lähkris, ei, ta ei lähe kedagi tülitama oma isikuga. Ja kui ta enam ei lausunud midagi, hakkas Katrina tulema. Võib-olla hõikab tagasi, ütleb veel midagi? Ei hõiganud ega ütelnud — hallid silmad merel, nii ta sõi seal oma leiba ja küpsetas kala. Ja Katrina jooksis kuusikusse, siin nuttis ta kibedasti, sest polnud ometi võimalik, et Matt Ruhvel polnud enam midagi ütelda?

Tööd ja toimetused jätkusid, jõudis õhtu, aga kalur jäi randa ootama ega tulnud enam üles. Ema ja õed olid tusased, kuid ei ütelnud midagi. Alles siis, kui nad istusid õhtulauas ja kuusikust kuuldus tüdruku laulu, tõstis ema silmad.

— Ehk tuleks Matt Ruhvele siiski ütelda, et ta sõidaks koju? lausus ema. Paistab umbes nõnda, et sellest asjast ei saa midagi tõhusat.

Kuid ka nüüd ei lausunud Katrina midagi, sest miks pidi just tema seda asja oma südamesse võtma?

Jõudis kesksuve valge öö, palangus taevas hakkas pikkamööda kustuma, punaselt helkiv ja virvendav meri muutus piimkahvatuks, kajakad tiirlesid ikka veel karjudes, ja Katrina vaatas hüti pisikesest aknast merele. Matt Ruhvet ta siit ei näinud, ei, seda mitte, ta pilk oli vaid lakkamatult pööratud sinna, kus suur helendus hakkas hetkeks tuhmuma. Mitte nõnda ei kujutelnud ta oma kosimist, ei! Ootas poissi pilli ja viinaga, ootas põletava pilgu ja praalivate sõnadega, ootas tugevat randlase kätt, mis haarates viib ta pluusi ja seeliku ainsa kogemata puudutusega rebenenud nartsuks, ja kõik, mis pärast seda edaspidi, oleks siis olnud armsa jumala teha ning arvata. Ja näeru oleks, kisa ning kilkamist, uijeh sõge, kuhu sa tükid, ent kõik sõnad ja jonnid kaoksid pilli ja pigistuse kõrval. Ent nüüd tuli saarlane, juba aastates mees ja kuivetanud, oli nagu päikeses ja tuultes seisnud lest. Ei ütelnud muud midagi, et andku andeks tülitamist, nüüd on ta tulnud säärase mõtete ja kavatsustega. Ning sööb leiba ja küpsetab kala, aga ehk on ta taskus isegi viina? Muidugi, seda ta veel ei näita. Ning hästi teeb, sest polegi veel midagi kindlat.

Ei, jumal teab, midagi pole veel kindlat. Katrina on õdedest noorem, ta on alles laps, ja seni pole ta veel ulatunudki mõnele poisile silma vaatama. Isegi küla ringmängus on ta olnud vaid tähtsuseta lülilik, keda on tantsule kiskunud mõni poisinolk või joobnud vanamees, ja seegi on olnud õdedele pinnaks. Ja siis toda kisa ning haukumist, väike tare kõmises ja värises nagu trumm, ainult ema oli vakka ning ohkas. Ja nüüd see saarlane.

Hommikul tõustes märkab Katrina kummalist pilti: Matt Ruhve on endiselt rannal, kuid ta paat on ehitud, iga piida otsale on kinnitatud kask ning nende ladvad on vanikutega kokku seotud. Ega ta pole öö jooksul leidnud mõnda teist pruuti, see kidakeelne mees saarelt? Miks ei tule ta tare juure ja ei räägi, miks ei võta Katrinat piha ümbert ja ei lausu käskivalt, et aeg saab otsa ning on tarvis rutata teele? Ta ootab ja popsutab piipu, siitki on näha, kuidas pisikesed

suitsurõngad tõusevad kiiresti õhku, üksteisele järele joostes. Najakas mees, tuleb saja kilomeetri tagant, kuid kiiret tal pole. Siiski, ehk leidis teise?

Ent nüüd ei läbe Katrina enam, nüüd jookseb ta maja ning aida vahet, kõike, kõike tahaks ta äkki kaasa võtta. Ning ta laob oma vara kastidesse, seob kompsu-
desse, isegi ema vokk on tal äkki nii armas, et siia seda jätta ei või kuidagi. Ja nii ta askeldab oma seelikute, pluuside, lõngakerade, villa ja lina man, jumal, kui aga Matt Ruhve veel natuke ootaks, see kärsitu ja süd ametu mees? Või paadist on ta öö jooksul teinud uhke pulmasõiduki, isegi lipu kinnitanud lehile?

Ja siis lähevad nad randa, ees Katrina, siis ema, õed kõige viimastena, ja igaühel on midagi käes kanda.

Matt Ruhve pole üllatatud ega eriti rõõmus, ei, seda mitte. Ta tõuseb väarikalt, kohendab pisut mütsi, litsub oma väikese piibu rinnataskusse. Ja kui ta vaatab pruudi varandust, siis tõstab ta iga kompsu ja kasti ning imestab, et nad on nii kerged. Ja kui kõik on laotud paadi keskele, siis ootab ta veel ja vaatab: on see kõik ja nüüd ei tule enam midagi? Küsiv pilk peatub kordamööda igal naisel — nojah, siis head päeva sedakorda, ütleb ta tõsiselt. Ulatab oma punase ja soonise käe, nood naised siin on nüüd ta sugulased, aga kas juhtub neid elus veel kordagi nägema, see on jumala teada ja teha. Siis lükkab ta paadi kailt eemale, paneb mootori käima ja lausub:

—Siis sedapuhku veel kord head päeva ja tänu ülilahke vastuvõtu eest! Ning paadi liikuma hakates jookseb rõõmus veesulin ranna poole. Viivuks vaatavad mahajääjad, siis pöörduvad nad koju tagasi, jumal tänatud, üks asi on viidud lõpule.

Ent vaevalt on sõidetud mõni kilomeeter, siis lakkab mootor töötamast. Kaua pusib Matt Ruhve ta juures, siis haarab ta mõlad

— Tuleb pikk ja vaearikas tee, ütleb ta natuke laulva häälega ning ta ilmetus näos pole tuska ega ärritust. Ta silmitseb vaid lakkamatult taevast ning ta kõrvad tahaksid püüda tuulte pisematki hingamist. Ta võtab kuue õlalt, tõuseb veel kord püsti ja sirutab käe üles — ei, on nii vaikne, et pole mingit mõtet tõmata lapp-puri masti.

Ja nii ta sõuab, Issand halasta, tunnist tundi, selg vastu taeva ja mere ääretut helendust. Ta soonine ja päikeses kõrbenud nägu punetab vasena. Tal on laiad õlad, tugevad käed, ta särgi alt paistab pronkspunane rind. Seda näeb Katrina. Näeb tugevaid jalgu, mis on litsunud vastu maopiita, ent põlved on koos, aegajalt otseku kallistades teineteist.

Nad on juba üle poole päeva teel ja juttu neil pole. Siis lausub Katrina:

— Kuidas teadsid mind kosida?

— Kirja järele, ütleb nüüd Matt Ruhve. Nägin sind tookord laadal, eks saadud seal küllalt räägitud ja südant kergendatud. Ja siis hiljemalt too läkitatud kiri veel lisaks. Õieti küll — toda kirja ei kirjutanud ma ise, tollega sai hakkama meie pastor. Läksin ta juure ja palusin. Ütlesin talle, et on kavatsus saata oma tütarlapsele tervitusi. Ja mida veel? küsis pastor. Ei muud enam midagi, vastasin.

Võib-olla peaksin midagi kirjutama ka sinu elust, sinu majapidamisest, su loomade kasvust ja kalapüügist? päris pastor. Ei, seda pole tarvis, kostsin ma, kui tütarlaps vähegi minust hoolib, siis tuleb ta siia ja võib ise vaadata oma silmaga. Ning siis kirjutaski pastor, jumal teab küll millest nii rohkesti, hoidsin kaua peos toda lehte, sest ta oli nii tihedalt täis peent kirja, nii imepeent puru, et mu silmad ei võtnud sealt midagi. Siis kandsin nädalapäevad toda kirja taskus, sest mis mõte oli seda saata, kui ta polnud loetav ja võis sisaldada igasugust tühist kribu-krabu? Kuid lõpuks ometi läkitasin ta teele, ei muuks kui sulle samuti vaatamiseks ja pisikeseks meeleheaks. Vähemalt minu nime võisid sealt lugeda, sest selle kirjutasin ise. Oli nagu piinlik koolitatud inimese vaeva ja hoolt hoopis tühjalt ära visata. Ja kui siis saabus sinu vastus, olid kõik asjad korruga selged.

— Ega minagi ütelnud midagi muud, kui saatsin tervitusi, lausus Katrina.

— Muud polnudki vaja, vastas Matt Ruhve.

Ta mõtleb kaua, kindlasti on tal veel midagi südamel, ta ütleb:

— Seal seisis nõnda: saadan Matt Ruhvele palju häid tervitusi ja pean teda ikka meeles. Katrina ja punkt. Vaata, sinu kiri on mul täht-tähelt peas ning ma võiksin eksimatult isegi unes seda korrata. Ikka, kas merel või põllul, võtsin taskust sinu kirja ning ma lugesin sealt enesele: saadan Matt Ruhvele palju häid tervitusi ja pean teda ikka meeles. Katrina ja punkt. Kas pole naljakas, kuidas mõned sõnad jäävad nagu iseenesest kohe pähe, võib-olla seepärast, et neis on suurt soojust ja hardust ning mida enam nad kostavad, seda kindlamini nad hakkavad elama. Eks saab palju üteldud ja räägitud, kuid sõnad surevad sealsamas, on nagu veepinnal sulpsatavad kalad: nägid vaid hetkeks. Ent sinu sõnad jäid elama, jah, seda nüüd küll. Kohe nõnda, et minuga oli lõpp — ja siis võtsin paadi, et minna kaugemale teele.

Aga nüüd on kõik üteldud ja jutt katkeb. Matt Ruhve jätkab sõudmist lühidate, järskude tõmmetega, ning nõnda ujub paatki tõrksalt ja tujukalt. Päike on tõusnud kesktaeva, tuline ja kiirgav, isegi veest ei hoova vähematki jahedust. Kodurand on ammu kadunud, Katrinal pole sinna enam vaadatagi, — suur kiirgus helendab ümberringi. Mõõtmatu on veeväli, päikesest kuum ja helkiv, ning nemad kahekesi pisikeses paadis lageda taeva all. Matt Ruhve pühib aegajalt higi otsaesiselt, ning kui ta jätab seda tegemata, siis peab silmad kinni pigistama.

Nüüd võtab Katrina kompsukese, tõstab sealt leiba, liha ja tükikese juustu piidale ning jääb ootama. Kuid Matt Ruhve ei märkagi toitu ega lausu midagi, sest ta on niigi palju rääkinud, jah, seda küll. On imelik, kuidas see naine kisub teda liigsele lobisemisele, otse piinlik. Ning Matt Ruhve viskab jalad laiali, paat otse väriseb ta tugevatest tõmmetest. Nii seisab leib, liha ja juust piidal, ent toitu ei puutu keegi. Tund möödub tunni järele.

Võib-olla ehk leppis viimaks oma südames, sest nüüd tõmbab ta mõlad paati, pühib higi ja hakkab ka oma kompsu juures talitama. Võtab sealt kuivatatud

lesti, ühe suitsetatud angerja ning lisaks leiba. Siis vaatleb otsekui hindavalt ja kahtlevalt oma ees istuvat naist ning küllap ta jäi hinnanguga rahule, sest ta võtab taskust pudeli.

— Joo siit, ütleb ta — see on viin.

Ja kui Katrina pani pudeli suu juure, oli see asi jälle ühel poolel, sest nüüd võis ka Matt Ruhve pisut maitsta tüduku liha ja juustu, ilma et pruugiks varjata silmi ning tunda piinlikkust. Nüüd olid nad tema arvates nagu üheväärsed, üks ole, sest kui Katrina ei tõrkunud, polnud ka temal tarvet uhkustamiseks. Ja kui olid nad söönud, haaras Matt Ruhve uuesti mõlade järele.

— Kestab vist kaua meie sõit? küsis Katrina.

— Kaua, vastab Matt Ruhve. Eks möödu öö ning järgmine päevgi lisaks — kui ei tule tormi.

— Ja kui tuleb torm?

— Kui tuleb torm või ebasoodus tuul, siis, jah, ehk ei jõuagi säärase paadiga saarele, ütleb kalur.

Nõnda? ja seda lausub ta nii lihtselt ja otsekoheselt, ta hallid silmad vaatavad nii süütult, nagu poleks ta selles ettevõttes üldse asjaosaline. Ja muidugi, Katrina teab, kui tuleb torm, siis pole pääsu, nad asuvad kaugel randadest nii üksikult ja abita. Miks too mees ei sõitnud tagasi ja ei parandanud mootori? Midagi kihvatab Katrina hinges, mehe rahu otse häirib teda. Jumal küll, paat on ehitud kaskede ja vanikutega, see on õieti nende pulmapaat ja pulmasõit, ent mees vaid sõuab ja sõuab ning ümberringi pole muud kui vesi ja taevas. Meri kiirgab ja säätendab endiselt, tiine päikesest ja rahust — lai ja suur kui ääretu mõõtmatus kaugete randade vahel. Just tiine päikesest ja rahust, nagu too meeski tema ees, kelle nimeks on Matt Ruhve. Kui nüüd tõuseks tuul, mustad pilved ujuksid taeva ning vali kiunahtus käiks üle vee? Kui nüüd tõuseks laine, üha paisudes ja sirgudes, ahned suud täis roosatavat vahtu? Kui paat hakkaks laastuna hüplema ning ruttav laine viskaks mõlad rüppe? Jah muidugi, olgu see nüüd patt või mitte, aga Katrina otse igatses tormi. Võib-olla siis viimses hädas Matt Ruhve haaraks ta pihast, pigistaks teda, väikest ja värisevat, oma rinna vastu, ning silmad oleksid täis kurbust ja ahastust. Siis, kui tuleks torm.

Ta oli alles noor, üsna laps muidugi — ja siis pannakse ta paati ja viiakse kaugemale saarele nagu mõnd kaup. Mida ta õieti teadis tollest saarest, mis pidi saama ta uueks koduks? Et mehed olid kalurid ja hülgekütid, kes tuiskasid mööda mõõtmatud veevälju, naised aga harisid pisikesi, liivaseid põlde, talitasid loomi, õmblesid riideid, kasvasid lapsi, kudasid, pilutasid, heegeldasid ning palusid lakkamatult jumalat, et meri hoiaks nende mehi ja poegi. Ja säärase kibedas rühkimises möödusid aastad, ilma et kordki ulataks nägema suure-maa metsi ja põlde. Kuidas ütles Matt Ruhve tookord seal laadal — neid olevat saarel üle paarikümne perekonna ning nad elavat rahu, sest ükski maailma sündmus, ka kõige suurem ja vapustavam, ei ulatu iialgi nendeni. Sõjad ja rahunused võivad muuta maailma palet, suured katastroofid võivad vapustada rah-

vaid ent see ei puutu neisse. Nende vapustavam sündmus on, kui mõni kalur saab tormis hukka või mõni hülgekütt langeb jääprakku või sulasse, muud ei midagi. Tõsi, muud ei midagi! kinnitas tookord Matt Ruhve.

Kuid tormi ei tulnud, ainult üksikud pilved olid ujunud taeva, kuid nad olid valged ja süütud. Ning pikkamööda jõudis õhtu, päike vajus punetades madalamale ning varsti oli meri nagu õites, kiirates tuhandeis värves. Pikk ja punetav päikese tee oli visatud nagu sild ääretust kaarest karesse.

— Oled ehk väsinud? küsis Matt Ruhve.

— Nagu poleks veel, vastas Katrina.

— Siiski, küllap ikka, lausus mees.

Paadi põhjas oli kaseoksi ja roogu, Matt Ruhve seadis nüüd paar kompsu pealuseks ning kui Katrina oli heitnud pikali, viskas ta ka oma kuue ta õlgadele. Kõigele oli mõtelnud see mees, naljakas küll.

Siis istus Matt Ruhve tagasi, ta nägu kumendas lahkuvas päikeses, ta istus ega haaranud mõlade järele. Võib-olla suvatses natuke puhata, hinge tagasi tõmmata? Ta hingamine oli raske ja rahutu, kaua hõõrus ta üht kätt teise peopesas, siis viskas lühikese piibu suhu ning vaatas kaua kustuvasse punetusse.

Ent oli see Katrina mure?

— Peaksin vist minagi pisut puhkama? üteldi siis ja jäädi kuulatama.

Kuid Katrina teeskles magajat, raske uni otse rõhus oma ägedusega. Oh seda kesksuve valget ööd, nii hetkelühidat tumenemist, kas ongi seda või pole hoopiski mitte? Ja võidki siis taibata, kas on see oma südame rahutus või taovad su kõrval ühe teise südame võimsad löögid, otsekuu vasar ühtesoodu lennates alasile? Ning kuum, ääskuuma hingamist tunned enese kõrval — võib-olla ise, oled ise see?

Ei, Katrina näeb piimkahvatus taevas üksikuid vilkuvaid tähti. See on nii kõrge ja kaugel, see õitseb nagu linaväli. Ja lootsiku tasa kiikudes loksus vesi, laisalt ja rahulikult. Ning nii uimastavalt lõhnavad kased ja roog, kuidas ta ei tunnud seda varem?

Ja kui Katrina uuesti tõstab pea, helendab juba taevas uue päeva sünnis ning siit ja sealt tõusevad veepinnalt udu valged pilvekused, mis kaovad kiiresti õhku. Matt Ruhvegi istub jälle mõlade juures, vist ei saanud ta viivugi puhata?

Katrina tõuseb asemelt ja istub mehe kõrvale. Nende saatuse on pandud ühte, seda ta teab nüüd — ei kõlba siis temalgi enam puhata. Ning otsustavalt, midagi ütlemata, haarab ta Matt Ruhvelt teise mõla, ja nad sõuavad kahekesi kõrvuti nagu üheväärsed. Nüüd märkab ka mees, et naine ta kõrval polegi enam väeti tütarlaps, vaid ranna tuultes ja tormides sirgunud töönimene, keda ei murra juhuslik puhang. Ja esimene kord nende päevade jooksul ta silmisse tekib heatahtlik muhelus, kui ta pöörab küljega pisut tüdrukule poole. Ta ei ütle küll midagi, kuid ta pilk libiseb nagu paitades üle tolle, kes ta kõrval hoiab mõla nii tugevasti ja kindlalt.

Nii sõuavad nad vaikides ja tõsiselt ning tund möödub tunni järele. Siis istuvad nad kompsukese juure, võtavad liha, lesta ja leiba ning nüüd ei tee nad enam vahet, mis kuulub ühele ja mis teisele. Ja palju sõbralikumalt ulatab mees nüüd oma pudeli ning kui naine on joonud, viskab ta selle hetkeks ka oma suu juure. Sest eile ta veel ei katsunud, siis polnud tuju ja põhjust. Oleks tulnud nagu lepitus ja rahu. Suveöö, küll hetkeline, on neid ühendanud üheks eluks.

— Nagu tõuseks tuul? ütleb Matt Ruhve.

Ongi nii — otse idast tulevad esimesed puhangud ning jooksevad kändes üle vee. Ent nad ei künna sügavalt, seda mitte — nad panevad veed vaid natuke liikuma, ja laine, alles sõbralik, lükkab paati otsekui ergutades edasi.

Soodus tuul! Matt Ruhve kinnitab pisikesele mastile lapp-purje ning see võtab tuuli otsekui oma üska.

— Kui nõnda edasi, oleme varsti kodus, ütleb mees rõõmsasti.

Ja tõesti, paat liugleb kiiresti, ja mõne tunni järel märkab Katrina kaugel midagi sinetavat.

— Kas saar? küsib ta pinevil.

Aga Matt Ruhve vaid muheleb. Eks muidugi, mõtleb ta heatahtlikult ning vaatab ise korraks sinna, kust üha selgemini hakkavad paistma saare kontuurid.

Ent nüüd muutub Katrina rahutuks.

— Sa pole mulle midagi rääkinud oma kodust ja saarest, ütleb ta etteheitvalt. Viid mind võõraste inimeste juure, kas suudangi seal harjuda? Ning kui lähed merele, võib-olla isegi nädalaks või kuuks, siis olen nii üks, et ulu või tuultega kaasa. Muidugi, sellele pole sa mõtelnud!

Tõesti, sellele pole Matt Ruhve mõtelnud. Kuid mida siis tahab naine, kas ta arvab, et on toodud pidule tantsijaks? Et nüüd pannakse õlled käärima, kantakse õled tuppa ja algab laul, tants ning tralling? Ta tõi Katrina enesele ometi naiseks, mitte piduliseks. On siiski alles laps! mõtleb mees kurvalt. Ent ta ei taha tüli ega seletamist, ta lausub:

— Homme läheme pastori juure ning ta kirjutab meie nimed raamatusse. Aga pulmad tulevad sügisel — niisugune on komme. Siis tapetakse loomi ja soolatakse liha, siis on põlludki koristatud. Praegu pole aega — on tegemist merega. Kodus räägiti, et sumplaeva saabumist olevat oodata iga päev.

Ta vaatab saare poole ning jääb äkki rabatult seisma.

— Vaata — seal! ütleb ta ning sirutab käe vasakule.

— See on laev, lausub Katrina.

— See on Toora Jookuse sumplaev, ütleb Matt Ruhve tähtsalt. — Ta ongi juba saabunud ja nüüd algavad kibedad päevad. Nüüd peame püütud angerjad ära andma ning uued põhjaõnged merele viima. Annaks aga jumal püüki, siis on leiba ja jõukust, siis on kõik hästi ning meie saar ärkab nagu rammestusest.

— Kes on Toora Jookus? küsib Katrina pisut vaenuliselt.

— Toora Jookus? venitab Matt Ruhve. — Sa pole midagi temast kuulnud? Toora Jookus on kaupmees, reeder, kalasuitsetaja. Ta ostab isegi nahku ja hül-

gerasva. Ta on küll naine, kuid kümme meest pole tema kõrval midagi. Ta liigub saarte randadel ning kuhu saabub ta laev, seal on elu ja teenistust. Isegi meie pastor pole tema kõrval midagi ning meie tulikuülem, leitnant Sauvere, käib ta ees küürus. Toora Jookus — seda nime ei saagi aukartuseta suhu võtta!

Ja Matt Ruhve on äkki kärsitus ise. Ta käedki värisevad, kui ta talitab oma lapp-purje või tüüri juures. Nüüd pole tal hetkegi enam aega, isegi Katrinale ei heida ta enam ühtki pilku. Mõtelda vaid — Toora Jookus on saabunud!

Nad ongi saare lähedal. Matt Ruhve tõmbab lapp-purje maha ja istub uuesti mõlade juure. Sadamat maandumiseks pole — ning rand on nagu külvatud kividega, mis ulatuvad kaugele merre. Kopsud ja kastid pillutakse ahtrisse, sinna asuvad nad isegi ja mõladega lükates katsutakse kivide vahel leida teed.

Kui nad maandunud on, kistakse paat kaldale. Mees võtab nüüd kopsud ja kastid — neid polegi palju ühele mehele kanda. Kuid osa võtab Katrinagi, ja ometi märkab ta, et Matt Ruhve hakkab sammuma küürus, nagu kannaks raskeid varandusi. Küllap see on nõnda juba ette kavatsatud ja mõteldud, juba siis, kui ta seal Katrina kodurannas tõstis ja kaalus iga kasti ja kompsu. Ikka selleks, et juhuslik vastutulija ei märkaks Katrina vaesust. Ent naine ei haavugi — ta on astumas uude ellu ning kõik päevad on nüüd ja edaspidi jumala määrata ja teada. Vaikselt ja alistunud sammub ta mehe järele, ta tunneb end äkki nii väikesena ja viletsana, vääritum hülgeküti koerast, kes tohib vähemalt niutsuda. Kõik tujukused ja mõtted jäid kaugele koduranda ning see, mis veel viimse purskena tuli hingest, kadus merel — just nõnda, nagu kadusid hommi-kused udutsemised läikival veepinnal. Nüüd katsub ta astuda mehe jälgedesse, isegi mehistudes.

Jõudnud läbi metsa, hakkavad paistma küla hooned. Rookatuselised, tahmunud, küüruvajunud, kobaras koos, väikeste lautade, aitade ja tapuäedadega, varjatud mõnest haralisest männist, kasest ja saarest. Lapsed mängivad esikuil, naised, vilkalt sukka kududes, jooksevad kärmelt mööda liivaseid hoonete-vahelisi teid, mõni vanamees, kes ei kõlba enam merele minekuks, on toetunud aia äärele, popsutab aeglaselt piipu ning vaatleb mõtiskelles õhtutäevast. Ja siit ning sealt kergitatakse mütsi, naised jäävad uudishimulikult seisatama, lapsed jätavad mängimise — ei, see on siiski nii kodune, hubane ja inimlik.

— Jõudsid tagasi? visatakse sõbralikud sõnad vastu. Ja kuidas läks? Ah mootor stopp? Seda juhtub. Siis andis küll sõuda, sest tuultki polnud. Ja muidugi — nüüd juba puhub natuke, kuid ööks valjeneb, on head angerjapüüki.

Ja siis, otse ärevalt:

— Toora Jookus on saabunud!

— Jah, tean, tuleb rutata merele!

Nii poollauldes sõnu pildudes, jõuavad nad kotta.

Matt Ruhve jätab naise sinna, riietub kiiresti mereks, haarab põhjaõnged ning ruttab välja. Isegi head õhtut pole tal aega soovida. Mõtelda ainult — Toora Jookus on saabunud!

Katrina seisab oma põrandale visatud kompsude keskel, seisab ja mõtleb ning ei tea, mis nüüd edasi. Naine külast, kes on Matt Ruhve ära olles talitanud ta loomi, on juba läinud, pole kedagi näitajat ja abistajat. Ja kui ta on nõnda tüki aja seisnud, hakkab temagi kodus riietuma. Pisut häbelikult astub ta kojast õue ning hiilib lauta.

Ent nüüd jääb ta rabatult seisma — mu jumal — vesihallid lehmad on väikesed ja lahjad, pole kitsesest suuremad ning nende udarad on nagu tütarlapse valge rusikas! Ei, seda ta ei oodanud, seda mitte!

Ning ta langeb põhule, katab näo värisevate kätega ning puhkeb nutma.
Hommikuni — seda küll!

II

Pastoraat asub külast pisut eemal, ta on piiratud vanade pärnadega ja kivist taraga. Hoone on madal ja tuultes luitunud, ta ühes otsas asub saare kool ja koguduse kantselei, teises aga pastor Joosep Lundi eluruumid. Kui kalurid tulevad oma asjatoimetuses pastoraati, jäävad nad väravate juure seisma, võtavad mütsid pihku ning tõmbavad aegajalt peoga üle võitnud juuste. Nad on oma pühapäevases riietuses, helehallides, villastes ülikondades, mille ääred on palistatud musta, läikiva päelaga. Kuued on laiad ja avarad ning seda selleks, et mõnel pidulikul puhul võib tulla tuju uhkustada, siis on hea alla tõmmata paar või rohkemgi kampsunit, peale veel pilutatud kaelusega särk ning selle üle hülgenahast vest. Ja nii nad seisavad pastoraadi väraval, imevad piipu, vahivad taevast ning lausuvad vahel ka mõne sõna, kui tuleb selleks tahtmist. Ja siis hõikab neid üksikult külavanem Siimen Tara ja teatab tulijat pastorile. — Matt Ruhve Ruhvi peremees! ütleb ta asjalikult, sest säärane on komme. Pastor kalab siis kannust kohvi, lükkab tassi Matt Ruhve ette ja ootab. Pole kombeks, et ta kohe pärima hakkaks tulija soove, sest eks võinud kalur tulla samuti külla, et pisut juttu ajada ilmast ja merest. Matt Ruhve joob siis kohvi, paneb tassi kõrvale, tänab ning vaatab hajameelselt aknast välja, kus õitsevad mõned roosid, forsüütiad, enelad, jasmiinid ja deutsiad.

Jah muidugi, nüüd mõtleb Matt Ruhve sellest, miks kasvatab pastor Joosep Lund sääraseid imeväärseid põõsaid, mis vaid õitsevad ega anna vähimatki saaki? Üha rohkem tellib ta linnast igasuguseid lilli ja põõsaid ning kui tuleb post, on vedajad püsti hädas pastori pakkidega. Naera või mitte, aga säärast tegevust ei kiida siin keegi. Ei, vana pastor, vana ja auväärne Adam Fagerlund ei talitanud nõnda — ta oli ka hoopis teine mees ning teissugused olid ka ta teod. Too ei hoolinud üldse palju pastoraadist, õlikuub seljas ning pikad säärrikud jalas — nõnda käis ta kaluritega merel kas kalastamas või kütimas ning oli vali nõudmas oma kümnist. Ja kui ta siis pühapäeval astus kantslisse ning rääkis seal valju ja vihase häälega, siis ta kullisilmad jooksid üle palvetajate nii lõikavalt ja hävitavalt, et viimne kui pisipatt tükkis hingest kohe esile.

Kui oli selleks vähegi põhjust, võis vana Fagerlund koguni käsitsi kokku minna, kas mehe või naisega, vahet ei tehtud siin mingisugust, ja siis oli jumal ikka oma nõu ja jõuga vana pastori poolt. Nagu nüüdki, saadeti ka tollal rohkesti raamatuid saare kultuuri tasapinna tõstmiseks — nood seal linnas olid otse haiged pakkide läkitamisega. Kuid tolle asemel, et poisikesena joosta mööda küla ja levitada seda tühist, vana pastor põletas raamatuid jalgu soojendades kaminas, aga eriti väärtuslikke viskas kappi, lukustas ja seal nad siis seisid ei miskiks. Ei, mis tollest rääkida — kena ja armas mees oli too vana pastor!

Ent Joosep Lund oli rikutud uuest vaimust ja ta katsub siia pookida kombeid, mis on vastuvõtmatud. Ja seepärast on ta jäänudki võõraks, ega astu kalurid healmeelil postoraati, kuigi pakutakse kohvi ning ollakse sõbralik. Ega Matt Ruhve ütle midagi halba, seda mitte, aga ta tunneb siiski, et pikemaks jutuks puudub nagu tuju. Joosep Lund tuli Ameerikast, ega kalurid tea, miks läks ta elu seal lõhki? Tuli ühes tütreaga — Kelli on preili nimi — aga proua olevat jäänud sinna, nõnda räägitakse vahel sosinal.

Istutakse, mõlgutatakse mõtteid, kuigi on kiire.

Ja siis ei kannata enam pastor Lund, ta tõuseb kirjutuslaua tagant, sammub mõned korrad üle toa ja jääb kaluri ette seisma.

— Tulid asja pärast? küsib ta Matt Ruhvelt.

Jah muidugi, milleks muuks on ta siis siin kükitanud ja joonud kohvi? Või ei tea pastor, et ta on olnud mitmed päevad teel, toonud enesele kaugelt pruudi ning et kõik need asjad tahavad nüüd toimetamist? Katrina ootab eestois sisse kutsumist — vaadaku pastor ise, kui ei usu!

Jaa, Katrina ootab, ta seisab eeskojas ühes Epp Loonaga, naisega, kes talitas Matt Ruhve loomi ning elab külast eemal Tuulteninal. See ongi teda saare kombe järele ehtinud. Katrinal on peas pitsidega äärestatud mütsike, üle selle lilleline pearätt, kaelas teine samasugune, ta seljas on linane särk, üle selle ereda-värviline käisteta pihik, niuete ümber seitse villast undrukut, mis kõik tihedasti plisseeritud ja tuhkja-värvilised, ümber säärted kolm paari halle, villaseid sukki, jalas kingad kui lootsikud. Siis kaelas veel helmed, rinnas preese, küljel lilledega tikitud kotike lõngakera ja sukavarraste jaoks — mis on pastor Joosep Lundi roosiääd selle kõrvale?

Ja kui Katrina astub tuppa, ei varja isegi külavanem Siimen Tara oma üllatust, ta ulatab pruudile käe ning tirib ta naerdes lähemale, aga Matt Ruhve on uhke, ta isegi kõhatab rahulolles. Ega ta hakka siin rääkima ja lajutama, et kõik see Katrina uhkus ja toredus — mõtelda ainult, seitse undrukut! — pole pruudi varandus, vaid et abistajaks oli Epp Loona Tuulteninalt ning ka Matt Ruhve eelmise naise kirstudes leidis üht ja teist. Aga vaadaku nüüd pastor ise, kas oli tal tulemiseks tõsine põhjus — või polnud seda mitte?

Ja kui pastor Joosep Lund on neilt pärinud ühte ja teist, kui ta on kirjutanud nende nimed raamatusse, astub pruutpaar tänades välja, ning siis sammuvad need kaks inimest tõsiselt ja väärrikalt kodu poole, mees ees ja Katrina mõned

sammud ta järel. Pastor aga kinnitab eeskotta tahvlile paberi, et Matt Ruhve ja Katrina Leet soovivad kokku astuda abieluks ja kui kellelgi on selle vastu kostmist või lausumist, siis võib ta seda teha kolme nädala jooksul siinsamas koguduse kantseleis. Seda paberit jääbki Epp Loona eeskojas lugema.

Või poleks kostmist? mõtleb ta pisut kurvalt ja istub pingile.

Ta on natuke iseäralik, see naine Tuulteninalt, sinna pole midagi parata.

Tal on rohkesti lapsi, poisse ja tüdrukuid, kuid tanu alla pole ta veel saanud, paraku. Mitte seepärast, et poleks ihaldajaid — rada Tuulteninale viib läbi metsa ning see on rohkest käimisest ilusaks sõtkutud, jumalale tänu! Ent Epp Loona iseloom on säärane, see viib asjad ikka viltu, järjekindlalt ja eranditult. Nagu tolle Matt Ruhvega. Noh — on juba kord vaikne, mõistlik ja hoolikas mees, mõistab armaski olla, kui paneb käe ümber piha ja vaatab hallide silmadega kujuteldavasse kaugusse. Siis on ta käed nii kuumad, suunurgad tuksatavad ja hääles on tunda värinat, nagu pöörduks ta palves oma Issanda poole. Nõnda ta käis toda metsarada Tuulteninale, kuni asjad olid räägitud, toimingutes kokku lepitud, pulmaõluga käärima pandud. Ja kesknädala päeval tuli ta hobusega, et viia pruut ühes kaasavaraga koju. — Nüüd, armas Epp Loona, ei pääse sa enam kuhugi! ütles ta muheldes ja andis hobusele piitsa. — Pea kinni, aga kohel hüüdis Epp Loona ning veri valgus äkki ta näkku. Silme ees läks kõik kirjuks, süda lakkas tuksumast.

Ei, mida too mees õige arvas? Et ta ei pääse enam kuhugi? Et on mõni hobune, kellele visatakse päitsed pähe ning tuuakse niidult ära koju? Missugune iseteadlik upsakus, kaluri rumal kujutus! Pea kinni! kordas ta ning hüppas koormalt maha. Kiskus kastid, kompsud ja varad, viis nad tagasi aita, ise vihane ja lõkendav. Matt Ruhve vaatas — nii kurvalt, löödult, anuvalt.

— Epuke, ütles ta vaikselt, Epuke, kuidas nüüd sedaviisi — õlled on pruulitud, viinad ostetud, leivad ja saiad on küpsetatud, külanaisedki juba koos ning pillimehed mängivad lustakalt — kellele on vaja seda häbi?

— Õpi enne end valitsema ja naiseaga rääkima, siis mõtle kosimisele! vastab Epp Loona.

Tõsi küll, ta viha haihtus ruttu, oli nagu piksehoog kiiresti veerenud üle tae-va, ent ega ta võinud enam taganeda, uuesti oma kastid, kompsud ja varad koormale laduda ning mehe kõrvale istuda, kes oli teda nii hirmsasti haavanud. Ja Matt Ruhve sõitis minema, mu jumal, ikka päris tõsiselt sõitis minema — endale häbiks ja külale naeruks. Või mida see küla naeriski — polnud see Epp Loona esimene temp. Nõnda juhtus see postivedaja Toomas Andlaga, nõnda Andres Ooremaga, aga Teo Praakliga seisid nad juba kirikus, juba pastorgi oli tulnud altari ette. Ja ometi ei saanud asja selgi korral. See on iseloomus — ei saanud asja, kuigi kõster oli juba lugenud meie-isa palve ning koor rõdul laulnud oma esimese salmi. Ja põhjuseks polnudki muud kui Teo Praakli punased käed — need külmas ja tuultes tursunud käed. Ja säärase mehega peab ta elama kogu oma elu, ta peab ikka ning jälle nägema neid paistetanud sõrmi, punaseid sooni

peopesal, ta peab heaks võtma selle mehe klaasistunud vaate, kas kurva või rõõmsa, ükskõik. Peab taluma ühtepuhku seda pisut kollast nägu, himukat suud ning seda pisikest pead, mis on visatud ujedalt kukla ning kõigub otsekui niidi otsas? Ei, mida õige arvab see rahvas siin kirikus ning mees ise, Teo Praakel? Et Epp Loona polegi rohkem väärt ning häda sunnil võttis selle viimase?

Ei, Epp Loona tänab ning jalutab kirikust välja.

Ja nüüd mõtleb ta kurvastades, et on siiski neid kõiki armastanud — Toomas Andlat, Andres Ooremat, Teo Praaklit, Matt Ruhvet ja kümneid teisi, armastanud tõsiselt ja ikka jälle esimese sügava armastusega, mis on tulnud nagu soe puhang võimsalt ja käskivalt, et ei jäänudki muud kui nõrke ning palu abi ja lastust oma armsalt Issandalt.

Agas mehed on võtnud teised naised, nad on elanud, vananenud ja saanud lapsi, kuid nad pole kurjad Epp Loonale. Seda mitte — sageli tulevad nad teda Tuuleninale vaatama, tulevad oma murede ja rõõmudega, usaldavad talle oma hinge, ja kui nad siis jälle kodu poole hakkavad minema, on nende samm kergem ja ilme rõõmsam. Vahel tulevad samuti vaid selleks, et kuulata vähekeseks laste kisa, istuda lävel, vaadelda taevast ning popsutada piipu.

Ei, jumal nendega, Epp Loona pole põrmugi upsakas, kui nad tulevad Tuuleninale. Eks ole neil põhjustki tulla, Epp Loona kasvatab nende lapsi, kuus poissi ja kaks tüdrukut, ent sellest pole rääkimist. Kui häda läks suureks, tulid nad ja ehtasid talle vanast võrgumajast tare, ehtasid veel lauda ning tõid sinna loomi ja vara. Ja kuigi Epp Loona ei käinud merel ega künnud põllul, sai tema talund kõigest saagist võrdse osa nagu kõik teisedki. Ent nüüd on Epp Loona vanemad pojad juba suured, nad on meeste eest väljas ning nüüd pole enam põhjust kisendamiseks.

Ta ei kannaks pikka viha, eks tulnud tänagi Matt Ruhve oma hädaga. Epp Loona tõi oma ilusamad särgid, pihikud, undrukud, preesid ja pärlid, oma käega ehtis ta Katrina Leeti ning nüüd ei lähe ta külale rääkima ja mõnitama, et Katrina on vaene, aga kõik uhkus ja hiilgus oli laenatud temalt. Ei, Epp Loona hoiab meestega ühte, naised jäägu keerukamast mängust hoopis kõrvale.

Ent praegu, tõsi, siin äkki lugedes pastori värsket lehte seinal, et kui kellelgi on midagi kosta või lausuda, jah — siis tulid talle meele nood vanad asjad. Kosta ju võiks ning lausumist oleks rohkesti, ent Epp Loonast pole selle tegijat.

Külavanem Siimen Tara, väljudes kantseleist, silmab Epp Loonat.

— Tahtsid ka sina pastoriga rääkida? küsib ta sõbralikult.

Epp Loona tõuseb kiiresti pingilt.

— Mina? küsib ta imestades. — Aga ei põrmugi — olin vist samuti pisut tukkuma jäänud!

Ning kiiresti kohendab ta oma rätti õlal, haarab sukavarda ning kärmesti kudes väljub kojast.

— Head päeva, Epp Loona! hüüab külavanem talle järele.

Mida ütles too mees? Ah soo, jah muidugi — ning kiiresti, otseku tantsides, ruttab ta läbi küla kodu poole.

Niisugusteks on muutunud ajad! mõtleb külavanem kurvalt. Kes oleks vanasti säärase tüdrukuga üldse rääkinud! Või olekski säärasel elu siin saarel? Olid hoopis teised kombed ja paremad ajad. Kui poiss võrgutas tüdruku või mees ligimese naist ning kui patu vili oli juba igaühele nähtav, astus küla nõupidamiseks kokku ning otsus oli ikka üks ja sama: patustajad visati paati, anti neile kaasa leisik leiba, aga mõlasid sõudmiseks teps mitte. Ja siis küla rahvas kogunes randa ning vaatas vaikides, kuidas laine haaras paadi ning viis õnnetud ikka kaugemale merele, kuni tuli võimas ristlaine ning kiskus nad kohinaga põhja. Teps polnud rannal ühtegi, kes oleks neile kaasa tunnud, ei tõusnud ühtegi abistavat kätt, mööda põski ei langenud ainsatki pisarat. See oli karm tegu, eks muidugi, ent küla jäi puhtaks ja inimesed süütuks. Ja mees võis rahuliku südamega minna merele, sest tal polnud karta oma naise ja tütarde eest.

Ent nüüd! Isegi õpetajal juba raadio kodus ning see kisendab päevad läbi ja toob maailma otse su tuppä. Lakkamatult karjub ta sellest, kus tapetakse, kus tüssatakse, kus sõditakse, kus kukutatakse riigipäid — sekka pill, tants, kirikujutlus ning jälle kisa roimadest, kõlvatusist, alatusist. Ja nad rõõmustavad ja nimetavad seda progressiks, just seda, et maailm on tulnud loputama oma musta pesu sinu tuppä, just sinna, kus otsid sa rahu ning vaikset nurgakest oma mõtetele ja oma palvetele. Mis aitab, et sa oled otsinud ja leidnud enesele kodu keset merd, kaugel maailma randadest, sulle tullakse järele, su tuba ja vaikne tapuäed on lakkamatult kisendust täis.

Nad saadavad sulle instruktoreid, konsulente, agitaatoreid, kes hakkavad sulle õpetama põllundust, kalandust, majapidamist, kuigi keegi pole saksu siia palunud. Ja kui nende ruumid on kuulajaist tühjad, pakutakse magusat kohvi ja maiustusi. Sulle õpetatakse isegi uusi tantse, ringmänge, seltskondlikke kombeid, sest sinust peab tingimata saama samasugune maailm nagu see, kust teatatakse tapmistest, tüssamistest, sõdimistest ja riigipeade kukutamistest. Sulle ei tohi jääda su oma elu, küll karm ja rõõmutu, kuid siiski puhas ja sõbralik. Sa ei tohi oma saaki merelt ja lõikust põllult jagada võrdselt talundite vahel, et poleks nälgivaid suid ka neil, kes on haiged ja võimetud. Juba oodatakse siia härrasid instrumentidega, kes peavad küla kommunaalse maa jaotama talundite vahel — kõik peab olema nõnda kui neil seal maailmas.

Leitnant Andrus Sauverel on koguni raadio saatejaam ning kui saarel haigestub mõni mees, naine või laps, siis kisendatakse sellest kohe maailma, ning siis linna targad tohtrid ja professorid saadavad nõu tagasi, missuguste medikamentidega tuleb haiget ravitseda, kust masseerida, kuhu kompress panna, kuidas kaasiniimesi nakkavusest hoida. Kuid kas elu on läinud rõõmsamaks ja põli kergemaks? Seda mitte — ainult rahutust on nad toonud manu, uusi himusid on nad külvanud inimestesse, täitmatuid soove pannud lõkendama.

Pole hinge, kellele räägiksid need mured.

Su hingekarjane pole enam väärt mees, temagi on tulnud suurest maailmast ja ta rikutud hing ei oska enam elada rahus ning lihtsuses. Temagi jookseb kottast kotta, tuues raamatuid, ajalehti, raadiost kuulnud uudiseid. Ta katsub õpetada naistele tomati, spargli ja porgandi kasvatamist, kuid milleks, kui pole ühtegi suud, kes võtaks seda jõledust hamba alla?

Näed sa, näed sa — seal vilksatas hoonete vahel midagi valget ja siblivat. See on uus halastajaõde Eljen Karre. Ta ilmus siia sügisel, säärane nooruke ja lõbus, oli rõõm vaadata ta kergeid jalgu ning valget kitlit. Nõnda ei käi siin saarel keegi, hüppab kui orav oksalt oksale — nii imekergelt ja tuliselt. Ikka jooksul ühe juurest teise manu: kas pole haigeid, kas ei valuta hambad, kas pole ehk närvid korrast ära? Kirjutas rohtu, andis salve — igaüks sai pudelikese lauale, kes julges paluda. Ent siis tuli sügis lõõtsutavate tuultega, tuli talv lakamatute tormidega — Eljen Karre langes kokku. Väike tüdruk lödises oma poolpimedas toas.

On preili haige? On mõni häda?

Vaatas tuhmunud silmiga otsa — olla kurvastus, suur ja lohutamatu kurvastus.

Nõnda, aga võib-olla saab aidata?

Ei, aidata ei saa keegi — tuleb vaid nutta ja taguda pead vastu seinat. Teist pääsu siin pole.

Tursunud silmad heitsid vihase pilgu.

On juba üteldud: siin pole nõu ega pole abi, on vaid nutt!

Oli tõesti üsna palju nuttu — kogu talve jooksul. Raputati kaastundlikult päid: mida teha säärase lapsega, kel on nii suur kurvastus, et lohutust pole otsida kusaigilt. Aga ise haritud ja tuntud koloneli tütar.

Ent kevadel, kui tormid viisid merelt jää, jäi ta pisut mõistlikumaks ning sõitis nädalaks ära. Kui aga siis tagasi tuli, oli kaasas väike poisike — ilus, käharpäine põngerjas.

— Tõin endale kasupoja, ütles — muidu võin tõesti siin hulluda!

Nõu oli lõpuks siis ometi leitud — oli uuesti laulu, tantsu ja rõõmu.

Säärased on moodsed inimesed, mõtleb külavanem Siimen Tara oma talu väravast sisse astudes, — kes suudab neid mõista? Rabelevad, närvitsevad ning põlevad kui vaigused pիրրud kiiresti läbi. Ja nüüd peab ta naine hoolitsema selle kasupoja eest — kolm korda päevas pannakse kastrul mannaga tulele, munad hõõrutakse suhkruga vahuks, õunad kooritakse ja riivitakse, piim keedetakse tuliseks — nõnda kasvatatakse Peetrikest. Mitte nii, nagu kasvasid tema pojad ja kasvavad kõik saarlased — laps sööb leiba ja joob hülgerasvat peale — ning on terved ja punetavad.

Ent sealt tulebki preili Eljen Karre tagasi.

— Tere hommikut, Siimen Tara! lausub naerdes. Ta suu on punane, paar valget lokki langevad meelegohilt alla, ta silmad on nii imesinised, nagu helgiks näos tükike hommikust taevast.

— Mis kuulduv uudist? küsib Siimen Tara.

— Ah, ikka samad hädad, naerab Eljen Karre. — Vana Peeren Andresil on luuvalu, Ulli perenaisel on roos pöske lõõnud, Looreni laps on palavikus — vist tulevad hambad, ja Tuiska noor naine vaevleb ikka veel voodis ja ei saa oma koormaga maha!

Kuidas siis nõnda? mõtleb külavanem. Pole varem kuulda olnud, et säärased asjad oleksid naistel rasked olnud. Panevad leiva ahju, lükkavad trumli veega suu ette, lähevad raasukeseks voodi, ning kui leib on ahjus küpsenud, on ka uus kodanik juba pestud ning mähkmeisse köidetud. Ja tööl ning talitusil pole vaheaega, elu läheb harilikku rada edasi. Ent nüüd — Tuiska naine lamab juba kolmandat päeva voodis ja öösel, kui Siimen Tara juhtub tulema raasukeseks õue, on siiaagi kuulda Tuiska noore naise karjumist. Haugatab nagu haavatud hüljes.

On halastajaõde, on medikamente, saadetakse raadiogi teel tarku õpetusi, ja ometi ei aita miski. Ei, Siimen Tara on veendunud — vanasti oli parem. Kui juhtus mõni luumurre, mõni raskem haigus, kui mõni naine jäi enesega hätta, tuli vana pastor Aadam Fagerlund, ajas rahva tarest välja ning jäi haigega üksi. Pani oma pehme käe kannataja laubale ning lausus rahulikult ja sundivalt: rahu, mu armas, rahu! Ning kergendus tuli, rahu asus kannataja südamesse ja kui ta jaksas juba pöörata oma palavikus silmad pastori poole, tuli ka tervis tagasi.

Äkki kuuldub kojast lapse nuttu.

— Peetrikene! hüüab Eljen Karre.

Ta viskab oma kohvrikese maha ning jookseb sisse.

Ja siis vaatab Siimen Tara, kuidas nad seal hullavad ja vallatavad — nood kaks last.

(Järgneb.)

Alutaguse

ust kui kiriku maalingud vaaned,
salapärased muinaslood:
Alutaguse lumised laaned,
hämärad metsad ja laiad sood.

Taevas täis rohekat valguse hurma.
Vaikus on vaikusest vaiksem veel —
nagu valvataks kellegi surma,
kuigi siin elab kõik varjatud teel.

Longus kased painduvad mornilt,
lumepesu täis nõtked käed.
Kuuskede kinnisadanud tornid
üles tõstavad uljad pääd.

Tiheda tuulemurru alt läbi
jänese tee ornamendina kaob.
Ülalt kukutab orav käbi.
Rähnipaar takti kusagil taob.

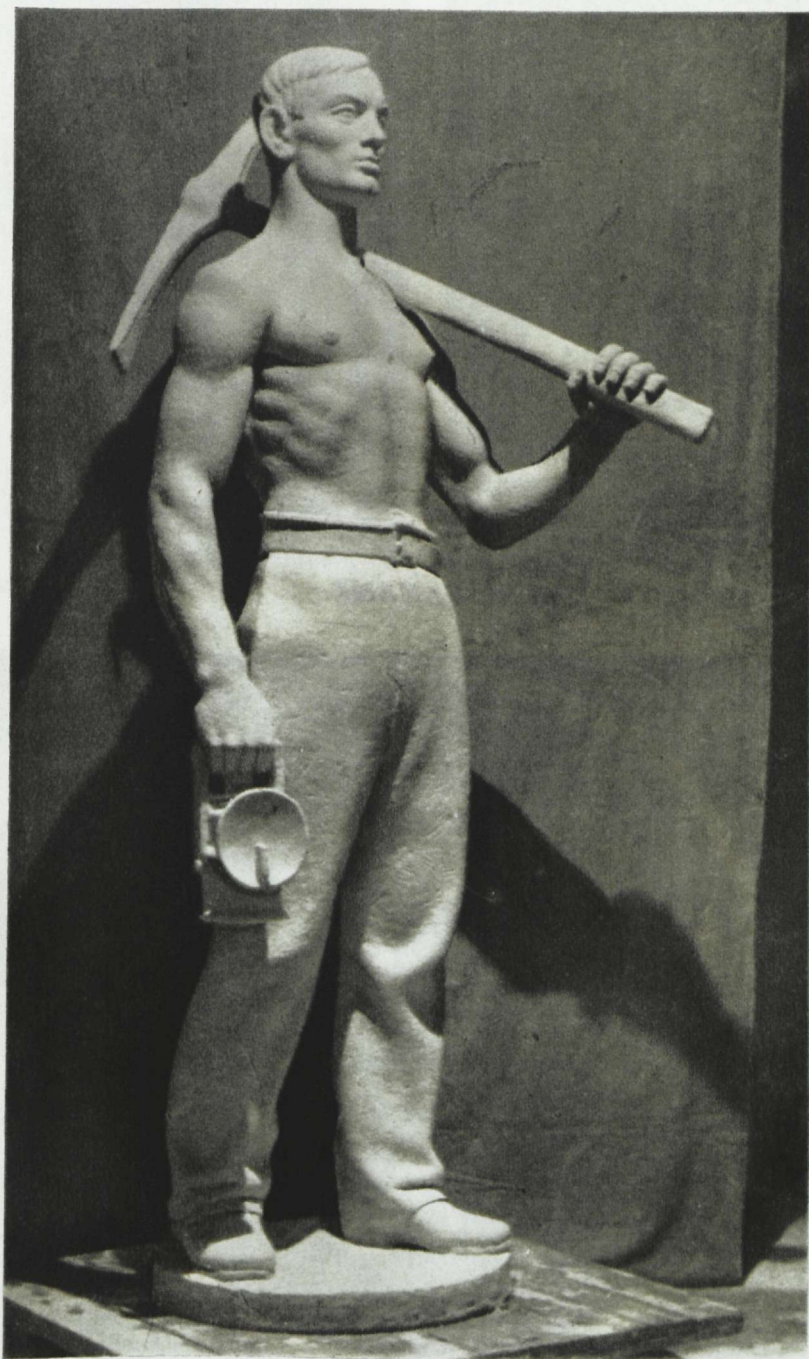
Piirab pöösaste lumist pitsi
rebase jälgede sirge kett.
Äkki seisatab kari kitsi
ja juba kaob nende hõljuv ballett.

Allika niresse meelitab tuhku
parte piiluma saagiõnn.
Jalutab lume kohavas suhkrus
metsade uhkus — põdra-sõnn.

Nõnda pudevast pilve hõlmast
käändub õhtusse päeva telg.
Üle raiesmaa võsastund nõlvast —
juba pimeneb metsa selg.

Aga taamalt, kus vanasti looma
kõitega tõmmati välja soost,
kajad kauged ruttavad tooma
häält tööde rühmavast hoost.

Säält nüüd heledaid valguse värve
läbi raske ja pideva töö,
Kiviõli ja Kohtla-Järve
paiskavad läbi talvise öö.

Prof. V. MELNIK — KAEVUR

GIPS

Prof. V. MELNIK — KOIT JA HÄMARIK

PRONKS

Prof. V. MELNIK

KRISTALL

Sünnitaja

eelen on midagi kauget ja hella,
 üle põskede libiseb käsi.
 Mõte tasa ja arglikult käib.
 Vaikne. Ja siis nagu löödaks kella.
 Löödaks kella... Ja lööja ei väsi.
 Imelik valu sest hinge jäi.

Valu. Rinde all. Silmile uni
 püüaks kui panna kooljalina.
 Tooge, tooge tilgake vett!
 Kes see nii hüüdis?... Ja hämardub, kuni
 kulmele vajub kui taevasina,
 raage — kõigi valude võtt.

Õo on. Ja toan nüüd ingli lendu
 kuuldaks. Ja laskub päitsini alla.
 Piima nõrgub ta helkjäs rind.
 Käed sülen varjavad valget lindu.
 Voodile, seintele just nagu halla,
 valgust sajab. Mis imelik lind...

Vaikne. Siis kõneleb ingel nõnda:
 Panin su kaela väikese, valge
 kivi — Jumala kaelan kord kant.
 Varjab see sõna imelist mõnda.
 Mõista ei ükski ta salajast palet
 see vaid kui, kellele kivike ant.

Ja nõndasama tasa kui tuli
 ingel toast sest varjuna kadus.
 Viirastub silmin veel valkjäs vöö.
 Siis äkki seinal läidetaks tuli.
 Päitsil õunapuu kasvab ja madu
 salajas meelitab: Võta ja söö!

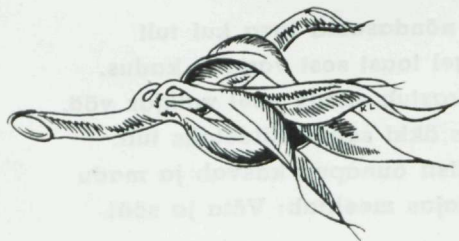
Appikarje. Öö hõlmav vari
tasa valu eest tagasi astub;
meeled kõik rajule valla kist.
Laest ja seintest ja palakaist veri
voolab ja miski ei pea selle vastu...
Südame ümber käib valupist.

Hingele mattub. Ja viirastub kauge
koduõuele suubuv värav...
Viimne valgus nüüd kustub vist.
Õhtu nii üksi ja hellik ja rauge.
Altaril jõuluküünalde sära,
seinal — Kannataja ja rist...

Silmapilgust sest imelist rammu
verre valgub. Nüüd enam ei küsi,
enda osa kas elu või surm.
Rändas lapsuke aegade-hammu,
muretut valvaman murelik käsi.
Võitleja kohal nüüd Jumala sõrm.

Aeg on. Ja äkki kui hukutav raju
mõtted ja meeled nüüd kisub maha.
Valukarje neist üle käib.
Kuhugi sügavasse kõik vajub,
kuhugi mõistmatu mere taha,
kus kõik sootuks teisiti näib...

Pime ja tühi ja üksi. — Siis valgeks
tuba lööb äkki, ja hallaside
tasa-tasa kaob silme eest.
Tunnil sel aastapikkade algeks
saatuse-oo saab tilluke säde
tõusnuna valu puhastusveest.

Eesti rahvalaulu elutundest*)

Juba mõnd aega on saand peene-maski seltskonnas kombeks kõnelda väga asjatundlikult kinofilmidest. Arvustajad paljastavad seejuures muidugi ka iseenest, oma maitset ja nõrkusi, huve ja arusaamu: ühele meeldivad eksootilised maastiku- ja muud loodusepildid, teisele hästi „hingelised“ stseenid või „karaktermäng“, kolmandad ei varjagi enam oma janu kõige „ameerikaliku“ sensatsiooni, efekti ja triki, kõige meelte ülepingtonutuse järele. Üheainsa hetkega näha ja kuulda kõik, üheainsa silmapilguga tabada puha ja rutata järgmisel hetkel juba uute ülepingtonutuste poole — see on nüüdse kinokultuuri-ajastu elutunde ja mõtteviisi põhijoon.

Aga edasiruttamise tung ja aja väärtustamine kuni iga hetke aktiivse rakendamiseni on olnud ikka läänemaise elutunde ja mõtteviisi põhijooneks juba muistsest ajast peale ning on õhutand Lääne maailma ekspansioonile igasse suunda. Juba vanad roomlased õpetasid silmapilku haarama vanasõnaga, mida tarvitame siiani: *carpe diem!* Ja vanade kreeklaste esimeseks küsimuseks kohtamisel ei olnud mitte nagu meil „mis uudist?“, vaid juba komparatiivis ettetõttavalt „mis uemat?“ Vanade germaanlaste arusaama järgi oli õnnetut surma saanu ka veel pärast surma õnnetu juba sellepärast, et tema elu oli jäänd pooleli ja ülesanded täitmata, mispärast elavad kiirustasidki

aina oma algatuste ja „missioonide“ teostamisega. Ning slaavlaste levimise ja siginemise tempot iseloomustab kasvõi seegi, et just vegetatsioonipühad on neil kuni meie päevini eriti jõuliselt ja laias kaares läbi mürgeldatud — gulänjetest kuni orgiateni, nn. rukkikulmast kuni nn. baaba-praasnikuni.

Teemad ja eneseväljendusviisid võivad loomulikult ajaga muutuda ja vahelduda, kuid nähe ise on püsind läbi aegade üks ja seesama: Lääne maailma põhitungiks on olnud ikka aja ja ruumi vallutamine eneselle. Tänapäeva ajalehtedes on läind moodi kõnelda sellest, kuidas Euroopa „teljed“ võnguvad ja ragisevad pööreldes ja käänakuil nõksatades, olgu see kord Moskva-Pariis-Londoni telg, olgu Berliin-Rooma jne. Aga täpsalt samane on olnud aina läänemaine rabelemine ja „koostöö“. Võrrelge kas või muistseid hiilugusid, seda eriti just germaani maailmale kõige tüüpilisemat vaimupärandit. Eks ole juba sealgi alatasa korduvaks motiiviks, et üks hiiglane ehitab linna või lossi või kirikut või tänapäeva sõnastuse järgi „keskust“, ütleme näit. Roomas, teine hiid ehitab, noh näit. Berliinis — kohtade nimed ei ole ju rahvajuttudes olulised, vaid neid ristib rahvasuu olude kohaselt ikka ümber, nii et sama hästi võiksime ütelda ka Tallinnas ja Tartus. Aga need kaks suurt ehitusmeistrit (või moodsa terminoloogia järgi võiks öelda ka „juhti“) tarvitavad oma residentsi rajamiseks üht ja sedasama materjali (ehk moodsas sõnastuses massi) ning isegi üht ja sedasama tööriista, hoopis kõnelematta veel nende täpsalt samasugusest töökovast ja töötamisviisist (ehk moodsas sõnastuses programmist ja ideoloogiast), — noh, ja mida see järeldab siis?

*) Kuna „Eesti Kirjandus“ ja „Looming“ juba a. 1931 pole suvatsend avaldada minu rahvaluulelist artiklit (mis kõlbas veel 1936. a. välismaal tõlkes ära trükkida) ega ole hiljem avaldand isegi minu õiendusi mitte, siis palun „Varamu“ toimetusele sõnavabadust ka oma mõtete avaldamiseks.

Siin hargnevad juudid kahte suurde rühma. — Kui meistrid on omavahel vennad või sõbrad või nüüdse aja sõnastuses „liitlased“, siis nad viskavad oma tööriista üksteisele vihti näit. Berliinist Rooma, kusjuures juhtub harilikult ikka „kogematta“ õnnetus, et tööriist kukub suure vuhinaga kuhugi viltu võõraste kohta ja purustab kellegi hoopis kõrvalise kolmanda — üttele näit. Viini. See on üks hiilugude põline motiiv, mille meigi oleme laenand oma germaani naabreilt ja kohandand Suur-Tõllu ja Leigri või mõne muu hiunime ümber. Aga teine põhimotiiv käsitleb seda situatsiooni, kus kaks hiidu või juhti pole sõbrad ega liitlased, vaid vihamehed ja vastased, nagu seda sagedamini juhtubki. Ja siis on muidugi paratamatu järeldus, et üks purustab teise, mitte enam kogematta, vaid täitsa teadlikult kas jõulise ülekaalu või salakavalusega, nagu seda siiamanigi veel nii sagedasti juhtub. See on läänemaise võitluse ja heitluse, alatise ülesehitamise ja mahalõhkumise põhimotiiv, mis varieerub läbi aegade — hallist muinasajast tänapäevani.

Täiesti teise maailma juhivad meid eesti vanad rahvalaulud, kus aja tunnetust üldse veel pole kristalliseerund, kus üksainus hetk ei tähenda absoluutselt midagi, kus päev ees või taga, aasta ees või taga — ah, isegi aastasada ees või taga, see ei loe mitte kui midagi: kõik püsib muutumatult endine, otsekuu tardunult üks ja seesama. Isegi surm ei tähenda siin mingit sisulist muutust, vaid on ainult tühine vormiline akt siirdumiseks ühest maailmast teise, kus jällegi just „vana viisi“ jätkatakse oma endist olu, juhtugu see siirdumine siis üksta-puha kunas või kuidas. Ning ka need laulud ise on püsind läbi sajandite ikka ühed ja samad, on säilitand koguni oma vana arhailise keelekuju otse üllatava püsiga. See on üsna üks, kas on peetud pulmi aastal 850 või aastal 1850, — samu pulmalaule on lauldud ikka samal viisil ja peaaegu samal sõnastuskujul. See ei ole liialdus ega sõnamäng. Kuivõrd stabiilne on olnud läbi aegade meie laulukultuur, demonstreerigu üks alles aastal 1851 või 1852 loodud nekrutilaul, mille ainestik on muidugi modernim, kuid mille ülesehitus, väljendusvõtted ja just mees-tele nii tavaline leelutamiski on põlisvanad ja täitsa analoogilised muistseile:

NEKRUTILAUL.¹⁾

Ära tulin mina ärrade käasta,
Tuompea tohteri tuasta;
ärrad(e) nied jäid ärisema,
tohterid jäid torisema.

Lukku panin mina linna luugid(e),
pulka panin pue väravad;
kõik sie linn jäi liikumaie,
Viru-värav vingumaie.

Sain mina vaenemies vaduma,
(küll) piki jalga, põiki jalga —
Lasnamää all lasin jalga,
Tondil ostsin tuobi õlut,
Irus mina uosta ingatasin,
Luol mina luoka kinnitasin,
Kärmul lasin kähku käia,
Liivakandil liigutasin,
Pajul(e) piitsa plaksutasin,
Kostiveere kostis(e) vastu,
Küla kõrtsus mul üteldi,
et sind Niidal(e) nipeldakse, —
Niidale ei läinud sisse,
Kuogil(e) ostsin kuorekuoki,
Kahtlasel ma juotsin obust,
Riisil läks meil riuks lahti,
Tua kõrts jäi seila taha,
Suodlas(e) võtsin sutsukese,
Rauaojal(e) raasukes(e),
Pillapallul(e) piisukes(e).

ERA, Pl. 66 B I — Jõelähtme khk., Nehatu v. — Hindrek Tamm (1937).

Mõnele germaani või slaavi sangarite laulikule („sangar“-sõnagi on keeleliselt ju algset „laulik“, vrd. saksa Sängler) sisendaks selline pikk paiganimede loetelu uhket võiduretke läbi poole tuntud ja tundmatu maailma — meie igas kõrtsis peatuvate teomeeste ja vooriliste laulik ei ole aga jõudnud nende nimede loetlemisega kaugemale kui mõnikümmend versta linnast koju ja võiks jätkata oma loetelu sama aeglase rahuga, kuni väsis või kuni tuleb puudu nimedest. Ja kui ta oma loetelu mõne nimega nagu kogematta lõpetab, ilma et kuhugi oleks õieti jõudnudki, veel vähem

¹⁾ Laulmisel iga värssi korratud; klambreis sõnad ja häälikud, mida kord lauldud, kord mitte.

midagi sangarlikku saavutand, siis kõige enam küll sellepärast, et ta lihtsalt pole liikund kaugemal maailmas ega tunne kuigi hästi oma naabervaldadegi paiganimesid... Poolunes meie laulikud on tukkund elada siin samas kohas põlvest põlve samas miljöös, sama vaimse varauguga ja sama luulerepertuaariga. Sellepärast pole jällegi liialdus, kui väidan, et alles aastal 1936 alustatud rahvalaulude heliplaadistamine ei tähenda tõesti vähemat kui meie ehtsa rahvalaulu esilemanamist aastasadade tagant ja jäädvustamist tulevasteks aastasadadeks. Mis paljudel „vanadel kultuurrahvastel“ pole õnnestund, seda oleme meie siiski saavutand: iseseisev Uus-Eesti võib nüüd igaveseks kuulatella oma Muinas-Eesti iseseisvat rahvalaulu — aastasajad ei tähenda isegi siin meile peaaegu midagi. Heliplaadilt kuuleme nüüd raadio vahendusel ülemaaliselt väljaspool aja vahet sedasama laulu umbes samal kujul, nagu teda laulis viikingiaegne eesti neiu:

SUISA SUUD.

Läksin metsast luuda tooma,
 tinaluuda teerajalta,
 vaskiluuda vainuult,
 õbeluuda õue alta,
 kuldaluuda kopelista,
 al'last luuda einamaalta.

Sain sinna Sulevimäele,
 sain sinna Kalevimäele —
 sial seisis Sulevipoega,
 sial seisis (kangemat) Kalevipoega,
 küsis multa suisa suuda,
 suisa suuda, kiusta kätte (kiusa kätta).

Mul oli nuga teräva,
 alla hõlma hal'las mõõka —
 suisa lõin Sulevipoega,
 kiuste lõin (kangemat) Kalevipoega,
 lõin läbi ta ihu ilusa,
 lõin läbi ta paleda punase,
 lõin läbi ta alli uue kuue,
 isi nuttes kojuje,
 isi nuttes kojuje.

Eite vasta, eite-taati,
 Eite vasta, eite-taati,
 eite vastas ellitelies,
 taati targula sõnula:

„Mis sina nutad, tütar noori,
 mis sina nutad, tütar noori?“

— „Läksin metsa kõndimaie,
 tinaluuda teerajalta,
 vaskiluuda vainuult,
 kuldaluuda kopelista,
 õbeluuda õue halta,
 al'last luuda einamaalta.

Sain sinna ju Sulevimäele,
 sain sinna ju Sulevimäele,
 sääl seisis Sulevipoega,
 sääl seisis (kallimat) Kalevipoega,
 küsis multa suisa suuda,
 suisa suuda, kiusta kätte.

Mul oli nuga teräva,
 alla hõlma hal'las mõõka —
 lõin läbi ta ihu ilusa,
 lõin läbi ta paleda punase,
 lõin läbi ta ruugete juukste.“

Eite vastas, taati vastas,
 eite vastas, taati vastas:

„Ole terve, tütrekene,
 oma au kaitsemasta,
 suurta koera surmamasta!“

ERA, Pl. 29 A — K.-Jaani — Juuli Ott (1936).

Meil ei ole peaaegu ühtki vana rahvalaulu, mis ei kajastaks staatilisust, seda, võiks ütelda, meie elutunde kõige olulisemat põhijoont. Kogu meie määratu rahvalaulude repertuaar, kümned-tuhanded teisendid ja sajad-tuhanded regivärsid demonstreerivad seda, et me ei tõtta ega torma, ei ajas ega ruumis, ei tungi peale ega tüki ette, vaid me vaatleme ja kujutleme, mõtiskleme ja meeolutseme. Juba meie laulude struktuur ja kompositsioon väljendab lakkamatult seda. Üks värss omaette ei ole meil üldse mõeldav, üks värss ükski ei moodusta meil õieti veel mingit tervikpilti, millele järgmine värss lisaks otsekohe juba mingi uue iseseisva pildi, vaid meie rahvalaul maalib oma pilte harilikult ikka mitme paralleelvärsi varieeruvais värvinäanssides — ilma tõtlemata isegi siis, kui kirjelduse pinge on kulminatsioonil. Kui meie rahvalaulik alustab piltide maalimist värsiga

Tõusin üles hommikulla,
 siis on tal lihtsalt võimatu järgmises värsis kohe jatkata maalimist uue pildiga

läksin karja saatemaie,
 vaid ta kaldub kogu oma vaistusundusega kolo-reerima ja kõige armastuse ning naudinguga üht ja sedasama motiivi varieerima:

Tõusin üles hommikulla,
vara enne valgeeta,
ammu enne aguda.

Võrrelgem selle kõrval kas või muistse
Hellase elutunnet ja luuletempot, kus mehised
ja rütmikindlad heksameetrid otse tuiskavad
ühelt teemalt teisele juba ühes ja sellesamas
värsis. Kui kreeka rahvalaulik oma jutus-
tava laulu sissejuhatusena poetaks kiiresti ja
viisakuse pärast pildikese:

Aita, luule jumalanna, laulda vägilaste vihast!
ja ruttaks kohe tegude eneste juurde, siis eesti
rahvalaulik ei saaks oma kirjeldavat
laulu kunagi nii pilla-palla alustada, vaid tema
mõnuleks harduses ja pikameelses rahus juba
esimesi visandeid teisendades läbi mitme-mitme
värsi:

Aita, luule jumalanna,
laulukeste laadijanna,
jutukeste jorutaja,
aita laulda laululugu,
aita viisi veeretada,
sõnu sääda sõudemaie
vägilaste vihavoolust,
kangelaste kannatusest,
võimumeeste võitlusest!

Värss veereb küll plastiliselt värsi järele — aga
sammugi ei jõuta veel edasi sündmuste eneste
poole, sest mingit kiiret ju ei ole, vaid luuakse
ainult meeoleolu.

Eesti rahvalaul, see on meisterlik mosaiik-
piltide maailmine erineva värvinguga värsikivi-
kestest harmooniliseks ja mõjuvaks tervikuks.
On päris kahju, et me Lääne eeskujudel oleme
laenand oma rahvalaulude trükkimisel isegi
graafilise pildi väära ja meile sobimatu
(vrd. eespool-esitatud nekrutilaulus). Läänemai-
ses rahvalaulus on iga värss tavaliselt omaette
eri lüli, mis ei tohi kaduda ega ununeda, et
salmideahelik ei puruneks. Sellepärast need
värsid vooruvadki trükipaberil üksteise järele
sirges püstreas, laiemate vahedega (resp. pike-
mate pausidega) harilikult eri salmide vahel.
Meil sellevastu valitseb ju improvisat-
siooni-printsiip, kus värsse on võimalik asen-
dada ja vahetada *ad libitum*, jätta välja ja
lisada juurde vastavalt oludelle ja tujudelle.
Salmidejaotust eesti rahvalaul üldse ei tunne,
vaid puistab põhivärsile paralleelvärssse
kord vähem, kord enam, ja nende graafiliseks
pildiks ei sobiks püstrida, vaid nende mõju

ja ulatus pääseks vist enam esile kaldjoone-
s, eriti kui parallelism paisub pikemaks
gradatsiooniks:

ILU- JA MUREMÄGI.

Muud istuvad ilumäele,
ilupilli neil peossa,
ilulauda neil eessä,
ilulaasid laua peäle,
ilukarikad käessä,
ilukannid kaindelassa,
iluõied hõlmad alla.

Ma istun muremäele,
murepilli mul peossa,
murelauda mul eessä,
murelaasid laua peäle,
murekarikas käessä,
murekannid kaindelassa,
mureõied hõlma alla.

Mullu jõin murekarika,
Tänavu joon teese läie,
kolmat täitä täidetässe,
nellät laasi lastanessa,
viiet vaati veetasse,
kuuet toopi toodanessa.

J. Hurt, Vana Kannel II (1886), 177 (271). —
K. Jaani.

Sama laulu teisendis samalt leheküljelt
võime lugeda loetelu jatku veelgi edasi:

Seitsmes liigub linnassisse,
kahessamat kallatasse,
ühessämät ürijätasse,
kümneämät maha külvätasse.

Sellist kaldjoont mööda mitte edasi sünd-
muste ja tegude poole, vaid alla tundmuste ja
unelmate varju võib liuelda meie rahvalaul
tasamisi ja pikkamööda, kuni kaob kuhugi
vaikusesse ja hingerahusse või kuni laulikuil
ja kuulajail jätkub lihtsalt tuju ja tahet sõnade
algrüümiga mängenda:

VANEMATE LOOTUS.

Poisist kasvab karjas käija,
karjas käija, marja tooja,
eidel heina niitjaksi,
taadil tamme raiujaksi,
kõvapuu kõlistajaksi,
laia lõmmu lõhkujaksi,
pika peeru kiskujaksi,
vanapoisi painajaksi,
sortsilise surmajaksi.

H II 16, 154 (192) Kose khk., Palvere v.,
Roo k. — J. M. Sommer — Palvere koolmeister
G. Altschneider (1887).

Mida hookamalt meie rahvalaulik oma kirjavad laulukangast koab, seda vähem ta hoolib mõne üksiku värsilõnga rebenemisest: küll see kohe parandatakse ja muster siiski säilitatakse. Aga selle mustri kudamise tehnikat tuleb enne õppida, et saada selle omapärasest ilust aru. Kui eesti rahvalaulik oma lapsepõlve kirjeldab:

Ema viis hälli heinamaale,
kandis kiige kesa pääle,
siis ta ei mõtle põrmugi kaht eset ega kaht kohta, vaid varieerib sama hälli teise sünonüümiga kiik, kuna koha-nimetused on tingitud lihtsalt alliteratsioonist, mis meie laulikute kunstimeelt aina on joovastand. Jah, eesti keelele, kus sõnarõhk on püsivalt ainult esimesel silbil, saab ju algselt ainult algriim ollagi loomulikuks kokkukõla sobitajaks ja kõditab sellisena ikka uutele ja üha uutele lisaimprovvisatsioonidelle, mida võime omaltki poolt (vt. alamal klambreis) edasi arendada:

MEEL MÖTLEB MÕISAMEHELE.

Meid oli paelu õdesida —
viis meid viiti Venemaale,
kuus meid viiti Kuramaale,
seitse viiti Sibriasse,
kahessa kalajõeale,
ühessa üvameresse,
kümme külma allikasse —
ma jäin üsna aina üksi.

Küll mind püüdsid Püüvere poisid,
armastasid Are poisid,
(tahtsid saada Ta- poisid),
(kutsusid mind Ku- poisid),
(palusid mind Pa- poisid)
(jne. jne. jne. *ad libitum*) —

meel mul mõtles mõisamehe,
süda mul kutsus kutsarida,
keel mul kiitis kilterida,
armastasin aidameesta,
isi mina tahtsin tallipoissi
(jne. jne. jne. — *ad libitum*).

Kutti-Loorits-Tampere, Valimik eesti rahvalaule (1935), 37 (85) — Tori.

Kui sellise kaldjoones graafilise pildi maamine trükitehniliselt võib tekitada teatavaid raskusi, siis ühe reformi oma rahvalaulude värsharmonia optilisel ülekandmisel paberille peaksime vist siiski sooritama ja nimelt parallelismi-printsipi nähtavakstegemise silmalegi, et lugeja värsside-rägastikus ekseldes ei väsiks ega tõtates tuimeneks, vaid hõlpsamini mõtterada

näeks ja tundeidpaisutavate paralleelvärsside käänukestel nautides peatuda ja puhata saaks (vrd. eespool „Suisa suud“):

NEIUHULK LAIALI.

Oli meid, oli meid, õed ellad,
oli meid enne suuri hulka,
suuri hulka, pikka parve.

Hakati nuuka ulgutama,
pikka parve pillutama:
viis meid viidi Virumaale,

Kuus meid viidi Kuuramaale,
seitse sinna Siberissa,
kaheksa kala külasse,
ühaksa üle mereda,
kümme küla keskealla —
siis oli hulka otsa leidnud,
pikk parv oma palka leidnud.

H II 45 510/1 (13) — Pärnu, Surju v. — J. Mihkelson (1892).

Parallelismi optiline pilt muutuks veelgi selgemaks, kui trükkimisel sõrendada põhi-värsid:

ILM UDUNE TULIDEST.

Seli seli, ilmakene,
seli, ilma, selgeeksi,
vali, ilma, valgeeksi,
puhu, ilma, puhtaaksi!

Ilma upukse uduje,
ilma satukse saduje,
taevas tahmaje vajukse,
rahvas raudaje surevad,
rahvas raua roosteesse.

Miks on ilmuke udune,
taevas tahma karvaline,
rahvas raua roosteline?
— Sest on ilmuke

— Sest on ilmuke udune,
taevas tahma karvaline,
rahvas rauda roostetanud:
sõsarikud sõimelevad,
vennaksed vere valavad,
vaderikud vaidelevad,
käliksed kära peavad.

Sõsarikud sõimelevad
ema kirstu kaanepeale,
vennaksed vere valavad
isa aida ukse peale,
käliksed kära peavad
äia ämma õue peale,
vaderikud vandelevad
ühe ristilapse peale. —

Sest on ilmuke udune,
taevas tahma karvaline.

Põhja-Eesti normaalredaktsioon, koostand minu praktikumis üliõp. H. Romet (1937).

See ei saa olla kuidagi juhus, et eesti rahvalaulus domineerib täielikult lüüriline element, kuna eepiline ainult harva avaldub, vaid sellel nähtel peab olema rahvapsühholoogiline põhjus vastavas elutundes ja mõtteviisis. Ühekülgne on seletada seda ka ainult naiste prevalence'riiva osavõtuga meie rahvalaulude loomisest ja ettekandmisest, sest puht meeste-laulud pole meil põrmugi eepilisemad, vaid sama lüürilised meeolutsemised. Isegi viikingiaeg, meie kõige mehisem ja jõurikkam ajastu, kus me enam kui kunagi varem immutasime endasse läänemaist elurütmi ja kiirtempot, võitlushimu ja tegudetahet, kus me hindasime juba hetke ja teotesime oma rüüsteretkil nagu „väik ja pauk“, — isegi see ajastu pole pärandand meile niigipalju eepilist elementi mitte, et kajastada mõnd ajaloolist sündmust, kasvõi näit. Sigunagi hävitamist või Ölandi-retke, mil saarlased küll sõjalaule laulnuvat, kuid tõenäolisemalt mitte tegude-epikat, vaid just tunnete-lüürikat. Enesepete oleks oletada selle kunagise sangariluule hilisemat väljasuremist eesti ajaloolise aja oludes, nagu uskusin ka ise varemalt teiste sugestioonil. Ei, mida enam meie rahvalaulude hiiglarepertuaari jälgida ja imetelles näha, kui elujõulised on suutnud siiski püsida kõiksugu muistsed ja täitsa eluvõõraks kängund värsid ja motiivid, seda veendumumalt võib väita: kangelaseepikat pole eestlastel kunagi olnud. Kreutzwaldi „Kalevipoeg“ ei kajasta küll mitte eesti rahvalaulu põhilaadi ega ole sellelt seisukohalt eesti „rahvulik eepos“, vaid alles 19. sajandil oma haripunktile tõusnud kadaksaksliku elutunde ja mentaliteedi tüüpiline „suurteos“, isegi rajatud vanale germaani proosa-motiividest vundamendile.

Asjata on puuduva eepika aseainena hakatud kõnelema viimasel ajal nn. lüroepilisest elemendist eesti rahvalaulus (Looming 1936, lk. 783 jj.). Teatav õigustus selleks küll on, sest lüürika ja eepika piirid ei ole ju absoluutselt täpsad, vaid üleminekuasteimed on küllalt. Aga juba eesti rahvalaulude ehitusstruktuur ise, mille sisemiseks kandjaks on subjektiivne meeolutsemine ja improviseerimise vabadus, kuna väliseks võtteks on parallelismi väljaarendus kuni liialdava tardumuseeni, juba see stiililaadise *a priori* on ometi täielikus vastolus

eepilise luule struktuuriga, mille lähtekohaks on just objektiivne sündmuste dünaamika täpsalt viimisteldud sõnastuses, — sellist kunstimeelt eesti rahvalaulikul üldse pole olnud. Võtkem kas või tüüpiline näide: lüürikat on jatkund meie pulmades mitmeks päevaks kaasitada, eepikat aga ainult mõneks vahepalaks. Vormiliselt võidakse ju sellist laulutüüpi nagu näit. „Arg kosilane“ (Kutti-Loorits-Tampere, Valimik eesti rahvalaule lk. 40/1, nr. 90) kasvõi (lüro-) eepiliseks tembeldada, sisuliselt see on aga siiski võrdpiltide ja mõistukõnede lüürika ja klassiline näide meie passiivsest meeolutsemisest: noormees läheb (oma mõttekujutuses!) metsa kõndima, näeb neiusalka ja „jutustab“ siis otsekui reaalselt sündmust, ilma et ise küll midagi ära teeks oma alateadlike tungide rahuldamiseks:

Ei olnud julgust juurde minna,
südant ei sülle rabada.

Panin püssi püüdemaie,
tinanooli noppimaie —
püss ei püüdnud neidusida,
nool ei noppind noorikida.

Noormees läheb külanaiestega „aru pidama“ ja saab nendelt retsepti:

Neid pole püssil püüdmine,
tinanoolil noppimine —
neid on kullal kuulamine,
höbedal lunastamine.

Ning — säh sulle „eepika“! — sellega laul lõpebki. Terve laul ainult kirjeldab sisemiste erootiliste tungide inspireeritud situatsiooni ja skitseerib mõningaid soovikohaseid väljavaheteid, kuid ei hakkagi neid realiseerima, vaid lõpeb niisama tegudeta ja tulemusteta, ilma „julguseta juurde minna“ asja enda kallale. Nagu noormees, nõnda meeolutseb meie laulik-neiugi:

KUULUS KUHJALOOJA.

Küll minu püidsid püssisepad,
majastasid mattisepad,
tahid raudade tagujad.

Eit ei annud, taat ei pannud,
ega ma isegi läinud;
eit ei annud head lasta,
taat ei tarka tüterida,
et olin kullas kuhja looja,
sale saatude tegija,
armas haki istutaja,
kena kaare keeritaja.

Ma tegin soosse suured kuhjad,
arule saadud saledad.

Kuhjad paistsid Kundaasse,
hakkjalad Alutahaje,
nabrad Narvaje näikse.

Seda naerid Narva saksad,
imestid Hiiu isandad,
et olid nabrad naiste tehtud,
kuhjad tütarde kuotud,
hakid aine istutatud.

H II 10, 63 (52) — Kadrina, Hulja k. —
Eduard Langsepp (1889).

Ent egas meeleolutsev staatilisus ole ainult meie rahva-lauliku elutundeliseks ja kunstiliseks *credoks* — kogu meie rahva idamaiselt passiivset vastupanu, enesevalitsust ja tunnetaltusutust ei suuda küllalt imetella. Isegi oma liigutustes me püüame olla tagasihoidlikud ja võimalikult vähem liikuvad. Ammuks see oli, kui labajalavalsi tantsimise plastiliseks ideaaliks oli veel nõue, et kanamuna ei tohi tantsija pealaelt maha kukkuda! Tantsides jalgu pilduv poiss tundus kergats, keda noomiti: „Mis sa vehid, ega sa mõni venelane (resp. lätlane) ole!“ Ja vähegi väljakujunenud rahvateatrit pole meil ju üldse olemas, välja arvatud mõned üksikud pulma- ja mängustseenid, mõned üksikud töö- ja usukombed või hoopis saksapärane märdisanditamine. Teatraalseid kalduvusi meil nähtavasti paljut pole olnud — näidelda ja teeselda ei oska meie tegelinskid silamaani veel kuigi edukalt, palju paremini oskavad seda juba meie „euroopalise kultuuri“ posöörid ja simulantid suurtel Lääne eeskujudel. Eestlase pikameelsust ja endassesuletust iseloomustab üsna tabavalt laialt tuntud naljand: isa läheb pojaga hommikul metsa puid raiuma, näevad lauda taga lumel värsked jälgi, poeg ütleb: „On vist hundi jäljed“; nad raiuvad sõnalausumatult päev otsa puid, tulevad õhtul tagasi, alles siis võtab isa piibunosu suust ja vastab: „On vist jah hundijäljed“. Ja kui kodus peaks selguma, et hunt on viind ära lamba, siis selle kohta keegi ei ütlekski enam vist midagi...

Muidugi liialdab see pilkav naljand, aga salata ei saa, et ennast väljapuistav ekspressionism ei ole eesti vaimulaadile mitte ainult põrmugi omane ega sobiv, vaid pole meile isegi küllalt tajutav mitte, kas või näit. moodsas kunstis. Kui meie kuhugi äärmusesse võiksim

kuni liialduseni kalduda, siis mitte ekspressionismi, vaid ennem küll impressionismi — olgu see kunstides, olgu see avalikus elus: mida kõike me võtame endasse vastu, kuid endasse ka matame ja mida kõike me kannatame vaikides ja meeleolutsedes ära! Isegi sensatsiooni me ei jaksa veel sagedasti nautida, vaid nagu häbene-me ja pelgame seda, me meelsasti just summutame suure kõmu ja välised efektid. Sugugi ei saa ütelda, nagu oleks see alles viimaseaja „vaikiva seisukorra“ eritunnus, — vaikivas seisukorras olime harjund elama juba varemaltki põlvest põlve. Aga jah, eks õpeta ju idamaine filosoofia juba aastatuhandeid, et oleme tühised põrmukübemekesed lõpmatus laotuses ja et üks inimelu, see pole igaviku ees mitte kui midagi.

Milleks on vaja kõigest sellest kõnelda? — Selleks, et saaksime teadlikumaks, milline on olnud õieti meie esivanemate algsem elutunne ja mentaliteet. Mulle kui folkloristile, kes just eritleb meie rahvatraditsiooni Lääne ja Ida lademeid, on idamaine põhilade ja meie algsem side kauge Oriendiga järjest enam selgumas. Nüüd aga tehakse meid kangesti Lääne maailma lasteks hiidsest ajast peale ja otsitakse ühisooni meie ja näit. prantsuse või inglise vaimu vahel, veelgi enam, meid ülendatakse küll läänemaise, küll idamaise, küll kogu inimkonna kultuuri ürgseiks loojaiks ja algseiks kandjaiks. Kõige selle ägeneva poleemika puhul tahaksin omalpoolt ütelda, et rahva enda sajandite jooksul ladestund pärimuste põhjal me peaksime küll aina imetlema, kuidas me siiski oleme suutnud püsida nii palju, nii palju idamaised kõige läänemaise mõju kiuste läbi viimaseaja aastatuhandete, mida ma ei mõtlegi eitama hakata.

Aga mida sajandid pole suutnud teha, seda teevad nüüd ajaleht, kino, raadio ja eetilisel degenerereeruv haritlaskond mõne aastakümnega — purustavad meie endise mentaliteedi, murravad meie elutunde senise selgroo ja orjastavad meid ühekülgsele Lääne kultuuri hampelmanideks. Ma ei tea, kas saksa kuulus „Drang nach Osten“ isegi seitsmesaja aasta eest nii tugev võis olla kui praegune „Ostraum“- ja „Anschluss“-tung, millest meil ometi ei peeta sündsaks esialgu veel kõvemini kõneldagi. Kuid juba munk Teodorik oskas mässida meid võrku-

desse. Sest teiste aktiivsus ei lähe meie passiivsusele esialgu midagi korda ja meie pikaldane meel taipab teiste algatuste tagamõtet alles siis, kui teod juba tehtud ja haarang teiste poolt on teostatud.

Aga — meie jaoks ei ole siis ka veel hilja võtta end kokku ja asuda enesekaitsele, kui tugine me taas oma põhiolemuselle ja säilitame end passiivses vastupanus paremini ja püsivamalt kui aktiivses atakeerimises. *)

*) Autori kirjaviis muutmata. Toim.

Epigramme

TASALÜLITUS

h, seda küürutust ja külitust,
kui kohvikuin käib tasalülitus!
Kes jookseb eituseapostlitele järgi,
saab ponkse, esmaklassi tunnuspärgi,
kes vastu punnib — alanduse kuumi süsi.

On Ko-Ko, Vernerite teel lakkamatu rüsin,
võib esmakordselt Eestin näha nudiks põet karju
kord siia pugevat, kord sinna ninameeste varju!

ALGAJA

Noormeest nii kõhetu,
nägu siiski tal õhetab:
ehk kusagil teha saab ülevaadet,
kui kuulata hästi kohviku saadet,
et kuputatuid kuputada
ning upitatuid puputada!

MÕNE MEHE HÄDA

Nälgind kirjanikust-veljest
pole ammu teht meil juttu.
Monograafiaid teen kellest,
mille üle lööks veel luttu?

Kun on mehed, tuleb välja,
vaese Oksa-Liiva laadi?
Kaudu nende häda, nälja
võidaks doktori aukraadi!

MOODNE LUULE

Kõigest sest, mis kusagil kõngub,
nüüd destilleeritakse luulehõngu.
Valmib aastan seda hörksust ainustki gramm,
Olümposele tõuseb paraadlema samm.

UUE GENERATSIOONI SÜND

Professor vestis uljast muinasjuttu,
tark lektor andis magusamat luttu,
kui vaimseid ristilapsi albumkaante vahel
nad hoidsid kõrval eneste aupaiste trooni.
Nii järjest suurdus vastse generatsiooni
truu, kaitseingleiks kasvav tiivuliste ahel.

Kui lõpuks uhkeist mähkmeist koorus
see taevatunglev orasroosa noorus,
sel olid siiski üpris maised hambad
ning maa pääl ette projekteerit ju ausambad!

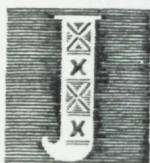

Fr. R. Faehlmann

Kaasaegne gravüür

Õpetatud Eesti Selts

1838 – 1938

Januari viimastel päevadel pühit-
ses meie vanim akadeemiline or-
ganisatsioon, Tartu ülikooli juu-
res asuv Õpetatud Eesti Selts,
oma sajandat aastapäeva. See oli
mitte ainult ühe vaikselt töö-
tava seltsi, vaid ka eesti teaduse suurjuubel,
millest olid ilmunud osa võtma peale Riigi-
hoidja ja Vabariigi Valitsuse esindajate kodu-
ja välismaa teaduslike organisatsioonide esi-
indajad. Soomest ja Saksamaalt, Lätist ja
Leedust, Rootsist, Norrast ja Poolast olid
ilmunud tuntud teadusmehed avaldama tun-
nustust eesti teadusele, selle arendajaile ja
kandjaile. See oli haruldane juhus ühe teadus-
liku organisatsiooni tegevuse taustal heita pilku
meie esiärkamisaja kultuurilisile taotlusile ja
meeleoludele, anda tunnustavat hinnangut selle
aja tegelasile, võtta sõna kõnes ja kirjas meie
rahvusvahelike teaduste arengu kohta ning
teha seda mitte ainult eesti rahva, vaid kogu
haritud maailma ees.

Kõigest sellest hoolimata on ÕES-i nimi ja
tegevus isegi meie kodumaal vähe tuntud. Esi-
mene kokkuvõtlik ülevaade seltsi tekkimisest ja
tegevusest, samuti seltsi tähtsusest üksikute
rahvuslike teaduste arendamisel avaldati esma-
kordselt nüüd 100-aastase juubeli puhul. Aga
ka seda ülevaadet ei saa veel ÕES-i ajalooks
pidada sellases mõttes ja ulatuses, nagu selts
seda vääriks. Esimestel aastatel polnud seltsil
veel õiget eestikeelset nimegi ja praegune nimi,
saksakeelse nime sõnasõnaline tõlge, võeti tar-
vitusele alles 60-ndail aastail, kuna seltsi vare-
matel väljaannetel esinevad kord „Marahva

kele ja kirja koggodus“, kord „Marahva siin-
dinu asju tundjate koggodus Tartun“! ¹⁾ Prae-
guse nime leiame 1863. a. „Perno Postimehes“²⁾,
kus ÕES-i 25-nda aastapäeva puhul ilmus
lühike ülevaade seltsi tegevusest ja taotlusist.
Selles kirjutuses teatab muuseum autor (arvata-
vasti keegi ÕES-i eesti soost liikmetest), et selts
kavatseb edaspidi rohkem välja anda rahvale
äratavat ja kasulikku kirjandust. „P. Posti-
mehe“ toimetus lisab sellele omalt poolt huvi-
tava märkuse: „Olge tuhhandeks terve lubba-
mist. Piddage sõnna ja olge julged: kuidas au-
värt „eesti selts“ Eesti rahva sekka hüüb, nenda
kostab heal rahva seast vastu. Tänno Jumma-
lale, keik ei magga, vaid mõnneidel on jubba
nattuke silmavalgust. Tännini ei teadnud surem
hulk sest middagi, et nisuggune meie nimme-
kandja selts meie maal jubba 25 aastat vannaks
sanud. Ehk seltsi villi hakkab eddespidi nattuke
maddalamaks kasvama, et allamad innimesed
ka võtma ullatavad.“ Kirjutuse lõpul avaldab
autor soovi, et seltsi astuks edaspidi rohkem
eesti soost isikuid, kes rahva elu ja tema soove
tunnevad ja seepärast pakkuda võivad seda,
mida rahvas vajab.

Nagu nimetatud kirjutusest nähtub, hakkas
avalik arvamine tundma huvi ÕES-i tegevuse
vastu. Veel rohkem, tal olid isegi oma soovid
ja nõudmised seltsi vastu, kes „eesti“ nime
kandis. Kas ja millisel määral tahtis ja suutis
selts neid täita?

ÕES-i 1839. a. põhikirja järgi oli seltsi üles-
andeks „edendada eesti rahva mineviku ja ole-
viku, tema keele ja kirjanduse, samuti tema
poolt asustatud maa tundmist“. Sellele lisab
1863. a. muudetud põhikiri ühe ülesande, ni-
melt: kaasa aidata rahva intellektuaalsele ja
moraalsele haridusele. Esimene ülesanne oli

¹⁾ Esimene 1843. a. ilmunud „Sipelga“ kaanel,
teine ÕES-i poolt toimetatud kalendris a. 1857.

²⁾ „Perno Postimees“ 1863 nr. 6.

puht teaduslik, akadeemiline, teine on juba pedagoogilise ja kultuurpoliitilise iseloomuga. Kui aga vaadelda seltsi tegevust, siis peab jõudma otsusele, et just esimesel ajajärgul (kuni 1863. aastani) hoolitsetes selts rohkem kui hilisematel aegadel rahva intellektuaalse ja moraalse taseme tõstmise eest. See oli sõltuv teataval määral nii seltsi liikmete koosseisust kui ka seal valitsevast meelsusest. Seltsi tegevliikmetest on möödunud sajandil ikka ainult 10–15 prots. olnud eestlased. Kuid ülejäänud liikmeid muulased pole mitte kõik ja igal ajal ühtlaselt suhtunud eesti rahvale. Kui ÕES-i liikmed end algusest saadik armastasid nimetada estofiilideks, siis peab nende tegevust vaadeldes tunnustama, et seda eestisõbralikkust oli just vanematel aegadel ka kõige rohkem.

Rahvalähedust ja rahvuslikkust ÕES-is arendasid peamiselt eesti soost seltsi liikmed ühes neile lähedal seisvate estofiilidega nagu prof. H. v. Hueck, insp. H. Neus, dr. G. Schultz jt. Aastapäevadel seltsi presidentide peetud traditsioonilistes kõnedes tundus sagedasti mitte ainult sooja huvi, vaid ka armastust eesti rahva vastu. Küsimus, mida peab taotlema ÕES eesti rahva mineviku ja oleviku tundmaõppimisega, kerkis nähtavasti juba seltsi esimesil tegevusaastail. Huvitavaid põhimõtteid seisukohti selles asjas esitab seltsi president G. M. Santo oma 18. jaan. 1852. a. peetud kõnes³⁾. Ta vaidleb vastu mõnelt poolt kuuldavale tulnud etteheitele, nagu hoolitseks selts liiga vähe eesti rahva haridusliku taseme tõstmise eest, väites, et ÕES teadusliku organisatsioonina ei taotle mingisuguseid praktilisi eesmärke (NB! see oli enne põhikirja täiendamist 1863. a.). Samuti tõrjub ta tagasi väite, nagu koosneks eesti rahvas ainult talupoegadest, kellel mingisugust oma kultuuri polegi, tähendades, et eestlastel on kõigepealt oma keel, oma erinevad kombed, maailmavaade, rahvalaulud ja rahvariided, mis kõik väärivad tähelepanu ja uurimist. Ta võrdleb eesti rahvast puuga, mis on jäänud teiste tugevamate ja suuremate puude varju. Selle tõttu on tema kasv seisma jäänud, aga botaaniku huvi pälvib seesugune puu siiski. Nii teeb ka ÕES endale ülesandeks otsida eesti rahva mineviku jälgi olevikust enne, kui need jäljed lõplikult kaovad. Ta on küll arvamisel, et eestlane saab oma talupoja-seisusest lahkuda

ja osa saada kõrgema kultuuri hüvedest, loobudes oma rahvusest, kõigepealt oma keelest, kuid sellele vaatamata peab tema tarvilikuks välja arendada eesti keelt selleks, et rahvale teha kättesaadavaks igasuguseid kasulikke teadmisi rahvapärase kirjanduse levitamise kaudu ja sellega kindlustada teda oma rahvuslikus olemises.

Suhtumises eesti rahva olevikule ja tulevikule püüdis Santo esindada teatavat kuldset keskteed. Palju optimistlikumalt vaatas sellele dr. G. Schultz-Bertram. „Kalevipoja“ esimese trüki eessõnas loeme missugusesse vaimustusse ta sattus meie rahvuseepose valmimise puhul. Ta kuulutas lugulaulule suurt tulevikku ja suurt lähtsust eesti rahva edaspidises arenemiskäigus. Ta lausus: „Mõtlege, milline tõstev mõju peaks olema ärganud teadvusel rahvasse tema ajaloolisest olemisest ja suuruselt! Kas ei oleks temaga lugu mitte nagu kerjusega, kellele äkki üteldakse: Sa oled kuningapoeg... Meil aga kui selle rahva vaimse uuestisünni edendajail, meil filestoonidel on see torso, mis tükeldatuna ja hilisemaist lisandest moonutatuna maa kaugemais kolkais ootab tunnustust; see kaugeis orgudes ja sügavais metsis kustuv laul peab väärilisel viisil juhutama inimvaimu säravate toodete ridadesse. Seeläbi oleks ehk võimalik rahvast teha teadlikuks, temale sisen-dada enesetunnet ja, talle tagasi andes tema suure mineviku päranduse, teda ära pöörata ta viletsast püüdest välja areneda kopeeritud ehardtõuks“. Need muljed, mis dr. Schultz oli saanud eesti rahva minevikust ÕES-is tegelemise ajal ja milledele ta rajas oma vaated tema tulevikule, ei haihtunud ka siis, kui ta elas Peterburis. 1869. a. detsembris kirjutas ta oma emale Saebelman-Kunileidi lauluga „Mu isamaa“ tutvumise puhul: „Kõik andmed räägivad selle poolt, et eestlased on arenemisvõimeline rahvas... Kui asi nii edasi läheb ja rahvas sellases progressioonis edeneb, siis ei pea mina võimatuks, et 50 aasta pärast professorid Tartu ülikoolis on täidetud eestlastega⁴⁾. Milline prohvetlik ennustus ÕES-is tegelnud sakslase poolt!

³⁾ Avaldatud „Inlandis“ 1853, nr. 2, 3.

⁴⁾ Briefe eines baltischen Idealisten an seine Mutter, lk. 227.

Rahvale lähenemise ja selle eest hoolitsemise vahendiks pidi olema eestikeelse kirjanduse soetamine ja levitamine. Juba esimesel tegevusaastal otsustati koostada täielik eesti-saksa sõnaraamat, asutada eestikeelsete raamatute laod Tartu, Tallinna, Võrru ja Pärnu, hakata välja andma eestikeelset kalendrit (ilmus alates a. 1840) ja populaarset kirjandust (ilmus Kreutzwaldi „Viina katk“). Järgmisel aastal lisati sellele veel eestikeelsete raamatute nimestik („kirja kuulutaja“) ja valmistati ette lugemiku tekst ning rahvariiete joonised (kunstnik Maydelli poolt). Eestikeelsete kalendrite lisad sisaldasid igasuguseid jutte ja praktilise üldharidusliku sisuga artikleid rahvale. Nende autoriks ja toimetajaks oli pikemat aega G. Blumberg.

Rahva haridusliku ja majandusliku taseme tõstmiseks kavatses ÕES kirikuõpetajate ja eesti soost liikmete ettepanekul hakata välja andma juba a. 1845 põllumajanduslikku ajakirja, umbes O. W. Masingi „Marahva näddalalehe“ eeskujul⁵⁾. See kavatus jäi teostamata arvatavasti aineliste raskuste tõttu. Umbes 20 aastat hiljem kerkis see mõte uuesti esile. A. 1867 otsustas peakoosolek hakata välja andma populaarteaduslikku ajakirja „Eesti Koit“. Koostati isegi ajakirja üksikasjalik kava. Toimetajaks taheti kutsuda dr. Kreutzwald. Tema keeldumise puhul nõustus J. Hurt hakama toimetajaks. Sel korral ei saadud aga trükiasjade peavalitsuselt luba ajakirja väljaandmiseks.

Teatav pööre ÕES-i tegevuse suunas ja üldises meelsuses annab end tunda 60-ndail aastail. Selle algus kajastub õige ilmekalt seltsi presidendi prof. Schirreni kõnes, mis tema pidas seltsi 25-nda aastapäeva puhul ja milles tema annab oma hinnangu seltsi asutajatele ja seniseile tegelasile. Ta ütleb: „Kui meie selts esmakordselt kokku tuli, olid vanad mehed nooremad kui praegu noored on. Nad olid tervemad ja värskemad, nad oskasid kinni haarata kõige lähemast, nad asusid armastusega oma töö juure. Nad olid rikkad lootusest ja — ütlemise seda julgesti — vahest ka illusioonidest.

⁵⁾ Verhandlungen, II, H. I., lk. 88.

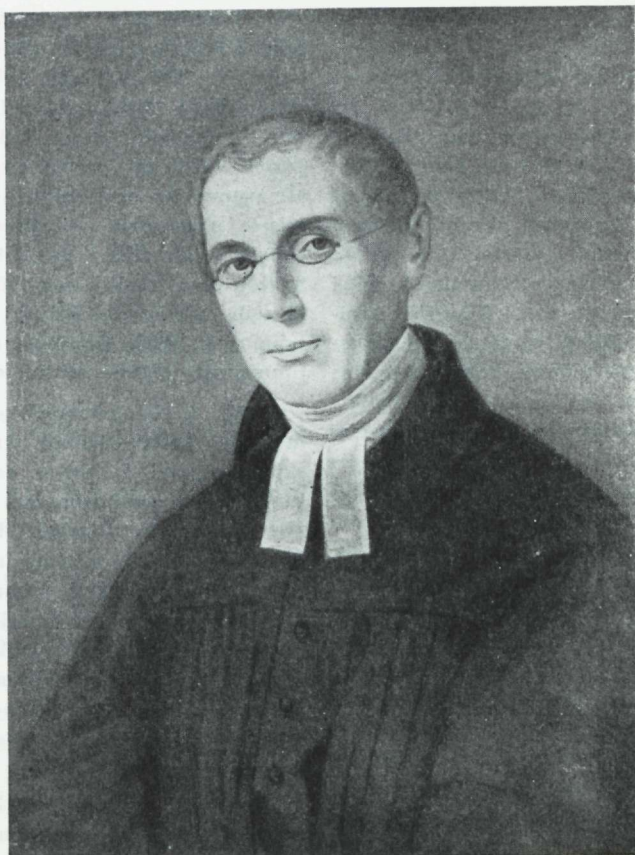
⁶⁾ Dr. A. Loorits — Koskinens Briefwechsel mit seinen estn. Freunden, ÕSS-i aastaraamat 1934.

⁷⁾ Samas, lk. 44. Kuna kiri on eestikeelne, on säilitatud autori kirjaväis.

Aeg oli teine ja kui meie seda võrdleme oma arvustavalt häälestatud olevikuga — kogu aja suund oli naiivne. Kui aeg oleks teine olnud, nad poleks seda saavutanud, millele nad nüüd uhked võivad olla.“ Kui vanema põlve tegelased unistasid eesti rahva taassünnist, siis Schirren ja tema pooldajad nägid kartusega, et sellele regeneratsioonile järgnevad igasugused ühiskondlikud pretensioonid. „Oleviku sündmused hoiatavad meid, et meie mineviku emblustes ei jätaks tähele panemata tuleviku hüüded.“ Selts ei pea mitte ainult rahvalt õppima, vaid ka teda õpetama. Kui seni pearõhku pandi mineviku tundmaõppimisele, siis peab edaspidi peamiselt rahva tuleviku silmas pidama. Seda hoolitsemist eesti rahva tuleviku eest alustati kavatsusega välja anda saksa keele grammatika ja lugemik eestlastele. Schirren ütleb küll, et seltsil ei peaks kõige vähematki kavatsust olema eestlasi germaniseerima hakata, kuid seoses tema mõtteavaldustega ja põhikirja täiendamiselega tundub 60-ndail aastail mingisuguse uue suuna andmise tung seltsi tegevusele. Endine romantika hakkab kaduma, ühes sellega kaob ka see loov vaim, mis oli tiivustanud seltsi tegelasi esimese 25 aasta kestel. Sellest ajast jäi ÕES rahvast ja tema elust eemale. Ta sulgub vähehaaval ikka enam oma akadeemilisse tõe ja nii mõnedki tema endistest tegevusaladest siirduvad 70-ndail aastail „Eesti Kirjameeste Seltsi“ kätte.

Vanades veteraanides tekitas pööre ÕES-i vaimus ja tegevuses pahameelt ja pettumust. Dr. Kreutzwald kirjutab prof. Yrjö Koskisele 23. augustil 1866. a.⁶⁾:

„Oma praeguse seisundi põhjal võiks ÕES end väga mitme rahvuse järgi nimetada, nagu ta endale on juhuslikult „eesti“ nime valinud. Temal on oma sünnitunnist alates väga vähe huvi olnud eesti rahva vastu, sellele vaatamata et temas tegutsesid isikud, kellel oli eestluse vastu soe süda rinnas — nagu Faehlmann, Jürgenson ja tubli Hueck.“ Ja 12. sept. 1866 kirjutab J. W. Jannsen samale soomlasele: „ÕES seisis kaua rahvast kaugel, nenda et suurem hulk temma nimmegi ei tunnud. Viimse aastade sees on küll natuke ellavamalt rahva pole pöördud, agga national egga populär ei olle ta ammo veel mitte; sest temmal on küll Eestiniime, agga Saksameel⁷⁾.

Õpetatud Eesti Seltsi esimene president Tartu Maarja
koguduse õpetaja

Karl H. K. Gehewe
(1796—1856)

Kunstnik H. E. Hartmann'i (1817—1880) maaling.

Mida rohkem sajandi lõpu poole, seda enam näib ÕES-i huvi nihkuvat balti ajaloole ja arheoloogiale; eesti keel, kirjandus ja rahvaluule, millele seltsi esimestel aastatel kõige enam tähelepanu pühendati, jäävad tagaplaanile. 20. sajandi algul, eriti pärast Eesti Kirjanduse Seltsi ja Eesti Rahva Muuseumi asutamist, koondub eesti haritlaskond, kelle aktiivsem osa seni oli õige elavalt osa võtnud ÕES-i tegevusest, uutesse organisatsioonidesse. Seda konstateerib ka ÕES-i sekretär E. Frey oma 1911. a. aastaaruandes.⁸⁾ Pööre tuleb alles Eesti iseseisvuse ajal, eriti 1930. aastal, kui eesti keel

võeti asjaajamise keeleks ja juhatusse valiti ainult eestlased.

Sellele vaatamata, et ÕES-i ei saanud möödunud sajandil ei rahvapäraseks ega ka rahvuslikuks organisatsiooniks nimetada, tuleb kõrgelt hinnata tema tööd eesti teaduse põhjendamise ja arendamise alal. Samal ajal, kui Tartu ülikool oli eeskätt õppeasutus ja teaduslik uurimistöö seal kandis rahvusvahelist iseloomu, sai ÕES selleks keskuseks, kus pandi alus ja arendati 100 aasta kestel neid teadusi, mis

⁸⁾ Sitzungsberichte 1912, lk. 107.

puutusid eesti rahvasse ja tema poolt asustatud maasse.

Esimeseks huvi- ja harrastusalaks ÕES-is oli rahvaluule ja eesti keel⁹⁾. Need on alad, milledele on pühendanud oma tegevuse juba ÕES-i eelkäijad — J. W. Luce poolt 1817. a. asutatud „Kuressaare Eesti Selts“ ja pärast selle eeskujul ellu kutsutud „Eesti Õpetatud Selts Tartus“ (tegutsenud aastatel 1819—1824). Need on alad, mis kõigepealt huvitasid seltsi asutajaid, eriti tema eesti soost liikmeid. Avaldatud teadmised ja mõtted nendel aladel langesid väga vastuvõtlikule pinnale, mida soodustas koosolekute pidamise intiimne viis seltsiliikmete erakorterites. Sellases miljöös loodi meeolu ja ergutati üksikeid. Ning seeme kandis selle tõttu haruldast vilja. Siin saavutas ÕES kogu oma tegevuse tähtsaima tulemuse: tema rüpes, tema poolt loodud meeolus, tema liikmete ergutusel ja kaasabil valmis „Kalevipoja“ lugulaul. Selle eepose väljaandmine eesti ja saksa keeles (tõlgitud seltsi liikmete C. Reinthali ja dr. Schultz-Bertrami poolt) seltsi toimetiste IV ja V köites (a. 1857—61) on tema suurimaid üritusi 100-aastase tegevuse kestel. Rahvaluule kogumise ja uurimise alal tegutsesid siin mitte ainult meie folkloristika kuulsaimad mehed nagu Fr. R. Faehlmann, Fr. R. Kreutzwald, J. Hurt, M. Weske, O. Kallas jt., vaid ka terve rida muulasi nagu G. Blumberg (Kreutzwaldi väimees), J. S. Boubbrig, C. Reinthal jt. ÕES-i kogudest on alguse saanud meie kuulsad rahvaluule kogud (ka A. F. Knüpfer'i ja J. H. Rosenplänter'i käsikirjad soetati sinna), mis nüüd kõik on koondatud Eesti Rahvaluule Arhiivi.

Rahvaluule kõrval pühendati esimesil aastail palju tähelepanu eesti keele nii leksikaalsele kui ka grammatilisele küljele. Peeti kohe tarvilikuks hakata koostama eesti sõnaraamatut. Juba a. 1839 töötas D. H. Jürgenson välja vastava kava ja avaldas selle „Inlandis“. Kriitilis-leksikaalne teos pidi kandma pealkirja „Thesaurus linguae Estonicae“. Seltsi liikmed-kirikuõpetajad, keda peeti tol ajal parimaiks eesti keele tundjaks, jagasid omavahel materjali kogumise üksikute tähtede järgi. A. 1845 pidas Faehlmann kogutud materjali põhjal referaadi eesti keele tüvisõnadest. A. 1851 teatas õp. Ackermann, et tema on asu-

nud sõnaraamatu koostamisele ja jõudnud juba s-täheni, aluseks võttes Hupeli sõnaraamatu. A. 1855 suri aga Ackermann ja asi jäi seisma kuni 1859. aastani, kui kutsuti ellu eriline komisjon tema töö läbivaatamiseks (Kreutzwaldi ja Ahrensi osavõtul). Samal ajal oli asunud ka eesti-saksa sõnaraamatu koostamisele akadeemik F. Wiedemann, kes palus endale saata ÕES-i poolt kogutud materjalid. Sellest ajast läkski kogu töö Wiedemanni kätte ja selle tulemusena ilmuski tema kuulus sõnaraamat a. 1869. Eessõnas avaldab ta tänu ja tunnustust ÕES-ile tehtud eeltööde eest.

Eesti keele grammatika, õigekirjutuse ja murrete kallal töötati vahetpidamata kuni sajandi lõpuni. L. Meyer, germaani ja võrdleva keeleteaduse professor, kes oma 30-nest aastapäevakõnest (ta oli seltsi esimeheks a. 1869—99) pühendas 16 eesti rahvale ja tema keelele, ütles seltsi 50 a. juubeli puhul a. 1888: „Eesti keel on ikka olnud meie eriliseks huviobjektiks. Ta pole mitte ainult jõuliselt eluküllane ja uurijale kättesaadav oma murdelises mitmekeesisuses, millele võib läheneda otse elus, vaid nüüd on isegi võimalik jälgida tema arenemist pooleteise sajandi kestel.“

Kui möödunud sajandi lõpupoole huvi eesti keele ja rahvaluule vastu hakkas nihkuma tagaplaanile (sel alal töötasid peamiselt eesti soost liikmed nagu Weske, Hermann, Hurt, Lipp, Reiman, muulasist N. Anderson, F. Amelung, L. Meyer, L. Schroeder), muutusid ÕES-i peamiseks huvialadeks muinas-aedus ja ajalugu. Juba esimesel tegevusaastal hakati koguma muinasesemeid, kuid alguse arheoloogilistele kaevamistele ja süstemaatilistele uuringuile panid professorid C. Grewingk ja R. Hausmann. Esimeselt sai äratust ka seltsi kirjavahetaja-liige J. Jung, kes esimesena hakkas antikvaarilis-topograafiliselt läbi uurima eesti rahvuslikku ala. A. 1896 võis ÕES juba suure eduga esineda Riias korraldatud arheoloogide kongressil nii oma kogudega kui ka referentidega. Näituse kataloogi sissejuhatuses andis R. Hausmann kokkuvõtliku ülevaate Ida-

⁹⁾ Kuna üksikasjalikumaid andmeid leidub juubeli puhul avaldatud tegevuse-ülevaates, on siin mainitud ainult vanimate aegade tähtsaimad harrastusalad ja üritused.

baltikumi arheoloogiast, mis võis saada sellest ajast lähtekohaks edaspidiseile uuringuile.

Kuigi ÕES-is tegeldi enam balti kui eesti rahva ajalooa, on siin nii mõndagi väärtuslikku ja põhjapanevat üritatud. Väga rohkearvuliste ja mitmekesiste uuringute kõrval, mis on avaldatud seltsi väljaannetes, tuleks mainida ühte teost, mis küll pole seltsi enda poolt, kuid siiski tema mõjuval kaasabil välja antud: see on E. Winkelmanni süstemaatiline ajalooallikate nimestik „Bibliotheca Livoniae Historica“. C. Schirren, H. Bruiningk ja R. Hausmann juhtisid korduvalt tähelepanu igasugustele ajalooallikatele nagu ürikud, kirikuraamatud ja mõisade kirjakodud, soovitasid asuda nende registreerimisele ja regestide valmistamisele.

Kui numismaatika on olnud algusest saadik ÕES-i huvialaks, siis etnograafia alal hakati pöörama tõsisemat tähelepanu alles sajandi lõpul. Prof. L. v. Schroeder tegi a. 1894 ettepaneku asutada seltsi muuseumi juure etnograafilise osakond (asja korraldamine jäeti O. Kalda hooleks), selleks et esineda vastava koguga Riias arheoloogide kongressil. Juhuslikult on etnograafilisi esemeid kogutud juba varemgi, kuid kindla ülesande tegutsemiseks sel alal sai Kr. Raud käesoleva sajandi algul. Esitades oma töö tulemused seltsile, pidas ta vaimustatud kõne (5. okt. 1905) eesti rahvakunsti väärtusest ja selle kogumise tähtsusest, rõhutades süstemaatilise kogumise vajadust kihelkondade kaupa. Täiendavaid andmeid ja seletusi etnograafilise vanavara kogumise kohta esitas Kr. Raud mõni aasta hiljem (7. mail 1908). Eesti Rahva Muuseumi asutamisega koondus tegevus etnograafia alal sinna. Samuti anti muuseumile üle ÕES-i etnograafilised kogud.

Vaevalt on ükski teine ala seltsi liikmeid, eriti esimesil aastakümneil, huvitanud enam kui vanavara kogumine. Iga koosolek algas teadaandega, missuguseid esemeid on vahepeal juure soetatud, kas ostu, kinkimise või mõnel muul teel. Erilise hoolega koguti münte. Juba esimese tegevusaasta lõpul oli seltsil 562 münti ja 12 teist eset, a. 1853 münte 2472, muinasesemeid 441, ürikuid 149, maakaarte, jooniseid ja teisi graafilisi töid 123. Nendest kogudest on kujunenud esimene suurem arheoloogiline, numismaatiline ja etnograafiline kogu, mis ühendati

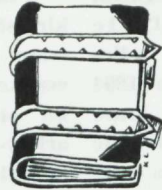
pärast ülikooli kodumaiste Muinasvarade keskmuseumiga. See muuseum asutati omalajal ülikooli juure prof. Fr. Kruse algatusel, kes tahtis oma kogudele leida püsiva asukoha (pärast a. 1842 avaldatud „Necrolivonica“ ilmutist). Sealjuures tegi Kruse tingimuseks, et tema kogud jääksid kodumaale ja keskmuseumi võimaliku likvideerimise korral antaks üle ÕES-ile. Kui pärast Kruse surma keskmuseumi juhatajaks sai prof. Tobien ja hiljem ka ÕES-i presidendiks, ühendati mõlemad muuseumid. Praegu kuuluvad ÕES-i vanavara kogudesse umb. 60 000 münti, moodustades üleriikliku keskse mündikabineti ja umbes 10 000 muinasteaduslikku eset, mis on deponeeritud ülikooli Arheoloogia Kabinetti.

Peale vanavarakogude on ÕES-il suur käsi-kirjastik, ürikutekogu ja raamatukogu. Viimasesse taheti esimeses järjekorras koondada eestikeelseid ja kodumaase puutuvaid trükiseid, nii et see kogu pidi omandama rahvusliku arhiiv-raamatukogu ilme. Harilikult anti seltsi koosolekul üks kord aastas ülevaade aasta kestel ilmunud eestikeelsete raamatute kohta. Vahel avaldati aastaraamatus eelmisel aastal ilmunud eestikeelsete raamatute üldnimestik (näit. a. 1900 kohta koostatud stud. med. A. Lüüsi poolt). Kuna selts on väljaannete vahetuses väga mitmesuguste teaduslike asutuste ja organisatsioonidega, on raamatukogu täienenud raamatutega väga mitmekesistel aladel ning selle tõttu kaotanud oma esialgse iseloomu. Praegu sisaldab ÕES-i raamatukogu umbes 25 000 köidet, millest Estica osa on üle antud Tartu ülikooli raamatukogule.

Selleks, et ülevaadet saada ÕES-i tegevusest, oleks kõigepealt vaja süveneda tema publikatsioonidesse, kuhu kuuluvad: Aastaraamatud (Sitzungsberichte, alates a. 1861), Toimetised (Verhandlungen, aastast 1840), Kirjad (Schriften, a. 1863), Eritoimetised (a. 1931) ja „Eesti filoloogia ja ajaloo aastaülevaade“. Lehitsedes seda üle 100-köitelise kogu, kerkib silme ette see aukartust äratav hiiglatöö, mis on ÕES-is tehtud akadeemilisele tööle omases vaikusel ja tagasihoidlikkuses. Sealjuures võib veenduda, kui võrd on selts üksikisikuist koosneva organisatsioonina ergutavalt ja kaasakiskuvalt mõjunud oma liikmeile. Mõtted pandi liikuma, kavatsused leidsid teostamist. Kuigi seltsi tege-

vuses võib märgata kord tõusu, kord mõõna, samuti vaheldust huvialade domineerimises, peab üldiselt nentima töö ulatuse kasvamist. Eriti hoogsaks on muutunud ÕES-i tegevus viimase 8 aasta kestel, kui juhatas on olnud meie noorema põlve teadusmeeste käes. Käies

oma asutajate ja omaaegsete ideelite juhtide jälgedes on ÕES hakanud etendama meie rahvuslikkude humanitaar-teaduste akadeemia osa. Arvatavasti annab äsja peetud 100 aasta juubel tema edaspidisele tegevusele uut jõudu ja veel suuremat hoogu.

Eesti Vabariigi sünniahtid

1917–1918

Käesoleval aastal, enne Eesti Vabariigi 20. aastapäeva, ilmus H. Kruus'i ja J. Ots'a toimetusel ja „Akadeemia“ kirjastusel koguteos „Vabaduse tulekul“ I. „Saateks“ sellele kirjutab toimetus muuseas: „Eesti Maanõukogu eriti tähtsa 1917. a. 15./28. novembri otsuste tähistamiseks kavatsatud käesolev koguteos tahab esitada mõningaid hindavaid kirjutisi ja mälestisi, mis vastavate autorite vabade mõtteavaldustena, ilma et toimetus siiski kõigi seisukohtadega saaks ühineda, aitavad elustada käsitledavat ajastut ja selle tundmaõppimist omajagu edasi viia.“ Kooskõlas selle sooviga ongi koguteose tiitel-lehele märgitud „Eesti Maanõukogu 1917. aasta 15./28. nov. otsuse tähistamiseks.“ Mainitud koguteos tahab seega nii teaduslike artiklitega kui ka memuaaridega hinnata 15. (28.) nov. 1917. aasta Eesti Maanõukogu Otsust kui üht Eesti Vabariigi sünniakti ja sellasena on tema ilmumine tervitatav nähe.

„Hindavaist kirjutustest“, nagu toimetus ise neid nimetab, leidub selles koguteoses Ants Piip'ilt artikkel „Maanõukogu 1917. a.“ ja A.-T. Kliimannilt artikkel „28. november“. Mälestusi kirjutavad: J. Tõnisson „Autonoomiast — iseseisvusele“, N. Maim „Eestimaa avaliku korra muutmise aktid Vene siseministeeriumi peavalitsuses 1916. ja 1917. a.“, H. Kruus „Eesti Maanõukogu saadikuna Moskva riiklikul nõupidamisel“, J. Kukk „Mõningaid andmeid Eesti Liidust kui esimesest Eesti rahvaesindusest“, A. Hellat „Tallinna Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu ja Maanõukogu“, K. Saral „Mälestusi Maanõukogu 15./28. novembri koos-

olekust“, O. Kallas „Enamlaste vangistuses“ ja K. A. Hindrey „Esimene eesti paraad Tartus“. Kesksema osa neist hindavaist kirjutustest ja mälestustest omab A.-T. Kliimanni artikkel, mitte ainult selle poolest, et see üksi võtab oma alla kolmandiku tervest koguteosest, vaid ka seetõttu, et see annab teadusliku analüüsi Maanõukogu 15. (28.) novembril 1917. a. Otsusest, olles seega mainitud koguteose tuumaks.

On varemgi ilmunud kirjutusi ja teaduslikke käsitusi Eesti Vabariigi 15. (28.) novembril ja 24. veebruari sünniahtide kohta, kusjuures juristide keskel on kujunenud kaks voolu. Üks vool, keda A.-T. Kliimann nimetab vana koolkonna juristideks, loeb Eesti Vabariigi sünniahtiks 24. veebruari Manifesti, teine vool, kelle peamiseks esindajaks on A.-T. Kliimann, — Maanõukogu 15. (28.) novembri Otsust. Koguteos „Vabaduse tulekul“ eesotsas Kliimanni artikliga ongi mõeldud seega 15. (28.) novembri Maanõukogu Otsuse osatähtsuse eriliseks väljatõstmiseks Eesti uuemas õigusajaloos ja vastavalt sellele 24. veebruari Manifesti, mida meil ametlikult loetakse iseseisvuspäeva pühitsemisega 24. veebruaril Vabariigi sünniahtiks, õigusajaloolise osatähtsuse miinimumini viimiseks. Ent teaduslik käsitus peab vaatlema mõlemaid akte objektiivselt, vastavalt nende olemusele ja sellele tähtsusele, mis neil õigusajaloolisel vaatlemisel oli Eesti riigi rajamisel.

Kliimanni artikkel oma väliselt vormilt meenutab õigusajaloolist uurimust, sest ta käsitleb algul 15. (28.) novembri eelolustikku, vaatleb ja analüüsib selle järel 15. (28.) novembri Otsust ennast ja lõpuks käsitleb sellele järgnevat olustikku õiguskontinuiteedi seisukohalt. Kuid vaa-

tamata sellele on Kliimanni käsitus siiski puhtal kujul õigusdogmaatiline, või, Kliimanni terminoloogiat tarvitades, on ta oma artikli kirjutanud „avalikõiguslasena“. Seda ei kummuta ka siin-seal artiklis esinevad väljendid nagu „eesti õigusloo lähtekohast vaadatuna“, „kui 28. novembril oleks juristilt päritud, kuidas ta kvalifitseerib Otsust kõrgeimast võimust, pidanuks ta võtma aega vastamiseks ning ootama õigusliku järeloostiku selgumist“, „ka ajaloolasele oleks Eesti vaatekohast erakordselt ohtlik tunnustada“, jne.

Ei maksa aga peatuda sellaste Kliimanni kirjutuses esinevate pisiasjade juures, mis siiski ka teaduslikus artiklis ei tohi lubatavad olla, nagu Ed. Laamani kapitaalase ajaloolise uurimuse „Eesti iseseisvuse sünd“ nimetamine memuaarkirjanduseks, Maanõukogu ja Maanõukogu Vanematekogu protokollide osundamine ilma tähendamata, kas on kasutatud Riigikogu juhataste poolt 1935. a. väljaantud trükitud kogu või originaalprotokolle, daatumite tarvitamine gregooriuse kalendri järgi, milliseid tollal tarvitati veel juulise oma järgi, ilma vana kalendri daatumit osundamata, mis eriti lubamatu on näit. 1. nov. „Päevalehe“ osundamise puhul — 1. nov. „Päevalehes“ nimetatud teksti üldse ei leidu, vaid see on hoopis 19. okt. „Päevalehes“ — jne. Vaadeldgem aga ligemalt Kliimanni artikli sisulisi väiteid.

Olles käsitlenud eelolustikku, kirjeldanud 15. (28.) novembri Otsuse saamiskäiku, analüüsib Kliimann viimast ennast järgmiselt. See polevat õigusteoreetiliselt ei otsus ega resolutsioon, vaid konstitutsiooniline ehk põhiseaduslik akt, mis siiski sättivat korporatiivse ühiku siseelu üksnes provisoorselt ja olevat seetõttu eelkonstitutsioon. „Et korporatiivne ühik, kes teotseb omaenda põhiseadusliku akti alusel, on riik, siis ka Eestimaa, teotsetes edaspidi säärased akti alusel, esines selle akti andmise momentist arvates omaette riigina.“ Maanõukogu otsus olevat konstitueerunud 1) maa kõrgeimast võimu teostavad organid, s. o. riigilorganid, 2) sättinud kõrgemate organite võimuvahekorra ja 3) määranud kõrgeima võimu teostamise alused. „Nii evib Otsus kõrgeimast võimust kui esialgne põhiseaduslik akt säärast normatiivset sisu, millist evivad tavaliselt kõik sel-

lased eelkonstitutsioonid. Ta tegeleb sellase õigusliku probleemistikuga, mida on kutsutud lahendama iga säärane riigipõhikorda käsitlev akt. Temas eneses on ka selgesõnaliselt deklareeritud, et selle kaudu loodav olustik peab kehtima vaid ajutiselt ja nimelt seni, kuni kokku astub riigipõhikorda lõplikult määrav Asutav Kogu.“

28. novembri eelkonstitutsioon korraldanud Eesti riiki provisoorselt, nn. seadusandlusriigi tüüpi eeskujul või täpsema termini järgi 28. november korraldanud Eesti riigi parlamentliku vabariigi põhimõttel. Maanõukogu peale seadusandlus-funktsiooni võinud arutada, otsustada, korraldada ja lahendada igasuguseid küsimusi, muuseas teostada ka haldusfunktsiooni valdkonda kuuluvaid asju. Maanõukogu olevat olnud Eesti kõrgeimaks esinduskojaks ning määrustavaks, korraldavaks ja otsustavaks organiks. Peamiselt haldusfunktsiooni teostajana olnud teiseks kõrgemaks riigiorganiks Maavalitsus, mis fungeerinud samuti kolleegiumina. Vahekord tema ja Maanõukogu vahel olnud korraldatud subordinatsiooni printsiibil, sest ta allunud viimasele, tema toimetatud aktid olnud madalama jõuga ja Maanõukogu võinud kõike seda teha, mis Maavalitsuski.

„Selline 28. novembri käsitus tekitab arusaamatusi vaid siis, kui selle päeva juriidiline probleemistik püstitatakse ebaajalooliselt ning asutakse selle analüüsimisele puhtabstraktselt lähtekohast. Olgu rõhutatud, et 28. novembrit ei või välja rebida ja abstraherida tollasest üldpoliitilisest eelolustikust, millest tema taotlused välja kasvasid. Samuti ei või seda päeva lahti kiskuda lähemast juriidilisest järeloostikust. 28. novembri suhtes tekkida võivad arusaamatused hajuvad, kui talle läheneda juristi-ajaloolase pilgu ja taibuga. Selliselt vaateleja aga mõistab selle päeva tähtsust tollaste ja pärastiste poliitiliste sündmuste üldkonstellatsioon. Nagu ei saa 28. novembrit mõista ilma eelolustiku tundmiseta, nõnda ei suudeta seda õieti analüüsida ilma järeloostiku käsitluseta.“ Nii kirjutab prof. Kliimann.

Ometi on sellane kujutus võimalik ainult puhtabstraktselt lähtekohast väljudes. Kuid

vaatamata puhtabstraktsele käsitlusele, milline on prof. Kliimanni artikkel, vaatamata tema vastupidisele väitele, on tema seisukohad siiski üldiselt õiged. Õigusajaloolise vaatlusviisiga küsimusele lähenedes on selles vajalik teha ometi mõned korrektiivid.

15. (28.) novembri Otsuse hindamisel õigusajaloolisest seisukohast on vajalik silmas pida õiguslikult tähtsaid fakte, mis eelnesid sellele Otsusele, aga ka neid, mis sellele järgnesid. Sellest vajadusest on aru saanud ka prof. Kliimann ja sellepärast ta kirjeldabki oma artiklis 15. (28.) novembri eelolustikku ja järelolustikku. Kuid ta ei ole siiski osanud tähele panna kõiki õiguslikult olulisi fakte. Esitame neid õigusajaloolisest seisukohast vaadelduna.

Vene revolutsioon andis võimaluse ellu kutsuda Eesti autonoomset omavalitsust tema kõrgema organiga, Maanõukoguga, eesotsas. Kuid Vene revolutsioon tõi enesega kaasa ka teise nähtuse, nimelt riikliku võimu nõrgenemise ja osalise desorganiseerumise. Selle nõrgenemise ja osalise desorganiseerumise tulemuseks oli, et legaalsed riiklike ja omavalitsusorganite kõrvale tekkisid illegaalsed organid, kes suuremal või vähemal määral teostasid samu ülesandeid, mis legaalsedki. Õigusajaloolisest seisukohast ei ole oluline, kas nende illegaalselt tekkinud organite võimkond oli kusagil kindlaks määratud või mitte. Nende võimkonda kuuluvaks tuleb lugeda kõike seda, mis nad tegelikult suutsid teostada ja kehtivaks teha. See lõi võimu dualismi legaalsete ja revolutsiooniliste organite vahel. Sellane dualism valitses ka meil: ühelt poolt tegutses Maanõukogu, teiselt poolt mitmesugused nõukogud nagu Tallinna Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu, Täidesaatev Komitee, revolutsiooniline sõjakomitee ja teised. Õigusajaloolises käsitluses tuleb kahtlemata selgitada nende organite vastastikune vahekorid maa haldamisel ja selleks on eriti mitmesuguste nõukogude ja nende täitvate komiteede suhtes enne vajalik sooritada põhjalik allikmaterjali läbiuurimine, et kindlaks teha nende täpne tegelik võimkond. Käesoleval korral olgu selles suhtes mainitud ainult niipalju, et mõlemate organite gruppide areng, soodustatud Vene revolutsiooni üha jat-

kuvast süvenemisest, läks oma võimupiiride faktilise suurendamise suunas. Maanõukogu suhtes iseloomustab see 13. okt. 1917. a. otsuses saata protest-telegramm Vene vägede poolt toimetatud rüüstamise kohta Vene Ajutisele Valitsusele ja vahenditult ka Briti, Prantsuse, Belgia ja Ameerika Ühendriikide saadikutele Peterburis. Seega oli Maanõukogu oma võimkonda võtnud osa välispoliitilisi küsimusi. Mõlema organi osundatud areng viis nad paratamatult konflikti teineteisega. Revolutsiooni jätkuv süvenemine tõi enesega kaasa enamlike riigipöörde oktoobrikuus a. 1917. Selle otseks järelduseks oli revolutsioonilise sõjakomitee poolt võimu ülevõtmine endiselt kubermangu komissarilt. Selle järeldusel süveneb sovetide eespool nimetatud arengusuund veel enam. Maanõukogu omavalitsuslik tegevus halvatatakse täiesti ja Maanõukogu siirdub oma tegevuses riiklik-poliitilisele alusele, nagu mainib prof. Piip vastavas artiklis. Rivaliseerimine sovetide ja Maanõukogu vahel võimu pärast tõuseb haripunktile. Selleks haripunktiks on: Täidesaatva Komitee poolt 12. (25.) novembril tehtud otsus Maanõukogu hajutamiseks ja Maanõukogu poolt 15. (28.) novembril tehtud Otsus enese kõrgemaks võimuks kuulutamise kohta.

Peale rivaliseerimise võimu pärast oli sovetide ja Maanõukogu vahel veel sisemisi lahkuminekuid, mis õigusajaloolisest seisukohast samuti olid olulised. Esmajoones maailmavaatelised lahkuminekud ühest küljest kommunistide ja teisest küljest kõigi teiste parteide vahel. Analüüsimate ligemalt maailmavaateli lahkuminekuid üksikute parteide vahel, mida käesoleval korral pole võimalik purgivald teha, tuleb konstateerida ometi seda, et Maanõukogu 15. (28.) novembri Otsuse vastuvõtmist toetasid kõik parteid, peale kommunistide, kes selle tegemisest osa ei võtnud. Oluline kõigi teiste parteide ühinemisel kommunistide vastu oli veel rahvuslik moment, sest kommunistid toetusid peamiselt Eestis viibivaile, suurelt osalt desorganiseerunud Vene sõjavägedele.

Eelnevast järgneb vajadus vastata küsimusele mõlema organite grupi lõppsihtide kohta, mida taheti saavutada vastastikku rivaliseerides. Võib-olla, et sellele küsimusele lõpliku

vastuse andmine ei ole kunagi teostatav, sest kumbki rivaliseeriv pool ei saanud teosteda samas olukorras edasi. Muutunud olukorrad tõid kaasa paratamatult muudatusi ka taoteldavais sihtides. Üldiselt võib siiski küllaldase tõenäolisusega väita järgmist. Kummalgi poolel, nimetades nii ühest küljest mitmesuguseid soovete, teisest küljest Maanõukogu tema organitega, polnud konkreetset selget ega väljatöötatud lõppeesmärki. Ligem eesmärk kommunistidel ja nende sovetitel oli kahtlemata kogu kohaliku võimu ülevõtmine enda kätte. On siiski sugemeid, mis lasevad oletada, et kommunistid juba siis nägid kaugema lõppeesmärgina, mis siiski ei tarvitsenud veel kindla kuju võtnud olla, mingisugust riiklikku korda Eestimaa valitsemisel, ometi ilma Vene riigist irdumata. Et kommunistlike organite areng sündis selles suunas, tõendab juba käsiteldaval ajal sovetite tegevus, omistades enesele ka osa keskvalitsuse ülesandeid. Kujukaks näiteks selle kohta olgu kas või Maanõukogu hajutamise otsus ja selle teostamine. Sama arengusuunda näitavad veel hilisemad sündmusedki, nimelt rahvusriikide tekkimine hilisemas Nõukogude Venes. Võib arvata, et sellane oleks tõenäoliselt olnud ka Eestis teotsenud kommunistlike organite areng. Kaudselt sama tõendab ka Eesti Tööraha Kommuuna väljakuulutamise kommunistide poolt Vabadussõja aegu, kuigi sellel asutusel puudub otsene kontakt enneokupatsiooniaegsete kommunistlike organitega.

Maanõukogu tegevusel näis kaugema lõppeesmärgina olevat samuti riiklik iseseisvus. See lõppsiht ei tekkinud mitte korraga, vaid ajajooksul ja järkjärgult, olles tingitud tegelikest olukorrist ja üldisest arengusuunast. Kriitilisel 15. (28.) novembril ei olnud ta veel arenenud täieliku irdumise kavatsuseni Venemaast. Selgelt nähtub see 15. (28.) novembri Otsuse ettevalmistavast tegevusest. Prof. Piip tähendab oma artiklis õieti, et kogu Otsuse ettevalmistav arutus ei olnud juriidiline, vaid poliitiline. Küsimus seisis nimelt selles, kas välja kuulutada Eesti Vene osariigiks, milline küsimus just nende arutluste tagajärjel päevakorrast ära jäi. Õige on ka, nagu nähtub järelsündmusist, et Eesti ei jäänud konfödera-

tiivseosesse Venemaaga, kuid järelsündmused tõusetasid asjaolusid, mis tegid selle võimatuks. Kui püsida 15. (28.) novembri sündmuste juures, siis on siin oluline tähistada enne sovetite ja Maanõukogu rivaliseerimise haripunktile jõudmist Maanõukogu poolt kokkuleppe soovi kommunistidega, nagu põhjendatult väidab prof. Kliimann. Kui see ei teostunud kommunistide leppimatase pärast, siis ometi ei jõudnud lõppsihid Maanõukogus 15. (28.) novembriks veel nii kaugemale areneda, et oleks selge olnud Venest irdumise küsimus. Asjaolu, et poliitilises arutluses tõusetusid nii osariigi väljakuulutamise kui ka vabariigi rajamise küsimus — mõlemad ettepanekud aga jäid läbi arutamata ja Maanõukogu päevakorda võtmata — tõendab seda ju küllaltki selgesti. Mõlemast ettepanekust oli siiski tõsisemalt kaalumisel osariigi väljakuulutamise küsimus. See jäi Maanõukogu päevakorda võtmata mitte ükski poliitilisel põhjusil, kartusel, et säärase kuulutamise võiakse rikkuda oma seisukorda, ajades vahekorrad Vene sõjavägedega teravaks, kes arvaksid, et neid seega tahetakse nüüd maalt välja tõrjuda. Samavõrdsest sündis see ka sisulisel põhjusil, kuna arvati, et enam rõhku tuleb panna sisule kui vormile. Järelikult seega polnud Venest irdumise küsimus 15. (28.) novembri Otsuse tegemise eel üldse tõsiselt päevakorral.

Maanõukogu poolt 15. (28.) novembril otsustatud küsimusist tuleb õigusajaloolisest seisukohast ligemale vaatlemisele võtta ainult otsus Maanõukogu kõrgemaks võimaks tunnistamise kohta ja sellega seoses olev hajutamise akti kohta vastuvõetud otsus. Teised samal koosolekul Maanõukogu poolt otsustatud küsimused langevad ära seetõttu, et järelsündmused ei võimaldanud nende elluviimist. Need olid: 1) Eesti Asutava Kogu kokkukutsumine ja selle valimisseaduse väljakuulutamise; 2) Üleskutse eesti sõjaväelastele ja 3) Vene sõjavägede rüüstamise kõrvaldamise küsimus.

Hajutamise akti kohta võttis Maanõukogu vastu resolutsiooni, mille kohaselt Täidesaatva Komitee kiri jäetakse sisuliselt arutamata, minnes üle päevakorra juure. Selle põhjustuseks toodi ette, et Täidesaatva Komitee isikkond ja võimkond on Maanõukogule tundmatu, Eesti-

maa kodanikud pole teda tunnustanud kõrge-
mat võimu evivaks organiks ja legaalseks rah-
vaesinduseks saab pidada ainult Maanõukogu,
kuni pole loodud teda asendav uus organ. Na-
gu näeme, lähtub see resolutsioon rivaliseeri-
mise aluselt soovitud.

Maanõukogu kõrgema võimu kohta käiv ot-
sus oli järgmine:

„1. Eesti Maanõukogu tunnustab ennast ain-
saks kõrgema võimu kandjaks, kelle määruste
ja korralduste järele kõikidel Eestimaaal tuleb
käia, kuni Maanõukogu poolt demokraatlise
valimisseaduse põhjal viibimata kokku kutsu-
tav Eesti Asutav Kogu kokku astub, et Eesti-
maa riiklikult korda kindlaks määrates maal lõp-
likku seadusandlist ja valitsuslist võimu luua.

2. Igasugused määrused, käsud ja dekree-
did, tulgu nad kelle poolt tahes, on Eestimaaal
kuni Asutava Kogu kokku astumiseni maksvad
ainuüksi siis, kui Eesti Maanõukogu nemad
välja on kuulutanud, kuna vastasel korral neid
mitte ei tule täita.

3. Seks ajaks, kui Eesti Maanõukogu mitte
koos ei ole, antakse Maanõukogu juhatasele ja
Vanematekogule ühes Maavalitsusega, kui Ees-
timaa kõrgema võimu esitajale, õigus rutulikka
määrusi ja käskusid Eestimaa elu korraldami-
seks välja kuulutada ja maksta panna, kuni
Maanõukogu kokku astudes nende määruste
kohta oma otsuse annab.“

Selle Otsuse õigusajaloolisel hindamisel tu-
leb peale kirjeldatud eelsündmuste järelsünd-
musist arvestada kõigepealt asjaolu, et Maa-
nõukogu pärast seda ise enam tegelikult koos
ei olnud. See fakt, mis ise oli tingitud olu-
kordade paratamatust arengust, toob muuda-
tusi Maanõukogu Otsuse üksikutesse sätetesse
nende õigusajaloolisel hinnangul.

Selle Otsuse esimese punkti sätte kohaselt
sündis Maanõukogu kõrgemaks võimukandjaks
tunnustamine ajutiselt, „kuni Maanõukogu
poolt demokraatiliselt valimisseaduse põhjal vii-
bimata kokku kutsutav Eesti Asutav Kogu kok-
ku astub, et Eestimaa riiklikult korda kindlaks
määrates maal lõplikku seadusandlist ja va-
litsuslist võimu luua.“ Asutava Kogu valimi-
sed aga katkestati enamlaste poolt ja tegeli-
kult Asutav Kogu kokku ei astunud. Otsuses
sisalduv säte Maanõukogu võimu ajutise ise-

loomu kohta jäi seega küll juriidiliselt jõusse,
kuid tegelikult kaotas oma kehtivuse.

Sama Otsuse kolmandas punktis annab
Maanõukogu kogu võimu üle erilisele kolle-
giaal-organile. See koosneb Maanõukogu Ju-
hatusest, Vanematekogust ja Maavalitsusest.
Võimu üleandmisega võis see kolleegium 1)
välja kuulutada ja kehtima panna „rutulikka
määrusi ja käskusid Eestimaa elu korraldami-
seks“, 2) need selle kollegiaal-organile kehtima
pandud dekreedid ja määrused kehtisid seni,
kuni „Maanõukogu kokku astudes nende...
kohta oma otsuse annab“ ja 3) dekreetide ja
määruste andmise õigus oli kollegiaal-organil
ainult hädaseisundis, mille all Otsuses mõiste-
takse aega, mil Maanõukogu mitte koos ei
olnud.

Vaatleme nüüd, millisel määral need sätted
rakendusid tegelikult ellu ja omandasid seega
õigusajaloolisest seisukohast vaadeldes norma-
tiivse jõu.

Maanõukogu hajutamine ja sellele järgnev
kommunistliku valitsemise periood ei võimal-
danud Maanõukogul enam koos olla. Kõrgeim
võim läks seega otsekohe pärast Otsuse vastu-
võtmist eespool nimetatud kolleegiumile. See
kolleegium Maanõukogu Vanematekoguga näol
andis 19. veebr. 1918. a. aktiga võimu edasi
Eestimaa Päästekomiteele, kes päevakäisuga
nr. 5 — 24. veebr. 1918. a. moodustas Ajutise Va-
litsuse, kelle kätte siis koonduski võim. Järe-
l-sündmused nagu kommunistide valitsemise pe-
riood ja sellele peaaegu kohe järgnenud saksa
invasioon, ei võimaldanud selle aja jooksul
Maanõukogu kokku kutsuda. See võimalus
avanes saksa invasiooni lõppedes. Ajutise Va-
litsuse aktiga 11. novembril 1918. a. kutsutak-
se Maanõukogu uuesti kokku. Kuid õigusli-
kud alused, millistel Maanõukogu nüüd kokku
astus, olid siiski teised kui need, mis sisaldu-
sid 15. (28.) novembri Otsuses. Maanõukogu
jäi ka nüüd kõrgeima võimu kandjaks, kuigi
tema peaaesandeks 11. novembri 1918. a. akti-
ga oli määratud „Eesti Asutava Kogu kokku-
kutsumine üleüldise, ühetasase, otsekohe, sa-
lajase ja proportsionaalse hääleõiguse põhjal“.
Maanõukogu kokku astudes asuski kõrgeima
võimu teostamisele. Kuid kõik vahepealsel
ajajärgul välja antud dekreedid ja määrused

ei tulnud uuesti kinnitamisele Maanõukogu poolt, kuigi see oleks vajalik olnud 15. (28.) nov. 1917. a. Otsuse kohaselt.

Seega osutub tegelikult Otsuse kolmanda punkti sisuks kõrgeima võimu edasiandmine Maanõukogu Juhatusale, Vanematekogule ja Maavalitsusele.

Olles nüüd eelneva aruteluga kindlaks teinud Maanõukogu 15. (28.) novembri 1917. a. Otsuse õigusajalooliselt olulised sisuosised, võime juba asuda ka prof. Kliimanni seisukoha hindamisele.

On õige muidugi, et 15. (28.) novembri Otsus on riiklik akt, esimene Eesti riigi konstitutsioon. Kui lähtuda sellest, et ta oli tahtlikult antud ajutisena, siis võime nõustuda ka prof. Kliimanni terminiga „eelkonstitutsioon“. Selguse mõttes tuleb aga lisada, et ta ei asendunud uuega samas konstitutsioonis ettenähtud korras.

Prof. Kliimann aga ei ole küllaldase selgusega rõhutanud teist olulist asjaolu. 15. (28.) novembri Otsus konstitueeris küll Eesti riigi, kuid ta jättis lahendamata küsimuse vahekorras Vene riigiga ega kuulutanud Eestit iseseisvaks riigiks.

Prof. Kliimanni arutelu selle aktiga loodud riigi tüübist ja kõrgeimate organite võimu vahekorras on võimalik ainult puhtabstraktsest lähtekohast väljudes, ignoreerides täielikult järelsündmusi. Õigusajaloolise pilguga sellele lähenedes on see viljatu ja kasutu spekulatsioon, sest sellane riigikord ei ole Eestis kunagi kehtivusel olnud. Meie ei saa kõnelda Maanõukogu võimupiiridest, tema superordinatsioonist Maavalitsusele jne. perioodil, kui Maanõukogu ennast enam olemas ei olnud. Kõik võim kandus tegelikult üle Maanõukogu poolt loodud kollegiaal-organile, kes seda ka kasutas kuni Otsuse asendamiseni uue konstitutsiooniga 24. veebruari 1918. a. Manifesti näol.

Abstraktselt võetud on prof. Kliimanni käsitluses ka 15. (28.) novembri Otsusele järgneva perioodi kirjeldus. Selles ütleb ta muuseas: „Kuid olgu tähendatud, et noore riigi õiguskorra kontinuiteediprobleemi man on vaja muu seas juhtida eraldi tähelepanu ühele väga tähtsale pärastisele juriidilisele asjaolule, millela

28. novembri õiguslik käsitlus kaotaks suuresti oma loogilisusest. See asjaolu on nimelt see, et loodud riigi õiguskorra kontinuiteet jäi püsima üksnes eelkommunistliku Venemaaga, Venemaaga ajastust enne okupatsioonipööret. Õiguskontinuiteet, nagu ta eesti õiguses tänini kehtib, lülitas absoluutselt välja Eesti jaoks või Eesti pinnal kommunistlike sotsiaalsete ja nende täitvate organite poolt loodud õiguse. Oma maal Eesti õiguslugu ei ole tundnud tänini ega tunne praegugi üldse mitte kommunistlikku ajastust, mis pärast juriidiliselt on päris täppis öelda, et kommunistid pole Eestimaal mitte kunagi valitsenud.“

Kui püsida aga õigusajaloolise käsitelu juures, siis ei saa teha sellast järeldust. Eelnevast nägime, et kuni 15. (28.) novembri Otsuse tegemiseni olid mitmesugused sovetid ja nende täitvad organid ühelt poolt ja Maanõukogu teiselt poolt rivaliseerivad teineteisega. See olukord ei muutunud ka pärast Maanõukogu hajutamist. Selles veendume kohe, kui ligemalt vaatleme hajutamisele järgnevat olustikku. Kuigi Maanõukogu hajutamise tegelikult lõpetas oma tegevuse, suutis ta enne seda siiski oma võimu edasi anda eespool nimetatud kolleegiumile. Küsimus seisab selles, kas see kolleegium kommunistide valitsemise perioodil suutis täielikult või osaliselt teostada oma võimu. Täieliku võimu teostamine ei olnud tal muidugi enam võimalik, kuid osaliselt teostas ta oma võimu siiski, kuigi võib-olla vähesel määral. Meenutagem kasvõi ühest küljest tema välispoliitilist tegevust, teisest küljest aga ei saa maha salata jällegi seda, et ta ka siseriiklikult ei olnud kogu oma võimu kaotanud, kuna temale täielikult allus veel Haapsalus asuv Eesti polk. Järelikult ka kommunistide valitsemise ajastu iseloomustub õigusajalooliselt sama olulise joonega, mis temale eelnevi — kahe võimu rivaliseerimisega. Selles mõttes ei ole olulist vahet eelneva ja kommunistliku valitsemise ajastu vahel. Veel rohkem — õigusajaloolisest seisukohast ei ole seepärast isegi õige seda perioodi nimetada kommunistliku valitsemise ajastuks, sest oluline ei ole, millises ulatuses üks või teine rivaliseeriv organ suutis omistada enesele võimu. Oluline oleks, kui üks rivaliseerivaist organeist suut-

nuks enesele võtta kogu võimu. Ent seda, nagu nägime, ei juhtunud.

Ometi on selle ja eelneva perioodi vahel ka õigusajalooliselt suur vahe. Meie nägime, et mõlemad rivaliseerivad organid, jälgides üha süvenevat arengusuunda, tunnistasid endid vastastikku kõrgeima võimu kandjaks. Maanõukogu suhtes on see eespool juba kirjeldatud. Kuid sama tuleb väita ka sovettide suhtes, sest nende täitva komitee poolt vastu võetud ja teostatud Maanõukogu hajutamise otsus tähendab sisuliselt sedasama. Nii iseloomustab seda perioodi peale võimude rivaliseerimise, mil-line tunnus tal on ühine eelnevaga, viimasest lahkuminevalt kohalikkude organite poolt enesele riikliku võimu omistamine.

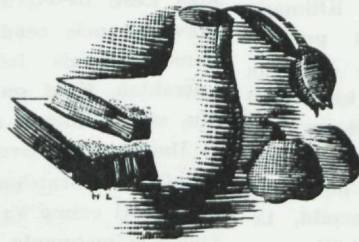
Lähenedes nüüd sellelt seisukohalt õiguskontinuiteedi küsimusele, näeme, et meil ei tarvitsegi üles tõsta küsimust nn. kommunistliku perioodi õiguse tunnustamise või mitte-tunnustamise kohta. Õiguse kontinuiteedi küsimus seisab siin õieti ainult rivaliseerivate organite poolt loodud õigusnormide tunnustamises või mittetunnustamises. Ja sellelt seisukohalt tuleb vaadelda nii sellel kui ka eelneval perioodil loodud õigusnorme. Prof. Kliimann vaatleb õiguskontinuiteedi küsimust puhtabstraktsest vaatekohast. Selle tõttu satub ta vastuoksusse enesega. Väites ühest küljest, et 15. (28.) novembri Otsusega Maanõukogu tunnistas enese kõrgeimaks võimuks Eestis ja sellest peale ei ole Eesti jaoks kehtivad olnud kommunistide poolt loodud õigusnormid, tähendab ta aga teisest küljest, et „kõik muu (mitte riigiõigus) aga retrospekteerub üle kommunistliku Venemaa õiguse v a h e n d i t u l t eelkommunistliku Venemaa õigusele“. Vastuoksus seisneb siin selles, et siis, kui õiguskontinuiteeti hakata lugema 15. (28.) nov. Otsusest, tuleb Eesti kohta kehtivaks lugeda ka enne seda tähtpäeva kommunistlikust riigipöördest alates loodud kommunistlik õigus. Viimane passus, et Eesti õigus retrospekteerub üle kommunistliku Venemaa õiguse, aga eitab seda. Eespool kirjeldatud õigusajaloolisel vaatlusel see vastuoksus aga laheneb iseenesest, nagu kommunistide poolt gregooriuse kalendri kehtimapaneku tunnustaminegi, mida prof. Kliimanni arutelu alusel tuleks eitada.

Siirdudes nüüd üle 24. veebruari 1918. a. Manifesti juure, väidab prof. Kliimann täiesti õieti, et see pole esimene Eesti riiki loov akt. Kuid järgnevas arutelus hindab ta seda ometi vähem tähtsana, kui seda nimetatud akt tegelikult väärrib. Kliimann ütleb: „Eesti riikliku iseseisvuse tekkimisloos Manifest ei olegi konstitutiivne, s. o. loov riigiakt. Ses loos ta on vaid deklaratiivne akt, s. o. mis olemasolevat üksnes konstateerib, ning rohkemalt seda veerkordselt määritleb.“ 24. veebruari Manifest aga ei konstateeri mitte üksnes olemasolevat, s. o. sama, mis 15. (28.) novembri Otsus konstitueeris, vaid loob uusi konstitutiivseid norme sellega, et ta korraldas 15. (28.) novembri otsusega lahtiseks jäänud Venest irdumise küsimuse. Seega on ka 24. veebruari Manifest kindlasti konstitutiivne akt, ja nimelt teine Eesti riigi konstitutsioon. Kontradiktoorne vastuolu on prof. Kliimanni väidete vahel, kui ta ühest küljest tunnustab 24. veebruari Manifesti ainult deklaratiivseks aktiks, teisest küljest aga tunnustab tema sisu konstitutiivseks. Sellest vastuolust püüab prof. Kliimann üle saada sellega, et ta Manifesti tahab lugeda deklaratsiooni Eesti iseseisvustumise loos, konstitutsiooniks aga neis osades, milles ta esimeses eelkonstitutsioonis lahendatud küsimusi teisiti korraldab. Kuid seegi võte ei kõrvalda vastuolu, sest Kliimann on sunnitud isegi möönma, et Manifest iseseisvustumise loos on vaid „peamiselt“ deklaratsioon. Järelikult peab Manifest siingi evima ka teist iseloomu, mis aga on jäetud nimetamata. Olgu vastuoksusega kuidas on, eelnevast nägime päris selgesti, et Manifest ka iseseisvustumise loos evib konstitutiivse iseloomu.

Siinkohal ei ole võimalust võtta Manifesti põhjalikumale analüüsimisele tema konstitutiivses osas. Tahan tähelepanu juhtida ainult sellele, et hoopis kaks iseasja on riigi sünniaktide teaduslik käsitlemine ja analüüs, millist päeva pühitseda riigi iseseisvuspäevana. Taha seda aga hoopis teiseilmelises käsitluses, ilma iseseisvuspäeva pühitsemise küsimuse enese ligema analüüsita, kõrvaliste müksudega nagu: „24. veebruarile p i d u l i k u l t peatuma jääda ei ole õigust isegi traditsioonilise koolkonna juristidel“, „ei ole erilist põhjust jääda 24. veeb-

ruarile pidulikult peatuma ka nn. riigivõimu efektiivsuse teooria pooldajail“ jne., ei ole sünnis. Kui võtta küsimuse alla, millist päeva pühitseda Eesti iseseisvuspäevana, siis oleks tulnud seda teha ikkagi just selle küsimuse aruteluks määratud käsitluses. Ja siis oleks tulnud peale juriidiliste kaalutluste võtta arvesse ka teisi võimalikke. Eesti iseseisvus ise ei ole korraga sündinud, ühe aktiga, ühe toiminguga, ühel päeval. See on olnud pikema arengu tulemus, milles oluline tähtsus oli sovettide ja

Maanõukogu rivaliseerimisel võimu pärast. Nende organite pädevuse arengusuund tingis selle, et Maanõukogu juba enne 15. (28.) novembril võttis ette toiminguid, mis kandsid riiklikku iseloomu. Millist neist riiklikku iseloomu kandvaist toiminguid võtta pühitsemisele iseseisvuspäevana, on omaette küsimus. Kui selleks on võetud päev, kui juriidiliselt irduti Venemaast, siis ei saa selle päeva pühitsemist kummutada sellaste kõrvaliste müksudega, nagu seda teeb prof. Kliimann.

Eduard Laaman 50-aastane

ee oli paar suve tagasi, kui töötasin veel Ed. Laamani ülemjuhatuses all Tallinna Fleet Street'il — Pikal tänaval. Ühel pealelõunal peatab mind naabertoimetuse värskem kolleeg, pärides:

— Kes on teil see soodustatud noormees, kes iga hommiku alles kella üheteistkümneks sõidab toimetusse?

— Kuidas, sõidab? imestasin, sest minu teades pole eesti ajakirjanike peres isiklike autode omanikke.

— Noh, rattaga ja palja päi, hallis ülikonnas...

See kirjeldus oli niivõrd iseloomustav, et ei tarvitsenud kaua mõelda: kõnetleja arvas „Vaba Maa“ kauaaegset peatoimetajat ja üldtuntud seltskonnainimest Laamani. Kui ma aga noore kolleegi tähelepanu tagasihoidlikult sellele juhtisin, välgatas ta silmist helk, mis oleks nagu tahtnud ütelda:

— Noh, „Vaba Maa“ mehed oskavad puhuda, aga mind nad juba sellega ei püüa!

Puhumiseks, heatahtlikuks naljatamiseks võisid paljud need juhuslikud toimetuse küllastajadki pidada teadet Laamani 50. sünnipäevast, kes teda ainult möödaminnes korra või paar näinud. Ikka värsked ja nooruslikud, alati vilgas ja löögivalmis, nõtke, pisut sportliku kõnnakuga, painduv ja terve välimusega noor mees — kuidas võiks sobida sinna viiskümmend aastat, sealjuures pealegi hulk aega kurnavat ajalehetööd? Ent siiski, samuti kui igahommikune rattasõitja osutus peatoimetajaks, osutuvad paikapidavaks ka tema aastad.

Kas ta ise on kunagi märganud nende lendu? On tal piisanud aega nende silmitsemiseks, lähemaks vaatlemiseks? Arvatavasti

mitte rohkem kui kihutaval ratturil, kes nagu lennult heidab põgusa pilgu ümberringi alalõpmata muutuvale maastikule ja teisenevale ümbrusele. Enesele pole ta kunagi omistanud ega nõudnud ka teistelt erilise tähelepanu omistamist. Säärane on juba tema pisut sportlikult fair natuur.

Määratult avar ja ülimalt valvas silm kõige selle tajumiseks, mis elab ja sünnib ta ümbrusmaailmas, alati erk vaim kõige registreerimiseks ning tunnetamiseks — oma isiku suhtes aga ikka enim taga- kui esiplaanile jäämist püüdleval, peen analüütik ja võrratu dialektilise meetodi meister, aga ei kunagi oma isikliku õiguse jonnakas rõhutaja, vaid ikka aus tõetsija tõe enese huvides ja eesmärgil. Sealjuures läheneb ta asjadele niivõrd isikupärastest vaatekohtadest ning valgustab nende iseloomu ja olemust tihti säärase originaalsusega, et võid otse üllatuda tema perspektiivide laiuusest ja sissenägemise sügavusest. Sündinuks ta loovaks kirjanikuks, rikastanuks ta kindlasti eesti kirjandust väga isikupärase vaatlus- ja ütlusviisi variandiga. Sest oma kirjutuses Ed. Laaman pole kunagi ainult vaatlaja-analüütik, mõlgutleja, mõtte arendaja puhtal kujul, nagu enamik juhtkirjanikke, vaid suurel määral ühtlasi ka stilist, väljendus- kunstnik.

Kui Noor-Eesti vormikultus meie ajakirjandusse mingil kujul jälgi on jätnud, siis otsitagu seda kõigepealt Eduard Laamani ajakirjanduslikust suletööst. Loomulikult ei saa see olla oma karakteri poolest juba mitte nii helisev kui näiteks Tuglase novell; kristalliseerunud, sädelev, peen ja nauditav on see aga ilmingimata alati. Ajakirjanikke-stiliste ei sünnita iga aastakümme, Laaman on üks neid ha-

ruldusi. Täisverelise kirjanikuna elab ta oma ainesse sisse, alles siis saab tal võimalikuks küsimuse läbivalgustamine oma isikupärase mõtteprojektoriga.

Tema artikleid ei tunta mitte ainult L-tähest nende all. Nende ülesehitus juba reedab autori, veel enam aga aforistlik sõnastus. Noor-Eesti vormikooli kõrval tundub talle olevat omane mingi anglosaksi parimate sulemeeste võtestik ja tehnika laiadele hulkadele kirjutamiseks. Laamani lugedes mulle meenub sageli kauaaegne „News Chronicle“ juhtkirjanik Vernon Bartlett või vice versa. Aga ka Jules Sauervein või endine „Vossische Zeitung“ peatoimetaja George Bernhard võiksid tulla võrdkujudena arvesse.

Ent mis ütleb võrdkuju? Pealegi Laamani taolise natuuri juures, kelle vaim sähvab igas mõeldavas probleemis sama tervelt ja karskelt kaasa rääkida, nagu vilksatab peaaegu kõikjal ta füüsiline isik. Näib, nagu tunneks ta kõike ja teaks kõik. Talle ei tee raskusi kirjutada samavõrra hästi arhitektuurist, marksistlikust või rahvusssotsialistlikust ideoloogiast ja eetikast. Ta loeb, nagu olen veenduda võinud toimetusetöö kestel, ühesuguse aplusega belletristikat ja teaduslikku kirjandust, kusjuures siiski filosoofial näib olevat eriline tõmbejõud. Õige sageli Laamani kirjutustes võib leida tsiitaate kõige uuemate mõtlejate vastilmunud töödest. Ta loeb, teab ja mäletab loetut suurepäraselt. Tal on väga paljudest maailmasjadest palju parem ülevaade, kui mõnel suure rahva juhtival lehemehel. Ainuke — arvan peaaegu veendunult — mida Laaman ei tunne, on kohvik, viimasel ajal meil nii moesolev literaatide-vaimuinimeste kohtamispaik. Kuid siin käib Laaman Tammsaare põhimõtte järele: ta eelistab kitsamat ringi ja rahulikumat vestluskohta.

Rahulikkust ja süvenemise vajadust, tihti otse säärast, mida jooksva ajalehe-tööga seotud inimesel on raske enesele lubada, eeldavad ka ta viimaseaegsed ajaloolised uuringud. Kõige muu kõrval on vilkal ja nooruslikul sünnipäevalapsel nendegi teostamiseks piisanud aega ja energiat. Tema kiirvaatluse ja sissetundmise meetodi juures näib tal seda üldse piisavat väga paljuku.

Piisaku ka edaspidi veel pikkadeks aastateks! Ning jatkugu alatiseks värseid mõtteid ja uusi lähtekohti!

Muide, piibel on väga vana raamat, kuid jääb ikka uueks ja värseks. Ma arvan, niisamuti jäävad ka Laamani kirjutused pikaks ajaks eesti juhtkirjanikele selleks piiblik, mille juure ikka ja alati on põhjust tagasi pöörata.

A propo, piibel. Kui ma kord rääkisin Laamanile, et õpin prantsuse keelt, küsis ta vastu: — Kas kasutate piiblit?

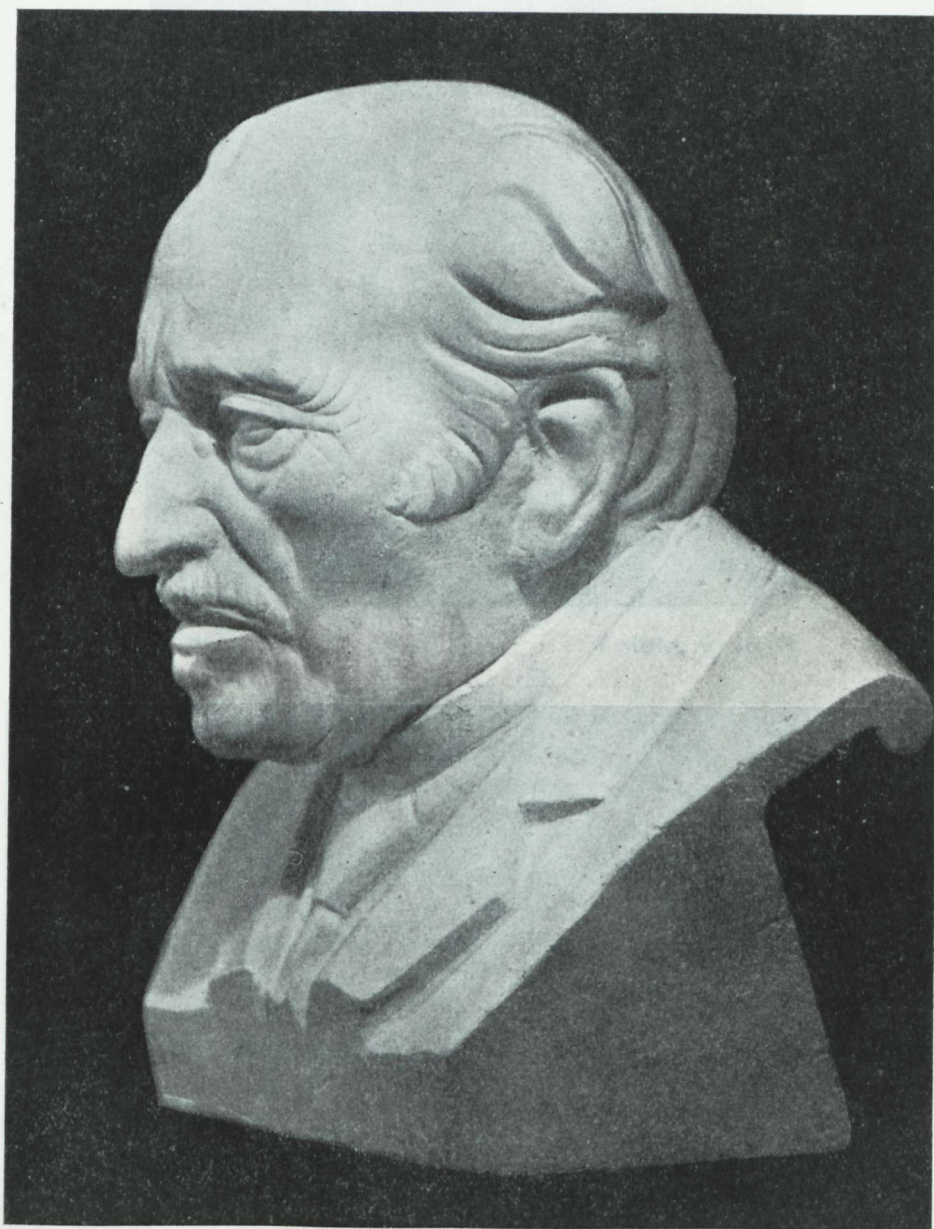
Ma ei teadnud milleks. Laaman seletas aga kohe, et olevat kõige lihtsam võõrast keelt õppida mõne emakeeles pähetuubitud teksti järgi. Ja piiblit pidavat tundma iga inimene. See oli Laamanile aksioomiks. Palju meie tänapäeva inimesist seda enam tunneb?

Kas ei viita seegi jälle teatavale originaalsusele, vahest koguni kalduvusele siduda igapäevast ja lihtset üldise süsteemi ja igipüsi-vaga? Ses mõttes võiakse Laamani pidada isegi vanameelseks. Aga eks ta ju olegi veel sellest „vanast heast“ maailmasõjaeelsest koolist, kus kõike võeti süsteemiga ja põhjalikult.

Eriliseks naudinguks on viibida koos Laamaniga reisil. Neid huvitavaid ääremärkusi ja rööpjoonte otsinguid, mis talt pudeneb nähtule-kuuldule, mäletatakse sama hästi kui ta teravaid mõttevälgatusi artikleis.

Sattusime kord vihma eest varju otsides juhuslikult koos Laamaniga midu nii igavavõitu Poola põllutöömuuseumi Varssavis. Eesmärgiks oli ainult valangust pääsmine. Aga viie minuti pärast sukeldus Laaman juba niivõrd ühte kartogrammi, et mul piinlik oli meenutada vihmahoo lakkamist. Teda oli paelunud poola koloniseerimisprobleem Ida-Preisimaal, ning vähese arvestuse järel oli talle selge, et etnograafilisel kaalutusil õige suur osa Saksa Ida-Preisimaast peaks kuuluma Poolale! Poola oma andmete järgi loomulikult.

Pisut vallatlev järeldus, tundub. Aga kas ei iseloomusta Laamani sügavamaidki järeldusi tihti mingi vallatlevalt-mänglev loogilisus? Iga tõsine kunstnik vallatleb luues, ka kunstnik žurnalistikas. Olgem õnnelikud ja uhked, et meil on Laaman, ning lootkem, et ta vaim ega sulg ei kaota kunagi oma nooruslikku nõtkust.

Prof. V. Melnik

Fr. Kuhlbars (Kivi)

Voldemar Melnik

See oli ligikaudu aastat kakskümmend tagasi, kui kunstiihing Pallas korraldas Suurturu ja Rüütli tänava nurgal Tartus oma II järjekordse kunstinäituse. Tolal valitsevat Tartu kunstielu ei saa võrrelda tänapäevase olukorraga. Kunstnikud K. Mägi, A. Tassa, Vold, Kangro-Pool ja J. Einsild — need olid siis kohalikeks tegev-kunstnikeks, kes pidid produtseerima näituste jaoks. Et nimetatuid silmapaistvamalt osa võis etendada vaid Mägi oma viljaka maalimisega, siis tuli näituse mitmekesistamiseks ja vajaliku arvu väljapanekute saamiseks kutsuda näitusest osa võtma ka naiskäsitöö-tegijaid, välja panna keraamikat ja otsida vähegi suutelisi joonistajaid ja kunstioopilasi. Kogu selle vähenõudliku näituse toimetulekuks olid korraldajad pöördunud ka Tartu Eesti Noorsoo Kasvatusseltsi Tütarlaste Gümnaasiumis töötava joonistusõpetaja poole, kes kuuldavasti oli õppinud Peterburi akadeemias skulptuuri. Ta esineski näitusel väikemõõtmeliste figuraalsete skulptuuridega.

See oli Voldemar Melniku esimesi esinemisi eesti kunstinäitusel. Ei või just ütelda, et tema esiketteaste meie kunstipublikule oli silmapaistev kunstiliselt. Aga tehniliselt küll. Tema teosed kandsid igati koolitatud käsitluslaadi tunnuseid — ainult terav maitsesuuna vahe Mägi'st häälestatud Tartu kunstnikkonnas, kus tugevasti hinnati estetismi moodsemaid avaldusi, aetas Melniku akadeemilise sõidutee ebasoodsasse valgusesse.

Kuid peagi olukord muutus Melniku suhtes. Nimelt astus ta lähemasse ühendusse Pallase ringkondadega ja kui Pallas hakkas organiseerima kunstikooli, siis oli Melnik üks neid,

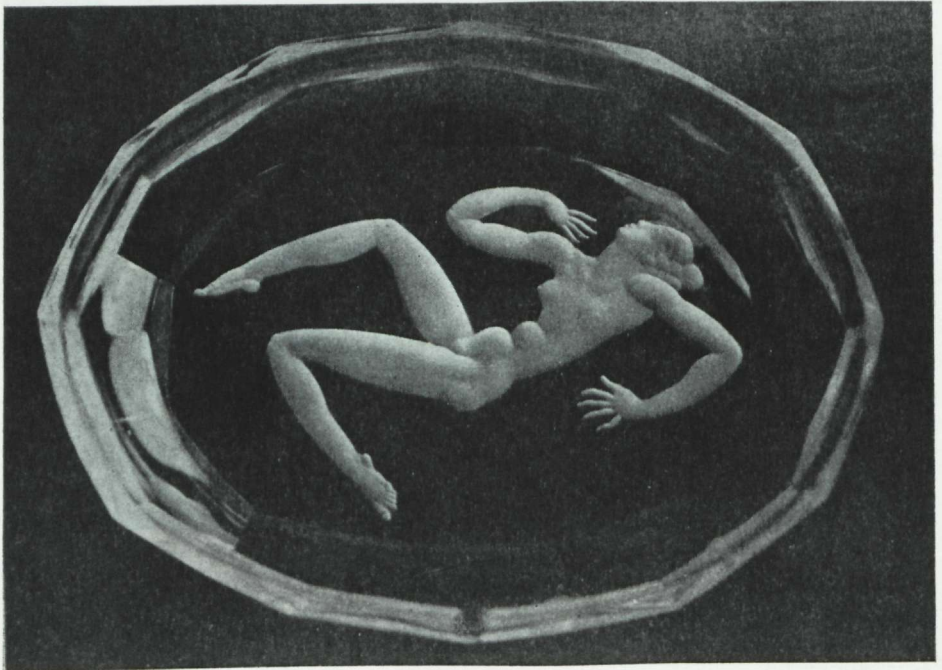
keda kutsuti õppetegevust juhtima 1920. a. kunstikooli juure. Selgus, et ta osutus üheks paremaks joonistajaks ja modelleerimistehnika osavaks käsitlejaks. Ja kuigi varem lõpetatud Stieglitzi kunstikool Peterburis aastail 1908—13 ja hiljem õpingute jätkamine akadeemias aastail 1914—18 oli annud ta loominguilistele püüetele pisut vanamoelise suuna, siis osutus see peagi vaid kasuks. Kunstikoolist oli Melnik saanud ainult head kooliõppust, kuna aga looming ja isikupärane ainelesuhtumine pidi kujunema töös ja tegevuses. Kunstikool Pallase uues õhkkonnas algab ta endaotsingutega, eksperimenteerib ja katsetab kõrvuti pallaslastest kaasvõitlejatega uute vormidega ning selgitab oma senileidmatut esteetilisest mina. See polnud kerge ega hõlpus ülesanne. Aga sihileviiv eriti seepärast, et tehnilised eeldused olid tugevad selle ülesande lahendamiseks. 1921. aastal ta sooritab pikema välismaa-matka ja tulnud tagasi, hakkab ta looming aastast-aastasse omandama isikupärase ilme. Üldiselt võib ta toodangut iseloomustada noil aastail kalduvus realistlikust lähtekohast stilliseerimisse ja ekspressiivsesse vormitunnetusse. Mõningaile portreile nagu Fr. Kuhlbarši omale (1923) jt. oli iseloomulik mitte niipalju karakterportree andmine, küll aga teatava tüübi leidmine ja väljendamine. Sellega avaldas ta oma käsitluslaadis klassitsistliku kunstiloomingu põhiprintsiibi omaksvõtmist ja just seda osa, mis oli iseloomulik antiikse kreeka suurejoonelisele loomingule.

Mis puutub Melniku aktiivsusse loovkunstnikuna, siis kujunes ta tegevus erakordselt viljakaks. On tähelepanav sellase tegevustiheiduse juhtimine meie ühiskondlikkude kunstihuvide rahuldamiseks, nagu seda oli vabadus-

Prof. V. Melnik

Kristall

Prof. V. Melnik

Kristall

Voldemar Melnik

See oli ligikaudu aastat kakskümmend tagasi, kui kunstiihing Pallas korraldas Suurturu ja Rüütli tänava nurgal Tartus oma II järjekordse kunstinäituse. Tolal valitsevat Tartu kunstielu ei saa võrrelda tänapäevase olukorraga. Kunstnikud K. Mägi, A. Tassa, Vold. Kangro-Pool ja J. Einsild — need olid siis kohalikeks tegev-kunstnikeks, kes pidid produtseerima näituste jaoks. Et nimetatuist silmapaistvamat osa võis etendada vaid Mägi oma viljaka maalimisega, siis tuli näituse mitmekesisistamiseks ja vajaliku arvu väljapanekute saamiseks kutsuda näitusest osa võtma ka naiskäsitöö-tegijaid, välja panna keraamikat ja otsida vähegi suutelsi joonistajaid ja kunstioopilasi. Kogu selle vähenõudliku näituse toimetulekuks olid korraldajad pöördunud ka Tartu Eesti Noorsoo Kasvatusseltsi Tütarlaste Gümnaasiumis töötava joonistusõpetaja poole, kes kuuldavasti oli õppinud Peterburi akadeemias skulptuuri. Ta esneski näitusel väikemõõtmeliste figuraalsete skulptuuridega.

See oli Voldemar Melniku esimesi esinemisi eesti kunstinäitusel. Ei või just ütelda, et tema esiketteaste meie kunstipublikule oli silmapaistev kunstiliselt. Aga tehniliselt küll. Tema teosed kandsid igati koolitatud käsituslaadi tunnuseid — ainult terav maitsesuuna vahe Mägi'st häälestatud Tartu kunstnikkonnas, kus tugevasti hinnati estetismi moodsemaid avaldusi, aetas Melniku akadeemilise sõidutee ebasoodsasse valgusesse.

Kuid peagi olukord muutus Melniku suhtes. Nimelt astus ta lähemasse ühendusse Pallase ringkondadega ja kui Pallas hakkas organiseerima kunstikooli, siis oli Melnik üks neid,

keda kutsuti õppetegevust juhtima 1920. a. kunstikooli juure. Selgus, et ta osutus üheks paremaks joonistajaks ja modelleerimistehnika osavaks käsitlejaks. Ja kuigi varem lõpetatud Stieglitzi kunstikool Peterburis aastail 1908—13 ja hiljem õpingute jätkamine akadeemias aastail 1914—18 oli annud ta loomingulistele püüetele pisut vanamoelise suuna, siis osutus see peagi vaid kasuks. Kunstikoolist oli Melnik saanud ainult head kooliõppust, kuna aga looming ja isikupärane ainelesuhtumine pidi kujunema töös ja tegevuses. Kunstikool Pallase uues õhkkonnas algab ta endatsingutega, eksperimenteerib ja katsetab kõrvuti pallaslastest kaasvõitlejatega uute vormidega ning selgitab oma senileidmatut esteetilist mina. See polnud kerge ega hõlpus ülesanne. Aga sihileviiv eriti seepärast, et tehnilised eeldused olid tugevad selle ülesande lahendamiseks. 1921. aastal ta sooritab pikema välismaa-matka ja tulnud tagasi, hakkab ta looming aastast-aastasse omandama isikupärase ilme. Üldiselt võib ta toodangut iseloomustada noil aastail kalduvus realistlikust lähtekohast stiliseerimisse ja ekspressiivsesse vormitunnetusse. Mõningaile portreile nagu Fr. Kuhlbari omale (1923) jt. oli iseloomulik mitte niipalju karakterportree andmine, küll aga teatava tüübi leidmine ja väljendamine. Sellega avaldas ta oma käsituslaadis klassitsistliku kunstiloomingu põhiprintsiibi omaksvõtmist ja just seda osa, mis oli iseloomulik antiikse kreeka suurejoonelisele loomingule.

Mis puutub Melniku aktiivsusse loovkunstnikuna, siis kujunes ta tegevus erakordselt viljakaks. On tähelepanvav sellase tegevustiheduse juhtimine meie ühiskondlikkude kunstihuvide rahuldamiseks, nagu seda oli vabadus-

sõjas langenutele monumentide ning hauamälestusmärkide valmistamine. Kahtlemata ei arenenud sellaste teoste looming seda rada, kus meie raidkunstis toodang oleks võinud näidata kunstipärasemat esituslaadi. Selleks oli rida põhjusi. Esiteks olid töödandjad kunstiliselt ebaorienteeritud ja teiseks — võistlusseaduste puudumine andis vähekoogenud inimestele ülekaalu neis komiteedes, kus määrati kindlaks monumentide kunstiline iseloom ja sisuline ainelaad. Ja sellest johtubki seik, et kuigi Melnik on üks viljakamaid selle ala töömehi, tuleb siiski Melniku nagu ka A. Adamsoni ja paljude teistegi eesti kujurite loomingulist paremikki otsida teisalt kui mälestusmonumentide hulgast. Sellelt alalt võiks nimetada vaid sellaseid töid nagu Otepää kiriku esiküljele valmistatud kompositsioonid eesti esimese rahvuslipu ainetel, sest seal näeme jõuliselt talupoeglikku reljeefikäsitlust, siis — Faehlmani mälestussammas ampiirsesse stiili hoitud vormitunnusega Tartu Toomel ja mõningad eratellijail valmistatud hauamonumendid Tartu kalmistuil.

Kuid nagu mainitud, on tähelepanavam Melniku looming pigemini teisalt otsitav. See on ateljeetöö, eeskätt töö, mida kunstnik on loonud omal algatusel laskmata kõrvalt määrata piire ainevalikule ja viimistluslaadile. Sellaseid teoseid tekkis suuremas tiheduses alates 1925. aastast. Need on vabad peaskulptuurid, aga eriti veel figuraalsed kompositsioonid. Naisfiguurid, kord rohkem dekoratiivses üldvormis, kord enam viimisteldud üksikosis hoitud teosed on need, mis Melniku tõstavad silmapaistvale kohale meie kujurite keskel. Salmamatult on neis vabades ateljeetöodes mõjustusi sellest rohkest töötahtest, mida meistri tegelemine tellimistööde alal on kaasa toonud töö liigagi viimisteldud iseloomu poolest. Sel juhul tunduvad sageli kompositsioonid oma kunstilises esitamises liigagi viimistelduina ja jätavad puhtale kunstitunnetusele ja ka vaatleja meeleolule vähe mõttevabadust ja fantaasialendu. Ja võib ehk kõnelda siis sellestki, et materjali iseloom ei lubaks ehk niipalju sundimist ja vägivalda, kui kujur on graniit-teoseis lasknud esile kerkida. Kuid sel juhul meenub minule jutuaamine soome kunstihar-

rastajaga aastal 1931, kui Melnik esines sealsel kunstinäitusel kõrvuti soomlasiga. Ei olevat faryilik kõnelda materjalist ja vormist niipalju, kui on see kombeks saanud moodses raidkunstis. — Materjal, kas on see kivi, puu, pronks jm. on kujurile vaid vahend, mille kaudu end väljendada. Mida rohkem tehniliste teadmistega ületatakse materjalide ürgvorm ja struktuur — seda rohkem meie jõuame vaba endaväljenduse juure. Nii oli soomlase arvamine.

Ning üteldu võibki õige olla, kui meie pooldame suuremal määral senisest kunstniku vaba loomingulist tegevust ja hindame ta algupärasemaid ja varjundilisemaidki iseloomujooni. Selles mõttes pakub Melnik materjalilt palju uut ja vaheldusrikast. Lihvimata karedast kivist teose kõrval esineb sügav lihvitud rootsi graniit, palisandriga kõrvuti leiame pronksi — nii heledas jaapani patineeringus kui tumepruunis sügavas toonis.

Sellasena tundsiime Melniku teoseid, kui ta sai kunstikool Pallase õpetajana professori tiitli. Mõned aastad tagasi asus ta Tallinnasse Riigi Kunsttööstuskooli juure õpetajana tööle. Sisuliselt on viimased aastad uut kaasa toonud selles mõttes, et Tallinna kunstielu hakkab mitmekülgsemalt inspireerima loovat jõudu kui Tartu. Melnikul võimalus valmistada vabaskulptuurseid teoseid tellimistele: Kadrioru lossi Koit ja Hämarik on juba tellitud tööde osas suur samm iseseisvama käsitluslaadi poole. Kuigi ka selles ülesandes oli teatavaid eeltingimusi stiili suhtes, siis ometi on need teosed juba kompositsiooniliselt huvitavamad kui mälestusmärgi motiive käsitlevad tooted. Samuti kerkis Tallinnas päevakorrade suurem nõudmine dekoratiivsete skulptuuride järele kui Tartus. Selles osas on Melnik annud huvitava, skulptuuriselt täiesti läbitunnetatud teose „Kae-vur“ — Pariisi maailmanäituse kaunistamiseks.

Kuid lõpuks on meister teinud veel ühe tugeva käänaku oma toodangu mitmekesisustsiks. See on meie rakenduskunsti alade viljelemine — ja nimelt kristalli lihvimine. Oleme palju kõneldud ja kirjutanud sellest, et sügava kunstilise loovtööta ei saa etendada käsitööd, rakenduskunsti ja arendada rahvuslikult väärtuslikku tarbekunsti. Ja kui me

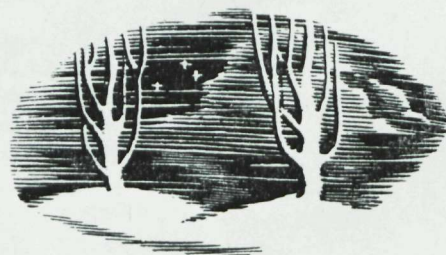

Prof. V. Melnik

Pr. X. portree (terrakotta)

oma maalijate ning kujurite ridadest aastast-aastasse leiame rohkem silmapaistvaid jõude, kes on asunud kavandite valmistamisele rakenduskunsti aladel, siis võime alles hellitada lootust edaspidisele edule neil aladel. Melnik on asunud ühele eriti raskele ja senini täiesti uuele alale, see on klaasi lihvimisele figuraalsete kompositsioonidega. Materjali ülitundlik mõju vormile ja vähimategi vormivariatsioonide esileker-

kimine valgustmurdvas kristallis nõuab palju oskust ja suurt vormimeelt koos tehnilise kannatlikkusega. Ja kuna Melnik on neist iseloomujoonist varemgi annud häid näiteid, siis võib arvata, et sel alal edasitöötlamine annab häid tulemusi. Senised saavutused lasevad oletada, et Melniku algatused edaspidiste töötlemuste suhtes võivad olla täielises kooskõlas kõigi kristalltööstuste parimate saavutustega.

Jakob Liivi luulepärandusest

1

Jakob Liiv sündis a. 1859 ja suri a. 1938. Puudus üks aasta ja 80 oleks täis saanud. Selle kõrge vanaduseni säilitas Jakob Liiv erksa vaimu ja tundeelu. Sellest annab tunnistust tema 1936. aastal ilmunud memuaaride-raamat, mis auhinnati Raamatufondi poolt, ja ta luuletused.

Jakob Liiv oli rahvamees ja seltskonnategelane selle sõna parimas mõttes. Veel viimse ajani vaevas ta südant Rakvere rahvamaja-teatri saatus. Ta võitles südiilt kultuuriliste organisatsioonide ulualuse eest, võttis ette ses asjas sõite päälinna ja tegi kavatsusi.

Kohtasin J. Liivi oma Rakvere-sõitudel ja J. Liivi ta Tallinna-käikudel 3—4 korda aastas. Kõrgele vanadusele vaatamata Jakob Liivis oli tarmukust, rühti, elutarka huumorit ja ka sarkasmi. Norutunne oli talle võõras.

Jakob Liivi lahkumisega katkes jälle üks elulõng ärkamisaja ja meie päevade vahel. Ika enam tuiskab ajaumbesse vahe nüüdisaja ja ärkamisaja vahel. Kõik muutub ajalooks. Ka meie tänapäev. Aga kas omame juba ülevaate ärkamisaja tõelisest olemusest? Kahjuks mitte veel. Veel praegugi mängib tolle aja hinnangus suurt osa emotsionaalne tegur, mis on sugupõlvade vahetusel edasi antud meie ajani kui mälestus noorusromantikast ja esimesest armastusest. Eks selles „esimeses armastuses“ koida meile Koidula naisheeros kui aja hingepäälilik. Millal me hakkame küsima, miks sellane „faustilise kultuuri“ kandja nagu vanahärra Ristmets-Kreutzwald pidi aja esindaja koha loovutama Jannsenitele, isale ja tütrele?

Need mõttekäigud panevad kahjatsema, et Jakob Liiv oma memuaare laiaulatuslikumalt ei kirjutanud ja neid lõpetada ei suutnud. Oli ju Jakob Liiv Koidulast ainult 16 aastat noorem ja ajale, millest jutt, õige lähedal. Rikkalikum ja üksikasjalikum memuaarkirjandus aitaks ajavaimule kindlasti lähemale pääseda.

Nüüd on Jakob Liiv läinud venna Juhani ja teiste juure. Väike-Maarja parnaslased — Tamm, Jakobson-Lill ja Jakob Liiv on nüüd jälle koos. Ja ka eelmised suured, keda väikemaarjalased austasid, on ka sääl.

Kui säälpool maist olemist eksisteerib mingi individuaalne vorm, siis võivad vennad sääl koos teistega keskustella luule olemusest, nagu teeme meie seda siin. Osa neist eelistab intellektuaalseid voorusi ja vormitüüpi — „klas-sikat“, teised usaldavad intuitsiooni ja nõuavad eluõigust emotsiooni tähtsusele loomingus. Siis võib Juhani Jakobile ja teistele ütelda: „Minu emotsionaalne visioon, armas vennas, ei mahtunud ühessegi antud vormi, ometi nad sääl all elavad minu sugestiivseist nägemusist.“ — „Tõsi,“ vastab Jakob, „sina ei võtnud õpetust laitmatuks vormiks, ometi nad tegid minist sinu venna.“

Juhan, kes juba kaugemal maisist side-meist, vastab Jakobile üsna ükskõikselt: „Noh, kokku teeme siiski kange perekonna. Sina kasvatasid neis vormimeelt ja saatsid neid nende igapäevases võitluses tõe ja õiguse eest, mina jälle otsisin eneses tunnetust ja tundeid. Oleme oma töö teinud. Las otsivad edasi sünteesi vormi ja sisu vahel.“

Juure tulevad Koidula ja Ristmets. Jutt pöördub nüüdislühirikale. Parnassi arvamisi selle kohta aga pole luba edasi anda. Vahest ainult seda, et kõik leiavad Jakob Liivi luule-

tuse „Laske rahus“ kauni olevat. Jakob deklameerib selle kõrgele kogule:

Laske rahus kannelt helistada,
veel on tungi tunda südames!
Ärge raskendage vaba rada,
kevade läheb mööda lennates.

Laulikuid nüüd laulmas mitu sada,
kelle süda tuksub nooruses.
Kevade neil õnnes teretada,
mina viibin viimseis viisides.

Nagu sumisedes üle tühja aasa,
lendab mesilane hilja sügisel,
otsib puhkepaika üle talve,

nõnda kumiseb veel kurvalt, tasa
viimne hääli mu kandle keeledele:
olgu see mu vaikne õhtu palve.

2

Jakob Liiv on jäänud oma noorema venna traagilise saatuse ja traagilise luule varju. Kui Juhani poleks olnud, Jakobi saatuse ja luule oleks tähistanud ajajärgu märkimisväärset luuletulpa. Seda muidugi nüüdki. Varjamatu tõsiasi on, et Jakob Liivi luuleparemik moodustab põhivara meie luulevaramus.

Kahe venna sugulasveri tuleb ilmsiks ka nende lauludes. Tuletame meele kaht luuletust: Jakobi „Mind vaevavad“ ja Juhani „Mu isamaa on vaene“. Sama valulik südameveri ja kirk korduvais hüüdeis „mu isamaa“. Juhani luuletust tuntakse rohkem, Jakobi oma järgneva siin:

Mind vaevavad salajad valud
ja piinavad otsata.
Täis valu on minu laulud,
täis valu mu isamaa.

Mu mõtetes mihiseb meri,
torm oigab kui surija;
mu silme ees auramas veri,
ja udus mu isamaa.

Ju kraaksumas kaarnate kari
ja rongad on rahuta.
Maailma kui kataks must vari,
mis varjab mu isamaa.

Röövlindude tiibade müha,
mind täidab nüüd hirmuga;
sest röövlile iialgi püha
ei ole mu isamaa.

Need salajad vaevad ja valud
ei lase mul hõisata.
Täis valu on kõik minu laulud,
täis valu mu isamaa!

(1. XI 07)

Koos selle luuletusega olemegi jõudnud Jakob Liivi isamaalike laulude juure. Jakob Liiv on üldiselt kriitilisema meelega ja realistliku taibuga luuletaja. Sellepärast puudub ta luules ilusõnaline ärkamisaja paatos, puudub ka venna Juhani „messianism“.

Oma paremais isamaalikes lauludes on Jakob Liiv ajalaulik, kes valu- ja õnnetundega elab kaasa eesti rahva saatust. Muidugi maksab ta nooremas eas kümnist ärkamisaja motiividele, kuid täismeheas saab ta teadlikuks kodutülidest rahvameeste vahel, ta saab teadlikuks Eesti asendist Vene kotka tiiva all, ja ta silmad näevad vaesuse ja rikkuse vastuolu ihte ja sama rahva juures.

Kui meele tuletada veneaegseid tsensuurilolusid, siis saab mõistetavaks ka Jakob Liivi ajalaulude allegorism. Ei olnud võimalik kõnelda asjust otse. Eriti aga siis, kui see puutus valitsevasse võimu, nagu näeme seda luuletuses „Punane kotkas“ (1906). Sümbolid olid ju mõistetavad. Igaüks teadis, et punane kotkas on vene valitsus.

Allegooria oli hääks abinõuks ka kodustest asjadest kõnelemiseks. Kui algas võitlus J. Hurda ja C. R. Jakobsoni vahel, kurvastas see lõhe väga paljude isamaapoegade meeli. Ei suudetud mõista selle tarvilikkust. Ei suudetud hinnata Jakobsoni läkitust. Ka J. Liiv kui „väike vend“ suurte isamaapoegade kõrval otse, ootab ja ennustab lepitust ja kodurahu. Ta teeb seda oma paremas lugulaulus „Kõrbelõvi“. Sääli on vana ja tark šaik Soliman (Hurt), kes lubab oma rahva viia pühasse linna. Noor tuisupea Abdallah (Jakobson) töötab rahvast juhtida sinna otsemat teed. Osa rahvast kes kaasa läheb, satub röövlite kätte. Soliman päästab nad. Abdallah märkab eksitust ja

saab oma igatsetud Soranda — Solimani tütre (Eesti).

Hiljem Liivile enesele selgus, et Jakobsoni sotsiaalse võitluse tee ei tarvitsenud vale olla. See sobis Jakob Hurda vaimse kultuuri teega. Jannseni baltimeelne-kiriklik seisukoht oli aga iganenud.

Jakob Liiv kirjutab ise aastal 1905 luuletuses „Uimastav vaikus“ järgmiselt:

Sinu kiitust, mu isamaa,
laulda ei suuda, meel hale...
Kui ma sind kiitsin kord lapsena,
varjas mu vaimu suur vale.

Selle tunnetuseni jõudmiseks on Eesti luules kulunud pikk tee. See tee on olnud vaevaline ja raske, kuid viljastav. Kõige selle juures ei andu Liiv norutundele ega pessimismile. Varem nimetatud luuletuses „Punane kotkas“ lõppread kõlavad optimistlikult ja mehiselt:

Veel alles on hulkade julgus ja jõud,
aeg ilmale jõuab neid tuua.
Kord põgeneb isamaalt vaimline põud,
suurt suudab mu rahvas siis luua.

Eesti rahvas suutiski suurt luua. Ta saavutas iseseisvuse ja sellega koos vaimse enesemääramise võimaluse. Selle nägemine ja sellega kaasaelamine oli tasuks Jakob Liivile ta südamest tõusnud isämaalike ajalaulude eest.

3

Jakob Liivi sümpaatiat kaldus Hurda-Jakobsoni vahelises võitluses mõõduka Hurda poole. Lugulaulus „Vaimude org“ ilmneb ta mõõdukus veel selgemalt. Jakob Liiv on „punaste tegelaste“ vastu, kes oma mõrsja — kodumaa — maha jätavad ja maailma tuuli tallavad.

Samasugune mõõdukus ja kalduvus kiriklik-kristliku moraali poole tuleb ilmsiks ka Jakob Liivi armastusluules. Jakob Liivi armastuslühürrika on juhitud vastava aja idealismist. See idealism, pääleegi konkretiseeritud balti kirikliku moraali poolt, suleb luuletaja südame ja suu. Elava sidame joovastatud tuksumist ja valulist kurtmist ei leia me J. Liivi luules, puudub julge otsekohekus. Ja sellest julgusepuudusest johtub koguni isemoodi vahekord autori ja aine vahel.

Oma tunnetest kõnelda otsekohe ja vabalt lundub viisakuseta. Kardetakse oma tundmuste reetmist, ja siis lastakse toimida lillekestel ja lindudel, võetakse appi huumorgi.

Tagajärg on sümboolne lillekõne. Aga see ei anna elamusi, sest see on vana ja leierdatud.

Hoopis erksam ja värskem on Jakob Liivi loodus- ja koduluule. Sellelt alalt leiame Liivi paremaid laule. Liivide kodu asetses Peipsi läheduses. Peipsi ja Alatskivi ümbrus on mõjutanud mõlema venna luulet. Loodusluules ei tule segama konventsionaalsed kammitsad, sest J. Liivigi looduslauludest hõõgub ehtset lüürismi, idüllilist õrnust. Loodus jääb kuni vanaduseni selleks allikaks, millest voolab puhas inspiratsiooni oja. Võiks siin nimetada rea ilusaid looduslaule, kuid toome selle asemel soneti „Ranna pilt“, milles ilmnevad Jakob Liivi looduslauliku voorused:

Pilv paistab õhtul punane kui veri,
ja näib kui langeks päike meresse.
Tuul puhub vaikselt üle vee,
ta võimul tasa kiigub, liigub meri.

Ja nagu puistaks päike kullateri
nüüd lahke käega üle lainete.
Süüil kulla keskel väike paadike
kui unes ujub, tuuleõhk tal peri.

Randkaljudel on suurenenud vari.
Nad paistavad kui kangelaste kari,
kes torne vastu võitlemiseks reas.

Paat ajab kajakate parved kaljult,
kes keerlevad ja kisendavad valjult,
sest merikotkas püügil nende seas.

4

Jakob Liiv teeb oma lauludes palju tegemist luule-filosoofiaga, enese ja luule vahekorra selgitamisega. Ühes kaunimas sonetis „Luuleteel“ kirjutab ta resigneerunult:

Nüüd sõba silmil, kortsud juba laugel...
Kui kerjaja all trepi astmetel,
ma kuulen, kuidas teised üles läevad.
See püha paik, nii õhkab hing, on kaugel,
kust luule paistab oma täiusel!
Ta ilu selgitatud silmad näevad.

Kui me tuletame meele J. Liivi kaldumist Hurda poole ta ajalauludes, siis mõistame ka, miks luulefilosoofiliselt küsimusis Liivi seisukoht ei võinud olla muud kui idealistlik.

Luuletaja olgu prohvet, ideaalne isik, eelkäija täiuse poole. Jakob Liiv ise hüüab luuletuses „Ära viibi“ nõnda:

Sa ise vendi kaasa hüüdes
teed rajades käi nende eel,
ja paleuste poole püüdes
neid juhata, kes eksiteel.

See on tuntud luule-filosoofia seisukoht. Sellele ei ole Jakob Liiv oma poolt midagi lisanud ega ära võtnud. Küll jääb aga Jakob Liivi ajaliseks teeneks see, et Jakob Liiv eesti luules selle esimesena nii täiuslikult on sõnastanud ja päälegi korralikus sonetis. Järgnegu siin lõpuks see sonett „Lauliku süda“:

Noor süda, kellele kord laulust osa anti,
sa ole puhas nagu hiilgav kuld,
siis võid sa teiste hinge tuua elutuld,
ja rõõmustada rikast, kurba, santi.

Kõik elurõõmud pane anni panti,
laul nõuab vooruslikku hinge sult;
su laul on selleta kui kõrvemuld,
mis tormi võimul kaugusesse kanti.

Sest iga hää, mis sinu kandlest tuleb,
su hinge ja su vaga südame
siis tuttavaks teeb kogu ilmale,

et igauks, kes sinu laulu kuuleb,
sind võtaks juhiks oma hingele,
su südamega kaaluks oma südame.

Pääle J. Bergmanni oli Jakob Liiv nõudlikum ja püüdlikum vormiharrastaja. Seda näitab kogu tema toodang, eriti aga ta rikkalik sari sonette.

VARAMU RINGVAADE

Tartu teatrielu 1937/38. a. I pool

Tartule väärrika teatrielu loomise kibedaid ootusi on püütud aasta-aastalt mahendada mitmesuguste väliste takistuste arvel. Ja seda küllaltki usutavalt. Puudub ju tänaseni meie ülikoolilinnas korralik teatrihoone, milline kas või tehniliseltki rahuldaks hädavajalisi lavaloomingu nõudeid. Kõigi takistuste kogusumma kulmineerus läinud suvel Vanemuise hoone ümberehitamise algusega, mis sundis vanemuise edasi kolima kohaliku saksa teatri ruumidesse. Kuid seegi on siseehituselt poolikuks ning puudulikuks jäänud hoone. See omab küll kuulsakõlalise ning kõigiti teatrichtse saali, ent tehniline lavavarustus ja tööruumid on enam kui kasinad suurteaternikele tegevusmõtudele. Samuti on kehv korrashoid ning ajahammas saksa teatri siseseadelduse kallal teinud oma laostava töö, nii et linnavalitsuse järelevalve erikomisjonid kandsid asutuse tuleohtlikkude registrisse. Ja ainult kahekordistatud tuletõrje valvesalga saatel võiakse läinud sügisest alates sääl etendusi anda.

Nendes erierakorralistes olutingimustes avaski Vanemuine oma hilinenud hooaja septembri lõpul saksa teatris Mä l k - S ä r e v i „Õ i t s e v a m e r e“ rannaprofiiliga.

Draama liigi erinõuete küllaltki laiade piiridega võrreldes jäi selle avara romaani lavakohendus ikkagi ainult keskpäraseks dramatiseeringuks. Seitsmeks pildiks kokkutõmmatud sündmustiku käigus ei ristle mingid teravaksviljeldud aated ega tungid, vaid kõigi eepilise suuržanri tunnustega joonistatud looduseinimeste eritemperamentid kehviklikus rannamiljöö. Isegi armusõlmingud ei suuda siin konfliktki paisutada lavaliseks pingeks, vaid rannarahva verepärimus lahendab kõik südame-

sekeldused loogilise lihtsuse ning loomulikkusega. Lavalnähtuna saime siit hää annuse kosutavalt karget merehõngu, sündmustikult vähenõudliku, kuid omapärase kalurielu pildi, mis andis võimaluse kaasaelamiseskaalal ulatuda külalõbust surmatraagikani.

Näitejuht K. A l u o j a oli „Õitseva mere“ romaanikohaselt painutanud mänguliselt pikaldasse põhitooni. Seetõttu varitses esietendust mõtteliste tühikute hädaoht. Samuti tundus sündmustiku käigus ja antud miljööks kõigiti ebaorgaanilisena kuskilt kaugelt lainetav meeskoori laul, mille sissepõimingule parimagi tahtmise juures ei leidnud mingit põhjendust. Õnneks aga ei küündinud need puhtlavastuslikud lohud etenduse põhimuljet segama kurjustama-panevalt.

„Õitseva mere“ tõlgitsemises oli näitlejuht kasvatusliku katsetusena püüdnud vanemaid ja nooremaid näitlejaid kõrvuti tõhe rakendada. Seetõttu esines ansamblimängus päris tuunduvaid konartusi, mida aga paremate lootustega tahaks kanda erakordsete tööolude ning ettevalmistuseaja lühiduse arvele. Üksikmängijaist sai juba oma mahuka osa tõttu võimeid ulatuslikumalt käiku lasta ainult R. R a t a s e p p elutarga ning hääsüdamliku rannataadina, kuna J. J ü r g o ta noorema pojana alles etenduse lõpul pääsis nõutava mängu piirini. Kaluriäti vanema poja osa oli usaldatud Tartu teatrikoolist tulnud V. A d e r'ile, kes selles süngekoelises esikosas kõigiti lootusivirgutavalt kannatas välja oma tugeva tuleproovi.

Laiamahulise „Õitseva mere“ olustiku läbilõikele järgnev J a n n o - S ä r e v i „M e t s - m e e s“ jäi lavaliselt märksa nurgelisemaks ning ebaühtlasemaks. Sest „Metsmees“ veste-

lise romaanina on märksa visam alistuma dramatiseerija ümberlõikamisele kui lihtsetel ürgtemperamentidel luginev „Õitsev meri“. Tõsi küll, et siingi Särev kogenud meistrina paiguti otse virtuooslikke liitekohti on leiutanud tolle äraeksitatud mordvalase eluloo lavalemanamiseks, kuid „Metsmehe“ lavakompositsiooniline kogumõju jääb ikkagi laialikskuvalladviklikuks. Romaani raamides käsitletud hõimuromantika vastuokused kerkivad laval esile liigselt lõikavatena, paiguti isegi psühholoogiliselt põhjendamatuena ning silmale-kõrvale krobedatena. Ja seda ennekõike tõusiklike tegelaste paksul nahal, näit. advokaadimanda ränk enesepakkumine Peedrale võõras korteris. Ja kuna Janno romaan ei kalluta lugejat sentimentidele ega ilmsele draamatikale, vaid piirab käsitletavat põhiideed intellektuaalse vaatluse ning edasirühkiva koomika hoiakuga, siis ei saanud ka dramatiseering üle orkestra saali tundusmeeltele sellast lihtsetoimelist mõju, nagu suulis seda saata „Õitsev meri“ oma pisiinimeste elumurede illusiooniga.

„Metsmehe“ dramatiseeringu lavarakendusse oli vahele kiilutud lõbulaulude popurri ja mujalt maailmast tantsuettekannet kodusel hõimühthul. Sellaste segasugemete sissepõimimine lavastuse realistlikku põhiritmi püüdes küll mõnevõrra rahvalikule hoogsusele, kuid aitas ühtlasi tähelepanu veelgi lõdvemale kiskuda siuaarengult, mis niikuinii jäi hüppeliseks. Esiefenduse tõeline mänguhoog pääsis maksvusele alles teose viimases kolmandikus. Ansambliühthlusesse löi tugeva kõikumise tüüpide ebaühtlane tõlgitsemislaad. Kuid selle algpõhjusid peituvad juba enam autoreis kui näitlejais ja lavastajas. Tegelasakonna tõusiklikud esindajad võtsid liigselt karikatuurse kallaku, kuna intelligenti kujud hoidsid täisverelise realismi tõlgitsemisjoont. Ja viimaste seas esines päris läbimõeldud hoogkarakterina A. Randviri magister Randeri kogu etendust juhtivas rollis. Kauge hõimuvend — mordvalane Peedra, kes juba lavakohenduses on tõmbunud vaikivaks skeemiks, jäi ka A. Meringi kehastuses ebamääraseks.

Kahele kodumaa autorile järgnes L. Fodor „Küpsustunnistus“. See kuulub samasse ungari kaasaja kergete näidendite liiki

nagu „Tütarlaps tänaval“ ja „Unustamatud hetked“, milliseid juba varem oleme näinud „Vanemuise“ laval.

„Küpsustunnistus“ mängib ühes Buda naiskoolis ja teose juhtmotiiviks on noore tütarlapse iseseisvaks-saamise sekeldused armuasjanduses. Meie Doonau-hõimud ei näi tegevast kuigi ulatuslikku küsimust eluküpsuste noorte esikseiklusist. Haaratakse olukordade järele nii, nagu need esinevad tõeliselt jooksvas elus, kuid hiljem juhitakse sõlmingulised situatsioonid kasvõi vägisi sentimentidega ettevirgutatud happy endile. Seesama kordub ka „Küpsustunnistus“, kus koolielu sekeldustele rajatud kompositsioon lõpeb päris ümmargusena teises vaatuses. Kolmas vaatus lõpplahendusena on aga juure pingutatud, viies sündmustiku käigu hoopis uuele armuromaanile.

Teose lavaliseks vooruseks on sõnaline sädelus ja tüübistiku teravad kontrastid. Draamatilisemad sõlmingud ning olukorrad mahendatakse komöödialise kergusega, tõeterad aforismidega ja karakterid paraaja karikatuuriga. Lavastuse lähtekohaks oligi K. Aluoja ja valinud tüübistiku kontrastide rõhutamine. Ja tulemusena saime terve rea nauditavaid karakterkujusid, kelledest ennekõike mõjule pääsid L. Tubina kooliõpetajannast vanapiiga, J. Põderi tihupäine matemaatika-õpetaja ja J. Suvorova sekeldusi tekitanud koolitüdruk.

Härrasmeheliku vahelõbuna anti järgnevaks uuslavastuseks O. Straussi operett „Viimne vals“, mis tohtu suure tegelaskonnaga lainetas üle lavaäärte. Operett jääb ikka operetiks oma printside, printsesside ja husaaride kõrgeleennuliste armulõbudega. „Viimse valsi“ kasuks kõneleb mõnevõrra see lavaline loogika, mis ei lase mitte igal võimatul juhul vahele tõugata revüüd ega estraadinumbreid, vaid siin tundub tantsutrupi ja balalaika-koori esinemine päris asjakohasena losside õhustikus.

„Vanemuise“ käesoleva hooaja esimese poole kõige sisukamaks näidendiks ning õnnestunumaks lavastuseks peab küll kinnitama Iŕehhi kirjaniku V. Verner'i „Inimesed jääb“ (täpsemalt vist — „ajujaäl“?). Teos haarab tänapäeva ühiskonna valusamaid närve — generatsioonidevaheliste elutunnete heitlusi ja töö-

tu intelligentsi probleeme, mis eriti aktuaalseks kerkis hiljutise majandusliku kriisi ajal.

Kuigi V. Verner ei keskenda seda perekonna intriigistikku teravale võilusliinile, on näidendi ülesehitus ometi haruldaselt tihed ning terviklik, välja arvatud liigselt moraliseeriv lõppmonoloog. Ilmekalt individualiseeritud karakterid, kunstilise asjalikkusega lopsakas sõnastus, iseloomustavad ning alati märkitavad repliigid, üksteisest väljaarenevad situatsioonid ja sündmustiku elevus tegelastevahelises ühenduses — need kõik kokku teevad „Inimesed jääb“ tänuväärsete mänguvõimalustega varustatud lavatooteks. Aga teose realistlik põhilaad paneb ka ühtlasi tugevale proovile teatri lavaintelligentsi ning kunstilise taktitunde.

Tarvitada olevate võimaluste kohaselt oli A. Meringi lavastus püüdnudki tabada teose avaraid piirjooni. Tõsimõjuliste stseenide põhja sadestus tihti ängistavat traagikat ja loomuliku siseelevust tõusutas enamikus väline mängubravour. Näidendi sisutiheduse täieliseks mõjulepääsmiseks aga tundub nende kahe mängulise kauguspunkti kokkutõmbamine enam sobivat. Ning seda loomulikkude mängimisvarjunditega tasandamist nõuaks kõigepäält mitmed kõrvalkujud, nagu ministri isiklik sekretär, teenija ja jalgpallur. Ehkki „Vanemuine“ ei suutnud kaugeltki ära kasutada kõiki teoses leiduvaid lavaloomingulisi virgutusmomente, jääb ometi see näidend kunstiliselt esinduslikumaks saavutuseks Tartu viimaste aastate teatrilus.

Üksiktegelasist näitas A. Randviir perekonnapäi keskses osas järjekordselt mängu, mis ulatas teistest vähemalt kaks klassi kõrgemale. Saime terve rea mängulisi peenvarjundeid, mida poleks nagu ennem märganudki selle näitleja hoogandes. Üleminekud kihvatusmomentidelt noorust mõistapüüdvatele meeleoludele mõjusid ja liikusid elamuseltsetena. Tugevaima lavamõju saavutas A. Randviir näpitsprillide kadumise stseenis, kus miimika, silmade, käte ja kuju koguhoiak muutusid veenvalt lühinägeliku inimese olemuseks. Paljud teisedki osalised osutusid näidendi lavatiheduses palju verehtsemaiks, kui on harjutud seda nägema nõrgavõitu teostes.

Järgmisena jatkas vanemuislaste töötuju elustamist H. Raudsepa verivärsk komöö-

dia — „Mees, kelle käes on trumbid“. Üle kahekordse armastuse-kolmnurga haaras siin Raudsepp tänapäeva ühiskondlikesse keerdudesse märksa kergemal käel, kui seda tegi tšehhi autor. V. Verneri gümnaasiumi-professor ja ta vanem poeg vahetavad ainult viimases kitsikuses oma poliitilisi parteisid, kuna Raudsepa notar Manivald Sinisalu igale olukorrale vastavalt võib muuta oma poliitilise meelsuse värvi. Puhtegoistlikust karjeristi ajest — „energia ülejäägist“ — on Sinisalu valmis koos vandeseltslastega riiki kukutama, kui aga ise selle kaudu pääseks juhtivamale kohale. Eile tuline sotsialist, täna veelgi tulisem rahvuslane — see on Raudsepa sule all uus tõusik-poliitik Manivald Sinisalu.

Kuid mitte see poliitiliste meelsuste kergats oma eluenergia küllusega ei ole teeninud komöödiast autori täpsemat kujundust, vaid just ta ammune rivaal armuasjanduses. — Hubert Lehmus. See on mees, kelle kätte aeg on juhuslikult mänginud trumbid Sinisalu mässunõu kirja näol. Lehmus tuleb Pärnust magusate kätemaksu unistustega, ent ei oska ega julge kasutada oma trumpe. Ja selles seisabki komöödia mõte. Lehmus on õllishing, kes nelikümmend aastat oma isiksuse teistest niipalju kõrgemal on hoidnud, et ei leia enam mingit sidet kaasinimestega. Eneseimettleja, kätemaksuhimuline, salakaval ja rumal ühel hooibil, saamatu ning arg — on ta iga poliitilise suuna ja riigikorraga opositsioonis. See on meie üldtuntud vastarindlusest sosistav provintsiesteet Niglas uues ning täielikumas kujunduses.

Oma tihendatud lavaliste avalöökidega annab komöödia ülesehitus märksa suuremaid lootusi, kui see täitub lõplahenduses. Intrig laheneb Sinisalu ning tema naiste võiduga ja Lehmus pöördub koos uue „plastilise talendiga“ Pärnu operetti harrastama.

Sõnastuses ning mõtetepildumises on Raudsepp endiselt terav, kuid aforistlik ütlemise- lõbu ning tulivärk on märksa keskendatumaks muutunud. Perekondlikkude armuvahekordade lahendamises liigub siin Raudsepp sageli „armsa kristliku moraali“ lubatavuse kaugematel piiridel. Siit edasi minna on juba päris vaevaline. Ja julget poliitilise mõtlemise puudust ei saa siin keegi autorile ette heita.

Näidendid „Mees, kelle käes on trumbid“ nägin esmalt E. Draamateatri lavarakenduses ja vanemuislaste tõlgitsetuna alles kümnendal etendusel. Nii peaks mõlemate lavastuste etendusterutiin olema enamvähem võrdne. Üksikosaliste mänguilmekust kaalutelles jäi A. Suurorg rändteatri Sinisaluna kahtlemata hoogsamaks ning jõulisemaks kui Vanemuise kinise tegumoeaga J. Pöder. Sellevastu oli A. Sunne Lehmus mitme astme võrra kinnisem ning ebamäärasem kui R. Ratasepa tõlgitsetud esteet. Ratasepa mängu kaudu alles võis ki täielikult mõista seda arga kiusukarakterit ning kogu komöödia põhijoont. Naistegelasist L. Lasner tõlgitses Ellenit perekondlikumalt, L. Tubin suurdaamilikumalt, O. Ungver Olly Naanot intellektuaalsemalt ning lihtsemalt kui L. Laoniidu, S. Reek Katit usutava siseteravusega, E. Tamul meheliku lohmakusega. Ladviku üliõpilase tüüp aga jäi mõlemas lõdvaks sel lihtsel põhjusel, et ei osata laval käituda joobnuna.

Kokkuvõttes aga tundus vanemuislaste mäng, tänu eriti R. Ratasepale, komöödiale sisulähedasemana ning avaramana kui rändteatri stilisatsioonini raamidesse surutud esinemislaad.

Poolaasta viimase numbrina mürises üle Vanemuise lava J. Jaigi poliitilisrevüülük „Põrgu“, mis välisreklaamis oli kavatsatud vanaaasta-õhtuna. Kui palju „Põrgu“ lavastuses esinevat laulu, muusikat, tantsu, maadlust, paugutamist jne. on autori poolt ette nähtud, palju lavastaja leiutatud — seda on ilma tekstita raske otsustada. Esietendusel saadud müjete järgi kujunes see kõigiti enneaegselt plahvatanud suurmuertsuks.

*

Tartu teatrielu põhilise ilmekuseandja — Vanemuise kõrval on kõik teised kohalikud lavaalgatused jäänud vaid ajutisiks katsetusiks. Kuue-seitsme aasta eest püüdis omasuunalisi lavaharrastusi algatada Töölisteater, kuid likvideerus peatselt materiaalse ning vaimse jõu puudusel. Läänud kevadel lõppenud Tartu Draamateatri Seltsi teatrikooli kümme aastat kestnud õpilast koos endiste huviringlastega virgutasid Töölisteatri sügisel uuesti ellu. Leides lavaavause ja tuulevarju Tartu Käsitöölise Seltsi ruumides, innustus uus teatrikatsetus tööle

täiesti omal riisikol — enam kui viletsais tingimuses. Seega ripub selle igasuguse kõrvaltoetuseta ürituse saatus täiel määral noore näitlejaskonna omaenese läbilõõvuse võimeist.

Oktoobri keskel toimuski uue Töölisteatri avaetendus M. Valtari „Distipliinitu sugupõlvga“, mis kergitas küllaltki häid lootusi tulevases omaette sihiteadvast lavarengust. Avar saal oli elavalt reageerivat publikut tungil täis. Ja kui viletsaid töötingimusi arvesse võtta, siis andis etendus kõigiti rahuldava kogumõju. Palju kahtlasema meeoleolu aga sisendas teine esietendus, mis saatis lavavalgusesse pseudonüümse J. Kihulase kergekoelise komöödia „Häda õnnega“. Distipliinitu mängukäik, millest tuleb eraldada kojamehelike osatäitja E. Vedler, pani tugevasti usalduse kõikumale. Veegi mõrasemate muljetega lahkusin S. Tretjakovi lavalise reportaaži „Mõirga, Hiina!“ neljanda pildi järel etenduselt. Nägin seda omal ajal Tallinna Töölisteatri ja elasin Tartus kaasa „Mõirga, Hiina!“ kolmele-neljale proovile, millest otsekohe selgus, et tartlased oma jõutagavara olid mitmekordselt ülehinnanud...

Oleks täiesti kahju, kui see uus teatrialgatus eneseusalduse tõttu libiseb sellasesse dilettantismi, mis ära võõrutab senini tänulikuks osutunud töölispubliku. Lavastuste arvu tagaajamiste ja seniste omavaheliste katsetuste asemele peaks see sümpaatne teatrialgatus püüdma end painutada kindlate võimetega lavajuhi meelevalla alla. Sest edukas teatritöö nõuab kultuurset despooti, inimest, kes suudab üheaegselt kasvatada ja vastutada.

Avalikkusele kõige vähem tuntud lavaharrastuseks on Tartu Sõdurite Kodu teater, mis juba kümme aastat vaikselt töötab kohaliku garnisoni meelelahutuse piirides. Aga ka sinne näitlejaskonna kontinuiteet ulatub kaugelt üle tavaliste asjaarmastajate raamide. Pidevalt kaasamängijaiks on A. Kõnna, N. Libene, A. Puls, T. Nõmmits, H. Joone, O. Valdes — kõik endised vanemuislased. Uuest aastast alates liitus nendega ka oma kutsealal tööta jäänud F. Pettai. See pärast ei käi Tartu Sõdurite Kodu teatril sugugi üle jõu rahvaliku repertuaari korralik esitamine väikesel, kuid tehniliselt küllaltki mõnusal laval. Kahjuks oli mul võimalus selle

väikelava tööst näha ainult „Potilöövi pereinaišt“. See Peet Vallaku-aineline (K. Irdi redaktsioon) külakomöödia oma mahlakate maatuüpidega libises üle lava päris koduse muhedusega.

Külastusetendusist küündis kõige varem Tartu E. Draamateatri lavastatud A. Dumas' noorema „Daam kameeliatega“, rännates ringi L. Lasneri juubelinäidendina. Külalistelt saime tugeva annuse omaaegset müngulaadi, mis paisus suursugusust taotlevast vahulisusest teatraalse dramaatikani.

Sama teatri järgnev võõrusetendus andis omapärase üllatuse O. Lutsu „Suves“. Lutsu täisealise Tootsi kujutamises rabas meid J. Kallola oma võõra uudusega. Jutustuses esinevast rahulikust ning motiveerimatute kriugas-tega Tootsist oli laval saanud rabe, närviline, impulsiivne ning isegi deemonlikult salakaval tuulispää. Alguses mõjus see otse vastandina senisele kujutelmale. Hiljem rahunes näitleja ja harjusid ka ise selle kummalise tõlgitsusega. Etenduse lõpul aga kogesid, et näitleja viis oma osa läbi ühtlase rabaduse ja küllaltki leidlikkude mänguliste varjundustega.

E. Draamateatri kolmandast võõrusetendusest — „Meestruupidega“ — oli kõnet juba eespool.

Tartu akadeemilistele ringidele huvi ja eeskuju pakkuvaks kujunes Helsingi Üliõpilasteatri külaskäik T. Pakkala „Parvepoistega“. Ehkki lahetaguste hõimude mängu piiras puhtasjaarmastuslik raamistik, mis end eriti tunda andis ühiste hooglaulude ebakõlas, saime laval näha terve rea ehtseid soome tüüpe. Samuti oli soome veljedel omis piires märkimisväärse ühtlusega läbi viidud koosmäng, ja eriti teose miljöösse kuuluv etnograafiline rekvisiit. Viimase vastu patustatakse meie laval enam kui tihti. Lava-aabit-sa õppetunni andsid soomlased ka sellega, et kõik osalised kandsid pehmeid jalanõude taldu, mis liikumise mürale andis loomuliku tugevuse illusiooni.

Kõike kokku võttes selgub, et Tartu teatri-elu otsingud käesoleva hooaja esimesel poolel on olnud mitmeti jumekamad mullustest. Kannatlik teatrihuviline on võinud jälgida ligemale kakskümmend erietendust. Kahjuks aga on see lavavilkus pidanud ennekõike piirduma repertuaari mitmekesisuse ning üksikute teatrite fahterakendustega, kuna etenduste sisulised saavutused ainult väga kasinalt on suutnud akadeemilise linna nõudlikkust rahuldada. Kuid otsingulised tõusutunnused liiguvad juba mitmes sihis. Nende ilmekam esilekerkimine peaks olema lähema aja küsimuseks.

J. Sütiste.

Rahvuse salgamise ideoloogia

AUGUST JAKOBSON: VAIKNE ÕHTU.

Romaan, „Noor-Eesti“ kirjastus Tartus, 1937. a. Hind kr. 5.25.

A. Jakobsoni „Vaikne õhtu“ on üks neist Jakobsoni romaanidest, mida olen suurima huviga lugenud. Kuigi paistab, et see romaan on I köide sarjast „Igavesed eestlased“, siiski võib seda juba nüüd võtta teatava tervikuna, sest probleemi asetamine ja selle lahendamise tee on selgesti väljendatud.

Romaani pääprobleem on rahvuse salgamise probleem. See probleem on sellases ulatuses, minu teada, esmakordselt eesti kirjanduses käsitletud ja väärib juba seepärast suuremat lähelepanu. Eriti meeldiv on see asjaolu, et A. Jakobson probleemile täie tõsidusega suhtub. Ta ei ironiseeri, ei naera ega moraliseeri

oma kangelaste-rahvusesttaganejate üle, vaid katsub neid mõista, võtab neid elavate inimestena, mitte karikatuuridena, nagu seda oleme harjunud eesti kirjanduses seni nägema. Jakobson ei mõista ise hukka rahvusesttaganejaid. Ta laseb nende saatusel areneda, kuni kadakad ise omaeneste laste suust peavad kuulma „surmaotsust“ oma elumõttele. Ainult estofiilide hinge-elu käsitleb Jakobson ühekülgelt.

Nõnda näemegi kõnealloses romaanis, kuidas „kuskilt Pärnu-Jakobi ja Kergu vahe pealt“ tulnud vennad Kuhelikud moonduvad Breemenist päritolevaiks sakslasiks, kes omavad kaubamaja „Justus Kubbelich ja vennad“. Selle

juures üks vend jääb maale taluriks ja ta poeg tuleb töölisena linna papivabrikusse ja kannab edasi Kuheliku nime.

Edasi kasutab Jakobson osavasti laste ja vanemate vahelist loomulikku opositsiooni laste „mässuks“ rahvusesttaganejate vastu rahvuseleidmise nimel. Lastele hellale iseteadvusealgele on valus kuulda väljastpoolt näkku visatud sõnu nagu kulle ja kullepoeg jne. Välistest tõukeist ergutatuna hakkavad lapsed omal käel uurima perekonna sugupuud ja leiavad, et nad on eestlased, mitte sakslased Breemenist. Sellest tekib dramaatiline kokkupõrge laste ja vanemate vahel: autoriteedi kriis.

See kõik on Jakobsonil meisterlik. Sellase probleemi asetamisega A. Jakobson tõendab, et temas peituvad eesti proosameistri võimed.

Aga läheme tagasi rahvusesttaganejate maailmavaate rakendamise juure A. Jakobsoni romaanis. See on tugevaim osa antud romaanist. Jakobson analüüsib seda küsimust mitmekülgset ja julgelt. Ta pühendab sellele analüüsile eripäätüki: „Kapten Kubelik räägib rahvuse salgamisest“ (lk. 73).

Kapten August Kubelik, Klaara vend, vana Henrik Kubeliku poeg, endine ohvitser, kes teadmata kellelegi kapteni astmes ootamatult erru läinud, oli parajasti papivabriku laoplatsi ülevaatajaks, kui Justus Kubeliku noor poeg Anton oma rahvuseleidmise kannatusis tema poole pöördus.

Siin on tsiteerimine paratamatu, et anda võltsimatult edasi probleemi kohta käivat materjali.

— Vaata, August, minu teada me pidime olema sakslased... Nüüd aga tuleb välja, et me seda ei ole. — Ja see on ju hirmus nõnda end ehtida võõraste sulgedega. See on minu arvates niisamasugune sigadus kui varastamine. Kui Klaara poleks mulle sellest rääkinud, oleksin ma praegugi uskunud kergemeelselt vanemate valetamist.

— Aga... aga... see on ju inetu ja... ja... läila. Jah see on väga läila... See on nii läila, et... Kui ma ainult kujutlen, kuidas meid tagaselja naerdakse ja pilgatakse: „Kulled, Kulled!“ Ometi poleks seda vaja olnud. Neid, kes ei salga oma rahvust ja ütlevad igaühele julgelt näkku, kes nad on, ei mõnita kindlasti mitte keegi.

Sellest tsitaadist näeme selgesti, kuidas kasvav indiviid kannatab autoriteedi kriisi ja haavatud eneseteadvuse all. Nendest kahest psühholoogilisest alusest oleks isegi jatkunud noorte saatuse kujutamiseks. Aga sellest allpool. Kuulame rahvusesalgamise filosoofiat kapten Kubeliku suust.

Kui piinlev Anton ikka ja ikka küsib, miks vanemad on oma rahvuse salanud, võtab sõna kapten Kubelik ja lausub lühendatult nõnda:

— Miks? Imelik, et sa seda veel ei mõista. Ma ju ütlesin juba, et ainult selleks, et...

midagi olla. Eestlased? Pah! Kas see pole siis sama, mis iga haisev mõisamoonakas? Ja seetap katsume kõigest jõust pesta endalt seda ebasoodsat pitsatit...

Sest rahvas, kuhu me kuulume, pole ju väärt, et seda mitte salata.

— Vähemalt üheksakümmend protsenti estofiilidest liigub oma suguvendade seas ringi samasuguse külma südamega, nagu seda teevad misjonärid kuski mustade maal. Nende tegevust põhjustab peamiselt vajadus kätte maksa ja vajadus kellestki kõrgemal seista, mitte aga vajadus armastada. Aseta nad ainult kindlale tõusuteele, kuigi see tõusutee viiks otse parunite, kadakate või venelaste leeri, ja nende meel muutuks kohe ühes keelega.

— Minul kui oma rahvuse salgajal on tähtis teada kõige enam seda, kas ma olen ainult inetu erand siin armsal Maarjamaal, või on ootavad — müüdivad ka need õilsaid sõnu pasundavad idealistid, kes ruttavad mind süüdistama. Ja ma olen otsusele jõudnud, vana vennas, et küsimus seisab ainult... hinas.

— Vaata, vana sõber, inimene tahab ju iga asjaga veidike uhkustada. Uue kübaraga, uue ülikonnaga, uue palituga, isegi uute saabas-tega. Ja inimene tahab veidi uhkustada ka oma rahvusega. Sakslane võib seda teha ja teebki üsna nobedasti. Samuti ka venelane. Samuti ka prantslane. Samuti ka inglane. Aga kas neeger või mõni muu võsavennd võib seda teha? Ei või. Samuti ka eestlane mitte. Asi, millel teised jalgu pühivad, ei kõlba enda ehtimiseks isegi... vähenõudlikule.

Päätükis „Kadaklased oleme meie kõik“ vaieldakse selle küsimuse üle veel ägedamalt. Tuletõrje klubis, kus käivad ka eestlased, eesotsas toimetaja Tammaniga, tungib dr. Hans Kubelik kallale estofiilidele. Ta ütleb, et „enamik rahvuslikest estofiilidest häbeneb oma isasid ja emasid,“ nagu teevad seda nemadki—kadakad. Tema kui arst teadvat seda. Eestlaste neljas käsk käivat nõnda: „Salga maha oma isa ja ema, oma õed ja vennad, oma rahvas ning kodumaa, et su käsi hästi käiks ja sa jõukalt võiksid elada kustahes ja missuguse ametiga tahes.“

Nagu sellest esitatud materjalist nähtub, põlvneb rahvuse salgamine psühholoogiliselt neljanda käsu hülgamisest ja materialistlik-utillaristlikust maailmavaatest. Kõrvalmotiivideks kujuneb uhkustada-tahtmine rahvusega. Need on tõsiselt võetavad argumentid A. Jakobsoni poolt ning väärivad järelemõtlemist kõigi poolt.

Võib võtta tõeks, et kadakatel puudub eetilne meel ja et nad toimivad alasti omakasu lõukel. Nende vanemate-häbenemine ning uute esivanemate otsimine Breemenist on eriti elav ja tugev. Samuti ka katmine end võõraste sulgedega ja uhkustada-tahtmine rahvusega.

Romaani käigus näeme, kuidas noore generatsiooni eetilise tahe mässab vana kadaklaste utilitaristliku maailmavaate vastu. Sakslusele külgejäamine läheb ka raskeks, sest tõsisakslased ei pea kulesid omaväärselt. Uhkustamine võõra rahvusega osutub võimatuks.

Kui algab sõda Saksamaal 1914. a., loob Antoni isa Justus Kubelik oma värvale järgmise sildi: „Sakslastele ja kõigile teistele sigadele sisseminek keelatud.“ Milleks see toores silt? Kas vana Justus oli muutunud eestlaseks? Ei. Justus Kubelik oli nüüd ustav Vene riigi kodanik ja ei võinud lasta „ühtki neist lojustest oma hoovile,“ ei linnapääd ega parunit, kelle vastu ta kandis viha, et need ei olnud kõikidele meelitudele vaatamata Justust tema kodus ilialgi külasthanud.

Kubelikud on romaani lõpus täpselt sama kaugel kui romaani alguses. Maksab utilitaristlik-materialistlik elulesuhtumine. Kui oleks aega ja oskaks vene keelt, siis Justus Kubelik hakkaks oma esivanemaid otsima Novgorodist. Laste eetilise mäss pole midagi mõjunud. Edasi liikumist hingeeluliselt ei ole. Justuse sakslaste-vastatus lõpus on välispidiselt tingitud, sõja mõju. Psühholoogilise romaani asemel, milleks Jakobsoni käesolevas romaanis on kõik andmed rahvuse salgamise tõsiselt analüüsitud probleemi ja laste autoriteedi kriisi näol, materialistlik - utilitaristliku maailmavaate kokkupõrge eetilise meelsusega jne., saame lõpuks ikkagi olustikuromaaniga tule-
tõrjepidustustega ja vahelekiilutud ebasünda „jumalateotusega“.

Sellest on kahju, sest Jakobson on joonistanud oma tegelasi iseloomustavalt, tal on meisterlikke stsene nii vanade kui noorte omavahelistest suhtlemistest, meeolulisi kirjeldusi ja

jutustamisoskust. Siin on Buddenbrook'ide sugemeid, selles „Vaikses õhtus“.

Aga milleks Jakobsonil oli vaja nii pikalt kirjeldada kapten Kubeliku „ulaelu“, „tule-
tõrjepidustusi“, ja lasta onu Hansul „teotada“ jumalat. See jumalateotus on ju, nõrgalt üteldud, piinlikult maitsetu, sest „peotäie sibulate või veiseporgandite“ sigitamine oma naise üsast „kahejalgsete lurjuste asemel“ — see ei ole argument jumala, vaid autori vastu.

Üldiselt kuulub „Vaikse õhtu“ läinud aasta proosatoodangu esirinda, aga selle romaani põhjal peab A. Jakobsoni kohta väitma, et A. Jakobson pillab jumalaandi. Analüüsida õnnelikult hääid probleemi, osata kujutada ja jutustada ja mitte anda küpset romaani, siin kas ilmneb kirjandusliku kultuuri puudus või hoolimatus töö viimistlemise vastu. Need mõlemad, nii vajaline kultuur kui töö on saavutatavad tahte läbi.

Seepärast oleks nii Jakobsonile kui ta lugjatele kasulik, kui valmiva uue köite asemel A. Jakobson oleks töötanud käesoleva köite kallal. A. Jakobson vajaks stipendiumi selleks, et kahe romaani asemel kirjutada üht. Mida aga Jakobson kõigepäält vajab, see on olustiku kirjeldamise kokkutõmbamine. See, millega Jakobson praegu oma romaanis pikaks venitab, on küll jumeakas olustiku-pilt, kuid kahjuks juba sagedasti korduv.

„Vaikses õhtus“ varjutab olustik psühholoogilise arengu ja rakenduse.

Teiseks peab Jakobson kontrollima oma kirjanduslikku maitset. Kalduvus teatavale robustusele, mis oli kohal „Vaeste-Patuste alevis“, ei sobi igal juhul.

Talent, nagu seda on A. Jakobson, on kohustatud tegema enese kallal tõsist tööd, et jõuda vältida siin esitatud etteheiteid.

H. Visnapuu.

August Mälk: Taeva palge all

Romaan. 357 lk. Noor-Eesti Kirjastus Tartus (1937). Hind 4 kr. 50 s.

See on järjekordne ranna- ja kalurite-elu kujutav romaan, milliste autorina August Mälku on hinnatud kõrgelt. Autor tunneb oma ainet ja ala põhjalikult ning oskab seda kujundada ka küllaldase vilumusega nauditavaks kunstiteoseks. August Mälk on oma rannaelu kirjeldustega teatava uudisala viljelejaks, värskuse ning vahelduse toojaks meie kirjanduse teemastikku. Sest peale Jakob Mändmetsa pole seda aineala teised kirjanikud varemalt ulatuslikumalt käsitlenud.

Mälgu teoseist puhub seega karget tuult ja värsket soolast mereõhku meie kirjanduse läpätanud kohvikusuitsu, maa- ning linnarahva ar-

gipäevaaskelduste ning pühapäevareõmude sekka. Mitmekesisuse ja vahelduvuse seisukohalt on see kõigiti tervitatav. Pealegi suudab Mälk oma tänapäeva randlaste tüüpe esitada palju tüsedamate, elujõulisemate, täisverelisemate ning kunstiküpsimate inimestena kui paljud meie nimekad kirjanikud oma kohviku-kaaslasti, maa- ja linnainimesi.

Vajalik tehniline oskus, käsiteldava aineala tundmine ja loomupärane jutustajaanne — need teose õnnestumise vajalikud eeldused — on August Mälgul olemas. Käesoleva teose puhul näib nendele olevat kättsinud veel teose viimistlemiseks vajalik püsivus. Nii võimegi

pidada „Taeva palge all“ õnnestunud romaaniks, mis väärrib tõsiselt lähelepanu.

Vaadeldava teose tegevuskohaks on Sörve poolsaarel, Mõntu lähedal asuv kaluriküla, peakangelaseks aga aastaid maailmameresid sõitnud Tuisu Kustas, kes teose algul naaseb kodukülasse. Tal pole kaasas küll oodatud suuri rahasid, need on kadunud sadamalinnade lokaalides, elu ja maailmaga tutvumiseks, kuid kaasatoodud hinnaline bajaan, mille käsitsemisel Kustas on meister, teeb ta külanoorte seas kuulsamaks ning lugupeetavamaks kui koduste poolt oodatud rahad.

Kustas on rahutu verrega, healoomuline, võiks isegi ütelda südamlilik ja töökas noormees. Et ta vahest viina joob rohkem kui tarvis ja seejuures ka täismehete sobimatuid tempe sooritab, tuleb puhtinimlikust nõrkusest ja ülekeevast noorusenergiast, mitte ulakusekalduvustest. Ta pole seni leidnud seda õiget koormat, mida peaks hakkama vedama — elu pole osanud talle kaela panna veel sobivaid range. Nende otsimiseks kulubki kogu vaadeldav teos, mille sündmustik ajaliselt piirdub paari aastaga.

Kustas kõheleb ega tea isegi, mida tahab, kuhu kinnitada oma kand või kuidas seada elujärg. Kord mõtleb ta tagasi minna maailmamerele, kord jääda kodukülasse. Valiku muudab keerulisemaks asjaolu, et ta noorepõlve armastus, Rannavälja Hilde, on vahepeal abiellunud Veere Aleksiga ja sellele juba lapsegi sünnitanud. Kustas peab suhete taastekkimisel oma õnne varastama heinaküünides ja rannavõsas salaja Hildega abielu rikkudes, milline tegu pole aga täismehete vääriline. Abielu lahutuseleegi mõeldakse. Selleni aga asi siiski ei arene. Kustas korraldab oma elujärje teisiti. Ta läheb üleaedse Värke vanapaarile pojaks pärast seda, kui nende elujärje pärija, poeg Villem, on hukkunud hülgepiügil, naib Hilde asemel oma tiisikusse surnud venna Lui noore üheksateistkümnendaastase lese, Tooni, kellega ta oli isakodus elanud ühe katuse all juba üle aasta. Tagasihoidlik Tooni oli temasse armunud juba esimesel kohtamisel. Nii tundub teose lõpul olevat Kustase elujärg ja eluõnn kõigiti kindlustatud.

Selle eluromaani ja armastusloo taustaks on Mälk maalitud kogu randlaste jooksva elu, nii suvel kui talvel, nii rõõmu kui mure päevil, igapäevasel tööl väljas merel, kodus, põllul ja tares. Ta näitab oma tegelasi simmanitel, pulmades, talgutel, matustel ja varrudel. Mälk on meisterlikult osanud esitada randlaste olemust ja hinge kogu selles lihtsuses, aga siiski inimlikus täiuses. Võiks ütelda, selles teoses pole midagi kunstlikku ega otsitut, pole musti ega valgeid tegelasi, vaid kõik on loomulik, lihtne ja karm nagu randlaste elu ise. Isegi randlaste kõnekäände ja omapäraseid väljendusi, millede esitamises ta on olnud alati meis-

ter, pole käesolevasse teosesse poetatud sel määral, et need torkaksid teravalt silma.

Teose õnnestunumaiks lehekülgedeks tuleb pidada kirjeldusi talvisest hülgepiügist Liivi lahe jääil, mida esitatakse kolmel korral. Üks kevadine hülgejaht, mis annab küll rikkalikku saagi, kuid kujuneb meestele traagiliseks, on eriti hästi kirjeldatud. See annab parima pildi Mälgu suurest kujundusvõimest. Lagunev jää ja ida torm kannavad hülgekütid ühes oma saagi, varustuse ja paadiga Liivi lahest välja lahtisele Läänemerele. Kogu salga elu on kaalul. Pime õõ takistab orienteerumist. Külml, jää, vihm ning torm teevad oma töö meeste ja paadi kallal. Paat jäätub, muutub raskemaks ning vajub järjest sügavamale. Meeste nõrkev ramm ei suuda seda tormisel merel enam vaos hoida. Vajumine koos paadiga külma merepõhja on käega katsuda. Vana randlane, Tursa Simmu, ei heida siiski meelt, kuigi Värke Villem satub ahastusest meeltesegadusse. Kustas on mehe eest väljas. Pigem küll kahe, sest tema vend Lui lamab palavikus külmas paadipõhjas ega ole võimeline millegagi kaasa aitama paatkonna elu päästmiseks. Järjest paadi lasti kergendades suudetakse hoida endid hommikukoiduni elu ja surma piiril. Kui Värke Villem libiseb üle parda merele ohvriks, näib paadi vee peale jäämine olevat esialgu kindlustatud.

Pika heitlemise järel jõutakse nõrkenult Kuramaa randa, kuhu Lui jääb Vindavi haigemajja ravimisele. Teised sõidavad aga pärast kosumist Riia-Tallinna ja Virtsu kaudu tagasi kodukülasse.

Nagu üteldud, tuleb selle surmasõidu kirjeldust lugeda üheks parimaks ning erakordseimaks meie kirjanduses.

Teose tüübistik on autoril valitud hästi ning huvitavalt. Samuti on kõik kujud saanud ka oma erinevad piirjooned ja küllalt omapärase ning usutava siseelu. Kogu aja elab lugeja silme ees kehv rannaküla, eriti Tuisu tare, mida valitseb kindlasõnaline errulastud kaljasekapten Jüri, kes tunneb, et errulaskmisega on tehtud temale verist ülekohut. Ta on omateada veel küllalt elujõuline merikaru, kes võimeline juhtima laeva läbi igasuguste ohtude. Kuna endised peremehed on lasknud ta erru, siis tahab Jüri ise ehitada endale laeva. Vanem poeg Kaarel on selle vastu, sest temast pole ulgumerele sõitjat. Kustaski suudab isale pakkuda ainult osaliselt moraalselt tuge. Kabe talve jooksul jõutakse siiski isa energilisel algatusel ja Kustase väikesel ainelisel toetusel osta ja välja vedada kaljase puud. Kevadel algab ehitustöö. Kaljase valmimist ei saa siiski Jüri enam näha. Ta kustub kui kohusetruu võitleja ehitatava laeva juures vaikselt ja rahulikult istuma jäädes, kui kevadel näeb kaljast kodulahast välja libisevat, mida tema varem juhtinud. Pojad Kaarel ja Kustas teevad

ehitava laeva plaanis väikesed muudatused ning ulgumeresid kündvast kaljast peab saama sumplaev, millega hakatakse põhjamõrdatega püütud angerjaid ise turustama. Seega leiab isa viimne soov poegade poolt ajakohase ja praktilise teostuse, mis kahtlemata rohkem soodustab Tuisu pere ja kogu ranna majanduslikku hüvangut, kui kavatsetud kaljas oleks suutnud seda teha.

Teisedki Tuisu elanikud, nagu pereema, pojad Kaarel, Lui ja Kustas, majanduskoolis käiv tütar Juta, Kaarli naine Viia, Lui naine Tooni ja nende lapsed on kujundatud elavalt ning selgelt. Sama võime ütelda ka naabri-rahva, Värke Peetri ja Leena, Tursa Simmu, rannapoiste ja tüdrukute ning Kustase armastatu täisverelise ja -vormilise ihaldatud Hildeggi kohta, kes oma ihu ja armastust jagab oma mehe Veere Alleksi ja peategelase Kustase vahel. Kõik need tegelased seisavad väärrikalt oma kohal.

Agaga ka need, kes kardavad, et August Mälik hakkab ennast juba ranna- ja kaluriteulu kirjeldustes ning tüübistikus kordama, võivad oma kartusele leida käesolevast teosest pidepunkte. Nii võib teatavaid rööpjooni tõmata näiteks hapra ning nõtkete Tooni ja „Kivises pesas“ kujutatud Enda vahel. Peale hingesuguluse ja välise sarnasuse saavad nad mõlemad enestele ka vigaste jüsemetega mehed: Enda „Kivises pesas“ puujalaga kaluri Tari ja

Tooni vaadeldavas teoses Kustase, kelle parem käsi ühel talvisel hülgajahil sai rängalt vigastada. Võrreldes võib leida teisigi väikesi sarnasusjooni nii miljöös kui tüübistikus.

Ometi oleks aga sellaste sarnasuste ja enesekordamiste otsimine viljatu töö. On selge, et käesolev teos pakub väga palju uut ning käsitleb just randlaste elu neid külgi, mida autori varasemais seda liiki teostes pole veel puudutatud. Nagu üteldud, on kõik tüübid ka hingestatud, orgaaniliselt käesolevast teosest välja kasvatatud ja mõneski suhtes kunstiküpsamad kui sama autori varasemais teoseis.

„Taeva palge all“ lisab igatahes meie kirjanduslikku varamusse väärtusi, mis seal enne puudusid. See näitab rannarahva sitkust, suurt elutahet, julgust ja visa võitlust elu ning merega. Raskustele allaandmist ega halisemist seal palju ei tunta. Kui murdutakse, siis on see nii saatuse poolt määratud, selle vastu ei suuda inimlik jõud ega mõistus. Seda tuleb võtta elukäigus kui paratamatust.

Teose kujunduslik külg on kõigiti korralik ja õnnestunud. Sündmustik areneb loogiliselt ja tihedalt ilma kõrvalpõigeteta ning asjatute vaheliilideta. Sõnastus on selge, lihtne ning Mälgule omase Saaremaa ranniku iseloomuliste joontega, kuigi pole kohaliku koloriidi andmiseks kasutatud dialoogides murrakulist keelt.

Paul Ambur.

Kaks armastusromani

Need oleksid Adolf Hinti „Kuldne värv“ ja A. Antsoni „Kirk“. Oma teemalt ja laadilt õige lähedased, kuid sisu ja käsitlusviisi poolest siiski teineteisest täitsa lahkuvad teosed, mis taotlevad kumbki omal viisil selle ülesande praktilist täitmist, mida romaanile teoreetiliselt esitatakse, mis aga, eriti Hinti puhul, kipub siiski jääma kaunikesti küsitavaks.

A. Hinti romaan koosneb nagu üksikutest mälestuspiltidest, lükkigu neid üksteise külge autor oma raamatulehekülgedel või jutustagu peategelane, Saaremaa rannikult pärit noormees Laas Raun ise. Seetõttu intiimne — aga kompositsioonis ja järjestuses ebakindel, kobav, isegi juhuslik.

„... midagi õõtsub, liigub. Kusagilt langeb hele valgus ning on hea. Siis keegi on seal, läheneb, on üsna ta kohal. Hirm, ta nutab... Nüüd tuleb Hea — Hea — Hea. Hirm kaob, nutt lakkab. Hea on üsna ta ligi... ta on üleni Suures Värisevas Headuses ja Valguses...“

Säärane on esimene varaseima lapse mälestuspilt Hinti romaanis. Järgmine räägib vanaisast, keda väike Laas ema eeskujul noomib mitte ütelda santi sõna. Kolmas tegeleb aga juba kuue-seitsmeaastase tüdrukuga, kes pandud pisikese Laasi hoidjaks. Selles üteldakse: „Siis võtavad nad ennast riidest lahti ja magavad nagu vanad inimesed.“ Juula kõditab teda... On lõbus ja hea. „Ära sa sellest kellelegi räägi!“ anub Juula, tahtes mängida veel, aga Laas ei taha enam.

Mõned leheküljed edasi kordub sama „mäng“ uue hoidjaga. Ema tabab ning „mängijad“ karistatakse viitsaga.

Ühel ööl näeb Laas oma asemelt, kuidas on isa ja ema ning kuuleb isa sosistamist emale: „... pidin sulle peaaegu tegema ära.“ Laas muutub teadlikuks, kaotades ühitlasi armastuse ja austuse vanemate vastu, kes tema noort moraalimeelt raskesti solvanud nii oma teo kui sõnadega. Okkad jäävad poisil hinge. Järgmisel päeval emaga sõneldes vastab ta: „Mis sa, omal tänä öösi pidi tehtama ära.“

Need väljavõtted, ma usun, ei räägi autori arenenud maitsest, ent maitsetustki võiks pehmemendada asjaolu, kui toodud kujutuspildid osutuksid kuidagi teisiti paratamatult vajalikeks. Seda aga ei ole. Mõni lehekülj hiljem hakkab Hinti rannaküla-poisi elukäik arenema umbes samuti kui mitmete A. Mälgu saarenoortest tegelaste omad. Ühest kälgust Tallinnasse ja Ameerikast saadud „Golden Gate“ piltpostkaardist saab ta äratuse ning tõttab rannakülast linna otsima oma „kuldset väravat“, noores hinges tilluke abistav ja piinav okas lapsea elamuste mälestusist.

Varsti on ta oma maamehe südi edasipüüuga Tallinnas ja koolides. Lõpetab tehnikumi ning astub ülikooli. Kõik mahub tema elus töösse. Seal aga tuleb õnnetu armastus oma tööpere-mehe tütre Hiljaga ja — seni trotslikuna kujutatud Laasist saab korrapealt, nagu mõnes varasemas Mälgu romaani, nn. armastuse narr, kes viskab nurka õpingud ja töö, rutates oma pakitsusi ära reageerima lõbumajadesse ja naabrite naiste juure. Lõpuks ta kolib ühe naise juurest väljavisatuna tagasi kodukülla, et hakata seal vähenõudlikuks teemeistriks ja ühe kaubaagendi naise armukeseks. Hiljem, kui Laas on elutarkust juure saanud onanistist sõbralt, sünnib midagi uuestiarmumise taolist. Äravalituks osutub mustapäine kaunitar Nadeezda Senna teisest Saaremaa äärest. Muidugi jälle stseenid — eeskätt võõrastemajatoas ja voodites, kus mees laskub toorete peksmiste ja rõvetsemisteni. Kõige tagatipp on see, et ta abiellub Nadeezdaga, jookseb selle juurest minema, aga kui naine talle linna järele tuleb ja lapse saab — lõpeb kõik positiivselt vahutavas rahulolu ja leppisemeres. Jälle tuleb Hea...

Niisugune on Hinti romaani sündmustik. Muidugi lisandub jutustatule ülikülluses detaile, mis on sisse kalkuleeritud selleks, et anda midagi õige „psühholoogilist“ ja värsket. Aga vaevalt on siin kaugemale jõutud „käsipatu“ õigustamises kui Anvelli „Eluhirmus“, kus meil hiljuti avastati sellelaadiline „aine“ romanistidele-algajale. Romaani piires ei toimu Laas Rauni juures mingit põhjalikku ümbersüüdi ega elutormidest ülejõudmist. Tundub, et „stseenid“ Nadeezdaga võivad puhkeda iga hetk uuesti. Järelikult puudub terviklus nii kom-

positsiooniliselt kui ka stiiliselt. Sõnaga: autor ei ole veel seisnud enesele asetatud ülesandest kõrgemal, pole suutnud seda ei nii ega teisiti lahendada rahuldavalt.

A. Antsoni „Kirg“ haarab pealiskaudsemalt ja kitsamalt ainult kiindumust, armastust, kirge selle loomulikus olemuses, kuid mõjub üldjoonis siiski sümpaatsemalt, ehtsemalt, jätmata enesest kõrvalmaiku. Austria lendur Konrad armub — nagu ta oma sõbrale lugeda antud päevikus jutustab — esimesest hetkest kolleegi naisesse Ellenisse, tehes läbi kõik armuhaiguse narrused ja hüljates oma mõrvoja, hapra Lisli, kes lõpetab elu mürgiga, kuni leiab end ise hüljatud olevat Ellenist ja pöördub tagasi otsima lohutust Lisilt. Kuid hilja, Lisli ei ole enam. Konrad kahetseb juhtunut, kuid on tänulik ka Ellenile, sest „elu oleks ilma temata palju vaesem — pettumusist ja neist üksikuist meeletuist rõõmudest. Önnistagu teda Issand, sest ta õpetas mind täiuslikult tundma elu suurimat saladust ja müsteeriumi — armastust.“

Seega siiski kompositsiooniliselt terviklik, mõõtu välja andev teos. Lisaks sellele üles ehitatud põnevalt, ilma pretensioonikate analüüsikatseteta, kuigi kohati vahest liigagi lapidaarselt. Siin-seal sõnastuses võib tabada pealiskaudsust ja trafaretsust, laused nagu „draama oli lähenemas haripunktile“ või „ärasõiduag lähenes fataalse paratatusena“ on üsna sagedased. Peale selle armastab autor tarvitada suuremal määral, kui see hea stiili juures vajalik on, superlatiivi ja kordamisi. Keele musikaalsusele ja lause rütmikusele ei ole siin pandud suurt rõhku, hoopis enam aga jutustamise soravusele.

Kompositsioonilise veana võiks mainida vahest minategelase liiga varast teadlikkust kõige mõõduvusest ja valmisolekut pettumusteks. Liiga vara vihjatakse „igale kevadele järgnevale sügisele ja iga õie närtsimisele“. Päris arusaamatuks jääb ka, miks peab „Kire“ sündmustik arenema kuskil Austria mägestikuküla-keses ja Viinis? Kas poleks eesti lennuväelaste vahel võinud toimuda samasuguseid „õhuvõitlusi“ armastatud naise pärast? Koloriit ja kauguse romantiline hõng — võib-olla. Hädavajalikuna see ei tundu.

R. Sirge.

K. A. Hindrey: Sigtuna häving

Jutustusi. 1937. Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastus.

Hindrey jutustuste vastses raamatus leiame meie vähe õnnelikke, elus võitjaiks tulnud inimesi. Liiga hästi tunneb ta maailma, et uskuda idüllilisse, häässe lõppu. Ning tema linnutee-

hind laulab lohutuseks vaid: „Ei ole viga midagi, küll läheb kõik mööda, küll läheb kõik mööda.“ Hindrey vaatleb oma kangelas i g a v i k u seisukohast ning just v a a t l e b. Tema

jutustused on kõigepäält psühholoogilised etiüüdid. Mitte tegevustik ei moodusta nende tuuma, vaid inimeste hingeelu, mida välised sündmused vaid mõjustavad. Tema suhtumine oma kangelasile ei ole külm ega ironiline, vaid häätahtlik ja soojalt kaastundlik. Hindrey uurib oma jutustuste tegelasi mingi hingearstina, kes näeb küll kõiki nende puudusi, vigu ja patte, kuid ei kõnele mitte neist, vaid inimeste põhilisist vourusist, nende inimväärtusist. Just see peen taktitunne, hoolitsemine enda loodud, kuid siiski elavaina tunduvate inimkujude eest, teebki Hindrey jutustuste lugemise nii meeltüendavaks, nii südantkergendavaks. Tema ka kõige armetumad kangelased jäävad ometi inimesiks, selle sõna kõige pühamas mõttes. Kellest siis jutustab ta meile?

Proua Alma Niitak tutvub kuurordis moodse, sportliku mehega. See, Lembit Oivalo, sõidabki pärast külla Niitakute juure. Ning Alma, kes austab oma liiga õiglast ja liiga uhket advokaadist meest Hansu, võitleb endaga, kuna tunneb endas tundeid tärkamas võõra vastu. Õieti midagi ei juhtu. Kuid nii Alma kui ta abikaasa tunnevad tõsist hingevalu.

Hendrik Voorelt, vaene literaat, kes olude sunnil orjab tõusikust ärimees-kirjastajat Reevoltit, saab selle õilsahingelise tütre armastuse osaliseks. Kuid mitte rõõmu ei tunne ta „hääst partiist“. „Läiluse tunne selle mehe vastu segas end inetu võidurõõmuga, et ta tema tütre omandas ja siis ligines ja kasvas ja kohas üle pää teadmine, et Reevolt on võitnud, Reevolti ilm on võitnud ja et tema midagi kaotab.“

Välismaal elavad „noored baltlased“ — kunstnikud — on sunnitud lahku minema, sest et üks neist, oma perekonnaga riidu läinud Valter Kropp, ei talu oma sõbra mitteallumist temale, ei talu teise võimalikku üleolekut. Päris meeleteile viib teda see tunne, ta on valmis isegi maha lööma oma sõbra.

Suurte kõrvadega Eerik Vändrüütel teeb enda veel inetumaks ja mängib me e l e g a n a r r i, et mitte sattuda teiste juhuliku pilke objektiks.

Vanaks jääv naiskõkk ei sobi muu naisperega ja on uhkegi, kui teda lastakse sellepärast ametist lahti. Samas närbuv hingeline neitsi ei taha tunnistada ka endale oma soovi omada meest.

Väliselt näivad kõik need hingevaevad tühi-seina, kuid siiski on need inimeste saatused, mille raskuse all paljudki murduvad.

Kõige parem näide säärasest oma õilsuses haprast hingest on toodud Hindrey mälestuses „Isa“. Meie vaimusilma ette kerkib nagu elavana see uhke ja iseseisev mees, kelle süda on aga liiga õrn, mees, kes kunagi ei kaeba, kes trotslikult arstib end suplusega külmas jões, kuid kes valab pisaraid oma pisut üleannetu poja pärast.

Ning ka „Sigtuna häving“ ise jutustab meile sääraseist uhkeist hingist, kes kustuvad kaebamata oma valusid. Päris haarav on see jutustus, milles katsutakse elustada meie ammukadunud esivanemaid. Neist ei tehta siin targutajaid Jumala ja maailma üle, ei, nad on ehtsed sõjamehed, oma ürgses metsikuseski meeldivad, keda aga on vallutanud tung võidelda ja võita.

Raamatu lõppu paigutatud „Linnuteelaul“ on mingi ülemlaul inimlikule ja jumalikule nõrkusele, mingi ülemlaul kaduvikule. Ülekoht, millele on rajatud kogu maailm, ei suuda hävitada ka kõikvõimas Saatana poeg. Sest kuigi „maakeral ametlikult valitses õnn“, „leides ka seadusevastast õnne, mis elas laantes“, kus varjasid end rahulolematud, kes ei tahtnud olla vouruslikud ja söid liha. Ja õrn kuninganna ise sonib surres: „Ma... tahaksin... natuke praetud pekki“.

Jaa, kõik Hindrey kaitsealused on õnnatud ja seda mitte ainult väliselt, vaid ka hingeliselt. Kuid nad ei ole elujõuetud inimesed, kes lasuvad elul juhtida oma käekäiku. Selgroogu on neil. Nad teevad, mida nad teevad ja on valmis ka vastutama oma tegude eest. Veel enam — neil on süüme, on südamehääl. Iseteadvust on neil, uhkust. Ka kõige viletsamad neist on kõigepäält härrasmehed oma iseloomu poolest. Nad ei targuta, vaid teavad ning tegutsevad. Neil on julgust elada, julgust enda eest seista. Ja siiski ei ole nendel edu maises elus, nad jäävad alla neile, kes ei ole seotud aumehelikkusega, kes oskavad natuke varastada, natuke valletada. Kuid siiski suhtub neile autor soojalt ja lugejadki tunnevad, et Niitakud, Vooreltid, Aulid ja Vändrüütlidki on väärtinimesed, on sümpaatsed, vaatamata oma puudusile ning ek-

simusile. Ning meie jõuame arusaamisele, et sellaseiks teeb neid just nende aumehelikkus, nende siirameelsus. Nad on kõlbelised inimesed, võib-olla mitte vooruslikud, kuid kindlasti kõlbelised. Ning kõlbelisus, tugev kõlbeline iseloom on väärtus omaette. Just sellega on seletatav Hindrey kangelaste üleolek näiteks P. Viidingu või L. Anvelli tegelasist. Nõrk inimene võib olla häägi, kuid mitte kõlbeline, mitte mehelik. Ning aumehelikkust ei nõua meilt mitte elu, mis sallib rohkem poolsulisid, vaid meie endi iseteadvus. Meil endil on vabam olla, kui meie siiralt suhtume ümbrusse. Targutajale näib palju maailmas olevat mittemõistlik. Näiteks kahvõitlused, sõjad, jne. Kuid mees ei tohi taganeda hädaohu eest, ei tohi jääda süütuks ajal, kui teised võitlevad, tapavad ja surevad. Säärane näib olevat Hindrey maailmatunne. Ning kuigi Saatan teab juba ette, et kõik on

kaduv, laseb ta siiski oma armastatud pojale elada läbi kõik lootused ja pettumused.

Kuid pöörame tagasi raamatu enda juure. Hingeõilistav mõju on tal. Ja just seetõttu, et Hindrey nii veenvalt näitab meile inimhinge väärtust, et ta ei alanda oma kangelasi. Tagaplaanile surub ta eesti rahva orjalikud iseloomujooned — alandlikkuse, ebaotsekohesuse, kadeduse. Tema kangelaste hingedel ei ole küüru. Nad ei ole mingid ideaalsed, vooruslikud inimesed, kuid nad kõik on oma olemuselt täisväärtuslikud isikud. Säärane vaatlusviis mõjub ka lugejaisse julgustavalt, õilistavalt. Ei ole hää sugereerida inimesile halbu arvamusi teistest ja endast. Hindrey juures puudub see moment täiesti. Ja kuna tema jutustusi lugedes tugevneb meis usk inimesse, õilistub sellega ka meie hing. Ja see on ometi iga tõsise kunsti ülesandeks.

B. Taggo.

Varia

Eesti Kirjanike Liidu järjekordne peakoosolek toimub käesoleval aastal Tallinnas. Teatavasti peetakse EKL-i üldkoosolekuid juba mitu aastat traditsiooniliselt vaheldumisi Tartus ja Tallinnas. Kuna eelmine peakoosolek toimus aasta tagasi Tartus, siis on järjekord nüüd Tallinna käes. Koosolek kavatakse pidada seniseil kaalutlusil juba märtsi kuu keskel ja see toimuks Autorikaitse Ühingu ja EKL-i Tallinna koondise ühistes ruumides, Pärnu mnt. 28—9. On loota, et sel puhul koguneb ligi kolmkümmend kirjanikku arutama oma kutseellu puutuvaid küsimusi ja valima uusi esindajaid Liidu juhtivatesse organitesse.

*

Kirjanik August Mälk, kellele hiljuti määrati autasuks „Lagle“ talu, kavatab asuda elama oma uude residentsi hiljemalt juuni kuu algul, kui ta abikaasa, kes töötab õpetajana Lümända algkoolis, Saaremaal, vabaneb oma kutsetöö kohustustest. Tõenäoliselt saabub Mälk „Lagle“ tallu arvatavasti juba Rahvuskogu kokkuastumisega seoses, aprilli kuus.

*

Friedebert Tuglas ja Albert Kivikas sõitsid laupäeval 12. veebruaril Leetu, et seal võtta osa Leedu kirjanduslike organisatsioonide aukülalistena ja Eesti Kirjanike Liidu esindajana Leedu vabariigi aastapäevast ja sellega seoses toimuvaist Leedu suurte kirjanduslikkude auhindade üleandmise aktusest. Mõlemad eesti kirjanikud esinesid üheskoos Leedu kolleegidega Kaunase Ooperis, kandes ette katkeid oma teostest.

*

Eesti Kirjanduse Sihtkapitali Valitsuse uuteks liikmeteks määrati Vabariigi Valitsuse poolt järgmiseks kolmeks aastaks kirjanikud Eduard Hubel (Mait Metsanurk), Henrik Visnapuu ja August Mälk. Neist on esimene Sihtkapitali Valitsuse esimeheks. Sihtkapitalide esinduskogud moodustatakse hiljem.

Kultuurkapitali vastavate Sihtkapitalide uuteks esimeesteks määrati veebruari kuu keskel: Näitekunsti Sihtkapitali esimeheks — Leo Kalmet, Kujutavate Kunstide Sihtkapitalide esimeheks — Voldemar Päts, Kirjanduse Sihtkapitali esimeheks — Eduard Hubel, Helikunsti Sihtkapitali esimeheks — prof. Juhan Aavik, Ajakirjanduse Sihtkapitali esimeheks — Ants Oidermaa ja Kehakultuuri Sihtkapitali esimeheks — Karl Terras.

*

Eelolev kevadhooaeg töötab eriti rikkalikuks kujuneda ulatuslikkude ja huvitavate sündmuste poolest kujutava kunsti alal. Lähemal ajal peetavate kunstinäituste arv üksi kujuneb tähelepanuväärseks. Neil päevil Tallinnas avatud Adamson-Ericu teoste näitusele lisaks toimuvad kevadhooajal Kunstihoones veel järgmised suuremad kunstinäitused:

12. III—22. III Eesti Kujutavate Kunstnike Keskühingu kevadnäitus.

26. III—4. IV Itaalia kunstinäitus. Sellel näitusel on väljapanekuid 48-lt tuntumalt Itaalia kunstnikult, kokku 149 teost. Itaalia näitus on praegu avatud Helsingis, kus see äratab laialdast tähelepanu.

9. IV—25. IV Ungari kunstinäitus. Nimeetatud näitus töötab kujuneda ulatuslikumaks seni Eestis toimunud välismaiste kunstinäituste hulgas. Ungari näitusel on väljapanekuid 95-lt autorilt, kokku 121 tööd. Esinevaist kunstnikest kuuluvad 66 praegu elavate hulka. Lisaks sellele on näitusel töid 29-lt vanameistrilt.

Ungari näitus on praegu avatud Riias, kust see transporteeritakse Helsingi. Helsingist saabuvad väljapandavad teosed Tallinna ja siit saadetakse need edasi Kaunasesse, kus Ungari näitus korraldatakse mai kuus. Samal ajal toimub Tallinnas Belgia kunstinäitus. Sellel näitusel pannakse välja need kuuskümmend maali ja skulptuurteost, mis belglaste poolt kingiti hiljuti Eesti Kunstimuseumile.

*

Aprilli viimastel päevadel saabub Eestisse kontsertringreisile rahvusvahelise kuulsusega Palestrina-koor, mida peetakse paremaks Ungari laulukooriks. Koori juhiks on prof. V. Vaszy. Koori koosseisu kuulub 100 liiget, kellele lisandub veel neli solisti. Esinevaist kooriliikmetest on 60% naisi ja 40% mehi. Tallinnas kavatakse külalised muuhulgas kanda ette ka Beethoveni „Missa Solemnis'e“. Koori esinemise aeg Eestis ei ole veel täpselt määratud kindlaks, kuna külalistel siin kontsertide rohkuse tõttu on ruumide saamisega mõningaid raskusi. Need loodetakse siiski ületada ja koori esinemine sel juhul toimuks kuuldavasti mai kuu esimestel päevadel.

*

Eesti kirjanduslikus loomingus näib endiselt jätkuvat vilgas ja kõrgepingeline tööaeg. Meie andmeil on saabuval kevadhooajal valmimas ja arvatavasti juba lähema paari kuu jooksul ilmumas järgmised uued ilukirjanduslikud teosed:

Karl August Hindrey'lt romaan „Nõid“, milles autor käsitleb eestlaste kauge- mat minevikku.

August Jakobson'ilt romaan „Oktobrituul“, mis kuulub autori poolt katsetavasse suuremasse romaanide tsükli „Igavesed eestlased“ ja on eelmisel sügisel ilmunud romaani „Vaikne õhtu“ otsene järg. Selles Jakobsoni uues teoses on peategelasteks needsamad väikelinlased, keda autor käsitles romaanis „Vaikne õhtu“.

Pedro Krusten'ilt romaan „Pime voorus“. Oma uues romaanis Krusten analüüsib eestlaste iseloomu negatiivseid ja positiivseid omadusi. Peale selle on Krustenil teoksil uus novellikogu, mis ilmub arvatavasti sügishooajal.

Richard Rohul on valminud romaan „Elutee“, mida autor on viimistelnud juba pikemat aega.

Paul Viidingult ilmub esikromaan „Õis ja vili“, milles autor kujutab kolme maalt linna asunud venna elukäiku, püüdes nende karjääris peegeldada eesti ühiskonna linnastunud osa diferentseerumise protsessi käesoleva sajandi algusest tänaseni.

Kõik viis eespool nimetatud teost ilmuvad „Noor Eesti“ kirjastuse poolt kevadel väljaantavas algupäraste romaanide kolmandas sarjas.

Anton Hansen-Tammsaarelt ilmub lähemal päevil teos „Hiina ja hiinlane“. See on 120 lk. suur ja kirjutatud Tammsaarele omase põhjaliku analüüsiga ja vaimurikkalt sõnastatuna.

Hugo Raudsepäl on valmimas uus komöödia, mis tuleb esietendusele eeloleval sügishooajal Tallinna Draamateatris. Sellele lisaks ilmub Raudsepäl lähemal päevil Autorikaitse Ühingu kirjastusel ühevaatuseline komöödia „Roheline Tarabella“ ja Eesti Kirjanike Liidu kirjastusel komöödia „Mees, kelle käes on trumbid“.

Aleksander Antsonil valmis veebruari kuu keskel kolmevaatuseline näidend „Rahvaliidumise peipoisid“. Teos ilmub Autorikaitse Ühingu kirjastusel märtsi kuu esimestel päevadel. Samal autoril on valminud juba varem neljas kogu epigramme, mis ilmub aga alles eeloleval sügishooajal „Noor Eesti“ kirjastusel.

August Mälgul valmis jaanuari kuu algul komöödia „Sikud kaevul“, mis tuleb juba lähemal ajal ettekandele Eesti Draamateatris, kelle eritellimusel autor nimetatud töö on kirjutatud. Peale selle on A. Mälgul teoksil pikem romaan meie Vabadussõjast.

Enn Kippel on viimistlemas uut romaani „Armastuse komöödia“. Peategelaseks selles romaanis on üliõpilane, kes abiel-

lub temast 12 aastat vanema naisega. Eba- proportsionaalse vanaduse vahe tõttu tekib selles abielus rida tragikoomilisi olukordi, mida autor püüab kujutada elavalt ja üksik- asjalikult.

August Allel on teoksil luuletuskogu, mis ilmub kevadel või hiljemalt sügishooaja algul.

*

23. veebruaril avatakse Tallinnas Kunstihoone Riigi Keskarhiivi korraldusel meie Vabariigi sünnidokumentide näitus. Selle näituse üldkorraldajaks on G. Ney ja väljapanekuiks kavatakse koondada kõik ajaloolise tähtsusega dokumendid, mis kuidagi on seoses Eesti Vabariigi rajamise ja sünniga. Arvata on, et suure ajaloolise tähtsusega näitus leiab eriti elavat külastamist. Näitus on avatud kuni 8. märtsini.

*

Sügisel „Noor Eesti“ kirjastusel ilmunud uutele algupärastele romaanidele on saanud osaks erakordne menu. Enamik kirjastuse poolt välja antud uues romaanisarjas ilmunud teostest on müüdud peagu kõik. Seniste andmete järgi on trükk täiesti lõpukorral järgmistel teostel: August Jakobsoni „Vaikne õhtu“, Enn Kippeli „Kui Raudpea tuli“ II, August Mälgu „Taeva palge all“ ja A. Antsoni „Kirg“.

*

Eesti Vabariigi juubelipidustuste korraldamiseks eeloleval Võidupühal moodustati hiljuti Riikliku Propagandatalituse juure suuremate seltskondlikkude organisatsioonide esindajaist vastav komitee. Võidupühal korraldatava vabaõhu-etenduste jaoks sobiva teose saamiseks kuulutati hiljuti välja ülalnimetatud komitee poolt võistlus 14 tunnustatud eesti näitekirjaniku vahel. Võistlustingimustele vastavalt tuli saata igal osavõtjal autoril žüriile üksikasjalikult väljatöötatud eksposee (teose sündmustiku kirjeldus, tegelaste karakteristika, dialoogi näiteid jne.). Võistlusest võttis osa kuus autorit. Žürii, kuhu kuulusid Fr. Tuglas, H. Raudsepp, Ants Lauter, Priit Põldroos, Leo Kalmet ja Rasmus Kangro-Pool, lõpetas oma töö 10. veebruaril. Võistlusele saadetud töödest tunnistati paremaiks Henrik Visnapuu eksposee „Ja see sündis“ ja A. Antsoni eksposee „Risttuulte maa“. Mõlemale autorile anti tellimus vabaõhunäidendi valmis kirjutamiseks, mille tähtjaks määrati 10. aprill. Kummalegi määrati töötasuks lisaks eksposee kirjutamise eest antud tasule Kr. 100 veel Kr. 250.—. Autor, kelle teos tuleb ettekandele Vabariigi juubelipidustustel Võidupühal, saab eespool nimetatud summadele lisaks veel Kr. 650.—

Keegi väga hästi tuntud „Sopra“-nimeline „sõber“, kel näib olevat tuline kahju endiste erakonna-tuusade ja üliõpilasseltside monopoli-seisundi käestlibemisest avalikus elus ja üli-koolis, tervitab Helsingi kaudu ka „Varamu“ ilmumist ajakirja „Suomalainen Suomi“ käes-oleva aasta jaanuari numbris.

Kullakesed, mis meie sinna parata saame, et Eesti rahvas „Sopra“-meeste diktatuuri enam ei seedi ja demokraatialle rühhib.

Oma lihtsemeelses kirjas žurnaalile „Suoma-linen Suomi“ teeb „Sopra“ „Varamu“ valitsuse häälekandjaks koos „Uus Eestiga“ ja kinnitab, et ainult „Looming“ peab kinni endistest vaba-dest radadest. Oi seda püha lihtsemeelsust!

Meie teada ei ole „Varamul“ muud ülesan-net, kui pakkuda kirjanduse, kunstide ja rah-vuslike ning kodumaiste teaduste alal kõige paremat, mida suudavad luua praegused sup-põlvned.

Mida me ikka suudame selle hääks teha, et „Sopra“-meeste iganenud salongikäre-meelsuse ja estetistlik-formalistliku meele ja kooli diktatuur Eestis igavesti kestaks, kui pimedadki näevad, et kirjanduses ja kunstides pääle estetistlik-formalistlikkude väärtuste veel palju teisi väärtusi peitub, millest inime-sed ja rahvad elavad. Ega siin Soomegi abi aita.

Ei, kullakesed, meie ei saa midagi ka selle vastu, et Eestil on oma ajalugu, ajaloolised kangelased ja töösangarid, keda „Sopra“-kos-mopoliidid ironiseerivad. Paraku küll, Eesti põhivarandus peitub tema rahva töös, ja seda ironiseerida oleks nagu liigselt „vaimulähe-dane“. Kui Sigtuna vallutajad anda lätlastele või teistele, siis juba koos „Sopra“-kambaga ja patroonidega. Ja kui sõbraliku Suomi kaudu tahetakse varju heita meie loovaile kirjanikele ja kunstnikele, kes kunstielus pääle noor-ees-tilise „teise nooruse“ näevad ka muid elulisi väärtusi, siis ei ole see küll ilus.

Ajakirja „Suomalainen Suomi“ päätoimeta-jale julgeks soovitada ettevaatust „Eesti kirja-dega“, sest midu võib normaalne lugeja seista, nagu käesoleval juhtumil, mõistatuse ees, kui-das üks „diktaatorlik“ valitsus saab aineliselt toetada ja koolidele soovitada kaht erinevat ajakirja („Looming“ ja „Varamu“), millest üks on „vana vaimu“ ja teine uue suuna kandja.

Ei oleks ka soovitatav levitada säälpool lahte muinasjutte K. Rumor-Asti sunnitud maapaost ja Eesti Kirjanduse Seltsi trükikoja asutamise keelamisest valitsuse poolt.

Nagu näeme, saabas pigistab hoopis teisest kohast.

*

Soomes on elu arenemine 20-aastase iseseis-vuse ajal mitmel viisil teinud märgatavaid edu-samme; eriti just majanduslikul alal, kus ede-nemine on olnud kolossaalne. Aga mõnel alal ei ole edu saavutatud siiski nii kiiresti, kui see oleks olnud oodatav ja soovitatav. Nii on olnud see eriti kõrgema kultuuri radadel: teadused, kunstid, kirjandus ja üldse loov kultuuritöö ei ole suurelt osalt saanud osa sellest vaimustu-sest „mis rahva iseseisvaksamine on tekitanud majandusliku kultuuri alal. Finantside puudus on takistanud nende alade arenemist.

Et pääseda nüüdsest halvatud olukorrast, asutati möödunud Kalevalapäeval (28. 2. 1927) Soome Kultuurkapital, mille ülesandeks mäa-rati „soome rahvusliku vaimse ja majandusliku arengu ergutamine ja edendamine. Ettevõtte juhatusse valiti Soome kõige lugupeetavamad mehed. Kultuurkapitali auesimeheks on Vabariigi President Kyösti Kallio, ertspiiskop Erkki Kai-la, Helsingi ülikooli kantsler, professor Hugo Suolahti, Turu ülikooli kantsler, prof. Gust. Komppa ja Soome panga direktor Risto Ryti. Juhatuses esimeheks on ülikooli professor Yrjö Reenpää ja abiesimeheks nõunik A .P. Koleh-mainen. Juhatuses on esindatud eri elualad ja töekspidamiste suunad .

Ettevõtte sai kohe alguses üldise sümpaatia osaliseks. Soome ajakirjandus tervitas rõõmu-ga seda Soome ajaloo suurimat kultuuriüritust ja on pidevalt annud oma väärtuslikku toetust. Suurejoonelise ajakirjandusepropaganda tee-neks on, et kapitali on saadud 4 kuu jooksul provintsidest 5 milj. marka. Ürituse teostajad tahtsid anda võimaluse kogu rahvale panna kokku Kultuurkapitali põhivara (10 milj. mar-ka). Selles mõttes pandi korjandus toime su-vel maal ja see jätkub nii seal kui linnades. Talve kestel teostatakse korjandus tööstus- ja äriettevõtete ringkonnis. Neilt loodetakse saa-da põhiline kapital, mis arvatakse mõne aasta jooksul kasvavat 100 milj. margani.

Soome Kultuurkapital on pidanud oma kohustuseks teha ka üldist kultuuripropagandat. Selles mõttes alates möödunud suvest on ajaki-rjanduses korraldatud ankeete eri kultuurialade esindajate vahel sellest, mida võiks teha, kui oleks finantse kasutamiseks. Samuti on kul-tuuripropagandat tehtud raadios, kus nädalas 5—10 min. on pühendatud sellele. Lisaks on olnud raadios veel kultuuriüritusi valgustavaid kõnesid, vestlusi ja usutlusi.

Tähtsa lüli kultuuripropagandas moodusta-vad Kultuurkapitali agentide visiivid kodanike juure. Kultuurkapitali agentide võrk ulatub üle kogu maa ja nende ülesandeks on peale sum-made kogumise ka kultuuriküsimuste üldine selgitamine. Kultuurkapital on toonitanud oma agentidele, et meeoleolu soodsaks tegemine kul-

tuuriiritusile on niisama tähtis kui summade hankimine.

Üldist kultuuripropagandat teostavad ka need lugematud rahvapeod, mida eri maanurgis on korraldatud. Seal on esitatud oma maa muusikat ja seal on meie kultuurielu juhtivad isikud kõnelnud meie kultuuri ülesandeist. Vaimustus on neil pidudel olnud eranditult suur ja nende tähtsus on mõnes suhtes eriti tähelepanдав.

Kogu maal on äratanud seegi heakskiitvat tähelepanu, et Kultuurkapitali ümber on võinud koguneda kõik rahvakihid poliitilistele veendumustele vaatamata. Selle mõju Soome ühiskondlikku ellu on olnud tervitatav. Kui arene mine jätkub selles suunas ja kui kapital võib viia lõpuni oma suure rahvusliku ülesande, siis Soome Kultuurkapitali asutamine on tähistubaks Soome iseseisvuseaegses kultuuriajaloo s.

L. A. Puntila.

Tšehhoslovakkia vabariigi juubeliaasta üritusi kultuuri alal

Teatavasti möödub 1938. a. 28. okt. 20 aastat Tšehhoslovakkia iseseisvumisest. Et juubeliaastat väärikalt pühitseda, on kõik hariduslikud organisatsioonid lubanud oma kaastööd. Täiesti teadlik oma ülesannete tähtsusest on Praha kujutatavate kunstnike ühing „M á n e s“, milline on suuresti kaasa aidanud kunsti ja kultuuri edendamisele riigis. Juubeliaastal näeb ühing ette rea näitusi, milledest eriti kolm omavad ulatuslikuma tähtsuse. Esimene neist — „Idamaa prantsuse 19. ja 20. sajandi kunsti“ — avatakse 7. apr. ja esitab esinduslikumaid prantsuse kunstiteoseid sellelt alalt. Tegelik juubelinäitus ise järgneb otsekohe sellele ja on avatud kogu suve. Selle näituse nimeks on „Meie ajaloo suured kujud“, näidates tšehhi ajalugu portreedes, alates keskajast kuni käesoleva ajani. Näituse komitee eesotsas on kolm nimekamat kunsti ajaloolast: dr. Zd. Wirth, prof. dr. A. Matejček ja prof. dr. J. Pečírka. Kolmas „Mánes'i“ näitus leiab aset sügisel ja esitab kunstiühingu oma liikmete toodangut. Pääle selle korraldatakse juba aasta algul veel kaks näitust. Need on kujur Maratka ja maalikunstnik J. Kubín'i mälestusnäitused ning veebruarikuu algul moodse fotokunsti näitus, mis kannaks rahvusvahelist ilmet.

„Umelecka beseda“ („Kunstiühing“) nimeline ühing saab juubeliaastal 75-aastaseks. Ühing kavatses oma ja vabariigi juubeliaastal korraldada laiaulatusliku näituse „Praha barokk“, milles antakse ülevaade kunstitegevuse kohta böömi mail aastaist 1600—1800. Praha linnavalitsus suhtub näituse korraldamisele väga häätahlikult, kuna säärane ettevõte töötab äratada tähelepanu ka välismaal.

Näitus esitab maali-, raid-, ehituskunsti ja kunsttööstust barokkajastul. Näitus korraldatakse vanas Wallensteini palees ja aias, kus teostatakse rida teatri- ja muusika-ettekandeid. Seoses nim. näitusega avatakse publikule külastamiseks ka näituse n.n. eksternosad nagu Praha tähelepanuväärivad kirikud, paleed ja aiad. Pääle barokk-kunsti näituse on ühingul veel kavas presidendi-vabastaja austamis- ja mälestusnäitus, mis avatakse T. G. Masaryk'i sünnipäeval 7. märtsil. „Umelecka beseda“ 75 a. juubeli puhul korraldatakse juunis ülevaatlik näitus ühingu ajaloost. See vanim kunstiühing — ühingu muusikasektsiooni esimeheks on Josef Mánes — omab oma liikmeskonnalt silmapaistvaid teoseid, milliseid on kavatsus nüüd välja panna ühes igasuguste dokumentidega ühingu liikmete kultuurilise tegevuse kohta.

Praha rahvusteater kavatses samuti korraldada vastava näituse.

Kunsttööstusmuuseum avab juubeliaastal uue osakonna, mis annaks ülevaate moodest tšehhi kunsttööstusest. Erinäitusena avatakse tšehhi raamatunäitus, mis hõlmab aastaid 1908—1938 ja leiab aset sokerite kongressi ajal. Kunsttööstuse juubelinäitus ise avatakse veidi enne 28. okt., kusjuures näitusele võib saata väljapanemiseks ainult uusi teoseid, mis pole esinenud varem ühelgi teisel näitusel. Esijoones esitab näitus moodset elamukultuuri, kuid plaanitseatakse ka muidki üllatusi. Kava täiendavad veel rida loenguid tšehhi kunsttööstuse arengust. Peale muu kavatsetakse Praha vanas raekojas ja selle lähimas ümbruses võtta ette rida vajalikke restaureerimisi, et hoonet säilitada väärikal kujul järeltulevatele põlvedele.

Descartes ja naised.

Juba oma esimese ulatuslikuma teose „Discours de la Méthode“ ilmumise puhul, mille 300 aasta juubelit filosoofiline maailm pühitses möödunud aastal, tähendas Descartes, et „sellest raamatust võivad mõista mõndagi naised“. Viimane lause on olnud aluseks äsja ilmunud uurimusele „Descartes. Ses amitiés feminines“ Ch. Adam'i sulest ja mis baseerub kuulsa mõteteadlase kirjavahetusel ning tema esimesel biograafial. Teos on ainetiku kogumikuna eriti väärtuslik.

Descartes elas teatavasti tagasiõmbunult väikeses keskuses Haagi lähedal, kui ta sai kuulda böömi printsessi Eliisabeti erilisest filosoofia- ja matemaatika-andest. Kolmekümneaastase Sõja ajal põgenes böömi õnnetu kuninga perekond Hollandisse. Väike õu Haagis, mida valitses „Böömi kuninganna“, printsess Stuartide majast, oli tuntud kõrge haridusliku taseme tõttu. Descartes imetles selle naise haruldast intellekti. Vaatamata oma 24 aastale, oli printsess täiuslik õpetlasetüüp, tal ei puudunud isegi professorlik hajameelsus. Descartes'iga tutvus ta 1642. aastal.

Mõtteteadlase ja printsessi kirjavahetus käsitleb küsimusi õige mitmesugustelt aladelt nagu: kõlblus, jumalus, ning isegi poliitika. Descartes'i teos „Traité des Passions“ on pühendatud printsessile.

Selle viis aastat kestnud vaimse suhtega rööbiti kestsid D. suhted oma talitajaga. Kolmandana mängis tähtsat osa mõtteteadlase elus Rootsi kuninganna Kristiina, kes pärast kaheaastast väga üksikasjalikku kirjavahetust kutsus mõtteteadlase oma õue juure. Kristiina poolt asutatavale akadeemiale koostab põhikirja Descartes, mille üks paragrahv nägi ette, et akadeemia liikmeks ei saa olla välismaalane. Sellega tahtis Descartes nähtavasti vältida enese kinnitamist akadeemia liikmeks, sest tal polnud kavatsust jääda pikemaks ajaks Rootsi. Ka oli valmistanud filosoofile pettumuse allegoorilise balleti koostamine õuepidustuste jaoks kuninganna nõudel. Descartes'i viimased kirjad Rootsist kajastavad nukrust ja pettumusi. Seda võib järeldada ainult vihjeist, sest teadlase stoilne rahu ei lubanud talle avalikke kaubeid. Kirjes kajastub igatsus rahu järele Hollandis, kahtlemata võrdles mõtteteadlane rahutut Rootsi kuningannat vaikse ja hingelise böömi printsessiga.

Kahe kõrgest soost daami vahel seisab kontrastina naine rahva seast: hollandanna Helene Jans, kes teenis Descartes'i ja elas temaga umbkaudu kümme aastat. Kuigi D. ise nimetas seda suhet „dangereux engagement“, pole ta kunagi olnud tasakaalukam ega produktiivsem kui just nende aastate kestel. Selle naise kuueaastase tütrekes Francine'i surm valmistas mõtteteadlasele suurt valu.

Kümne aasta pärast juba on D. aga Rootsi kuninganna auavaldusisse uppuv õuefilosoof. Kuningannal oli halvaks harjumuseks arutada kõlbluse ja füüsika probleeme juba vara hommikul kell 5. Descartes oli aga juba noorpõlvest saadik harjunud kogu ennelõuna töötama sängis. Ühel Stockholmi jäisel jaanuarikuu hommikul nõuab kuninganna teda tavalisele hommikdiskussioonile, mis saab suurele mõtteteadlasele saatuslikuks. Ta külmetub, haigestub ja sureb 54-aastasena. Kuninganna ja filosoofi viimsete kõneluste teemaks oli „Vahendid, mis pikendavad elu“.

Frank Norris

(35 aastat surmapäevast).

Frank Norris'i, kes suri 1902. aastal, tuleb pidada käesoleva aja ameerika kriitilis-realistliku ja sotsiaalse romaani teerajajaks.

Norris sündis jõukas perekonnas ja sai korraliku hariduse. Kaheaastase Prantsusmaal viibimise aja kestel tutvus ta Zola romaanidega ja saabus Ameerikasse tagasi 90-ndate aastate algul veendunud zolaistina. Peagi haarab teda mõte luua Zola eeskujul laiaulatuslik maaling, milles kajastuks tema aeg. Ta koostab kavandi triloogiale „Nisu epos“. Norris sai lõpetada seeriast tegelikult vaid kaks romaani. Esimene käsitleb farmerite mässu kapitalistide vastu, mille aluseks on kasutatud tõelisi verevalamisi Kalifornias 80-ndail aastail. Teises romaanis käsitleb autor leiva turustamist ja kapitalistide sahkerdamisoperatsioone, kusjuures Norris osutas sügavat poolehoidu farmeritele, kuid nägi ühtlasi, et neil ei jatku jõudu võitluseks suurkapitalistidega.

Teises romaanis Norris kavatses kujutada, kuidas Kalifornias ümbertöötatud nisu jõuab india nälgivate küladeni, täites seega oma tõelise ülesande ühiskonnas.

Jäljendades oma õpetajat Zola'd Norris annab kaasaegsele kirjanikele eeskujuga kirjaniku usinuses ja tõearmastuses, kusjuures ta ainesrikku õpib tundma kohapeal, pühendades palju tööjõudu kirjandusteose ettevalmistustöödele.

Artiklite sarjas, mis ta avaldas hiljem päälkirja all „Kirjaniku vastutavus“, ta arvustab teravalt äritsemisahnust, mis haaras sellal nii paljusid ameeriklasi, isegi tõsiseid kirjanikke ning ei jätnud avaldamata laostavat mõju nende loominguks.

Teisal tungib ta kallale kroonulik-optimistlikule buržuaaslik-fõljetonilisele kirjandusele, mis täitis ameerika ajalehti ja ajakirju üheksakümnendail aastail.

Peab lisama, et Norris oli esimesi, kes toetas noort Theodore Dreiser'it tema võitluses manduva Ameerika vastu.

Vastutav ja tegev toimetaja: Henrik Visnapuu.

Väljaandja: K/o.-ü. „Kultuurkoondis“.

Kunstiosakonna toimetaja: R. Paris.

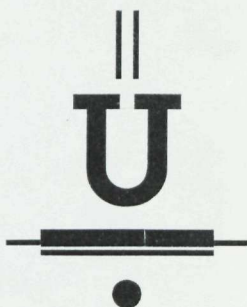
A.-S. „Ühiselu“ trükk, Tallinnas, 1938.

VARAMU NR. 2 • SISUKORD

Eduard Visnapuu: Enestega	135
Juhan Sütiste: Meri ja mets	137
Eduard Laaman: Tõe ja õiguse jälil	145
Rudolf Sirge: Fragmente Tammsaare mõtestikust	150
Erni Hiir: Luuletusi	159
Paul Ambur: A. H. Tammsaare „Juudid“ maailmakirjanduse taustal	165
Artur Adson: Algupärandi osatähtsus Eesti iseseisvuseaegses teatris	178
Artur Kapp: Sünnisõnad. (Meeskoorile)	183
Riho Päts: Lühijooni Artur Kapp'i elust ja tema loomingust	186
R. Livländer: Loodjoone kõrvalekaldumine ja raskustung Eestis	193
August Gailit: Karge meri	199
H. Lepik: Alutaguse (luuletus)	214
Roopi Hallimäe: Sünnitaja (luuletus)	215
Oskar Loorits: Eesti rahvalaulu elutundest	217
Erni Hiir: Epigramme	225
G. Ney: Õpetatud Eesti Selts 1838—1938	227
A. Perandi: Eesti Vabariigi sünniahtid	235
R. Sirge: Eduard Laaman 50-aastane	243
R. Paris: Voldemar Melnik	247
H. Visnapuu: Jakob Liivi luulepärandusest	251

RINGIVAADE:

J. Sütiste: Tartu teatrielu 1937/38. a. I pool	255
H. Visnapuu: Rahvuse salgamise ideoloogia	259
P. Ambur: August Mälk — Taeva palge all	261
R. Sirge: Kaks armastusromaani	263
B. Taggo: K. A. Hindrey — Sigtuna häving	264
Varia	267

A K T S I A S E L T S

ÜHISELU TRÜKIKODA

TALLINNAS, PIKK 42, • KÕNETRAAT 442-04

VALMISTAB MAITSEKALT JA PARAJATE HINDADEGA

IGASUGUSEID TRÜKITÖID

•
ROTATSIOONITRÜKK, NOODITRÜKK

RAAMATUKÖITMINE

Palju pikki aastaid vajab ta isa hoolitsevat kätt! Kui isa elupäevad peaksid aga varakult lõppema, siis aitab teda toita ja katta isa elukindlustuse poliis.

ÜHISTEGELIK KINDLUSTUSSELTS „EKS MAJA“
on kõige vanem ja suurimaid eesti kindlustusseltse

EESTI MEHAANILISE PUUTÖÖSTUSE
AKTSIASELTS

A. M. Luther

SAADUSTE MÜÜGIKOHAD:

Tallinnas: V. Posti 9, tel. 446 16 • Pärnu m. 69, tel. 482-60

Tartus: E. W. Jürgens, Ülikooli 2, telefon 7-88

Igasse eesti kodusse ja kooli Vabariigi 20. aastapäevaks
Ed. Laaman'i

Eesti iseseisvuse sünd

Teose koostamisel on muuseum kasutatud 284 trükitud allikat, peale selle Välisministeeriumi, Riigikantselei, Sõjaministeeriumi, Ülemjuhataja Staabi ja I Eesti Polgu arhiivide, Riigi Keskarhiivi, Eesti Kultuuriloolise Arhiivi ja Tartu Rahukonverentsi stenogrammide andmeid ning on seega esimeseks haaravamaks teoseks, mis annab tervikulise pildi meie iseseisvuse sünnist ja riigi loomisest.

EESTI ISESEISVUSE SÜND sisaldab 784 rohkesti illustreeritud (üle 300 pildi) lehekülje teksti + 76 eritahvliit kriitpaberil, neist 5 mitmevärvilist.

EESTI ISESEISVUSE SÜND maksab:

broshüüris (6 vihku)	Kr. 15.—
poolnahkköites	Kr. 18.—
prantsuse poolnahkköites	Kr. 18.50
täisnahkköites	Kr. 19.—

Kirjastus O.-Ü. „Loodus”

Tartu, Ülikooli 18, tel. 4-35.

Posti jooksev arve nr. 2055.

Tallinn, Kinga 6, tel. 411-91.

W.H.GUSOVIUS

TALLINN, HARJU 21. TELEF. 477-36

Traatimismasinad

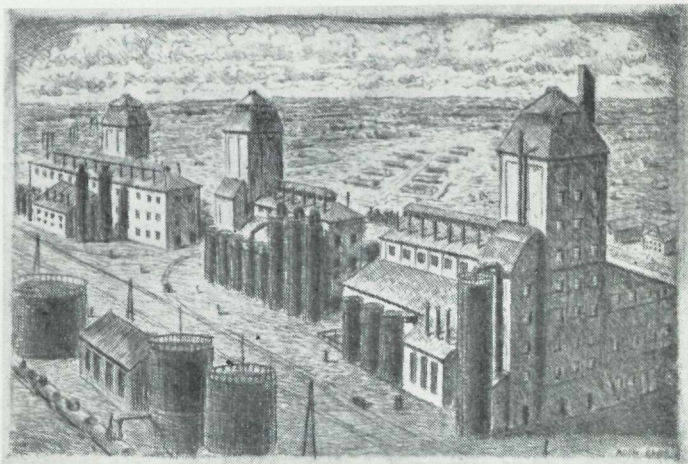
Kvaliteetartikleid kontori
ja joonestusruumide jaoks

Ainuesindus Eestis

Kirjutusmasinad

Eesti Akadeemilise Kunstnike Koondise ateljee artiklite müük

Õlivabrikud Kohtla-Järvel. Aastane toodang kokku üle 60.000 tonni toorõli.

A|S ESIMENE EESTI PÕLEVKIVITÖÖSTUS

end. RIIGI PÕLEVKIVITÖÖSTUS

JUHATUS JA MÜÜGIBÜROO:
TALLINN, VALLI 4—3

TELEGRAMMI AADRESS: PEAPÕLEVKIVI
TELEFONID:

JUHATUS 450-62, ÜLDINE 450-85, ARVEOSAKOND 474-76

PÕLEVKIVI; TOORÕLI; KÜTTEÕLI; BENSIIN;
MOOTORPETROOLEUM; MOOTORNAFTA;
DIISELNAFTA; RASKED ÕLID; BITUUMEN
(Estobitumen); ASFALTEMULSION; MAAN-
TEEÕLI; IMMUTUSAINE „FENOLAAT“; „ES-
TOKARBOLINEUM“; IMMUTUSÕLID; VILJA-
PUU - KARBOLINEUM; putukamürk „PUT-
TOX“; KATUSELAKK (katusetõrv); RAUA-
LAKK (asfalt-lakk) ja ASFALT - MASTIKS

Eesti Metsa ja Tselluloosi A/Ü

ostab

Kehra sulfaattselluloosi tehasele

piiramata arvul

SULFAATPUID

pikkusega 1,00; 2,14 ja 2,44 meetrit.
Pakkumistega pöörduda A/ü. kontori,
Pärnu mnt. 10-6, Tallinnas, tel. 474-50
või 308-00 (Kehras)

A.-S. TELLISKIVI TEHASED

PEAKONTOR :

Tallinn, Sakala tän. 36-3

TEHASED :

Aseris ja Pärnus.

TELEFONID :

Juhatus: 484-39 ja 436-04
Pearaamatupidaja 436-47
Aseri tehas : Aseri 4
Pärnu tehas : Pärnu 380-a

Eesti Maakrediitselts

Asutatud 1802. a.

End. lühendatud nimega „Krediit-Kassa“.
Tallinn, Vabaduse puiestee 1, oma majas.
Juhatusel tel. 466-37.

Annab taluomanikele soodsa protsendiga pikaajalisi laene hoonete ehitamiseks, maaparanduseks, pärijatele väljamaksmiseks, talu ostuvõla ja lühiajaliste võlgade tasumiseks jne.

Eesti Maakrediitseltsi pantlehed on Majandusministeeriumis registreeritud ja välja antud talukohtadele kinnistatud esimeste pantkohustuste alusel, seega täiel määral maaga ja seltsi varandusega kindlustatud, järelikult osutuvad pantlehed kindlamaks ja soodsamaks vabade kapitalide paigutusvahendiks, kusjuures kõnesolevate pantlehtede tulutoovus praeguse hinna, 96 juures on iga 100 krooni pealt 5 krooni 21 senti, peale selle pantlehe loosiminekul kursivahe tulu 4 prots.

Pantlehti võetakse vastu valitsusasutistega ja samuti omavalitsusasutistega sõlmitud lepingute ja hangete kindlustuseks kui ka aktsiisi- ja tollimaksu kindlustuseks kursiga 95. Eesti Maakrediitseltsi pantlehtedesse võib mahutada ka vaestelaste, seltside ja omavalitsuste asutiste kapitalle.

**EESTI MAAKREDIITSELTSI
JUHATUS.**

Reserveeritud

ÜHING EESTI LIHAEKSPORT

Peakontor Tallinnas, Tartu mnt. 101. Kodukeskjaam 478-54

Eksporttapamajad ja vorstivabrikud
Tallinnas, Tartus ja Võhmas.

Konservivabrik Tallinnas.

Seebivabrik Tallinnas.

Väikemüügi kauplused „Lihatsentraalide“
nime all Haapsalus, Järvakandis, Kiviõlis,
Narvas, Narva-Jõesuus, Nõmmel, Pärnus,
Püssis, Rakveres, Tallinnas, Tapal, Tartus,
Valgas, Viljandis ja Võhmas.

Hõberebastekasvandused
Rebastes ja Navestis.

OSTAB piiramata arvul sigu, veiseid,
vasikaid, lambaid, looma-, vasika-,
ja lambanahku.

MÜÜB: igasuguseid tapamaja ja vorsti-
vabriku saadusi, seepi, liha- ja aiavilja-
konserve ja hõberebaste nahku.

L.-/4044581

TALLINNA KIVITRÜKIKODA

R. TOHVER & KO

S. TARTU M. 49, TELEF. 313-07

VASE-SÜGAVTRÜKK
AJAKIRJU JA PILTE

KIVITRÜKK
ETIKETTE, PLAKATEID

OFSETTRÜKK
PILTPOSTKAARTE, ETIKETTE

RAAMATUTRÜKK
RAAMATUID, AJAKIRJU,
AKTSIDENTSTÖID

FOTO-LITO
MITMEVÄRVI ÜLESVÖTTEID

RELJEEFTÖID